

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III.

I MARTIE 1936

NR. 3.

N. DAVIDESCU	Din ciclul « Evul Mediu »	483
VICTOR ION POPA	Matei rămâne cu ochii la mine	494
GHERGHINESCU VANIA	Audiție din Saint-Saëns	504
LUCIA DEMETRIUS	Ultimele zile ale Ioanei Lazăr	506
CICERONE TEODORESCU	Ciclu din « Cleștar »	536
ION PETROVICI	Padova	539
THEODOR SIMENSCHY	Fapta și Destinul	555
G. CĂLINESCU	Erotica eminesciană	565
C. C. TEODORESCU	Școala Politehnică din Timișoara	588
EM. BUCUȚA	Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu	610
N. ARGINTESCU	Vermeer din Delft	629
DRAGOȘ PROTOPOPESCU	Kipling	643
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte epice contemporane	652

C R O N I C I

MATEI I. CARAGIALE de *Vladimir Streinu* (669); ION GHICA SCRITORUL de *Mircea Eliade* (675); NOTĂ LA UN ROMAN PROLETAR de *Mihail Sebastian* (679); RĂSCOALA LUI HORIA ÎN ARTA EPOCEI de *Z. Păclișanu* (684); CRONICA MUZICALĂ de *Radu Georgescu* (685); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (691); ACTUALITĂȚI ITALIENE de *Alexandru Marcu* (695); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Alexandru Vianu* (700); CÂTEVA OBIECTII LA STUDIILE PLATONIENE ALE D-LUI AL. CLAUDIAN de *Petru Comarnescu* (705).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1. I — 1. V. 1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R E Ș T I III

39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39

TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300

PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNȚREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000

EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPoiAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III, No. 3, MARTIE 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DIN CICLUL «EVUL MEDIU»

CREPUSCUL ÎN VALHALA

Bea Votan de-o săptămână
În ceșoasa lui Valhală
Și Valkirii lângă el
Iși tot trec din mână 'n mână
Și din sală-și trec în sală
Ploștile cu hidromel.

Tatăl fulgerului cere
Băuturii întărire
Și virtuți de luptător,
Și ia cupa cu putere
Și-o golește cu 'ndârjire
De lichidu 'ntăritor.

Semne groaznice se-arată
Cunoștinței lui de-o vreme
Și 'ncruntatei lui priviri,
Și'n adâncă-i judecată
Chibzuește lung să cheme
Ale cerului oștiri.

Zeii Vani din miază-noapte
Li amenință puterea
Dând întregului pământ
Grâu, pășuni și fructe coapte,
Vinul, laptele și mierea
Și parfum purtat de vânt.

Ei sunt însă în Valhala
 Zeii luptelor semețe
 Și-ai grozavei biruinți,
 Și cu-o mână-apucă pala
 Și pe luciile-i fețe
 Plimbă mângâieri fierbinți.

Iși așează-apoi pe frunte
 Casca lui din solzi de aur
 Și cu lancia Gungnir
 Intr'un pumn greu cât un munte,
 Se trezește ca un taur
 In împărătesc delir.

Cade după-aceea-alene
 Pe un scut masiv drept scaun
 Pe trei piscuri sprijinit,
 Și-i ard ochii pe sub gene
 Și pupilele'n ei ca un
 Soare negru de granit.

Știe ce-o să i se'ntâmples
 Și crepusculul de sânge
 Al înaltei soarte-a lor,
 Și neliniștea'ntre tâmples
 I se zbuciumă și-i strânge
 Creștetul îngrozitor.

Hotărît e însă ca să
 Țină piept și să primească
 Lupta zeilor vrăjmași,
 Și purtați de vânt să iasă
 Și'n ținută 'mpărătească
 Să se-arate toți ostași.

Până una alta însă
 Cere 'ntr'una băutură

Și cu gândul încruntat
 Simte inima 'n el strânsă
 Și tăciuni aprinși în gură
 Și'n gâtleejul lui uscat.

Moartea'n schimb și-a ei aripă
 Viforită de zăpadă
 Il găsesc nepăsător,
 Inșă'n cea din urmă clipă
 Ține brațul lui să cadă
 Pe dușman biruitor.

C A T E D R A L A

A țâșnit din noi semeață
 Catedrala
 În azur
 Ca o caldă dimineață
 Și-un murmur
 În Valhala
 De năvalnică viață.

N'a mai fost însă beție
 Și pahare
 Zgomotos
 Sparte 'n aspră veselie,
 Ci pios
 Zbor în zare
 De lăuntrică-armonie.

Sufletele refăcute
 Ne-au fost toate
 Rând pe rând
 Și prin proaspătă virtute
 Fumegând
 Au fost poate
 Ca prin ordalii trecute.

Noi le-am regăsit deschise
Pentru alte
Zboruri noi
Și 'ncărcate greu de vise
De eroi
In înalte
Și necunoscute-abise.

Liniștea ei deșteptase
Gând în piatră
Și cuvânt
In amestec de mătase
Și pământ
Și din vatră
Pe 'nălțimea-i ne chemase.

Formele ei ogivale
Au tăcere
Și contur
De seniori sub căști și 'n zale
In azur
Cu putere
Duși în lupte triumfale.

Scuturi parcă-amețitoare
Din vitralii
Izbucnesc
Ca un ritual în soare
Creștinesc
In medalii
De profundă sărbătoare.

Cruciați vorbesc în zborul
Și 'n avântul
Ei în sus
Și e gândul lor ca norul
Când s'au dus
Spre mormântul
Lui Iisus Mântuitorul.

Crește 'n catedrala noastră
 Biruința
 Tuturor
 Ca un nufăr într'o glastră
 Arzător
 Și credința
 Ne 'nflorește 'n ea albastră.

A L G A R A D A

Micul rege-al Murciei îmbracă
 Zalele de fer
 Damaschinat
 Și făptura lui în a lor teacă
 E ca un hanger
 La 'nceputul luptei fulgerat.

Trage peste față viziera
 Căștii lui în jos
 Neliniștit
 Și pășește 'n sine ca pantera
 De misterios
 Prin păduri de-argint în asfințit.

Ducele creștin de mai la vale
 A pătruns la ei
 Ca un tâlhar,
 Și Maurii toți acum în zale
 Au în ochi scânteii
 Umede de-al răzbunării har.

Piața uriașe din cetate
 Freamătă de-al lor
 Semeț alai,
 Și 'n ecouri calde repetate
 Tropote de cai
 Caldărâmul bat biruitor.

Regele 'n sfârșit apare 'n capul
 Curții, marțial
 Și hotărît
 Porcilor creștini să taie 'n trapul
 Calului din râț,
 Și pornește-al algaradei val.

Pentru unul însă numai dintre
 Cavalerii 'n zbor,
 Regina din
 Turnul ei azvârle printre
 Jaluzele-un crin
 Și privește 'n urmă visător.

G E N E Z A R U N I C A

Odin, Lodur și cu Hoenir porniră
 Să vadă și pământul pustiu încă,
 Și pașii lor sunau din stâncă 'n stâncă,
 Și murmurele vorbei lor stârniră
 Anticipate freamăte de liră
 În liniștea din jurul lor adâncă.

Pământul era vădud de suflare
 Și de simțire 'n sânu-i omenească,
 Și cât puteau cu ochii să privească
 Doar vegetalele mișcau în zare
 Și 'n apele doar rânduite 'n mare
 Găseau făptura lor dumnezeiască.

Avură-atunci un simțământ de milă
 Și de singurătate năbușită,
 Și mintea lor primi ca pe-o ispită
 Icoane fragede ca o zambilă
 În albă devenire de idilă
 Și de necunoscuta lor ursită.

Un trunchi uscat de arbore le ieșise
 Cu recea lui sveltețe înainte

Și-alături altul tot așa, cuminte,
 Ca două-altare fără zei, deschise
 Izvorului neînceput de vise,
 Solicitau suflarea lor fierbinte.

Odin s'a aplecat atunci spre ele,
 Cu-a inimii și-a minții sale rouă,
 Și trunchiurile 'n umbră amândouă,
 In fibrele lor împietrit de grele,
 Au presimțit coroană 'n sus de stele
 Și 'n măduva lor răsuflare nouă.

Lodur le-a pus în inimă căldură
 Și rumene colori de dimineață
 A hotărît să le deștepte 'n față,
 Garoafe roșii le-a 'nflorit pe gură
 Și-a 'nfierbântat întreaga lor făptură
 Cu prospețime 'n aur de viață.

Hoenir le-a hărăzit în urmă darul
 Și năzuința 'n sus a cugetării
 In golul și 'n adâncul fiecării
 Aruncături în nesfârșit cu zarul,
 Și fiecare pește și pescarul
 Să-și fie sieși în adâncul mării.

Au tresărit atunci cu 'nfiorare
 Când s'au trezit alături în neștire
 Și 'ntâia amândorura pornire
 A fost un gest și-un freamăt de-adorare
 Și-a fost o tragică îmbrățișare
 Drept zeilor necunoscuți cinstire.

A R M O R I C A N A

Mistrețul a ieșit din pădure
 Și-au început brazii să murmure
 Și-au sângerat rugerii de mure.

A năvălit al mărilor cal
Cu coarnele de-argint triumfal
Destăinuite 'n fiecă val.

Au tresărit apoi morții și
Când noaptea din crepuscul ieși
Și 'ntr'însul ziua se săvârși

I-a poticnit în zbor armăsarul
Și, scăpărând în stânci ca amnarul,
S'a fost de sub el smuls ca țiparul.

El a rămas pe spate trântit
Și zalele i s'au risipit
În pulbere de fier ruginit.

Vulturul căuta cu trufie,
Nu carne de hoituri în câmpie,
Ci, dulce, de creștin, să sfâșie.

Lungise vulpea botu-i de-ardei
Și, galbenă ca floarea de tei,
Pâdea dela răspântia ei.

Mocirla 'n adânc se deșteptase
Și broasca din verdea ei mătase
Neobosita-i gură căscase.

Cu ghiarele lui asprul vultur
Ii duse capul smuls în azur
Ca să i-l facă-acolo sus ciur.

Ii rupe vulpea inima 'n ghiare
Și broasca cu sufletul lui sare
În fundul smârcurilor murdare.

Al barzilor viers atunci în zbor
A dat de veste Bretonilor
Pieirea contelui trădător.

Și-a răs rândunica 'n ea plină
De cântece 'ntre fulgi și lumină
Și s'a umplut câmpul de sulfină.

A trebuit să fie rupt, din
Pricină că s'a făcut creștin,
Semețul Armoricolui crin.

V I T R A L I I

Flutură 'n soare calde vitralii
De catedrale
Și'n triumfale
Jocuri de sânge prins în medalii
Scot în crepuscul largi evantalii
De luminoase 'n zbor osanale.

E plămădire grea de lumină
Și de'ntuneric
Și e feeric
Cântec de sevă caldă'n tulpină,
Zbor în văzduhuri negre de-albină
Și, prin prăpăstii, umblet himeric.

Oameni în forme lungi de șopârlă
Și cu figură
Fină de zgură
Ies din adâncea flacării gărlă
In violete rochi și se-azvârlă
Pe-a 'nchipuirii stranie gură.

Flutură-albastrul nuferi ca fumul
Și târnăcoape
Vinete-aproape
Taie 'n adâncuri soarelui drumul
Sau îi sfărâmă, repezi, volumul
Pe suprafețe lucii de ape.

Sufletul nostru tremură 'n zborul
 Sticlelor mate
 Și 'naripate
 De mozaicuri stranii ca norul
 Și, cum se duce toamna cocorul,
 Pleacă 'ntre aripi iluminate.

Pasăre este tot și mireasmă
 În strălucire
 Și e 'ntâlnire
 Limpede dintre cuget și plasmă
 Pe-o nesfârșită catapeteasmă
 De 'mbelșugate căi în suire.

R E V E L A Ț I E

A sculptat în lemn la o răscruce
 Pe Iisus
 Și-i s'au dus
 Gândurile toate 'n sus
 Spre calvarul însemnat de-o cruce.

Bunătatea lui Cristos într'însul
 Și-a vărsat
 Instelat
 Cerul de l-au apucat
 Dorul altui adevăr și plânsul.

A privit în ochii lui ca cerul.
 De senini
 Și din spini
 A simțit cum pornesc crini
 Și din spor de inimă misterul.

Rana coastei lui însângerate
 L-a găsit
 Răstignit

Sufletește 'n asfințit
În adâncurile lui curate.

Meșterul atunci porni 'nainte
Ca un zbor
Arzător
De vultur buimăcitor
Cu dumnezeești în el cuvinte.

N. DAVIDESCU

MATEI ILIE RĂMÂNE CU OCHII LA MINE

Spre Dealul-Mare, sus, în naltul cerului, se prizărește ceață alburie. E liniște și fragedă răcoare de primăvară. Chefnetul îndepărtat și mocnit al câte unei puști nu mai are nimic de spaimă în el. Pare numai că plesnește scurt și astupat o scândură uscată din patul nopții largi. Crapă întunericul, așa îmi vine a zice, privind cum licărirea cerului zdrențuește negrimea pâlcului de copaci din fața bordeiului.

Mi-am trecut noaptea veghind la flăcăruia gazorniței, făcută dintr'o cutie de fasole-conserve, și un firișor de fitil răsucit din pansament. Am citit un caietel liniat, plin de buchi mărunte și necutezătoare, unde, nu de mult, îmi irosisem inima tânără cu credința în doi ochi, cu atât mai chemători, cu cât mai mare le era tristețea.

Mi-am adus aminte de sufletul meu, cum ți-ai aduce aminte de altul, de un copil care ți-a fost drag și care îți stârnește îndoită durere. Nu-l poți chema fiindcă nu mai vine, și nu-l poți plânge fiindcă n'a murit. Plutește între stări, ca nedesăvârșirea.

Mă simt încâinat, ca orice om pârjolit de suferință și nedreptatea ei. Caldă și acră îmi crește peste inimă o ură aspră împotriva a tot ce e viață caldă, de tihnă, și trebuință firească. Lunec în iureș spre înțelegeri pidosnice și rele pentru biata mea alcătuire omenească, nemai îngăduindu-mi să-mi ascult nici o chemare a trupului. Mi-e silă să mănânc și îmi place să-mi chinuesc făptura, lăsând-o să geamă flămândă. Mă bat în parte cu somnul și-mi biciuesc ațipirile, ca să mă bucur de izbândă asupra mea însumi.

Și toate astea pentrucă vreau ceva, vreau altceva și nu știu ce vreau. Nu știu decât un singur lucru, dar pe acesta îl simt tare și drept, ca fulgerarea unei schije de granate în carne. Știu că e ceva neîntreg alcătuit în mine și că acest ceva e obârșia tuturor nelămuririlor. În sfârșit, că port în mine o hărăzire spre dureri, pornită dintr'un fel de lipsă a curajului să-mi mărturisesc îndoielile, lipsă care duce spre o molatecă încredere în oameni.

N'am cătat în ochii oamenilor. N'am adâncit niciodată nimic. Am fugit de presimțirile mele și de pornirile mele, răsădind deasupra unei moșteniri venite dela țărani sănătoși, întregi și chibzuiți, o ușurătate trândavă, care vrea să aibă bună pace cu alții și cu sine, fugind de toate împuncișările amare ce-i pot fi prilej de lămurire.

M'am mințit că oamenii sunt buni, pentrucă, de mi-aș fi mărturisit că sunt răi, ar fi trebuit să le stau împotriva și să lupt cu dânșii.

Mi-e scârbă de ei, dar mi-e mai scârbă de mine. Și dacă am ajuns până aici, apoi, hotărît lucru, nu merit să-mi dau aceea ce eu singur îmi cer.

Și cu toate astea, uite în ceasuri cumiști cum e mijirea asta de zi, răcoarea blajină și bună a liniștii de afară strecoară în suflet un strop de împăciuială cu mine însumi. Eu și eu facem un mic armistițiu ca să îngropăm morții, nu? Cam așa ar veni. Căci, pe drept cuvânt, îngropare de morți a fost noaptea asta de veghe, când am stat să mai citesc rândurile prăfuite, în care mi-am scris odinioară — hehei! mult e de atunci! — toate tremurările dulci de gând și de inimă, avute în anul unei studentii negrijulive și gânditoare, ca înseninarea albă a livezii care deschide ochi de flori către călătoarele Domnului venite de departe în bine vestirea lor.

Floare albă de cais,
 Floare albă, floare albă,
 Face-mi-aș din tine salbă
 Pentru dulcele meu vis.
 Dar să nu-i spui, floare albă,
 Care mână te-a trimis.
 Nici ce dor și nici ce vis
 În petala ta s'a'nchis...

Hm! Și asta *eu* am scris-o, *eu* am gândit-o! Eu cel de azi, care stau aici, răzimat de ușorul bordeiului, cu bocancii până la gleznă în clisa moale, cu rufele pe mine neschimbate de două săptămâni, curelele cătărămite și subțiorile foind de păduchi.

Floare albă de cais...

* * *

Zvâcnește inima în loc ca o pasăre speriată din somn pe crenguța ei, de pune tremur în toate frunzele copacului. Simt tremurul până în vârful degetului, așa m'a ciocnit fără veste ivirea de fantomă a sergentului Iancu.

— Ce-i?

— Trăiți, Don', am schimbat sentinelele!

— Cum?... .

— Sentinelele...

— Senti...? Aha! Bun. Apoi du-te de te culcă. Le inspectez eu.

Și a pierit tot așa cum venise. Fără să-mi dau seama când... Mie mi se învârte în creier încet

Floare albă de cais...

Mă scutur. La urma urmei e o nerozie fără margini să mă las stăpânit de așchiile astea nevrednice de amintiri, care nu pot face alta decât să-mi scrijelească inima din nou. Știu eu bine cine-i de vină: liniștea și dimineața aceasta fără tunuri și fără morți... Poate și primăvara, care a mustit pe toate dealurile, de parcă tot văzduhul miroase a dragoste.

Apuc a gândi și-mi vine să râd singur de gândul meu. Mai întâi și întâi că eu habar n'am ce-i aceea dragoste. Am zvârlit trei flori unei fete și am tremurat ori de câte ori am întâlnit-o. Da, i-am sărutat o dată mâna. Dar iată că habar n'am măcar cum îi era pielea mâinii. Ș'apoi? Am primit o carte poștală ilustrată dela o mânăstire, cu un semn de întrebare prizărit într'un colț. Abia l-am găsit între mângăliturile păcătoasei de ștampile...

Dar mai apoi? Nimic... Doar odăița mea, cu pereții plini de zeci de fețe ale aceluiași chip... — desene făcute de mine — adică visuri, visurile mele.

Adică eu. Eu, eu și mereu numai eu.

Floare albă de cais
 Floare albă, floare albă
 Face-mi-aş din tine salbă...

Adică tot eu. Şi care « eu »? Eu, acela care nu mai sunt, care nu mai pot fi. Atunci, pentru numele lui Dumnezeu, să isprăvesc odată cu minciuna asta, cu romanul ăsta prost şi banal, care n'a avut decât un singur personaj...

Hai mai de grabă, să inspectez santinelele. Am în seamă postul înaintat...

Urc anevoie prin mazăgă, vârîndu-mi din când în când mâna întregă în talazurile reci, muiate de prelinsul încetişor al stropilor de rouă.

— Stai! Cine-i? — taie ascuţit şoapta din nevăzut.

— Rond, — molfăi eu cu dinţii strânşi.

— Parola...

Stau o clipă, fără glas. Parola? Care Dumnezeu o fi? Habar n'am care-i parola. Cuţitul de glas fierbe noaptea ca o tăşnitură de abur.

— Dă parola! Altfel trag!

Mă supăr:

— Ia du-te dracului şi lasă-mă'n pace!

Stă şi el o clipă, fără să ştie ce are de făcut. Apoi, deodată, aproape ca un strigăt înfundat:

— Dă parola!

Apoi numaidecât: « Parola!... »

Abia apuc să-i răspund:

— Ce, mă, eşti nebun?... Şi para puştii îmi trăzneşte în ureche, ţiuindu-mi glonţul pe lângă cap. « Mor ca Binder! » îmi trece fulgerător prin cap. Dar fulgerător îmi aduc aminte parola: « Vlad! »

— « Ţepeş! » răspunde ostaşul gâfâind şi scoate capul de după scorbura în care era ascuns, cercând să mă lămurească în noapte.

— Bine, mă băiatule, tragi în mine?...

A îngheţat când m'a cunoscut. Bolmojeşte câteva vorbe la întâmplare:

— Nu v'am... Am crezut... N'am...

Nu-i mai spun nimic. Nici n'am ce-i spune, fiindcă la urma urmei *el* are dreptate. Suflu rar și adânc să-mi așez bățile inimii pe fâgaș bun și plec mai departe cotind spre stânga la postul înaintat.

În drum, o umbră neagră îmi astupă trecerea. Nu mă vede, nu mă aude, nu mă simte: Gâlcă. A întins coatele pe taluz, și-a culcat capul pe braț și parcă doarme. Mă uit la fața lui. Ochii deschiși.

Îi pun încet mâna pe spate, pe după gât:

— Ce-i, Gâlcă? De ce nu dormi?

Întoarce numai ochii și oftează liniștit.

— Mi s'o spăriet somnu' Don' Elev! Da' îi ghine aici...

Apoi într'un târziu sfielnic: «Și vine din vale o mireazmă de floare, care nu se mai află... trebuie să fie vre-un merișor, ori un zarzăr ceva... Dacă vă-ți uita mai bine, chiar licărește o albeață încolo, în mâna dreaptă... Niscaiva floare albă...».

— Cum? întreb eu, de parcă n'am auzit bine.

Iar când îmi răspunde domol: «Floare albă...», mie îmi urmează în ureche cu același ton și același ritm:

...de cais

Floare albă... Floa... re... al...

— Tu ești însurat, Gâlcă?

El oftează:

— Păi, da... și după o mestecare leneșe de gând, urmează: «Numai că... era mai ghine să nu hi fost...»

— De ce?

Îmi răspunde, simplu, firesc și totuși ca un fel de vaer greu:

— Nu mai sânt om, Dom'Elev. Nu... falca mé îi prav, care va să zică..., de mai nu pot mânca. La chicior hăcuit, la mână hăcuit... Care femeie s'ar bucura? — Apoi mai încet: «Iaca, drept să vă spui eu matala, nu zic că aș vré să mor... da' mare ușurare ar hi la inima mé de și-ar afla pe oarecine — numa om vre'nic să hie, să aibă mulțămire de casă...».

Am scrâșnit:

— Cum poți să vorbești așa?

— Păi, cum alta să vorghiesc!

— Apoi bine, nu ții de loc la dânsa?

— Vaz'o Maica Precistă! Cum n'aș ține?

— Atunci?

A încheiat:

— Tocma de aceea... că doar când am luat-o, am luat-o să țiu casă cu ea, nu șpital...

L-am bătut încet pe umăr, rar, rar de tot... domol, tot mai domol, până m'am trezit că parcă-i păturesc încet înapoi un trup, viață care începuse a-și căuta alte căi.

De la el încolo, am urcat foarte greu.

O sentinelă, două, trei, cinci... Acum postul înaintat. Mă strecor furiș afară din șanț, pentru că sentinela asta stă chiar în buza nemților și lunec încet pe brânci, spre tufiș. Nu mă oprește nimic și nu aud nimic. Stau o clipă mirat și-mi încordez ochii să desprind prin nelămurirea zorilor, urma sentinelei mele.

Mai lunec un pas, doi, trei. Acum îmi pare o clipă că aud răsuflarea liniștită a omului, apoi nimic. Ii zăresc însă umbra picio-rului. Dar de ce nu mișcă? Nu cumva?... Mai aproape, apoi mai aproape... lângă el... Doamne! Nici o mișcare... Intind mâna încet spre obrazul lui cu de mai înainte încrețire de piele și groază de răceala pe care o așteptam. Dar obrazul nu-i nici mai cald nici mai rece ca mâna mea înghețată. Mă uit să zăresc o urmă de sânge și nu văd. Il văd în schimb cine e: Matei Ilie, bătrânelul cel liniștit și cuminte, căruia nu i-am auzit gura niciodată... Dar ce s'a întâmplat? Ii șoptesc în ureche:

— Ești rănit, Matei?

Nu răspunde. Mai tare nu pot vorbi, căci m'ar auzi nemții. Și mi-i teamă să pun mâna pe dânsul și să-l zgudui; s'ar putea trezi speriat, ar putea striga... De altfel nu-mi dau bine seama dacă este viu, mort, sau numai leșinat. Să plec înapoi în tranșeu, nu pot. Ar însemna să las postul acesta câteva minute fără de santinelă. Să chem un ostaș din tranșeu, iarăși nu pot fiindcă s'ar auzi. Nu-mi rămâne decât să stau aici, întins lângă el, și să fac de santinelă în locul lui până s'o lumina bine și va veni vremea întoarcerii în șanț.

Cât să fi trecut, Dumnezeu mai știe. Lângă un mort și lipit de-a-lungul lui cum stau, timpul și viața par oprite pe loc. Dai de-a-dreptul de veșnicie. Iar Matei parcă nici nu mișcă, nici nu răsuflă.

Pleoapele vineții încep a se zbate în zgândărirea luminii strecurate din frunze. Mai mult, mai viu, mai repede. Apoi ochii se taie deodată mari, țâșnind pe fața mea, prea apropiată ca să-i fie cunoscută. Clipește scurt ca să alunge pânjeniișul fumuiat al arătării mele, depărtează capul, mă cunoaște, și-i simt năvala sperieturii în tremurul buzei de jos. E speriat și nu spune o vorbă. Speriat el, văzându-mă lângă dânsul, dar poate mai speriat eu, dându-mi seama că adormise în post. Și încă în care post: la postul înaintat. Va să zică în ceasul acela, nemții, dacă ar fi avut norocul să-și nimerească trecerea pe la postul înaintat, puteau întoarce tot frontul românesc.

Am amețit gândindu-mă la groznicia lucrului și-am lunecat cu fața în iarbă, sub o sleire fără capăt.

Matei n'a mai suflat o vorbă. Rămăsese cu ochii la mine și l-am văzut. Doi ochi cari n'aveau nimic de spus. Nu mai aveau nimic de spus. Ședeau lipiți de ochii mei, și așa de drepti, încât mi-a fost, îmi este și toată viața mea îmi va fi peste puțin să știu ce voiau să spue. Ori dacă măcar voiau să spună ceva. Măcar că e fără nici un înțeles, singurul lucru pe care aș putea să-l spun, e că avea niște ochi de mort care totuși mai trăiește. În sfârșit, ceva ce — îmi închipui — ar trebui să fie la fel ochilor, cu care capetele tăiate își privesc gâdele în cele dintâi clipe după ce au fost despărțite de trup și au căzut de pe tăietor. Spun așa, pentru că nu țin minte să fi văzut pic de spaimă în privirea aceea. Mai de grabă ceva ce părea că mă muștră și totodată mă iartă. Fără de înțeles deci și una și alta.

Căci, negreșit, Matei Ilie știa bine ce înseamnă somnul lui la postul înaintat, în ceasul de sentinelă: un simplu raport făcut de mine cu creionul pe un colțișor de hârtie, drumul până la Pralea, la Curtea Marțială și cinci minute după asta, împușcarea.

Am șoptit fără voie:

— Știi ce te așteaptă?

Dar întrebarea mea era o copilărie. Mi s'a părut că ochii lui își bat joc de mine:

— Ce prostie! Cum să nu știu?...

* * *

Se vânzolește în mine o ură surdă și sângheroasă. Eu, Gâlcă și alte mii și mii de trupuri tinere ne sleim în vegheri crâncene, în

asuprire de noi înșine, pentru vini care nu sunt ale noastre, pentru dureri ucigătoare, prăvălite în grăunțele de muștar al vieții noastre, iar bătrânul acesta, ajuns în capăt de drum, plutește în tihnă împăcată cu sine. Ba încă atât de împăcat, încât poate să doarmă într'un post înaintat. Mi-e inima răzvrătită cum nu mi-a fost niciodată, pentrucă simt limpede că nu pe Matei Ilie îl urăsc, ci urăsc de moarte bătrânețea lui.

N'am decât un gând : raportul pentru Curtea Marțială. Il învărt în creier, până se face plăcut și dulce ca pâinea îndelung mes-tecată. Pentru anii mei puțini, trimiterea cu mintea limpede, la moarte a unui om e o biruință care mă crește peste vârste.

Nu-s așa de gol, încât să cred că voi plăti cu viața lui o tresă de aur. Dar mă gândesc c'aș merita-o. Am acuma atâta bărbăție, atâta sălbatecă încordată în mine, încât o merit. E pentru firea mea o depășire, pe care numai o judecată strâmbă n'ar socoate-o eroism.

Trec dar încruntat pe lângă Matei Ilie și nu-mi pasă de ochii lui goi, rămași lipiți pe mine. Ii simt privirile, dar nu vreau să i le văd. Vâr casca pe ochi, întind curelușa în bărbie și plec la bordei.

Comp.

Of. de serviciu către
Bat....

Am onoare a vă raporta că, azi la ora 4.32, inspec-tând santinelele dela postul înaintat, am găsit pe soldatul Matei Ilie dormind.

Pedeapsa cu moartea ce se dă în asemenea împre-jurări e de astă dată absolut necesară, trebuind să fie o exemplifi...

Aha! Exemplificare! Zâmbesc groaznic de mulțumit la gândul cumplit care-mi vine în clipa aceasta. Anume, voi trimite chiar pe Matei Ilie să ducă raportul care-i cere osânda cu împuș-carea. Icoana este de-o tragică măreție, pentrucă îmi pare că-l văd ducându-și singur sicriul alb al sufletului.

Și totuși, nu știu de ce aștept să-l văd pe Matei venind în ușa bordeiului, plângând, cerșindu-mi îndurarea. Va veni, nici vorbă, fiindcă « știe ce-l așteaptă ».

Dar iarăși voi fi tare, pentrucă el « știe ce-l așteaptă... ». Iar aceea « îl așteaptă » și trebuie să-l aștepte.

Isprăvesc raportul, îl lipesc, dar Matei nu se arată.

Aprind o țigară, ies răsufând greu în ușa bordeiului, dar Matei nu se arată. Nu se arată un minut, nu se arată două, zece, douăzeci, un ceas. Negreșit Matei Ilie știa mai bine decât credeam eu ce anume îl așteaptă, pentrucă, nevenind, mi-l dovedește pricepător limpede că n'ar fi putut ocoli cu nimic aceea ce trebuie să-l aștepte.

Iau dar picul în mână și urc eu spre el. Eram încredințat că-l voi găsi în același loc, în așteptare și pierdere de sine. Dar Matei nu era acolo. Ca o străfulgerare mă gândesc că îi rămânea o cale: fuga, dezertarea. Și scrâșnesc în dinți că am uitat a-l ține între santinele.

— Unde e Matei Ilie? — întreb pe cel dintâi care-mi iese în cale.

— Nu știu Dom... O fi în bordeiul de al treilea...

Goana în bordeiul dela al treilea. Și încă goană zadarnică. Matei nu-i nici acolo, dovadă limpede că a fugit.

Nehotărît încotro s'o apuc, stau o clipă în ușă. Dar de undeva, de deasupra vine până la mine o răzbufnire domoală de cislă. Ridic capul și dau de-o ceată de soldați întinși la soarele proaspăt, pe malul înverzit. Lângă ei, turcește, molfăind domol și fără păs dintr'un hartan de pâine, Matei Ilie.

Mă vede, dar vederea mea nu-l turbură, mestecă înainte, rar, și se uită la mine.

În minuta aceea de privire mi-am pierdut tresa pe care mi-o dădusem singur. Am plecat înapoi spre bordei, mototolind și rupând bucățică de bucățică, raportul cel cumplit cu cerere de moarte...

De atunci încolo însă ochii lui Matei Ilie nu s'au mai deslipit de mine.

— Care se duce să aducă apă?

— Eu... — răspundea un glas. Era Matei Ilie.

— Care vrea să ție rândul la sentinelă în locul cutăruia?...

— Eu! — răspundea un glas. Era Matei Ilie.

— La noapte trebuie să facem o patrulă care să taie rețelele nemților. Cine vrea să meargă?

— Eu! — răspundea întâiul glas. Și acela era Matei Ilie...

Mai târziu, mult mai târziu, când eram întins într'un pat alb cu maldăr de sticlute greu mirositoare lângă mine, cu foaie scrisă mult la capăt și pluteam ca o arătare galbenă între stări, ușa chinetii de scânduri a scârțâit lung și încet, iar după trei călcături ca de fulg, izbutite din bocancii cu tălpile ferfeniță, am văzut înaintea-mi, privindu-mă ca ieri, ca alaltăieri și parcă așa cum au fost totdeauna, ochii lui Matei Ilie...

Cred că a vrut să spue ceva, judecând după buzele care s'au frământat încet de câteva ori. N'am auzit însă nimic. Iar după ce-a aflat dela ordonanță în ce stare sunt, a luat-o înapoi de-a-dreptul peste dealuri, ca să ajungă mai repede la tranșeea din care fugise cu o seară mai înainte.

Când am încheiat demobilizarea și le-am dat tuturor drumul acasă, au plecat chiuind.

În poartă, m'au privit însă ochii lui Matei Ilie. S'a sculat greoi de pe bârna podului pe care se chincise și a făcut un «drepti» neîndemânatec și nepotrivit cu straiile lui jumătate țărănești, jumătate târgovețe. Am dat să trec.

— Dom...

M'am oprit.

— Ce-i, Matei?...

A umezit cu o limbă albă uscăciunea buzelor și mai albe, apoi a îngăimat:

— Vă rog să... N'am să uit... Să vă mulțumesc...

— De ce, Matei?...

— Păi... pentrucă... știți matale... atunci... m'ați lăsat să hodinesc...

VICTOR ION POPA

AUDIȚIE DIN SAINT-SAËNS

Timpul, cu pas egal și spornic,
Inseamnă jumătate de noapte
În inima unui ceasornic.

Cu ultimul sunet, de-odată,
Se iscă neliniști ca 'n preajma furtunii;
O pasăre țipă, de spaimă, încurcată
În urzeala de raze a lunii.

Vuete surde 'n văzduh se 'ntretae
Izvorând din adânc de pământ;
Peste cimitire crește în vânt vâlvătae
Și se deschide fiecare mormânt.

Ies morții. Zornăe oase,
Între lumi se năruie fantasticul dig;
Infiorat, aerul nopții miroase
A umezeală și a frig.

Vântul își schimbă ecoul ciudat,
Întârziat prin scorburi de cranii,
În hohot ce gălgâe întretăiat
Cu accente de panică, stranii.

Schelete grăbite întind largă horă
Și 'n aprigul joc se ciocnesc la ocol;
Pe furiș, se tot uită către auroră
Și treptat, mai cu foc, bat pe loc, locul gol.

Toți câinii din lume se trezesc și urlă ;
Scâncește nevolnic Marele Sbir ;
Dau chiote buhele 'n turlă ;
Freneticul dans e acuma delir.

. . . . .

Dar timpul își cată de drum spre victorii ;
Cocoșii aruncă în neguri semnalul
Strident al solarelor glorii —
Și 'n fiecă umbră împlântă pumnalul.

GHERGHINESCU VANIA

ULTIMELE ZILE ALE IOANEI LAZĂR

Ioana asculta bătaia mică, ascuțită ca un vârf de ac, a ceasului brățară pus pe noptieră. Brățara devenise prea largă pentru încheietura prea subțire, ale cărei oase jucau ca niște bile de fildeș sub pielea lividă. Odaia albă era inundată de soare. Venise primăvara, nu mai încăpea nici o îndoială. Ioana ceruse de dimineață sorei să-i schimbe căpătâiul, și acum privea, înălțată pe perne, bucata de curte prinsă între zidul din fund al pavilionului de boli molipsitoare, gardul care închidea curtea bucătăriilor și pavilionul ei, secția bolilor interne.

Potecile lunecau însorite între peluzele verzi. Un om cu o roabă risipea nisip cu lopata pe pieptul boltit al potecii. Zgomotul uscat al nisipului se auzea până în odaie. Pe culoar răsunară pași pe ciment, o ușă deschisă viu, și un râs, râsul surorii. Intrase în birou, probabil, în odăi nu râdea niciodată așa. Ioana nu putea s'o sufere, când se legăna, serviabilă și zâmbind, roșie toată, grasă, cu păr puțin, sărac și șters sub legătura albă. Purta din odaie în odaie o sănătate care i se părea Ioanei Lazăr un curaj, o înfruntare, în fața atâtor bolnavi. Vecina din dreapta fusese operată pentru a doua oară de cancer; cea din stânga aștepta o operație peste câteva zile; ea însăși, Ioana Lazăr, zăcea aici de trei luni, suferind tot mai mult, slăbind mai mult, desnădăjduind mai adânc. Tratamentul nu ajutase la nimic. Starea de nervi se înrăutățise.

A venit primăvara, își repetă Ioana. A venit nu pentrucă e soare, soare a fost și iarna asta, soare mult, dar pentrucă miroase a aer nou. Profesorul a spus că poate ieși, îmbrăcată bine, în curte, imediat după masă, când e soarele mai cald. Pentrucă zece minute

nu se gândise deloc la el, acum cuvântul « profesorul » și imaginea lui țâșnită deodată, concretă și violentă, îi dădu Ioanei un rău, ca pricinuit de o lovitură înăuntrul trupului ei îndurerat. Acum, dimineța, erau ceasurile cele mai rele. După-masa trecea cu criza obișnuită, cu anesteze, cu așteptarea înceată și uscată a zilei următoare, noaptea cu febră și insomnie, cu nădejdea dimineții, luminii, zgomotului, dar ceasurile astea de dimineță, când vizita doctorilor era aproape, dar putea să fie la 11 și tot așa de bine la 10 sau la 10^{1/2}, era grozavă. Ioana începea să creadă că o să se simtă atât de prost, încât n' o să poată vorbi, că va trebui să se roage în gând să se isprăvească repede clipele astea atât de așteptate, singurele așteptate. Pe urmă, bănuiala se schimba în siguranță, răul se ivea. Nu mai era știuta durere în stomac, era acel simțământ de slăbiciune ca în apropierea unui leșin, acea stare de topire în care voia să fie singură, în care nu putea să fie decât singură. Când profesorul intra cu suita lui de doctori și studenți, răul era uitat, pierea, dar pentru asta nu înspăimânta mai puțin a doua zi dimineța, când era mai temut. Ioana se hotăra în fiecare zi să moară. Avea, ascunsă în geanta pe care o ținea în noptieră, doza de veronal care i-ar fi ajuns. Moartea și-o hotărîse într'o zi după vizită, dar totdeauna era după vizita de mâine. Profesorul credea că se va face bine. Dacă ar fi avut totuși dreptate?

Ioana se uită la ceas. Era 11 fără un sfert. Avu în piept un junghi scurt, care se împărți apoi ca o sută de șuvițe în tot toracele, între coapse. Era răul care nu era durere, ci altceva. Nenorocirea e că vizita doctorilor are loc dimineța. După masă, afară de criza de ulcer de totdeauna, n'avea niciodată momentele acestea de frică. Dar dacă această presimțire a răului nu e decât o stare de nervi, pricinuită de emoție? Dacă ar fi în stare să vrea tare, poate că răul ar trece. Cu cât se încordează, cu atât starea se adâncește. Inima începu să se audă în gâtlej. O nerăbdare, o grabă o cuprinse. Ar fi vrut să nu mai fie aici, să poată să evite ceea ce inevitabil avea să vie. Dacă ar ști cel puțin că poate amâna vizita! Dar ea venea, neîntârziat, imposibil de îndepărtat. Și n' o să se poată bucura de apropierea lui! Măinile i se muiară ca într'un leșin al lor propriu. Incercă să le frece una de alta, și ele n' o ascultau, indiferente, de făină. Incercă să se ridice. Dreaptă în pat își simți trupul ca o povară străină. Se coborî și făcu doi pași. I se păru

că e nesfârșit de lungă, de înaltă, în camera imensă deodată, în aerul rarefiat, care parcă nu îngăduia poziția verticală a unui trup. Vru repede să se simtă în pat, culcată, sigură că nu poate cădea, luneca, curge ca un mușuroi de nisip. Se culcă iar. O panică îngrozitoare o cuprinse de toate părțile, ca și cum ar fi fost încercuită, urmărită. Luciditatea, în același timp, se încăpățâna să dureze. De ce mi-e frică? se întreba Ioana. Ce mi se poate întâmpla? Mi-e rău? Sunt aici, în patul meu, pot leșina, nu e nimic, am să fiu trezită, sau nu, și mai bine. De ce groaza asta? Respirația i se scurtă. Se simți înfiorător de singură, de o singurătate mai mare ca a unui om singur în pădure. Ea însăși se dezerta pe ea. Singurătatea dinăuntru pornea. În ea, se despica, se împărțea, se risipea ceva, și ceea ce dura înăuntru și era continuul sentiment al eului, se micșorase, se fărâmasă. Inutil să sune, să cheme, să ceară ajutor; nimeni nu putea ajuta acolo unde se petrecea destrămarea. Oamenii, sprijinul lor rămânea exterior. Nu te poți agăța cu mâna de mâinile, de gâtul oamenilor ca să te scape de frica aceea care crește ca un vârtej din tine. O clipă nu mai știi, cu ochii mari deschiși, cu imaginea clară a odăii și a ferestrei în fața lor, dacă ea e ea, dacă aici e aici și acum e acum.

Groaza se epuizase. Cum se isprăvește, ajunge la capăt forța, ajunsese la capătul ei și lipsa de forță. Ioana Lazăr se simți scaldată într'o sudoare caldă. În mâini, sângele revenea. În odaia de alături se auziră voci. Vizita deci era alături. Peste o clipă avea să fie aici. Cu o mână grăbită și bruscă scoase batista de sub pernă, își șterse fruntea, gura, podul palmelor. Ușa de alături se deschise, zgomotul de voci era pe sală. Timpul se opri, camera se goli de aer respirabil. Ușa ei se încăpățâna să nu se deschidă încă, țeapănă, albă, rece, dușmănoasă. Ioana ar fi vrut să-și înlătore părul de pe frunte și nu putea mișca mâna, ca și cum gestul ar fi oprit ceva, ar fi deslănțuit ceva. Un vârful de pantof lovi ușa, o mână indiferentă răsuci brutal clanța, prin spărtura făcută în zidul dintre ea și lume, pătrunseră: profesorul grav și înalt, doctorul Varlam cu fața lui de cal, cei doi doctoranzi palizi și blonzi; frații Iordan, studentul Tănăsescu, sora și, în sfârșit, în urmă, furișându-și întâi soldurile în odaie, apoi torsul și capul, studenta Ieremia.

— Ei, ce e cu dumneata? — vocea era binevoitoare, fără modulații.

— La fel, domnule profesor.

Profesorul privea foaia de temperatură de deasupra patului, cu ochii strânși, cu capul înălțat. A întrebat frumos, gândea Ioana, a întrebat ca întotdeauna, cu acel glas încurajant, calm, amical aproape. Da, da, amicitie pentru toți cei serios bolnavi. « Ce mai e cu dumneata ? » spus din odaie în odaie, pe rând, la fel, cu același glas. Studenta Ieremia s'a apropiat de pat și ea, și privește tabloul cu creșterile și scăderile febrei, cu mâinile în buzunarele halatului ; cu capul cu bucle castanii date peste urechi, aplecat atât de tare pe spate că ar putea atinge pieptul profesorului. Studentul Tănăsescu strânge pleoapele, încruntă sprâncenele, încleștează gura, cu sulițele privirii pornite spre gâtul ei alb.

— Dureri ?

— Continuu.

— Noul medicament a făcut ceva ?

Nu-mi dau seama.

— Nervii ?

La fel.

— Ii resfeți, te gândești prea mult la ei. Gândește-te la altceva. Vezi, cu dumneata e complicat, ar trebui să ai o preocupare care să nu fie în același timp o oboseală. Varlam, aș vrea o nouă analiză.

Varlam aprobă cu capul lui slab, lung și îngust. Profesorul vorbește egal, cu ceva repezit și aspru în voce, care vrea să dea curaj, să convingă. Ioana se uită, cum i se mișcă buzele pline, cu colțurile vag ridicate pe arcu perfect al dinților albi, cum agită mâna mare, puțin prea legată, nu palidă, cam roșie, dar cu capete de deget, cu unghii așa de ciudate, de scurte, de dezorientate parcă, de singure, că i se strânge inima de tandrețe pentru ele. Nu mai știe ce s'a spus de câteva minute. Pe halatul alb, curat, lângă buzunar e o pată de cerneală. O supără pata. Profesorul a băgat un deget sub marginea halatului, și celelalte patru stau cuminiți, alături, pe tivul cu butoniere. Ioana are senzația certă că n'o să uite niciodată imaginea asta a degetelor cu unghii scurte, curate, alături.

Se râde în jur. Studenta Ieremia a spus ceva nostim probabil. Se leagănă din umeri și întredeschide buzele peste interiorul floral al gurii, pe care îl arată cam mult, ciudat și frumos în fața cam lată și grea. Profesorul și-a îndreptat spre ea fulgerele mici, negre ale ochilor apropiați și râde plin, plan, fără urcuș. Ioanei i

se strânge gâtulejul ca de plâns mult timp stăpănit. Se simte zgribulită, urîță, putredă, aici, în fundul patului cu cearceafuri neplăcut calde, mototolite, groase. Nu-și poate lua ochii dela gura studentei. E o gură de o frumusețe lubrică, așa cum e interiorul unor flori. Dacă ar mai spune ceva profesorul! Uite, dacă iese chiar acum din odaie, în clipa asta, Ioana n'o să-și mai aducă aminte, a și uitat, cum îi e vocea și mai ales acel lucru extraordinar care se leagă ca o punte între tine și el când te privește. O să-și aducă aminte poate figura, fragmentar sau întreagă, dar privirea pe care ți-o adresează, acel fluid fermecat pe care nu poți să-l respingi, e pierdut odată cu plecarea lui și pentru amintire. Sunt la ușa. « Ce bine merg toți pe picioarele lor! » își spune Ioana, uitându-se la studenta Ieremia, cu o privire care i-a supt parcă din toată figura puterea fiecărei trăsături. Au ieșit. Câtva timp, capul Ioanei e între perne, ca acele broaște pe care nu le deosibești între frunze, mototolit, fără culoare, fără relief. E nesfârșit de obosită. Până mâine la ora asta atâtea ceasuri, lungi, cu soare desgustător, galben, cu sore mereu pe culuare și în odaie, cu mâncare mirosind a mâncare, cu vizita Laurenției probabil (azi e Joi), cu nimic, cu toate lucrurile astea mai rele decât nimicul. Are umerii atât de lați și siguri, puțin ridicăți, puțin încovoiați spre piept, umeri de om bătrân, emoționați, înduioșători, obosiți. Azi nu i-a luat mâna să-i numere pulsul (se teme și de tensiune), n'a avut acel adânc sentiment de rușine că îi e mâna slabă, neagră și urîță, nici acea febră dulce, acel curent de siguranță pe care îl simte de obicei câteva clipe, ca și cum ar fi singurele momente în care e pusă în legătură cu pământul, cu echilibrul, căldura și adâncimea lui sonoră.

Dacă geamul din dreapta ar fi acum deschis, ar pătrunde, prin geamul ei dat de perete, frânturi din vocea lui. Ioana Lazăr se simte istovită. Își aduce aminte criza de nervi care a mistuit-o înaintea vizitei. Unde a fost răul acela pe urmă? Uitat, șters, în clipa când profesorul a intrat pe ușă. Mâine, dacă ar mai îndrăzni să vină, ei bine, mâine ar ști ea să-și spună cuvântul cu care să-și oprească nervii s'o ia așa razna. Cufundarea asta într'o spaimă lipsită de noimă, când lucrurile se petrec așa de simplu! Își trecu mâinile pe stomacul căzut între coastele ridicate ca o cușcă. Nu durea. Un fel de toropeală o cuprinse. Își făceau efectul valeriana,

care nu putuse împiedica insomnia din noaptea trecută, și oboseala. Nu, nu voia să doarmă. Peste o oră, poate mai curând, profesorul o să se întoarcă din capul culuarului, dela ultima cameră, și o să intre ca totdeauna în birou, să dea ultimele recomandatii. I se aude câteodată vocea în dreptul ușii. Odată, într'o Miercuri, luna trecută, a mai deschis odată ușa odăii Ioanei și a surâs, n'a spus nimic, a surâs numai. Ar putea să se repete faptul ăsta minunat azi de pildă (de ce nu? dacă l-a făcut odată ar fi așa de firesc să-l repete), și ea, Ioana, ar dormi, sau ar deschide la zgomot ochii încruntați, care nici nu l-ar vedea bine.

De afară se aude iar foșnetul nisipului risipit cu lopata. O muscă, prima muscă! Bâzâe pe jumătatea de portocală de pe masă. Ioana închide ochii și-i deschide iar. Să nu uite să-i ceară Laurencei cărți. Dacă într'o lună ar fi sănătoasă, tot cu ea ar da copiii examen. Cine știe cât au învățat cu suplinitoarea aceea mică și stinsă. Atâta sănătate cât să-și poată ține examenele și...

O toropeală o cuprinde. Parcă se cufundă în fulgi. Iși spune mereu: « nu dorm, aud afară grădinarul, asta înseamnă că sunt trează », și se cufundă iar. Pași trec prin fața ușii, ușa biroului deschisă și închisă, pașii iar se aud spre ieșire, și când s'ar putea auzi voci sub geam, intră în odaie sora, cu scufița pe ceafă, cu gingiile și dinții foarte spălați afară din buze și vorbește așa de plin și așa de tare, că nu se mai aude decât ea.

Ioana are iar impresia că e o haină, nu un trup, o haină din care a plecat trupul. Fiecare respirație e penibilă. De ce să mai respiri? Stai așa, știind că ai picioare, coaste, intestine, gât care doare chinuit de perne, și pe urmă ți se aduce mâncare pe care trebuie s'o mănânci, doctorie pe care o iei, și pe urmă începe marea dovadă că exiști, începe criza de ulcer. Uite, acum vin pe alee, pe sub fereastră, servitorii cu ciubărul cel mare dela bucătărie. Li se aud pașii grei, vorba grea, și miroase până aici a supă.

În cancelaria pavilionului central, doctorii își schimbă halatele și își îmbracă hainele. Studentul Tănăsescu ține paltonul studentei Ieremia și o întrebă, cu capul foarte aproape de urechea ei, dacă merge spre cantină sau spre cămin. Profesorul vorbește cu doctorul Varlam despre inginerul Georgian, care a plecat azi vindecat. Varlam recunoaște că a fost o minune săvârșită de profesor. Profesorul are aerul să se scuze:

— Oricine ar fi reușit în locul meu, Varlam. L-am văzut adineauri când pleca, venise nevasta lui să-l ia. Frumoasă femeie! Ei! la revedere. Eu mă duc. Mi-e tare foame.

Și pleacă, strâns în paltonul cafeniu, cu pași prea mărunți pentru înălțimea lui.

La gard așteaptă de pe acum deschiderea porții oameni săraci cu legături și pachete și țigance cu ghiocci.

* * *

Intinsă pe spate, Ioana Lazăr se întreabă dacă nu e cumva umplută cu pietre. Mijlocul trupului, stomacul îi e greu și dușman. Amintirea mâncării dezgustătoare e ca a unei băi murdare și calde din care ar fi eșit, așa e de generalizată impresia de scârbă în tot trupul. Sora stă în picioare la capul patului, își curăță din când în când dinții cu limba strâmbând buzele, cu brațele groase sprijinite de tăblie.

— Acum ar fi timpul să ieșiți la soare, dacă ați vrea.

— Nu pot, soră, nu pot să mă mișc.

— Mai târziu n'o să mai fie soare.

— Am să ies poate mâine. Astăzi chiar nu se poate. E aproape trei. La câte se dă drumul la poartă?

— La două. Așteptați pe cineva?

— Trebuie să vină cumnata mea.

— Să vă schimb căpătâiul?

— Nu, mulțumesc. Dacă vrei, când pleci, ia și compotul că adună muște.

— Nu mai mâncați nimic, doamnă. Așa... nimeni nu se poate vindeca. De asta nici nu vă poate opera.

— Ce vrei, soră, nu pot. M'am plictisit de toate mâncările astea. Au toate același gust, prea sunt la fel, de mălai, de leșie. Aș vrea altceva, nu știu nici eu, nu ce nu face parte din dietă, dar ce nu se mănâncă de obicei, alte lucruri, cu alt gust, flori, zăpadă, sticlă...

Sora bulbucă ochii nedumerită:

— Ce spuneți, doamnă? Asta încă n'am auzit. Sticlă chiar v'ar trebui dumneavoastră.

Ioana brusc nu mai putu s'o sufere.

— Te rog, ia compotul, soră.

Fereastra începuse să joace ușor în balamale. Ioana simți până pe obraz o adiere de vânt și, cu toate că era rece, îi făcu plăcere. Nu mai simțise vânt, ploaie, arșiță de soare pe pielea asta tăbăcită de cinci luni. Trase cuvertura sub bărbie și așteptă cu ochii țintă pe cadrul geamului, încă o aripă de vânt. Ea veni mai rece și Ioanei i se încreți obrazul. Laurenția întârzia. Doar n'avea să vie cu Emil. Nu, nu se putea; Ioana spusese doar limpede că nu vrea să-l vadă. N'avea nici un sens, acum când nu-i mai purta nici măcar resentiment, să-i primească vizita caritabilă. De ce să-l vadă? Nici n'ar ști ce să-l întrebe despre acum, nici n'ar putea să-și aducă aminte despre atunci. A auzit că s'a îngrașat, că i-a murit mama între timp. Și el s'o vadă așa, când o cunoscuse frumoasă și atât de orgolioasă și îndrăgostită de el. Cinci ani în Septemvrie de când nu l-a văzut; doi ani de căsnicie, doi ani de...

— Intră. Credeam că n'ai să mai vii, dragă.

Laurenția intră foșnind pachete, scoțându-și mânușile, vorbind grăbit.

— Cum să nu vii, când trebuie să plec mâine dimineață? Atât ce-am avut de făcut până să vii! Cum te simți tu?

— Anemone! Laurențio, mă răsfeți. Ador florile astea.

— Mi-am adus aminte un pasaj dintr'o scrisoare a ta din Elveția, în care vorbeai de anemone și de asta le-am ales. Încă Adrian ar fi vrut să-l publice, așa-i plăcea.

— Copilării, totdeauna a crezut Adrian că eu trebuie să scriu; dar ce dovadă mai bună că nu sunt scriitor îi trebuie, decât că n'am scris?

— Nu vorbi atât, Ionico, ai să obosești. Ți-am adus ceva care cred că are să-ți facă plăcere. N'am găsit nuvelele lui Schnitzler și le-am comandat; peste o săptămână ți le trimete aici. Dar tot am luat ceva.

Laurenției îi luceau ochii sub borul scurt al pălării. Desfăcea cu mâini albe, subțiri, sfoara pachetului mare, plat.

— E un album cu imagini din Elveția.

— Laurențio dragă, nu pot să te cert că ai cheltuit atât, pentrucă prea mă bucur. Nu, nu mă uit acum, acum stau de vorbă cu tine. Nu suprapun eu bucuriile, le vreau pe fiecare întregi. Dă-mi-l mie.

Ioana își puse albumul pe piept, de-asupra păturii, sub marginea cearceafului și-l ținea apăsat cu mâna.

— Stai că ți-a trimes și Adrian ceva. Mi-a scris o scrisoare și mi-a trimes pentru tine o fotografie a Livichii.

— Draga mea! Dă-mi.

Rezemată de gardul scund al grădinii, cu buclele blonde răvășite de vânt în jurul obrazului rotund, cu mânuțele grase de-a-lungul rochiei invoalte, fetița surâdea spre aparat. Ioana simți un fel de topire, de duișie care durea, aproape de plâns. Intoarse capul, tuși să alunge din glas slăbiciunea pe care i-o simțea. Nu mai era vorba de o emoție, era de-a-dreptul o senzație fizică de sfârșeală, ca atunci când lua capul sau mânuțele Livichii în palmă și-i era frică să nu le zdrobească, să nu le frângă în pornirea violentă cu care le strângea, le mângâia pripit, le grămădea la piept. Se uluia câteodată ca de un lucru nou și extraordinar în fața capului fetiței așa de potrivit, de fraged și, minune! așa de viu. Că o alcătuire ca asta există, ochiul se deprindea să accepte, dar ca întocmirea asta să clipească, să râdă, să scoată grai și gând, i se părea deodată Ioanei fantastic, de necrezut. Se temea s'o atingă, se emoționa, se repezea s'o îmbrățișeze, s'o îngroape la piept. Vocea pe care o scotea Livia, rotunzimea cuvintelor chiar scâlciate, gândurile ei mici și uimitoare, toate erau noi de fiecare dată.

— Draga mea! repetă Ioana cu glas tăiat.

— O s'o vezi, Ionico, peste o lună sau două. Dacă ai vrea numai să te hrănești, să-ți încordezi voința ca să nu te mai sleiască nervii.

— E o copilărie, Laurențio! De unde să scot voință, când chiar ea e bolnavă?

Tăcură. Ioana privea fotografia în palma ei uscată, cu ochii mari, cafenii, acoperiți ca de o boare albastră. Părul îi cădea obosit, lins și scurt, pe tâmples. Tâmplesle se săpau ca două orbite seci.

— Mi-era teamă că vii cu Emil.

— M'a rugat el sărmanul încă și azi, dar dacă tu m'ai oprit să-l aduc.

— Nu vreau, nu! Să mă lase, n'am ce-i spune.

— Bine, bine, nu te supăra. Spune-mi mai bine cum te simți tu. Ce-a mai spus doctorul?

— Profesorul a cerut o nouă analiză.

Ioanei i se sui sângele cald în obraji. Era bine să vorbească de el, chiar așa, nespunând nimic, numai să fie vorba de el.

— Am vorbit cu doamna Birău de el, adică m'a întrebat cine te îngrijește, și mi-a spus că îl cunoaște bine. Tare îl lauda. Spunea că e un doctor excelent și nici nu se ocupă de altceva decât de medicină. Nu-l vezi nicăieri, doar la concerte. A fost să se mărite chiar sora ei cu el, dar nu știu de ce l-a luat pe urmă pe păcătosul acela de colonel. Ți-e rău?

— Nu, te ascult.

— Ți-e frig?

— Nu, mi-e bine, spune.

— Ce să spun, nu știu de ce l-a luat pe asta.

— Și despre profesor ce-a mai spus?

— Nu mai știu, că e bun medic.

L-au cunoscut, a fost să se însoare, nu iese nicăieri. Câte lucruri noi! Ioana are impresia că pătrunde deodată în viața așa de neștiută a profesorului, și imediat, pentru că află acum puțin din ea, viața asta se clădește dincolo de ce știe ea mai mare, mai complicată, mai de neghicit de cum o bănuise vreodată. Ioana Lazăr simte cum febra îi dă un fel de beție, de bună dispoziție care e poate îngrijorare, de turburare care seamănă cu bucuria. Scoate brațele peste plapumă, se îndreaptă pe perne, ochii îi lucesc. Privește în jur odaia, geamul care a devenit cenușiu, florile de pe masă.

— Anemone! N'am să le uit niciodată pe cele din Elveția, Laurentio. Mai mari ca astea, de un vânat mai întunecat, de un roșu mai amar, mai violet, cu petale groase, cu tulpini tari, ațoase, noduroase, cu frunze sărace. Floare care te face să te gândești la dune de nisip, la ape turburi, la țărături chinuite de vânt. Nu știu unde cresc, nu le-am văzut în grădini niciodată, dar mi-am închipuit că trebuie să crească din nisip și piatră, pe lângă ape.

— Sună ora șase. Mă mir că nu m'au dat afară până acum. Frumos vorbești, Ioano.

— Da de unde, literatură, dar nu bună cum crede Adrian că aș face. Tu pleci dar mâine. Și când ne mai vedem noi? A fost o după masă bună. E o minune că nu mi-a fost rău.

— La revedere, Ioano. Te rog mult îngrijește-te. Are să vie Adrian la București dacă o fi nevoie, dar mai curând am vrea să vii tu la Sighișoara. Nu duce grije de casă, merg eu s'o curăț acum când ajung. Bună seara.

Odaia rămăsese în urma Laurenției mai mare, mai rece, cu un aer de dezordine tristă, de dezorientare. Scaunul pe care stătuse ea în mijloc, un ghem de hârtie aruncat pe jos, coji de portocală pe marginea ferestrei. Lampa, de curând aprinsă, lumina slab, descurajat. Ioana Lazăr își simți oboseala, încordarea destinsă, și deslănătă. Ca un vierme se trezi și se răsuci în capul pieptului. Trase mai jos perna cu mâna, își lăsă capul pe spate și așteptă criza. Un punct în mijlocul stomacului își țipă existența, din el se desprinseseră altele ca un pumn de scânteii care ardeau, scânteile se prefăcură în raze lungi, în sulite încăpățânate, pornite toate din același loc.

Ioana vru să se gândească la altceva, să-și dea o preocupare. Avea la îndemână o bucurie și o sursă de amintiri. Intinse mâna spre albumul de pe masă, brațul parcă trăgea după el funii dure-roase țesute în tot pieptul. Un peisaj de pe lacul Lemán, o stradă din Zürich. Trebuia să ție albumul cu amândouă mâinile care se zgârceau, marginea lui îi apăsa stomacul. Peisajul rămânea în afară. Ioana avu un fel de aversiune pentru el ca pentru mâncare, pentru soră, pentru lumină în momentele de criză. Lăsă albumul să lunece pe pătură, lângă perete.

E parcă ținută cu un piron în mijlocul trupului de pat, ca acel căpitan de corabie blestemat din « O mie și una de nopți », cu fruntea de catarg. Izbutește cu greutate să sune. Stă zgârcită în pat, cu genunchii adunați, cu mâinile împreunate pe torace, cu fața strâmbă și încleștată. Acum are un brâu de jar și cuțite în talie, care o taie în două părți, una înghețată și inertă, alta chinuită de junghiuri, greață și convulsiuni.

Doctorandul de serviciu îi face o injecție de morfină. Efectul trebuie așteptat. Ioanei i s'au învinețit buzele și i s'au adâncit ochii. Cearcăne mari îi taie fața, nasul s'a ascuțit și subțiat ca nasul morților.

Doctorandul vine pe culuar și aprinde o țigară.

— Să te mai duci soră să vezi ce face, poate mai trebuie o injecție mai târziu. S'o faci dumneata, eu plec. Vrei o țigară?

— Mulțumesc, o păstrez pentru după masă. N'am mâncat încă. Cu numărul 9 și cu 12 n'ai liniște niciodată la ora mesei și noaptea. Parcă își aleg când să le fie rău.

— Ei, te măriți cu economul?

— Dacă o vrea Dumnezeu, în Iunie. Noapte bună, domnule doctor.

Doctorandul pleacă fumând, cu paltonul pe umăr, cu pălăria pe un ochi, prin grădina rece, cu nisip scrâșnitor, cu straturi de pământ răscolite, cu o fărâmă de lună ca rămasă dintr'o lună mare, spartă.

Laurenția, în odaia ei de hotel, își face geamantanele. A lăsat geamul deschis spre bulevardul luminos și zgomotos. În genunchi, lângă o valiză, învește sticla mare de colonie în halatul de catifea și închide într'o cutie florile de organdi albe, pe care le-a cumpărat pentru rochia de seară. Odaia se despodobește încet, de tot ce o făcuse mai puțin odaie tip, impersonală, de hotel.

Laurenției îi e somn, potrivește ceasul să sune la șase, ca să poată fi la opt la gară, și se culcă.

Ioana nu s'a mișcat de pe spate. Incet, anestezia își face loc. Din punctul central se desfac cercuri concentrice, dar cu cât sunt mai mari, centrul e mai șters, își pierde adâncimea. Ioana își simte toată carnea destinzându-se ca dintr'o răsucire parcă, scămășindu-se, lățindu-se. Ea toată se moaie și se lățește, pierde limitele, e parcă un morman de nisip, de mălai vărsat în pat, ia forma saltelei, se așează prin cutele plapumii. Și fața i s'a destins de parcă i s'a luat de pe ea o mască de plumb. Simte cât trebuie să-și fi încleștat fălcile până acum. Nu mai doare nimic. E numai morfina sau ar fi trecut și fără ea? E prea bine ca să fie morfina. Ar fi așa de bine să poți crede că e o încetare firească a durerii, așa de firească și de bună, că făgăduiește parcă și un început de vindecare. Cum a fost durerea aceea? A fost în adevăr? Poate că i s'a părut că a durut așa de tare, când acum nici nu mai știe precis locul. Și mâine cum o să mai fie iar durere, acolo unde acum e topire, e odihnă fericită? Inchide ochii și i se pare că se cerne ceva. Liniștea? Trupul ei? Se cerne, curge ca o zăpadă și se așează, și e pufos și se cerne continuu. Ninge cu puf, cu praf de lună. Praf de lună? Se poate spune asta? Ceață de lună. Profesorul e făcut din ceață de lună. Din ceață de lună, cristal și ghiață. Da. Nu e de carne și haine ca ceilalți oameni. E de cristal. Cristal? Ce înseamnă tal? Nu, nu românește, nemțește: Thal. Cine vorbește nemțește acum? O, Laurențio, ți-am spus să nu vorbești cu sora nemțește. E

singura noastră porțiță de scăpare. Porțița de scăpare? E colo, în capătul grădinii, lângă lilioci. Pe lilioci s'au așezat o mulțime de albine. Laurentzia se apleacă să le culeagă. Le culege ca pe cireși și studenta Ieremia îi ajută și râde tare. Pe urmă aleargă ca să arate ce sănătoasă e. Să alerg? Eu n'am nevoie să alerg, eu zbor. Uitați-vă la mine, ridic numai o mână, nu mă ține de haină, și zbor. Ai! o creangă m'a înțepat, cum a putut să mă înțepe așa de tare prin rochie? în stomac. Nu vreau să acoper rana cu mâna, pentru că mi s'au făcut mâinile prea urâte. Zbor simplu, cum voi mergeți. Luna e acum aproape, ținută de sfoară, ca un balon de profesor. Se uită la ea cu privirea precisă și atentă cu care se uită la termometru. Din când în când scutură sfoara și luna se clatină și curge din ea praf. Cerul e plin de fulgi aurii. Au jumulit-o ca pe o pasăre. Vârtej alb.

Sora, după ce a văzut că bolnava Ioana Lazăr doarme adânc și sigur, a stins lampa și a plecat.

* * *

Ioana se trezi Vineri mai târziu ca de obicei, se trezi cu o impresie de grabă, cu o nevoie de ordine. Pe când sora o ajuta să se spele, pe când apa, când prea caldă, când prea rece, o înfiora. Ioana nu izbutea să-și prindă gândul într'o formă. Spălată și palidă între perne, ostenită de efort și împrospătată, se pregăti să-și limpezească gândurile, așa ca să facă loc în mijlocul lor unei imagini noi. Trebuia să-l vadă azi pe profesor ca pentru prima oară. Imaginile lui suprapuse o dimineată după alta rămăneau periferice sufletului și miezului lui, care îl închidea pe el, nu pe aceea ce vedea Ioana zilnic din el. Avu dintr'odată, violent, impresia că nu l-a văzut pe profesor niciodată. Nu. Era pentru ea ca un om zărit odată printr'un geam, auzit din altă odaie, un om despre care i se povestise, îi văzuse poate odată o fotografie, îl visase poate într'o noapte. Nu, nu-l întâlnise niciodată. Vru, cu câtă putere mai putea aduna în ea, să-l vadă, să-l primească cu ochii, cu azul clar, tot, să știe cum e. Dacă ar putea păstra în amintire vocea lui, clară și dreaptă, pornind din piept fără efort ca un cântec, puțin strânsă în gâtlee fără să fie întunecată, sau privirea ochilor acelora al căror desen îl știe, mici și apropiați, care sunt așa de altfel când îți adresează privirea, decât când citesc

foaia de temperatură sau privesc pe altcineva. Vocea lui când îi vorbește, sau când o aude din altă odaie, ca raza unui far pe care o vezi desenată cu cretă galbenă pe întuneric, dar care te înneacă în ea când i-ai intrat în zonă, vocea lui în care intră ca în altă atmosferă de altă temperatură și densitate, e pierdută un minut după ce profesorul iese din odaie. Și toată minunea prezenței lui ca un climat imposibil de realizat în amintire. Ioana vru să se uite la ceas. Mâna îi era vânăță, vinele se desenau în relief, degetele tremurau vag. Și o trase repede înapoi și o vârî sub plapomă. Ii era silă s'o vadă. Ar fi vrut totuși să știe cât e ceasul. Încercă să ridice capul, sprijinindu-se în coate pe perne, dar ceasul era prea departe. Trebuia să fie zece. Vizita avea să înceapă. Poate că era zece fără un sfert. Mai era de așteptat. Mai bine ar fi fost să creadă că e mai devreme, să se pregătească pentru așteptare lungă, decât să socotească mai puțin decât ar fi. Mult mai bine ar fi fost să întindă mâna și să ia ceasul, dar imaginea încheieturii slabe, a cărnii violete, o înfioră «ca mâna sfântului Dumitru», gândi Ioana. Dacă acum ar fi zece fără un sfert și aș izbuti jumătate de ceas să nu mă gândesc deloc la el, să-l primesc ca pe o imagine cu totul proaspătă, fără pregătire și fără spaimă, dacă s'ar putea să nu-mi fie frică de venirea lor! Uite, inima a și început să bată

Din curte, prin geamul larg deschis, pătrunseră voci, râs, pași. Ioana înălță gâtul. Din fundul aleii, printre straturile de iarbă nou plantată, în halate albe, se apropia grupul doctorilor. În dimineața clară și liniștită, vocile lor erau așa de libere, pătrundeau aerul ca apa cuțitele, că un sentiment de neadevăr, de irealitate a descompunerii ei latente o cuprinse pe Ioana. Străine îi fură boala, liniștea, mișcarea, și aproape și cunoscut tot ce era de mult pierdut, mișcarea, viața vie și sgomotoasă. Poate că trebuie numai să creadă, să fie sigură și să încerce, ca mâna, piciorul să asculte de alt ritm, trupul să stea drept. Încordă spatele, talia, încercă să se ridice brusc; firul de fier care o pătrundea și o fixa de pat se învârti în pântec, ca un burghiu. Rămase întinsă. Respirația i se rărea, devenea în fiecare moment mai penibilă. Alături se auzea sgomot. Mai erau câteva clipe până să vie vizita în odaia ei. Aerul deveni neplăcut ca un miros greu, imobilitatea de nesuportat, mișcarea imposibilă. Era ca o condamnare de neînlăturat, această

vizită oribilă. « Trac », bombăni Ioana, făcând o sforțare să tragă aer în piept.

Vocile alături se continuă pe culuar, ușa se deschise. Vine, surăde, e în afară sau înăuntru? Vine în adevăr sau îl proiectează ochii Ioanei, gândul ei tot? Are o realitate, așa înalt, surâzător, în alb, material s'ar crede, dacă n'ar fi atât de cunoscut, de asemănător imaginii pe care i se pare Ioanei că a făcut-o din bucăți îndelung gândite, dorite, făurite din dragoste fiecare; are o realitate obiectivă, sau e o halucinație? Prea e perfect, prea e frumos, sau nu frumos, dar așa cum nu poți să-l vrei altfel. Prea nu mai vrea Ioana nimic în afară de această imagine. În jurul lui sunt oameni în halate. E destul să-i vezi ca să-i cunoști, cu figurile lor șterse și corecte asemănătoare între ele, concrete și neanimate ca niște ghețe, ca niște legume. Unul dintre ei înfășoară brațul Ioanei într'o curea lată, comunicând cu un fel de ceasornic, ca să-i ia tensiunea, altul pretinde nedistinct (nedistinct i se pare ei trundindu-se să-l asculte) că îi e căpătâiul prea înalt și că poziția aceea nu e bună pentru mușchii stomacului. Sora culcă sub ea căpătâiul. Profesorul n'o privește. A citit rezultatul noii analize pus pe noptieră. A privit creșterea febrei la capul patului, a privit tensiunea pe ceas. S'a întors cu spatele, vorbește fraților Iordan. A scos stiloul și le desenează ceva pe carnetul pe care l-a pus pe marginea ferestrei. Doctorul Varlam îi vorbește Ioanei de operație.

— În mai puțin de două săptămâni trebuie s'o facem. Iți mai dăm zece zile să te întremezi. Injecțiile pe care ți le fac acum nu se poate să nu te învie.

Vorbești, vorbești! îi strigă în gând Ioana. M'ați obosit, e inutil, sunteți prea mulți, și nici unul nu știe nimic. Profesorul le explică lângă geam, acolo, băieților ăștora. Studenta Ieremia se alătură lor. Profesorul se întoarce către ea și, explicând mai departe, îi pune o mână pe umăr. Singurătatea asta e de nesuportat, toți oamenii aceștia străini, care îți intervin așa în viață cu pretenția să ți-o limpezească și care ți-o îmbăcesc, sunt de nesuportat, tot e hidos. Soarele, care râde prostește la geam, e nesuferit. Soare mai lipsește acum! În părul cenușiu al profesorului pune un praf luminos. El se întoarce, surăde amabil, către Ioana.

— Mai bine azi decât eri și mâine are să fie și mai bine, nu? La revedere.

Ioana tace, cu buzele albe, strânse. Să se ducă cu studenții lui, cu surâsul lui de cucoană în salon, să se ducă la toți bolnavii pe rând, nu cu asemenea repertoriu se încurajează un bolnav demoralizat. A rămas odaia goală, au plecat cu larma lor, cu viața, cu atitudinile lor de oameni importanți și știutori. Ea e la periferia vieții, e neimportantă, e un număr într'un spital plin de numere, e un bolnav care poate o să fie operat peste zece zile, ca să trăiască sau să moară, ca să plece iar în orașul acela ca o scuipătoare, în Sighișoara, să fie profesoară de neghiobi sau isteți impertinenți.

Să trăiască pentru alții, pentru alții de care n'are nevoie, lângă cine? pentru ce? O iubesc, auzi? o iubesc și Adrian și Laurenția și Livica. Treaba lor! Nu trăiești pentru dragostea altora, trăiești sau nu pentru a ta. Și urâtă și obosită, și sunt și oameni veseli, sau frumoși, sau puternici pe lume. Trebuie să se isprăvească. Gestul e doar simplu. E mai greu să-ți tragi un glonț în cap și firește mult mai greu să te spânzuri. Astea sunt gesturi pe care în viața de toate zilele nu le faci, și ai fi obligat să te gândești precis la ele când le-ai încerca, pe când să bei un pahar de ceai e un lucru repetat de trei ori pe zi. N'ai decât să nu te gândești la ce faci. Veronalul n'are nici un gust. Dar dacă te găsește sora sau unul din doctoranzi? Imbecilii sunt în stare să-ți facă și spălături stomacale sau injecții, când ești în halul ăsta. Prețios lucru viața ta, pe care nu sunt în stare s'o facă mai bună. Zece pastile ajung. Le topești în ceai cald, ca să se dizolve mai iute. Isprăvești cu boala, cu inerția și durerea, cu vizitele medicale, mai ales cu ele. Se uită la ea cum ar întoarce un iepure vânat gata, pe care îl răsucești curios, vorbesc alături de ea în termenii lor medicali, cum vorbești franțuzește în fața slugilor, să nu te înțeleagă. Și el, care e între toți ceilalți, om viu între automate, atât de deștept, de frumos, de grav, de perfect, el n'a văzut-o niciodată pe Ioana Lazăr, el a văzut un caz de ulcer la stomac și o anemie care nu îngăduie operația. A și găsit Ioana de cine să se îndrăgostească, de cel mai minunat și ales om, a avut curajul ăsta ea, care e acum urâtă, o mumie putredă, des-gustătoare ca o piscică râioasă, inexistentă ca o piatră. Cât de altfel trebuie să fie femeile printre care el trăiește, femei din lumea foarte bună, ciocoi care au altfel de voci, altfel de piele, de trupuri, nefabricate în serie.

Sora intră cu tava pe care e așezat prânzul.

— Să vă aștern șervetul pe genunchi sau pe masa de noapte?

— Pe fereastră. Miroase a supă.

— Dar cum o să-l luați de acolo?

— Am să sun eu, când o să vreau.

Să plece numaidecât sora, s'o lase. Să-i ceară un ceai? Are să ceară pentru veronal o ceașcă de ceai. O să iasă pe ușe, dacă nu-i cere imediat. Să n'aibă vocea sugrumată, pentru că o s'o bătuiască. Sora a ieșit.

Are să sune pe urmă, imediat. De ce să-i fie mai bine mâine decât azi? Ce se poate întâmpla? O să se vindece peste noapte? O să capete subit, de prea mult bine, poftă de mâncare și o să fie operată (mare bucurie!) curând, ca să plece teafără înapoi acasă? La frumoasă viață o să plece!

Azi va să zică l-a văzut pentru ultima oară. Nu l-a privit mai mult, nu-l știe bine, e iar cu toate contururile șterse, fără privire în mintea ei, și el, tocmai azi nu s'a uitat de loc la ea. Mâine la ora vizitei, o să fie rece și violetă, întinsă pe masa din camera dela spațele sălii de operație, acoperită cu un cearceaf. Și pieptul ăsta cald acum, și mâinile ale căror degete le mișcă, reci și scăzute. Buzele au să se strângă și dinții au să se vadă albi. Nu știe de ce, dar își inchipue că o să semene cu un câine mort, al cărui cap l-a văzut rânjit în marginea unui trotuar, într'o vară și pe care se adunaseră furnici.

Își simte lacrimi în ochi, gâtlejul i se strânge. O să fie mai urită, mai singură ca acum. Acasă au să primească telegramă, au să-și ascundă plânsul de Livica, să nu știe atât de devreme ce e moartea. Că s'a sinucis o să i se spuie mult mai târziu, când o să fie mare.

Unde a pus fotografia Liviei? E într'o carte pe masă. Ce drăguț, Doamne, ce lucru drăguț e un copil. Dacă ar fi avut un copil! Dar Livica nu e ca și a ei? E mai mulțumită cu ea fetița, decât cu maică-sa. Dacă s'ar fi făcut bine, ar fi făcut poate, afară de orele de liceu, o grădină de copii. Dacă s'ar face bine, ar mai putea s'o facă. Cum să se vindece? E prea greu, nu mai are răbdare. O grădină de copii e un lucru admirabil, când îi iubești, și se și pricepe.

Sora intră iar.

— Cum, n'ați mâncat? E patru. Se poate, doamnă, să nu mâncați? Haideți, măcar compotul.

Ioana își mănâncă încet compotul din castronul pe care sora i-l ține sub bărbie. Sora adună farfuriile și iese. Să citească ceva? A început să se întunece. E încă iarnă, primăvara păcălește.

Ioana stă pe pat, cu obrazul cufundat în pernă, greu și inert. Privirea îi cade pe vasul de flori. Ii cunoaște desenul mai mult decât a cunoscut vreodată un obraz. Ii urmărește fiecare linie, fiecare cerc plin înconjurat de trei cercuri goale, merge cu ochii pe rotundul lor, până ostenește. Își mută ochii pe perete, și acolo se învârtește un cerc negru pe alb. Ii mută iar pe vas. Dacă strânge pleoapele, cercurile toate sunt un cap cu ochi rotunzi, cu nas rotund, cu gura rotundă. Și îl știe mai bine decât pe însuși chipul ei în oglindă. Ioana nu-și poate închipui cum ar fi să mai întorci vreodată capul spre dreapta și să nu vezi vasul albastru cu cercuri și linii drepte, albe.

A! A uitat de albumul adus de Laurenția. Un mic efort, o durere în tot pieptul ca o șopârlă, și trage spre ea, albumul.

Ioana începu să întoarcă paginile albumului greu, pe brațul slab și negru. Fotografii obișnuite: un lac limpede, dealuri în jur, pete mari, albe, de zăpadă. Elveție de carte postală. Nu știu oamenii să fotografieze decât lacurile elvețiene, uită orașele. Ba nu, uite aici o fotografie din Mellingen pe Reuss. Se oprise aici în drum spre Baden. Stătuse pe strada asta din fotografie sau pe alta la fel într'o casă ca asta, cu patru etaje, bătrână, curată, cu acoperișul de țigle înverzite, tras peste obloanele ultimului cat. Erau obloane la ferestrele apropiate și mici, perdele albe, podeaua lucitoare, curățată în fiecare zi de proprietăreasa cu coade blonde pe cap, cu dantură falsă. Dedesubt era o prăvălie, o lăptărie parcă. Da, da, cobora și cumpăra pânișoare mici de secară. Lăptăreasa avea o fetiță mioapă, cu obrații grași, cu ochelari groși, puși după urechile mari și roșii, cu un șorț roz de pichet care o învălea toată. Avea și o căruță mică trasă de un cal înalt, pe care pleca dimineața cu bidoa-nele lucitoare de zinc, pline de lapte, cu coșuri de pânuțe. Stătuse acolo aproape o lună, nu mai putea pleca. Stătea ceasuri întregi pe marginea ferestrei privind în stradă vecinele, pe care le cunoștea acum pe toate, zidul înalt al clopotniței de pe care se desprinsese tencuiala bucăți mari, în desenul cărora deosebise o cămilă; cadrul ceasului vechi cu cifrele lui mari de smalt albastru. Ora 11 lipsea. Peste drum, deasupra ușii librăriei era un cap de moșneag

de ghips. Ceasornicul suna la fiecare sfert o bătae și la fiecare ceas numărul orei. Nu mai ieșea din casă, nu mai cerceta parcul și strada principală, rămăsese în odaie, pe fereastră, privind strada. Singurătate fericită de om bogat sufletește, de om sănătos. Era imediat după divorț și uitase atât de repede, primea tot atât de proaspăt.

Plecase pe urmă spre Baden și coborîse iar în Sud, spre lacul Lemman. Se oprise într'o fermă lângă Montreux. O fi vre-o vedere din Montreux în album? Uite-l « Narzissenfeld bei Montreux ». O, anemonele pe care le avea acolo, la fermă. Totdeauna pe masa albă, în odaia cu ziduri văruițe și cu tavan jos de bărne, un buchet proaspăt de anemone. Stătea culcată pe pat, nu vedea decât cadrul ferestrei, cerul țipător de albastru și, profilat pe el buchetul de flori cărnoase, amare, mari. Anemonele vinete, cu ace negre în miezul lor, cu tulpinele groase și tari, anemonele roșii cu vine cenușii, cu frunze subțiri, cu începutul petalelor gros și violet. Când trecea trenul, catul de lemn al fermei tremura. Șueratul trenului se repezea spre cer ca o ciocârlie, soarele invadea odaia prin perdelele de creton înflorat. Ea cobora în pădure și culegea ghiociei vineți, cu tulpini subțiri, albe, apoase. Seara se închideau pentru somn și dimineața îi găsea treziți înaintea ei, deschiși ca niște mâini de copil, revărsați peste marginea paharului. Fermiera avea patru fete care păreau aceeași la diferite vârste. Se juca în grădină, sub merii pitici, cu ele.

Și Aarau, cu străzile lui egale și vechi, și Zug cu lacul lui rece, și Steckborn pe malul lacului Constanța, unde închiriasse o barcă mică. Cobora din casă în barcă. După Steckborn a trebuit să se întoarcă. Acolo s'au isprăvit banii. N'a mai putut să facă drumul proiectat de-a-lungul Ronului. În miezul munților n'a fost. Dacă ar mai pleca odată, ar alege orașele cele mai muntoase. S'ar opri de pildă aici. Mâna Ioanei căută tremurând în album. Aici, nu, nu la Davos, e prea multă lume, e prea clasic Elveție pentru străini. Mai bine la Celerina, sau mai departe la Vicosoprano. Ce frumos se chiamă: Vicosoprano. Fotografia arată o casă albă, masivă, cu ferestre largi, casă italiană, în mijlocul unei grădini cu tufișuri înflorite, cu ziduri nalte în jur. Doamne, ce largă e lumea, ce minunată e! Dacă ar putea să nu mai fie dureri acolo unde sunt acum, ar putea realiza poate, peste un an o călătorie ca asta. Tot așa de rău doare? Coastele se simt sub degete ca niște clape înțepenite,

stomacul între ele e căzut și fierbinte. Înăuntrul trupului se simte suspendat și izolat ca un mărțișor greu, de durere. Ioana se răsucește puțin. Partea pe care a stat doare, pe jumătate moartă. La Celerina, la Vicosoprano sau aici, la Sacomo, în cartierul de lângă lacul Maggiore, unde grădini înaintează în apă, sau să stea pe strada asta îngustă, pietruită cu dale mari, cu fântâni în firide, cu ziduri strâmbе, aplecându-și peste stradă ferestrele cu gratii. Atâtea orașe, atâtea sate, atâtea drumuri pe care ar putea merge încă.

Brațul tremură și s'a răcit. Nu mai poate susține albumul. Ioana îl închide și îl pune pe masa de alături. Impinge încet cu colțul lui vasul albastru, care scârție ușor pe tablă.

La Steckborn avusese ultimele zile bune de străinătate. Promise seara scrisoarea lui Adrian, că nu-i mai poate cere valută. O găsisе pe masă, când se întorsese dela plimbare. Se plimbase în jurul orașului, era frig, era o atmosferă limpede și rece, cenușie. Se oprise pe un pod mic, peste o apă aproape inexistentă, săpată adânc între două dealuri. Pe dealuri iarba era de un verde negru. Sus, în vârful uneia dintre coline, se ridica înaltă o vilă de umbră densă, cu margini neprecise. O fereastră se aprinsese sus, apoi alta jos, la colțul opus. Lumina văii își pierdea cenușiul, se înnegrea. Pe pod, la spatele Ioanei, trecea rar câte un om grăbit să ajungă în oraș. Se făcea frig. Ioana își ridicase gulerul, își strângea una în alta mâinile, fără mănuși. Nu-i venea să plece. În vilă se mai lumina un geam. Părea să fie cald, bine, acolo înăuntru. Ioana presupunea în dosul fiecărei lumini o odaie bună, intimă. Cum or fi fost oamenii dinăuntru? În fiecare odaie erau alții, toți aprindeau lumina, tuturora le era cald, nu erau singuri, erau mulți, erau închiși în casa aceea înaltă, caldă, se uitau poate pe fereastră spre valea neagră și rece, se întorceau spre cuprinsul odăii, unii spre alții, își vorbeau, erau liniștiți. Ioana înghețase cu mâinile pe balustrada de piatră, cu obraji și urechile amorțite de vânt, cu privirea agățată de vilă. Acum toată casa exista, creată de lumini din toate colțurile ei, bloc de căldură și bine. Se desprinsese de pod și plecase. Acasă promise chemarea în țară. A doua zi plecase. Sighișoara, școala. În lipsa ei, Laurenția o născuse pe Livica. Livica crescând, Livica preocupare de căpetenie, pentrucă a spus un cuvânt, pentrucă s'a îmbolnăvit, pentrucă merge.

Și acum boala ei. In clipa asta nu doare, e ca o scămoșare înăutru, un echilibru șubred pe care nu trebuie să-l atingi, ca să nu se dărâme.

Și iar intră sora, și iar Ioana trebuie să mănânce și să aștepte somnul.

Culuarele sunt goale. Luminile rare ale becurilor foarte sus au ceva apos, livid. Câte o soră traversează dela o odaie la alta sau trece spre birou. In laborator cineva lucrează încă.

In camere, bolnavele adorm. Dela No. 7 se aud până pe sală gemete. Bolnavei i s'a scos azi un rinichi și acum, seara târziu, s'a deșteptat. Și soseaua departe, dincolo de curțile interioare și pavilioanele care le închid, s'a liniștit. Profesorul, care a avut azi curs și un consiliu, și a luat cina la niște prieteni, se desparte acum de ei și se duce acasă să se culce. Conduce întâi cu mașina o doamnă care pleca și ea și, după ce au vorbit în fața porții ei despre dirijorul care va veni săptămâna viitoare în București, se despart.

Ușa Ioanei se deschide iar.

— Domnul doctor Varlam a văzut lumină la dumneavoastră din laborator și a trimes vorbă să stingeți și să vă culcați. Zice că iar o să aveți temperatură, dacă nu dormiți, și că dumnealui vă dă un somnifer dacă trebuie.

— Bine soră, am să sting, noapte bună.

— Să sting eu.

— Mulțumesc, nu, am să mă culc numaidecât, lasă-mă și n'avea grije.

Trebuia să stingă, trebuia să renuțe la anemone până mâine, la încă o seară. Câte seri mai putea să aibă? Și chiar dacă ar mai avea încă multe, ce era acum, poate n'avea să mai fie la fel mâine și niciodată. Această Vineri seara, această noapte de 3 Martie n'avea să se mai repete. Chiar dacă mâine are să fie la fel ca azi, mâine va fi altă zi, azi e pierdut, înghițit, îngropat.

Mai privi odată florile, desenul albastru al glastrei, ceasul. Arăta 11 și 10. Dacă ar fi luat azi la 1 veronalul, acum somnul s'ar fi schimbat în moarte. Intinse mâna spre butonul lămpii, o trase înapoi. Trebuia să stingă, să doarmă, să închee o zi. Toate lucrurile astea au un aer atât de calm, de sigur. Ioanei i-ar părea rău chiar dacă noptiera ar fi schimbată de partea cealaltă a patului și

dulapul dus dela uşe la fereastră; ar fi ceva care ar înceta să fie așa cum e, ca să înceapă altceva, s'ar pierde ceva din ordinea și siguranța odăii. E odaia ei în fond, în care a trăit, a durut-o, în care a intrat în fiecare zi profesorul, în care a simțit acel rău care seamănă cu fericirea. Toate trebuie să rămână cum sunt. Să le vadă bine, cine știe pe unde se poate strecura schimbarea. Și trebuie să stingă acum, pentru pregătirea unei noi zile, care poate n'o s'o repete pe cea de azi.

Întâi e întuneric, pe urmă lumina felinarului dela uşe, care e nevăzut în dreapta ferestrei Ioanei Lazăr, dar își trimete razele până la ea, pune spații și siluete în odaie. Cadrul ferestrei închide un cer cu nori care fug peste o lună foarte sus și foarte rar ivită, iar pentru Ioana numai ghicită. Pe zidul din dreapta geamul desenează același cadru mare, galben, și pe el se sbate umbra unei crăci.

E frumos! își spune Ioana. Să mă uit cum se zbate. Auzi acum de departe și un tramvai. Nu cred că e ultimul, suntem aproape de depou, trebuie să mai vină multe tramvaie în noaptea asta. Aș vrea să mai aud tramvaie, să mai aud câteva. Un claxon! Ce bine e noaptea, când e așa de liniște, prind și eu ceva din viața de afară. Când am să ies din spital, n'am să-mi maiucid așa nopțile dormind. Să citești măcar, și nu-ți trece noaptea de-a-surda. Încă un claxon! Acum norii trebuie să fie ca o baltă de lapte în jurul lunii. Craca se agită și umbra ei mângâie peretele. Nu mă doare azi. Injecția lui Varlam a făcut minuni. Numai de n'aș adormi. Să aud toate tramvaele, să văd umbra ramurii. Odaia parcă e brodată cu ajururi de lumină pe umbră.

Trec două mașini, claxoanele lor parcă se cheamă ca două animale în beznă. Au! parcă a înjunghiat în capul pieptului. Dacă apăs, poate trezesc durerea; să n'apăs, să-mi fie încă bine, să aud sgomotele de afară, să văd umbrele astea pe zid. Anemonele parcă sunt de funingine acum. Ce simt acum e somn. Acasă, la Sighișoara, sergentul flueră când ajunge în capul străzii și am totdeauna impresia că flueră de frică și cu frică. Așa a șuerat acum tramvaiul acesta. S'a întunecat mult, s'au adunat probabil norii peste lună. Ce poate să facă acum profesorul? Laurenția spunea că duce o viață foarte regulată. Azi e Vineri, azi a fost simfonicul. Trebuie să se fi isprăvit acum. A străbătut orașul într'o mașină, drept,

grav, singur. O! Doamne, cred că e singur, și s'a dus să se culce. Stă acum în pat, întins ca și ea, Ioana Lazăr, poate a și adormit. E liniștitor să fi aflat că duce o viață atât de retrasă. E liniștitor să știi că acum doarme. A trecut prin noaptea rece, senin și grav, pe străzi goale, într'o mașină luminată, mulțumit și calm. E bine, e bine că e acum acasă, că nu trebuie să-l urmărești cu gândul agitat, turbure, să nu poți să-ți imaginezi ce e cu el. Trebuie să respire prin somn, egal și curat, așa cum îi e vocea când vorbește.

Claxon! repetat ca un lătrat, tare. Sunt oamenii grăbiți. Un fel de toropeală depărtează parcă lucrurile de Ioana, le învelește într'un abur lănos. Tăcerea între sgomote se întinde ca o pânză pe război, trasă parcă de două capete, gata să vibreze. Acum însă se aud zgomote mici și rare, pe urmă dese. Pică, plouă, da, plouă. Ce bine! își spune Ioana, acum plouă, ce noapte bogată. Să plouă, să plouă, să aud bine ploaia, mâine poate o să fie senin, sau vânt, sau mie o să-mi fie rău, și n'o să mai aud nimic, sau o să dorm poate în urma unei doze de morfină mai mari și *tot* are să-mi fie pierdut. E ca într'o barcă trasă pe mal, în jur apele cresc. E ca în odaia din vila aceea, cum se cheama? « Mon Repos », de pe malul lacului Maggiore. Așa sunau valurile noaptea, dar cu sunete mai pline, mai dintr'o bucată, nu așa fărâmițate. Ca niște frunze de plop. Tramvaie, nu mai trec tramvaie? Nu se mai aude nimic. Nu se aude? A, da, auzi muzica, asta e orchestra din parc, să mergem dincolo, unde sunt cuștile, dar să aibă grije Adrian să nu calce Livica pe straturi, când are să adune nasturi.

După miezul nopții, Ioana se trezi cu inima bătând tare: fusese cineva și fugise, sau ea fugise, sau ceva se prăbușise, sau căzuse chiar ea. În jur era foarte întuneric. O cuprinse o frică groaznică. Ar fi vrut să sune sau să aprindă, dar îi era frică să ridice mâna, s'o înainteze în negrul nesigur, poate plin, poate gol, ce-o înconjura. Ar fi vrut să-și aducă aminte poziția patului în odaie, poziția ei față de odaie, și nu putea. Unde erau pereții, unde era gol? Geamul era la picioare sau la cap? Avea parcă mai jos capul decât trupul. Ochii se loveau de un întuneric ca o boltă neagră, goală. În mijlocul bolții era parcă un punct clar. În mijlocul golului. Nu era departe. Era o pată albă, rotundă ca un cap. Un cap. Un cap de ceară, un cap palid. Un om stătea în mijlocul odăii. Stătea în picioare și nu i se vedea decât fața albă. Hainele erau una cu

umbra. Trebuie să fie foarte înalt. Acum se vede clar de tot. Are ochii negri și apropiați, fruntea înaltă. Surâde. E profesorul. Nu se apropie, nu vorbește, stă acolo ca o spaimă, ca un sfredel în întuneric și surâde foarte puțin, mai mult cu ochii, cu care privește fix. Gura îi rămâne nemișcată. De ce stă așa? A venit ca să se uite cum doarme No. 9. A intrat poate pe rând în toate sălile. Ceilalți nu l-au văzut. Știu ei să-l vadă? Și când îl privesc îl confundă poate cu doctorul Varlam. Și toată lumea care îl privește nu știe să-l vadă. Toți îl cred la fel cu ceilalți. Și totuși el se poartă cu Ioana, care îl deosibește de alții, la fel cu toată lumea.

Ioana se crispase, vorbea cu buze umede, convulsionate, degetele mototoleau cămașa pe piept.

— Pricepi? nimeni n'a putut să te vadă așa. Când am să mor eu, tu așa, așa, ai să te isprăvești. Eu te fac cu fiecare clipă a vieții mele. Dobitocule!

Strigase, se înălțase pe perne. Chipul se încăpățâna să privească. Stătea suspendat în întuneric, trupul nu se vedea de colorarea nopții, capul și gâtul străluceau ca literele de fosfor ale ceasului de pe masă. În surâs, în jurul ochilor, în cearcănele mici, era un fel de tristețe.

— Ești trist? întrebă Ioana. De ce ești trist, domnule profesor? Dumneata nu trebuie să fii trist ca mine, ca toate ființele ordinare.

Fața Ioanei se scâlcie, lacrimi rezezi îi îmbrăcară obrajii și vocea. Glasul se topea, ud și răgușit, slăbea.

— Ești tot ce am văzut vreodată mai frumos, mai perfect. Plâng pentru că ești luminos, este ca și cum m'aș topi de lumină. Ești departe, fața ți s'a micșorat, sunt kilometri între noi, acum ești cât o gămălie de ac, și te văd totuși atât de limpede.

Capul se depărta repede, ca rotundul gurii de tunel în care ai intrat și care rămâne în urmă, mereu mai mică. Era departe, departe de tot.

— Unde te duci? strigă Ioana tare ca s'o audă de departe.

Sora dormea în odăița ei mică, cu tavanul coborât spre ferestre, când o sonerie încăpățânată o deșteptă. Se descurcă greu din păturile încolăcite și dintr'un vis în care mânca pe iarbă, dintr'o farfurie mare macaroane, și aprinse. Plecă cu coadele pe spate, cu halatul alb mototolit de somnul strâmb pe canapeaua neașternută (era de serviciu azi și nu trebuia să doarmă) și se duse spre odaia

No. 8, de unde se suna așa de disperat. Bătrâna doamnă care suferea de cancer se plânse că fusese deșteptată de strigăte necurmate, ca o ceartă, care se auzeau de alături dela No. 9.

Sora o găsi pe Ioana Lazăr cu ochii sticloși, dezvelită, arzând tare, cu fața umedă și încinsă. Se uită lung la lumina palidă aprinsă de soră, își trecu mâna peste frunte și ceru apă. Pe urmă adormi, istovită.

* * *

Somnul se risipea ca scrumul pe care îl suflă aici și se așează colo. Rând pe rând o parte de înțelegere se lumina și alta se întuneca în mintea Ioanei. Apoi, ce se luminase, cădea iar în umbră. Senzația că se cufundă neconținut o stăpâna, ca și cum la fiecare moment patul s'ar fi lăsat de pământ sub greutatea ei. Urechile îi vâjâiau, în fața ochilor pereții păreau făcuți din furnici albe, care roiau neconținut. Inchise ochii.

— Să vă salt puțin, doamnă, altfel o să vă ud.

S'o salte, s'o spele și așa, ce s'o mai ridice?

Sora îi ridică pe rând brațele, i le șterse cu buretele ud. Erau fierbinți, slabe, cu cotul noduros, grele și inerte în mâna ei. Nu-i dădea niciun ajutor, spălătul întârzia. Bolnava stătea cu ochii închiși, cu capul puțin strâmb, cum i se îndoise la întâmplare gâtul, când o ridicase. După ce se chinui să-i schimbe cămașa, sora îi puse termometrul. Avea temperatură mare. Ioana vedea acum limpede lucrurile, agitația sorei, dar nu putea să vrea măcar să se învioreze. Tot începuse să-i fie foarte indiferent. Ar fi vrut să poată dormi, nu e nimic, chiar acum, înainte de vizită, dar nu putea. Prea multă lumină invadea odaia. I se părea că devine, și suflet și trup, lemn, lână, piatră, ceva insensibil, inform. Sora o anunță că vine vizita doctorilor, vestea venea ca de departe, Ioana și-o repeta, nu putea să-i dea o greutate. Au să vie doctorii, au să fie aici, are să fie într'o clipă profesorul aici, uite chiar e, când a intrat? Ar trebui să dea însemnătate, să simtă faptul acesta. Par toți foarte îngrijorați, se vorbește de operație, de amânare, de ulcerul ei, care poate să perforoze. Ei îi e frig, îi e somn. Strânge ochii, îi deschide. Profesorul! Uite profesorul! Doamne, vrea să plece. Pleacă și nu l-a văzut încă azi. E cu spatele, înaintează spre ușe, îi vede gâtul înalt, părul tuns scurt, umerii mari, o mână pusă pe ușe. A plecat cu toți

ceilalți în urma lui. Ioana începe să se trezească. Somnul, nevoia de a dormi se continuă, oboseala insomniei și febra de peste noapte, febra de acum, o sfârșesc, dar profesorul, imagina, plecarea lui, se furișează ca un burghiu de luciditate în somnolența asta. Toate gândurile dorm, unul singur trăiește și crește cu o limpezime tot mai mare.

A plecat. Cum era azi? Nu știu. Ba da, acum văd mâna pe care a pus-o pe mâna mea, m'a întrebat dacă durerea e precis localizată și i-am răspuns « nu »; am spus parcă și « mulțumesc », nu știu de ce, și el mi-a surâs. Acum percep acel surâs, atunci nu l-am văzut.

E înconjurat parcă de o pătură de aer curat, ca o haină de gheață transparentă, rece, izolatoare. Surâde, e amabil, câte un cuvânt al meu îl amuză, altul are aerul să-l întristeze, și totuși simt cum toate astea sunt așa, deasupra sufletului, în anticamera spiritului. Adevărata lui tristețe, veselie, n'o s'o cunosc niciodată. Sunt aici, în patul meu, la fel cu cele din toate sălile, în camera mea No. 9, o imagine văzută numai în clipă când își apleacă privirea pe mine, lăsată în spital odată cu halatul la cuier. Când te gândești că sunt femei care îl întâlnesc pe stradă, care îl văd în saloane! Cum se simte o femeie când el îi spune: « voiam să te văd, voiam să știu ce crezi despre... » sau « mi-era dor de dumneata și te-am căutat? ». Să poți merge pe stradă, acum când vine primăvara, să-ți simți trupul ușor, întreg, și după un colț, neașteptat, să-ți răsară profesorul, să nu te privească cu ochi de doctor, să spue « facem câțiva pași împreună? ». Și sunt, e inimaginabil, oameni cărora li li se întâmplă asta! Dacă ar fi cel puțin un « caz », o formă extraordinară de boală, ceva care să-l urmărească, să-l preocupe cel puțin în acest chip. Dar nu, nici acest oribil noroc nu l-am avut, am cel mai ordinar ulcer.

Ioana vru să se întoarcă pe cealaltă parte și durerea își trimise razele în piept, în pânțece. Rămase locului și durerea tăcu, ca un câine care, trezit, amenință cu un lătrat și adoarme iar. Gândul se prinse de unde se rupsesse.

« Da, da, e ceva izolator între acest om și spațiul din jur. Abia când îl vezi îți dai seama câte aderențe, câtă contopire e între noi toți și atmosferă, lucruri. E singurul om pe care l-am văzut atât de cuprins în el, detașat de preajmă, cu contururi absolute. Cum

e oare când desmiardă un copil, când se apleacă asupra unei femei, când i se turbură ochii și i se crispează gura? Când rămâne culcat, cu respirația grea? Cum e când cade de pe el severitatea, importanța, când se trezește din somn dimineața, puțin lucios, cu gulerul cămășii mototolit?»

Ar fi vrut să-l vadă așa, somnoros și destins, sau turburat și murdar. Voia asta acum cu mai multă intensitate decât vroise vreodată să se înșănătoșească, să înceteze durerea.

Soarele se ridicase mare în fața geamului închis. Ioana își trase plapuma peste obraz. Perna era dură sub cap, neprimitoare ca o farfurie... Salteaua, căreia îi cunoștea cu fiecare coastă, cu fiecare mușchi, nodurile, văile și ridicăturile, era ca un al doilea trup de intimă. Ioana se întoarse pe o parte, dar o supără brațul de sub ea. Il trecu în fața pieptului; o enervă umărul; o trecu la spate: își strivea pieptul, pentru că umărul tot trecea la spate. Se răsuci iar, se întinse dreaptă, cu fața în sus. Brațele de-a-lungul trupului atârnav grele, trăgeau umerii după ele. Palma era înspăimântată de precizia cu care simțea țesătura groasă a cearcefului, căldura saltelei, făcu mâna pumn, i se păru efortul mare. Incrușișă brațele și i se păzură prea grele pe stomac. Era un chin pe care toate nopțile de insomnie, din copilăria ei plină de friguri, pojar și migrene îl cunoscuse. Se gândise la 7 ani că Dumnezeu a făcut prost trupul, când nu l-a lăsat să se demonteze seara ca un ceasornic. Adormi însfârșit cu brațele sub ea.

Și când se deșteptă la mijlocul după-mesei Ioana, pe care sora o lăsase să doarmă fără s'o trezească la prânz, fiecare respirație îi trecea ca un fierăstrău prin stomac. Măinile i se răciseră până la coate. Durerea asta de acum n'o să mai treacă niciodată. Era altceva de data asta, era o rupere, o sfâșiere, era ceva de isprăvit. Sună. Sora veni, aduse un doctorand, acesta mai aduse unul, apoi veni doctorul Varlam. Se uitau unii la alții, se înțeleseră cu puține cuvinte.

— Cum, acum imediat? întrebă sora.

— Nu, nu se poate, e ocupată sala, răspunse doctorul Varlam. Ioana pricepuse. Mai întrebă, ca să fie sigură:

— Sala de operație? Vasăzică a perforat?

Varlam plecase, sora încerca s'o consoleze.

— Reușesc și operații de astea câteodată. Și anul trecut am avut un caz la fel, și a scăpat.

— Când se liberează sala? mai întrebuse Ioana, mai mult cu răsufllarea decât cu vocea.

— Peste o oră, cred.

Rămăsese în cenușiul serii, cu pleoapele închise având în tot trupul senzația pe care o ai într'un picior pe care ai stat și-a amortiț. Limbi de foc porneau dintr'un punct al stomacului, care era și cuțit de foc. Timpul trecea repede sau încet, sau nu trecea deloc, timp nu mai era, nu mai era așteptare, era numai în lumea întreagă un punct dureros îngrozitor, care exista chiar în mijlocul Ioanei, și era ea și tot, ea topită în tot, în jurul acestui punct. Odaia iar e plină de ei. Cine sunt ei? A, da! îi știe de aici, de azi și eri, crezuse un moment, că a intrat cineva de demult de acolo.

Sora intră și iese cu un aer năuc. Capela albă îi e pe ceafă, nasul îi lucește. Termometrul s'a urcat la 39⁵. Doctorul Varlam a încrucișat ochii privindu-l aproape de lampă. Doctorandul de serviciu a dispărut. E probabil în sala de operații, unde pregătește instrumentele. Ioana își ține palmele pe stomac. Durerea e atât de intensă că î se pare că are să se adune toată deasupra ei, cu toată masa trupului, ca unele frunze bolnave sau ca o mână. Gândește clar. Își controlează gândul în fiecare minut cu groaza că ar putea să-și piardă luciditatea. Are nevoie să fie lucidă. Cea mai mare nenorocire acum ar fi o injecție cu morfină, ar însemna somn de acum până după operație, sau somn de acum pentru totdeauna. Are siguranța că n'o să mai trăiască mai departe. Nu trebuie să adoarmă acum. Articulează greu, actul mecanic al vorbirii refuză ritmul inegal și grăbit al gândurilor.

— S'a și telefonat profesorului?

Bagă de seamă că e numai sora lângă ea. A ieșit deci doctorul Varlam, fără să-l observe. Nu e dar complet lucidă. Ioana Lazăr face eforturi să-și limpezească mintea, și își aude și mai clar sângele în urechi, își simte ochii fierbinți, de parcă ar fi scăldați în sânge.

— Da, dar nu l-au găsit acasă.

A răspuns sora, a înțeles greu ca de obicei.

— Și atunci?

— Il caută telefonic la prieteni, la bolnavi. Fără el nu se poate.

O să-l găsească firește. Varlam o fi operat vreodată? E prea lungă fraza, cum să întrebe? Nu, nu se poate. Profesorul operează

totdeauna. Să facă eforturi să nu leșine. Acum își pierde complet puterea, parcă lunecă, mereu înainte și mai jos ca într'un tunel povârnit. Lumina e prea mică. Nici n'o să-l vadă bine la față. Poate că în sala de operație e mai multă lumină. Natural, trebuie să fie. Numai de nu i-ar face acum injecția potolitoare. Trebuie neapărat să ajungă trează în sala de operație, să-l vadă bine, bine, întreg, precis. Fiecare respirație e ca o ghiară convulsionată. În jurul taliei un brâu de cuie aprinse. Din așa ceva nu se mai scapă. De aici începe moartea. Ioana se întrebă insistent dacă îi pare rău. Faptul că nu îi pare rău, i se pare o lipsă de limpezime, o inconștientă. Își caută motive de prețuire a vieții, de regret. Nu găsește. Laurentia? Parcă a fost desenată pe un geam aburit și s'a ters. Livica? O să crească, o să învețe. Cine? Stai, Livica, o fetiță cu părul blond, cu mânuțe subțiri, asta era un prilej de duioșie, de dragoste. Nu e nimic, se poate și fără de ele, și fără ea, da, da și fără ea, pe care o durea așa de teribil când trăia, care era așa de tristă și de singură când trăia. E totuși înduioșător, parcă simte lacrimi pe pomeții care ard, dar nu de asta e vorba acum. Înainte de moarte parcă are ceva mult mai important. Trebuie să vie profesorul. Dacă nu vine profesorul?

Soră, s'a telefonat?

— Da. Nu l-au găsit.

— Nu (Doamne, ce efort fiecare cuvânt), de atunci... pricepi? iar... întreabă.

Sora a potrivit pe lampa de pe masă o batistă în dreptul capului Ioanei. Ioana nu mai vede aproape nimic. Clipește cu privirea la batistă și sora nu înțelege. Pleacă spre ușe. O să se întoarcă poate cu profesorul. O să vorbească oare? Doctorul Varlam de pildă n'a scos un cuvânt din pricina îngrijorării. Acum, când moartea e peste un ceas sau o jumătate, Ioana ar putea spune orice. I se pare moartea un prilej admirabil, fericit, de spus lucruri oprite, gândite mult, devenite esențiale. Să poți spune, să poți vorbi! Să-i poți spune profesorului de pildă: am trăit la umbra făpturii dumitale de lumină cele mai intense clipe din viață. E îngrozitor, aiurează. Ce înseamnă ideea asta de fetiță de pension și prost gust? Asta înseamnă că pierde șirul gândurilor și proporția faptelor. Dacă acum, aici, înăuntru, unde s'a produs ruperea, materia se și descompune? Simte parcă dezagregarea fierbinte a ceea ce a

fost trupul ei. Dacă mai întârzie mult, are să moară aici în pat. Poate e mai bine așa, de ce s'o mai mute, s'o adoarmă, s'o taie? Inutil, viața s'a isprăvit. E făcută din două bucăți vii, despărțite de o fâșie de moarte activă și dinamică. A devenit ceva, din care niciodată n'o să se mai facă un om.

Ușa se deschide de perete. Sora împinge un pat ce lunecă și lângă ea sunt mulți oameni în alb. Ce oboseală să încerci să le descurci figurile! Ioana ar vrea să spună să aibă grije să n'o rupă când o ridică, dar n'are timp. E pusă, bucăți și fulgere între ele, pe pat și dusă prin săli cu lumină mică și colțuri negre. De toate tavanele atârnă cârpe cenușii. E acum în sala foarte albă. Unde e profesorul?

— A venit profesorul?

— Da, se spală pe mâini.

Să vie odată, uite se pregătește masca cu cloroform. Uite cum se grăbește doctorul Varlam. Stai puțin, pot să mor și mai târziu, stați puțin, nu vreau, stați, unde e? Pot să dispun de moartea mea? N'am spus tare? am spus în gând? Care e mijlocul să spun tare? Nu mai pot vorbi, umblă cu mâini reci de cauciuc pe mine. Stați să intre în sală, numai o clipă să-l văd, în fond vouă vă e egal, nu? Dușmani, o bandă de dușmani, încă două clipe, ce Dumnezeu! A intrat pe ușe? Nu, nu e el! Dar să vie și cu mâinile murdare, e vorba aici de încă o clipă de viață, cu mâinile, o! mâinile să nu i le fi avut niciodată în mâini. De asta e vorba acum? Și toți ceilalți? și acolo, în Elveția niciodată? și anemone, copii? Asta înseamnă moartea și ăștia toți se aferează ridicol. Uite-l! Nu-l acoperi, doctore Varlam! Vino mai aproape, nu te văd destul, ești tot ce cunosc mai frumos! O, nu trebuie să plângi acum, Ioano, uite acum e cețos tot. Uită-te, uită-te la mine odată, la privirea mea, încă te văd, uită-te odată! Nu încreți fața, vreau să fii... ăsta e cloroformul, acum, gata, a aplecat capul, nu... mai... nimic... e...

LUCIA DEMETRIUS

CICLU DIN «CLEȘTAR»

CIMITIR CUNOSCUȚ

Un miel auriu și pierdut
Amurgul tăcut,
Trecea peste lespezi, cu sânge' n copită.
O candelă sta
Sau inima ta
Pe cruce, arzând liniștită.

Trăgându-se nopții din fund,
Mormântul rotund,
Diamant, arde negru 'n inelul de iarbă —
Și-o lacrimă eu
In gene, cu greu,
Din funduri noptatece, oarbă.

Albastre alei oglindesc
Pietrișul ceresc.
Lumina înaltă sucită 'n răcoare
Pe-un umăr, căzu,
De înger, și-acu
Se trece-atârând ca o floare.

G R Ă D I N I

Cade 'n zigzaguri, peste herculele
Ce-a 'ngenunchiat în piatră centaurul,
Urcă, lumina, fraged e aurul
Ca libelulele.

Fără tăcere, fără grădinile
 Care, în floare, nu vor mai ține,
 N'ar ști spaima s'aștepte în mine
 Poate ruinile,

Trecerea mea să învețe sonorilor
 Ei clopoței, umilița 'mpăcată,
 Suavitatea îndelungată
 A morții florilor.

I N D O I E L I

Măhnirea, ce calm, a luminii
 — Ca luciul săgeții —
 Iși trece prin clocotu-mi negru, răceala.

Mă 'nțepă spinii.
 Mă țin scaeiții.
 Sânge 'n buricele
 Degetelor
 Mi-a dat. Simt bicele
 Și oboseala
 Pregetelor.

Mi-o sparge vinele
 Țeapa veciei
 Dragostea roșilor
 Mele înfrângeri —
 Urâsc destinele
 Victorioșilor
 Albilor îngeri
 Ai poeziei.
 Tot ce-am scris, gol,
 Asemenea lor
 Imi răcește, udă, o suflare de nor.
 Imi acopăr, vânăț, c'o bucată de țol.

Nemulțumirea se uită 'ndărăt.
Gândul, e — de aci înainte...
Strălucirile câte-am crezut că arăt
Incepe, încet, să se desfierbinte.

Surd, metal ascuțit mă pătrunde
Dar durerea e-a mea
Bogăție nesmulsă a bălții imunde
Nufăr și limpede stea.

Intărindu-și, din picuri, veninul fiolei
Reale, streine, în tine culcușul,
Iți fu — sunetului — tot mai trudnic urcușul,
Melodie lemn rezignat al violei!
Eu în acest
Peisaj vulgar
Dau cu sufletul cum aș da cu un par,
Svârлу sufletul
Cum aș lăsa lest.

Și, aștept,
Dacă mai e ceva pur
Să se ridice cândva din mine'n azur
Lin, simplu și drept.

CICERONE THEODORESCU

P A D O V A

— NOTE DE CĂLĂTORIE —

În drumul Veneția—Florența se pot găsi cel puțin trei popasuri însemnate, ispititoare pentru o călătorie pe îndelete: Padova, Ferrara și Bolonia. Tustrele, localități istorice și cuiburi de artă autentică, pe care totuș, până acum, graba de a vedea centrele cele mai vestite, m'a făcut să le trec fără oprire. Și de rândul acesta mania de selecție și de triaj, care operează mai totdeauna, ca un instinct economic neadormit, precum și antipatia de-a fracționa prea tare plăcerea ce se leagă de-o oarecare durată a cursei, m'au determinat să jertfesc orașul dela mijloc, scoborînd numai în Padova și în Bolonia.

Dela Veneția, pe care am atins-o numai prin oprirea trenului la gară, ceea ce implică traversarea de două ori a lungului pod de pe lagună și contemplarea cetății ca pe pânza unui vast tablou luminos, se ajunge la Padova, în mai puțin de-o oră.

Mă apropiu de acest oraș italian, nu fără unele dispoziții preconcepute, în care mă înfundă și mai temeinic năvala de amintiri îndepărtate, pe care mi-o ajută fuga rapidului. E interesant, pentru problema solidarității spațiului cu timpul, în ce măsură vagabondarea în spațiu dezlănțue evadarea în timp!

Fapt e că mi-aduc vii aminte de cea dintâi împrejurare când am înregistrat cuvântul Padova, și l-am păstrat de atunci în suflet, cu sumbrul colorit al dramei în fruntea căreia mi-a apărut. Printre volumele pe care le căpătasem ca premi în clasa întâiu secundară — și revăd în legănarea trenului, frânturi din sala Ateneului din București, unde am primit răsplata silințelor mele de școlar, din mâna tânărului ministru de Instrucție, Take Ionescu, căruia

eram sortit să-i devin, într'o zi, coleg de Minister, dar care deocamdată îmi apărea la incomensurabile înălțimi și mă vrăjise cu un sprinten discurs de circumstanță — au fost și operele complete ale lui Costache Negruzzi, în care figura, printre alte tălmăcirii din limbi streine, și traducerea melodramei lui Victor Hugo: Angelo, tiranul Padovei.

Fusesem cutremurat la lectură, de grozăviile acelor întâmplări fioroase, petrecute în Padova, pe care o vedeam neconținut sub aspectul unor grădini nesigure, al unor locuinți sinistre, cu trape și cu uși secrete, necunoscute bine nici de stăpânii lor, a unor culoare obscure pe unde foiau spionii și se strecurau aventurierii, în sfârșit sub forma unei vieți de primejdie și de spaimă permanentă, deasupra căreia atârna mâna necruțătoare a Venetiei cu zbirii Sfatului de Zece... Firește în mijlocul acestui iad de scelerați și de capcane, se rătăceau și suflete curate, tipuri îngerești de femei captive și veșnic amenințate... Dar aceasta nu făcea decât să sporească oroarea locului blestemat...

În această ipostază mi-a apărut atunci Padova și, cu îndărătnicia primelor impresii, continua să vegeteze într'un ungher al amintirilor mele sub același chenar întunecat, oricât voi fi înțeles mai târziu că autorul piesei în chestiune — mare plâsmuitor de situații neverosimile — nu poate fi luat ca îndreptar istoric și fidel povestitor al trecutului...

Și totuși ceva în felul acesta trebuie să fi existat cândva în Padova ca și în alte cetăți italiene, pe vremea îndușmănilor, aprinse, când o vitalitate explozivă împerechea în forme stranii, cruzimi infernale cu luminoase preocupări de artă și cultură, creându-se, ca nicăieri aiurea, un peisaj moral de undulații abrupte, prăpăstii demonice alternând cu înălțări dumnezești. Nu degeaba Italia Renașterii a constituit o preferință a romanticilor de orice nație (cu precursorii și epigonii lor), ce și-au ales cu ostentație cadrul, pentru viziunile lor eroice și plâsmuirile lor dionisiace, în vre-unul din orașele italiene de pe atunci.

Nu făce excepție nici Shakespeare, cu o întreagă serie de p ese (ca Shylock, Othello, Femeia îndărătnică, Romeo și Julieta, Poveste de iarnă, Mult zgomot pentru nimic, etc.), nici Goethe (Torquato Tasso), nici Schiller (Conspirația lui Fieschi, Logodnica din Messina), nici Victor Hugo (Angelo, Lucreția Borgia), nici Alfred de

Musset (*La Nuit Venetienne*, *Lorenzaccio*, *Andrea del Sarto*, *Les Caprices de Marianne*, *Carmosine*), nici Maeterlinck (*Mona Vanna*), pentru a nu mai pomeni de glorii mai vremelnice ca Victorien Sardou (*Tosca*, *La Haine*), François Coppée (*Le Passant*, *Severo Torelli*, *Le Luthier de Crémone*), sau Catulle Mendès (*La Reine Fiammette*), și alții pe care nu i-oi fi știind eu, pe lângă acei pe care poate i-am uitat...

Până și Richard Wagner, atât de credincios trecutului germanic și impregnat de legendele autohtone, și-a așezat aproape singura lui evadare din cadrul național, tot în Italia de pe vremuri, compunând opera *Rienzi*.

Nu e, cred, plausibil să se fi întemeiat pe o iluzie colectivă, preferința acestor romantici, — însă pe măsură ce mi se scurtează drumul, parcă mă cuprinde o teamă, ca nu cumva valurile vremii să nu fi ros prea tare întipărirea trecutului și să nu fi spălat prea mult funinginea satanicelor lui incendieri...

Cum va fi oare Padova actuală?

O vagă încetinire a trenului și o seamă de semne prevestitoare ale sosirii iminente într'un oraș mai mare îmi curmară cutreerările erudite, pentru a reveni la grija mai actuală, a descinderii cu socoteală într'un loc încă necunoscut. Nu trecu mult și edificiile, la început răzlețe, se concentrară în rânduri dense și aliniate, de o parte și de alta a liniei de drum de fier. Mai e puțin și lumina se întunecă de odată de intrarea într'o gară, al cărei peron stereotip și stampilat de banalitatea epocii noastre îmi deșteaptă un zâmbet de compătimire pentru toate așteptările de ferocități romantice, de spectri, de zbiri și de tirani, pe care mi le depusese în suflet, ca un reziduu nealterabil, vechea lectură de pe vremuri a piesei în cinci acte: *Angelo*, tiranul Padovei...

* * *

Padova, oraș cu străveche Universitate la care a profesat odată Galilei; cu numeroase biserici monumentale, gata să concureze Roma însăși; cu patronajul mistic al sfântului Anton, providența pruncilor și tovarăș al lui Francesco d'Assisi, care-și revărsa sfânta lui milă și asupra dobitoacelor necuvântătoare, — Padova aceasta, plină de amintiri și de opere de artă ieșite din mâna meșteră a

lui Giotto sau Donatello, este, ca arhitectonică exterioară și impresie de ansamblu, o vasală a Veneției, aș zice o Veneție terestră. Aceeași construcție specifică a ferestrelor, aceleași arcade, aceleași portiere roșcate sau castanii. Nu lipsesc nici țăntării Veneției, împotriva cărora dormitoarele înarmează paturile cu polog, — toate aceste gângăni fiind alimentate de apele leneșe ale unei gârle verzui, care străbate încolăcit orașul și în a cărei dungă fluidă, zidul edificiilor mărginașe, poate tot în dorința imitării, se cufundă întocmai ca pe canalele venețiene, numai că în Padova nu se văd gondole și acostări de bărci la peroane, intrările aflându-se în deobște de partea uscatului.

Dacă artera dreaptă ce pleacă dela gară și ajunge la marea cafenea Perdrocchi îți pare de sigur înnoită și neapărat lărgită, — cu observarea că tradiția stilului a rămas în întregime respectată, — în schimb ulițele înguste, care pornesc în toate sensurile, conducând spre monumentele cele mai vestite, în genere ascunse de înghemuiala caselor, până ajungi în preajma lor, — aceste ulicioare tenebroase conservă fronturi întregi de vechi palate, cu înfățișarea pe care neîndoios au avut-o și în secolii dispăruți.

Adevărate fortărețe fiecare, cu porțile ferecate, cu zidurile masive, cu gratii cât brațul la ferestrele parterului, cu invizibile curți interioare, care ascund indiscrețiilor stradei, viața din lăuntru lor. Câtă deosebire de forma locuințelor și-a ogrăzilor noastre, de regulă expuse la vedere, și de vraiaștea care era la noi! Probabil că simplitatea și sărăcia noastră nu reclamau atâtea măsuri de apărare, lipsiți cum eram de acele comori artistice, care, cu tot caracterul dezinteresat al artei, te fac și ele egoist.

Deși pentru vremea de astăzi, când individul nu se mai apără singur — apărarea fiind trecută pe mâna organelor colectivității, — palatele greoaie și întunecoase nu mai răspund nici dorului de lumină și de sigur nici simplei utilități, cât farmec au totuși aceste clădiri vetuste, mărturii de viață istorică, cristalizări palpabile ale veacurilor trecute, cu șiruri lungi de generații care au suferit, sperat și plăsmuit!

Și de câte ori văd a ceea ce aceste testimonii impresionante, prin care parcă ne dăm mâna cu acei care au fost și din care n'a mai rămas nici pulberea poate, îmi strâng pumnii de ciudă, că la noi în țară — și aceasta e un deficit enorm pentru frumusețile ei

naturale — nu s'a putut păstra un singur palat domnesc, o singură casă boierească, necum interioare cu vechi mobilier așa cum și se poate arăta aiurea. Fără să fi avut, firește, o civilizație strălucită ca aceea a Italiei, un trecut totuși avem și noi, și ar fi fost de un farmec dintre cele mai simțite să ne putem împărtăși și la noi acasă din moștenirea materializată a veacurilor dispărute. Așa cum stau lucrurile, dacă n'ar fi rămas pe ici pe colo câteva biserici și câteva mănăstiri, ai fi zis că n'am avut deloc viață istorică, ci că am început pe o întindere pustie, ființare? noastră națională, abia de 50—100 ani.

Neapărat că vitregia vremurilor, cu oarbele lor fatalități, a fost cauza principală care a risipit la cele patru vânturi urmele trecutului nostru. Inșă din păcate n'a fost numai dânsa, și iarăși o comparație cu Italia va pune în evidență o a doua cauză, care se poate ierta mai greu. Aș putea spune cu o vorbă: dacă am avut nenorocul să ni se spulbere dâra trecutului de forțe prea mari ca să le stăm în cale, nu ne batem însă nici capul de-a ne crea o tradiție, măcar de aci înainte.

Orașele italiene, chiar cele mai vechi și mai conservatoare, construiesc și dânsese cartiere noi. Dar aceasta o fac, nu dărâmând pe cele vechi, ci clădind alături de ele; iar în al doilea rând, în noile construcții — cu ușoare adaptări firește — se păstrează cu sfințenie tradiția arhitectonică a vechiului stil național. Chiar unde piatra se schimbă, tradiția rămâne, și n'am văzut nicăieri, cu toată frenezia constructivă a Italiei contemporane, monstruoziități cubiste fără trecut, și am convingerea, fără viitor, decât poate o casă-două, numai ca o șagă, într'un oraș întreg.

În schimb la noi, vedem ce se petrece, dacă ne raportăm mai cu seamă la capitala României. La un moment izbutiserăm parcă a ne crea un fel de arhitectură proprie, de case elegante și armonioase, cu unele motive din trecut, după cum se mai pot vedea încă pe unele străzi aristocrate, care așteaptă osândite, târnăcoapele și alinierea. Nimeni nu va contesta de sigur unei capitale moderne să-și deschidă artere spațioase și chiar pe alocuri să dărâme, după cum nimeni nu va putea să protesteze în contra ridicării a multe etaje în metropola unei țări, care apropie 20 milioane de locuitori. Dar aceasta nu ne împiedică totuși — mai ales văzând exemplele de aiurea — să fim dezolați realmente de părăsirea

completă a motivelor naționale, sau de totală absență a silinței de-a se creaa, încetul cu încetul, un stil arhitectonic românesc. Un oraș nu poate trezi interesul vizitatorilor, numai prin animația străzilor și clocotul localurilor de noapte. Ii mai trebuie o notă personală care să-i definească individualitatea, în ceea ce dânsa are mai specific și mai adânc.

Unde e nota personală, sau măcar una românească a Capitalei noastre, sortită în câțiva ani să devie un bazar monstruos de inestetice blocuri cubiste, pe care nu avem nici măcar meritul de-a le fi inventat noi cei dintâi?

Atari reflecții amărâte mi-a sugerat priveliștea generală a Padovei, ea fiind din punctul acesta de vedere expresia simbolică a unei obligații morale, adânc conștientă de sine, și totodată o lecție sângeroasă pentru incorigibila noastră dezorientare...

* * *

La orașele italiene care închid atâtea nestimate, nu ajunge o privire de ansamblu, fără a le subvalorifica.

Trebuie să urmeze, îndată după aceasta, cercetarea individuală a tuturor lucrurilor de preț. Întâlnesc aproape de cafeneaua Perdrocchi, pe profesorul Ramiro Ortiz, pe care nu-l găsisem la cocheta lui locuință din strada Giordano Bruno, într'un cartier de vile cu aparență de nou. Fostul coleg dela Universitatea din București, strămutat la cea din Padova și devenit iarăși cetățean al țării lui de origine, este foarte bucuros să vorbească românește, și pentru a schimba cele dintâi cuvinte, mă invită într'una din sălile luxoasei cafenele — una din mândriile orașului — unde ne instalăm în fața unui perete împodobit cu o hartă a tuturor continentelor, dar care — supremă originalitate! — a fost ținută răsturnat, amintindu-mi de crucificarea Sfântului Petru, răstignit cândva și dânsul cu capul în jos și cu picioarele în sus! Aici aflu că fostul meu coleg din țară, care în România se ținuse departe de politică, acum e înrolat în partidul fascist, defilând odată pe an, în cămașă neagră, dimpreună cu toți funcționarii Statului, pe una din piețele orașului.

De altfel n'are nici o căință, fiind mare admirator al Ducelui și al uriașelor lui realizări. Puțină melancolie de patria lui dela Dunăre, căreia i-au aparținut cei mai rodnici ani ai vieții, pare

că tot păstrează, — mai ales că Universitatea din Padova cu toată gloria ei istorică, nu se compară ca viață cu cea din București, — având abia 11 profesori la facultatea de litere (dintre care mulți își caută mereu ocupații la Veneția), și un număr redus de studenți — care vin în Padova mai mult la examene, și care încap într'o sală de curs, de mărime mijlocie — una singură pentru toate cursurile facultății.

Atât întâlnirea cu Ramiro Ortiz cât și slăbiciunile mele profesionale fac să încep cercetarea mai amănunțită, cu o vizită la Universitate. Aceasta mai ales că dânsa se găsește chiar peste drum de Perdrocchi, într'o clădire de-o vechime impresionantă, cu toate că nu știu bine dacă este chiar aceea dela început (Universitatea din Padova și-a luat ființă dela începutul secolului al XIII-lea).

Pășesc mișcat pe sub gangul-tunel al acestei instituții ilustre, fără a da atenție prea mare caricaturilor lipite la intrare, în care, potrivit cu obiceiul locului, se satirizează în desen și în slovă, cei mai proaspeți doctori ai Universității. Sunt alte lucruri care îmi ocupă mintea: gândul de-a călca pe lespezi, pe care au pășit atâți dascăli cu renume veșnic, din vremea de slavă a acestei școli, în care au strălucit un Laurentius Valla sau un Pietro Pomponazzi, filozofi erudiți și maeștri din epoca de fermentație a Renașterii; iar mai târziu, când studiul dialectic al conceptelor a fost înlocuit cu construcții matematice precise și cu observarea temeinică a naturii, un Galileo Galilei, profesor și dânsul aici, spre sfârșitul celui de al XVI-lea veac.

N'au fost numai capete mari aceștia, au fost și oameni de curaj, într'o vreme când libertatea de gândire era inflexibil îngrădită de dogmele bisericii și de păzitorii lor interesați. Trebuie să fi fost strașnic de adâncă nevoia de-a spune adevărul, pentru a se înfrunta cumplita intransigență a catolicismului, trecându-se în zborul cercetării, hotare riguros interzise. De altfel oarecare analogie cu răzvrățiții de atunci, vor fi având în Italia contemporană puținii antifasciști de astăzi, care și dâșii trebuie să-și păzească pielea, când e vorba să-și afirme convingerile în pofida doctrinei oficiale. Atâta numai că pentru biruință ar trebui să numere și dâșii genii ca Galilei sau ca Giordano Bruno, — martiri victorioși până la urmă ai tiraniilor de altă dată...

În interiorul Universității ți se arată două-trei săli de valoare istorică. Una cu zidurile pline de embleme, ale tuturor caselor nobiliare — autohtone și străine — care au furnizat Padovei, la epoci diferite, studenți și rectori, lămurindu-se că pe vremuri rectorii nu se alegeau dintre profesori, ci pare-se tot dintre studenți. La o margine a aceleiași săli împodobite, un fel de tribună primitivă — ai zice o improvizație de circumstanță — cu o puzderie de cicatrice în lemnul ei vechi și ruinat: catedra de pe care a profesat Galilei și la care sue o scăriță care pârae din încheieturi.

O a doua sală, și mai impresionantă, este aceea în care se țineau cursurile de Anatomie, cu folosiri de cadavre, aduse în taină, întru cât biserica o vreme nu le îngăduia.

Are formă de butelie și e prevăzută jos, în adânc, cu o trapă, pe unde sosea cadavrul, iar profesorul își dădea explicațiile sale unui auditoriu care ședea mai sus în niște galerii înguste, unde abia putea să încapă omul în picioare. Studenții deci nu atingeau cadavrele, necum să opereze disecții, ci numai se uitau la ele ca într'un fund de puț. Am cutreerat firește, pentru a-mi da seama mai bine, toate ungherele încăperii, suindu-mă în galeriile răsucite ca un melc, parcă gata să cadă, întru atâta lemnul lor subțiat de vreme pare ajuns la marginea rezistenței.

Dar fără îndoială această încăpere cilindrică și arhivetustă e unul dintre cele mai interesante lucruri care se pot vedea, nu numai în Padova, dar chiar în Italia întregă.

Profesorul Ortiz nu vrea să mă lase fără să-i văd odăile Seminarului său de Romanistică (unde se studiază spaniola, portugheza, *româna*) și trebuie să mergem în alt cartier al orașului, pentru că nici vorbă să încapă atari institute, de dată recentă, în vechea clădire a Universității, unde facultatea de litere abia a putut să-și găsească o singură sală de curs.

Cu o mașină ajungem destul de repede, și dela prima cameră în care pătrundem mă învăluie o puternică mireasmă românească: nu atâta dela biblioteca în care se înșiră una după alta operele autorilor noștri, cât mai ales dela covorul de pe perete, autentic românesc prin motivele, țesătura și specificul lui. Tovarășul meu mă roagă să-l pipăi și-mi întâmpină cu hohote surpriza mea aiurită, constatând că scoarța în chestiune nu era țesută, ci numai pictată.

Astfel se înfrăteau, într'o minunată conlucrare, talentele a două nații surori : acel de țesut al țărăncii noastre, cu acel de zugrăvit al meșterului italian, și le admiram cu nesaț pe amândouă, căci splendidă era și inspirația țesăturii, admirabilă și reproducerea ei picturală ! Fiecare și-a îndeplinit partea lui de minune și poate niciunul din cele două popoare n'ar fi putut să înfăptuiască bine sarcina celuilalt . . .

Biserica uriașă a sfântului Anton — sau mai pe scurt : Biserica Sfântului — este de sigur monumentul de care Padovani par a se mândri mai înainte de orice. E un fel de Sfântul Petru al localității sau un dom ca acela din Milan, — mult mai împodobit în interior decât acesta din urmă, și poate de asta părându-ți și mai mare, tot așa după cum grădinile cu pomi înverziți le crezi totdeauna mai întinse, decât îți apar iarna, când crengile sunt goale și uscate . . .

La biserica sfântului, se ajunge din centrul orașului, apucând pe una din acele uliți lungi și cotite, pe care palatele de pe vremuri, clădite cu avere și orgoliu, au rămas neschimbate în înfățișarea lor severă, semeată și necomunicativă. Apariția bisericii este precedată de superba ivire a acoperișului său de turnuri și cupole, care-ți evoacă din prima clipă, de deasupra caselor, biserica San Marco, din piața cu același nume, în cel mai magnific colț al Veneției.

Incepută în secolul al XIII-lea și terminată după o sută de ani, biserica sfântul Anton de Padova este un amestec ingenios de motive gotice și bizantine, care, dacă nu-i dau prea multă unitate, nu dăunează însă bogăției ei amețitoare. De cum ajungi în piața unde Donatello a înălțat cu arta sa recunoscută statuia equestră a unui condotier venețian, — odată bărbații cei mai în vază pe aceste meleaguri frământate, — se desface întreaga fațadă a acestei biserici colosale, în care nu pot pași, fără un stagiu de smerenie încremenită, în fața intrării ei. Abia după ce ai îmbrățișat-o cu ochii și ți-ai lărgit încăperile sufletului, să-i poți face un loc vrednic de ea, ți se pun iarăși pașii în mișcare, iar mâna îți înlătură portiera uneia din ușile laterale.

Neapărat că celor opt cupole exterioare — care nu par să fi păzit o strictă simetrie — nu poate să nu le corespundă o analogă complicație înăuntru, sporită de altfel și prin belugul năvălitor

al ornamentelor: frescuri, tablouri pe pânză, sculpturi, crucifixuri, sarcofage, candelabre și câte și mai câte, care ar reclama o voluminoasă monografie pentru a putea fi exact enumerate!..

Aproape dela intrare, un călugăr franciscan se oferă să mă conducă și mă întovărășește, folosind limba originii sale, care era germană. E un om priceput care cunoaște pe degete tezaurul bisericii și la care sprinteneala intelectuală e asociată cu simpatica înfățișare a unui fizic svelt și îngrijit. Pare de cel mult treizeci de ani și nu e avar la vorbă, fără a se îmbulzi cu fraze de prisos. Mă las purtat pretutindeni: la altarul central și la cele laterale, la Capela sfântului Anton unde e și mormântul lui (încorporate tot marei biserici), în sfârșit într'o parte înnoită, la spatele altarului suprem, unde pictura e mult mai proaspătă și unde s'au întocmit parcele separate, pentru toate națiile catolice, — fiecare urmând să-și aibă sectorul ei deosebit.

În vastul port dela țărnul *necunoscutului* — care ai putea zice că este această biserică imensă — mai multe popoare își căpătaseră, astfel, debarcaderul lor special!

O ușă din străfundul bisericii ne scoate într'un minunat careu de arcade, la care se îmbină armonic arcul gotic și coloana greacă. Am pășit în cuprinsul mănăstirii care prelungește biserica, și care însumează mai multe careuri de acestea, impregnate de pace și de nota patriarhală a unor pajiști interioare, cu sau fără fântână venețiană la mijloc, încadrate în chenarul celor patru cărări de lespezi, pe care se boltesc arcadele. Prin ferestre bine închise și fără transparență, străbat acorduri profunde de orgă — exerciții dela școala de muzică religioasă — care ne întovărășesc tot timpul vizitării. E prea târziu să ne suim în bibliotecă și ne mărginim s'o roim în domeniul cărților, numai cu convorbirea. Interlocutorul meu dorește să știe ce meserie am, și când află că mă ocup cu Istoria filozofiei *moderne*, strâmbă din nas decepționat. Nu doar că ar fi principial împotriva filozofiei, însă nu recunoaște decât valoarea acelei vechi și a celei medievale (Aristotel și sfântul Toma) — pe când în acea de mai târziu nu vede decât influența demonică a științei pozitive, atee sau măcar indiferentă față de preocupările religioase. Cât e de grozavă miopia oamenilor instruiți fără orizont și încărcăți de povara unui bagaj de prejudecăți, din care nu se pot elibera! Și cât e de copilăresc să

socotești că ți-ai putea păstra poziția, ignorând o întregă evoluție a cugetării, în loc să vezi ce ajutoare prețioase, pentru credința în divin, îți pot aduce însăși progresele științei, bine înțeles interpretate critic, tălmăcite filozoficește! Știința profană nu este o vrăjmașă, ci mai de grabă un suport al cunoștinței divine, — tot așa cum în seara aceasta, când mă despart de pornitul, cu toate că inteligentul franciscan, și îi las la plecare în palmă, ca mulțumită pentru osteneală, câteva lirete, banul laic ajuta și dânsul, — dela mine și dela alții — întreținerea unei instituții dumnezești! .

Aș fi voit să pot vizita îndată « Muzeul civic » cu edificiul alături de biserica Sf. Anton și așa de integrat în dependențele ei, că ai fi putut socoti că îi aparține. Însă după-amiază muzeul se închide foarte repede, așa că trebuie să amân. De asemeni trebuie să renunț — și aceasta complet — la cunoașterea grădinii botanice vestită în lumea întregă pentru varietățile sale de plante și pentru palmierul lui Goethe, așezat mai de mult într'un fel de chioșc de circumstanță, de când avusese norocul să atragă privirea și mențiunea marelui poet călător.

Însă grădina este în refacere și accesul ei e interzis. Am constatat-o eu însumi, făcând câțiva pași numai dela Sf. Anton, în a cărui vecinătate se găsește. Nu-mi rămânea pentru încheierea zilei, încă destul de luminoasă, decât să recurg la vizitarea altei biserici — și aceasta apropiată, dar nu numai ca distanță, ci pare-se și ca stil: Chiesa di « Santa Giustina ». O stradă perfect rectilinie și cu locuințe de oameni bogați, noi-nouțe mai toate, dar absolut fără defecțiune la stilul datinei statornicite, separă piața sfântului, de aceea cu mult mai lată, — poate fiindcă nu e prinsă, ci numai țărmurită de biserica Santa Giustina, — piața Victor Emmanuel. Cum mă găsesc în preajmă-i, îmi atrage atențiunea prin multe alte lucruri, mai înainte de-a ajunge la țelul meu inițial, mai ales că pentru asta ar urma s'o străbat de-a-curmezișul. Drept în mijlocul pieții, două rânduri de statui, două cercuri concentrice de personaje de piatră care-și întorc reciproc spatele, în sensul că cercul cel mare are figurile cu fața în afară, pe când cercul cel mic, cu privirea înăuntru. Aș vrea să-i identific pe toți, mai ales că nu e vorba de glorie locale, ci de ilustrații italiene, printre care se mai strecuraseră și unele streine, — însă după

puțin sunt nevoit să părăsesc ideea, din cauza șanțulețului care separă cele două rotocoale, și în care zace apă cu țăntari.

Statuile sunt de altfel micuțe și fără mare valoare artistică, iar în piatra lor ordinară alternează puzderie de puncte negre cu altele pigmentate. Dar ca ansamblu merge, — iar ideea e simpatică în orice caz. Mai trec pe lângă o loggie specific italiană, instalată în marginea pieții, de unde probabil se primește în zilele fixate defilarea zeloasă a cohortelor fasciste, în care parcă zăresc, silindu-se la pas de paradă și pe învățatul meu coleg, Ramiro Ortiz. În sfârșit, am răgaz să contemp lu « Santa Giustina » și să constat asemănările cu biserica sfântului Anton, împinse aproape până la pastiș. Același acoperământ umflat de cupole și prevăzut cu turnuri, aceleași veleități de mari proporții, în sfârșit decorații interioare valoroase, cum ar fi o pictură de Giordano și alta de Paul Veronese.

Totuși această biserică, veche și dânsa de patru sute de ani, rămâne ceva mai simplă și poate mai armonioasă, izbutind să închege mai lesne unitatea, pe care o bogăție prea mare de detalii o pune continuu în primejdie. Dacă ar fi să găsec o analogie cu aceste două biserici, m'aș gândi la dramele lui Shakespeare în raport cu adaptările lor franțuzești, acestea mai rotunde și mai coerente decât originalul, dar mai sărăcite în conținutul lor lăuntric și în seva lor izbucnitoare. Rânduiala superioară dela St. Giustina, nu poate arunca în umbră minunățiile mai dezordonate, dar mai copleșitoare din biserica sfântului Anton!

E ultima zi de stat la Padova, — oraș care îmi amintește în unele privințe Iașul: trecut mai glorios decât prezentul, liniște adâncă după apusul soarelui (de o parte bruma de viață se concentrează toată în piața Unirei, de alta pe terasele dela Perdrocchi), populație aproximativ egală, în fine cele mai vechi și mai frumoase case patriciane, intrate în mâinele evreilor, meșteri în strângerea și păstrarea averii. Ar mai fi poate încă o asemănare frapantă: numărul excepțional de biserici, tot pe atâta mărturii istorice cât și majestoase opere de artă. N'a fost decât firesc să-mi reîncep colinda prin oraș, căutând să-mi completez cunoștința lăcașurilor de rugăciune, — dacă nu toată salba, cel puțin câteva mărgăritare încă. Am mai vizitat deci Domul, înghesuit într'un

dedal de ulicioare și fără nici o perspectivă, după cum și luat în sine, apare mai palid, față de celelalte două, văzute în ajun, cu toate că e sporit de vecinătatea unui baptisteriu, interesant deși stereotip.

În fine, nu puteam de sigur omite cele două biserici situate pe Corso del Popolo (artera modernă dela Perdocchi la gară); « Madonna dell'Arena » mică și mai ales îngustă, dar cu frescuri celebre de Giotto, de-asupra ușii dela intrare, așa că vizitatorii sunt obligați să stea mai toată vremea cu spatele la altar unde de altfel nu cred să se mai officieze, din moment ce accesul bisericii se dobândește numai cu plată și bilet.

Nu departe de această biserică, ce parcă a început să aibă unele solidarizări de bătrânețe cu ruinele vecine ale unui amfiteatru roman (deși clădită cu atâtea veacuri în urma lui), se mzi găsește încă una — tot de prin secolii XIII și XIV — biserică « Eremitani », pe care o cercetez de asemeni cu de-amănuntul și în care aflu deopotrivă frumoase realizări de artă.

Urmează o raită prin Muzeul civic, unde nu mă duc să descoper arta italiană, pe care am sorbit-o prin toți porii sufletului din atâtea muzee amețitoare și care mi-e veche cunoștință, ci, dacă se poate, să găsesc printre ciopliturile sau pânzele expuse, ceva care să nu se amestece pe urmă într'o impresie globală sau tipică, ci să-și păstreze individualitatea precisă, chiar într'o memorie robită deprinderii să contopească, în orice caz să estompeze diferențialul notelor aparte.

Și pot să spun că în anfilada încăperilor muzeului, bogat în opere de maeștri și de altele iscălite cu nume mai puțin ilustre, am întâlnit câteva creații care se fixează pentru vecie în minte și care rămân astfel atașate lotului personal al Padovei.

Este bunăoară de toată frumusețea grupul de lemn al plângătoarelor, care jlesc la căpătâiul Mântuitorului coborât de pe cruce — minune de artă anonimă — după cum se degajează din profuzia de pânze ale lui Tintoreto, risipite la toate muzeele globului, scena Spălării picioarelor precum și Cina cea de taină din colecția muzeului padovan.

Dar mai ales îmi amintesc cu retrospectivă desfătare de cele două perechi de sculpturi din secolul al XIX-lea; una a lui Ugo

Zannoni (1875), care înfățișează, la rând și cu o desăvârșită artă sugestivă, un copil care și-a frânt degetul și-l sugă strâmbându-se de plâns, apoi pe un altul care se uită ștregărește, cu un singur ochi, printr'un geam; pe urmă perechea lui Pietro Magni (1877): o doamnă care citește într'un fotoliu și alta — dacă n'o fi tot aceeași — care scrie o epistolă, păstrând în ambele ipostaze cea mai veridică ținută și expresia cea mai adecvată.

Grăbesc pasul să ajung în Piazza delle Erbe, unde aveam să găsesc una dintre cele mai originale construcții din toată Italia, cu adevărat unică în felul ei: Palazzo della Ragione, sau mai pe scurt: Il Salone, — operă a secolului al XII-lea și cu înnădiri importante, două veacuri mai târziu. Fac un scurt ocol printr'un șirag de piațete ce dau una într'alta, constituind un ansamblu pitoresc pe care n'ar avea decât să-l reproducă neschimbat un regizor în căutare de autenticitate pentru decoruri italiene și medievale.

Palate vechi și sumbre, dar de tipare elegante și într'un stil de epocă în adevăr halucinant, — atâta te transpun de puternic în secolul ce nu-i cunoști decât din cărți. Nu lipsește la o margine nici o loggie prăfuită, dar de pe care colbul nu se mai șterge, poate nici cu vopsea. În vârful unei coloane tronează leul întraripat al Veneției, vechea stăpână a Padovii, și a fost poate singurul punct de suprapunere, cu imaginea de cetate asuprită, care îmi rămăsese în minte dela drama lui Victor Hugo. În sfârșit, iată și zidirea imensă a Palatului « della Ragione », asfixiat de bărcile pieții, care se întind până la temeliiile lui, și mă întreb dacă nu ar fi fost mai nobilă o invazie a mușchiului ruinelor, de cât acea a tărăbilor vulgare în care se desfac legume, fructe și alte idealuri stomacale...

Caracterizarea de imens, pe care am dat-o palatului, nu și-ar afla poate o justificare, dacă interiorul său s'ar împărți, cum ți-ar veni a crede, în mai multe încăperi. În realitate, el nu cuprinde decât o singură sală uriașă, de unde a venit și denumirea de « Salone » mult mai potrivită decât aceea de Palat de Justiție, parcă construit impropriu numai cu o încăpere.

Te sui pe o scară de piatră, furișată sub lungul cerdac de lespezi al loggelor, adăogite mai târziu. Mai noi, cu toate că de șase veacuri, loggele acestea, deși bine întreținute, poartă și ele stigmatul necruțător al vremii, pe lângă uzura indelebilă a colorii, prin ușoara

lăsare a podelelor, sezisabilă și fără aparate de măsură precisă, — întru cât bătrânețea pietrelor, spre deosebire de-a oamenilor, nu se manifestă prin gheburi, ci prin scufundări. Dar lucrul deocamdată se reduce la așa de puțin, încât balconul acesta, care poartă cu trufie seculară o lungă linie de arcade proptindu-se la rându-i pe arcadele mai puțin numeroase, dar mai late dela parter, pare sortit să mai înfrunte uzura altor veacuri și să smulgă, dimpreună cu întreg edificiul, admirațiunea încă a multor serii de generațiuni . . .

Cutreer dela un capăt la altul această frumoasă promenadă, care nu numai că-ți deschide orizonturi de-asupra orașului, dar parcă îți trece și în tine ceva din semeția construcțiunii. Incă n'am pătruns în sala interioară, iar prin ferestrele ei înguste, înșirate de-a-lungul loggelor n'am putut zări mai nimic, atât din cauza grătarelor bombate care le acoperă pe din afară, cât și din cauza geamurilor discrete, compuse din mici rotocoale de un cristal îndoielnic, cu nuanțe de lapte subțire, dar totuși nu străveziu.

În sfârșit o ușă deschisă, care servește și unui spor de lumină pe lângă acela palid, filtrat de ferești, mă introduce de-a-dreptul în sala imensă cât un ogor, înaltă pe cât e de lată și lungă de câteva ori pe atât.

Nu știu dacă va fi slujit realmente cândva la împărțirea dreptății, dar deocamdată văd că e folosită ca sală de concert, instalându-se la un capăt o mare scenă improvizată, dar care ocupă totuși un loc disparent, față de cel rămas la dispoziția publicului, și care stă acoperit de rânduri nesfârșite de scaune, fără caracter fix.

Aș spune că ocolul sălii a avut caracter de excursiune, mai ales că m'am și oprit în câteva rânduri să contemplan un gigantic cal de lemn, reproducere după Donatello, două statui de zeițe egiptene — bine înțeles nici acestea mărunte — precum și frescele greu de privit, fiind suite prea sus și mai ales încurcate la interpretat, cu subiectele lor de astrologie, care alcătuiau îndeletnicirea favorită a unei epoci de ignoranță, de credulitate naivă, dar și de câteva mijiri interesante de orientare științifică.

Am părăsit edificiul acesta celebru, cu o impresie confuză de măreție, de veche civilizație strălucită, de ambiție creatoare ce disprețuește stricta utilitate practică, întru cât nu arta este pusă

aicea în serviciul scopurilor terestre, ci acestea un simplu pretext mai de grabă pentru întruchipări grandioase în lumea frumosului...

Îmi luam de mult dejunul în restaurantul Hotelului Storione — hotel nou și răspunzând tuturor exigențelor confortului — când văd că dela altă masă, cineva îmi face semne amicale. Abia am avut timpul să identific în acea persoană, care mă saluta prietenește din fața unui pocal cu bere și din mijlocul unei vesele societăți, pe franciscanul care mă călăuzise prin labirintul sfântului Anton, că el se și scoală înaintând spre masa mea. S'a deranjat ca să-mi spue că i-au sosit niște rude dela München — orașul familiei sale — și a trebuit să-i întovărășească aici, la stăruința lor. Neapărat i-am spus că « face foarte bine », dar înțelegându-l unde bate, i-am adaos că nu fac absolut nici o apropiere între splendida pictură a tavanului de de-asupra noastră: legenda lui Phaeton, fiul lui Apollo, care scăpând din mână frâiele cailor solari, cade din trăsură cerească a tatălui său, — și « căderea » sa accidentală în jurul unei mese suculente, în sala unui restaurant monden...

Ne-am strâns mâna cu priviri înțelegătoare, — dar probabil că regreta neșansa de a-l fi văzut ospătându-se la o bogată masă « lumească », după ce așa de sever îmi spusese că refuză să stea chiar la ospățul, — oricum mai puțin animalic, — al filozofiei științifice, profane.

I. PETROVICI

FAPTA ȘI DESTINUL

În toate timpurile, felul cum își închipuiau oamenii providența divină a fost în contrast cu ideea ce o aveau despre soartă. Orânduirea lucrurilor era închipuită sau ca ceva natural, având la bază legile care cârmuesc universul, sau ca atârând de voința personală a unui sau a mai multor zei.

Ideea de soartă este cu deosebire necesară religiilor politeiste și mitologice, pentru că ea constituie pentru ele instanța supremă și, în același timp, oferă imaginației fondul misterios și întunecat, pe care se proiectează toate întâmplările zeilor și ale oamenilor ¹⁾.

Herodot, marele istoric grec, spune despre destin: « Nici zeul nu poate scăpa de soarta care-l așteaptă » (I, 91); și mai departe: « Întâmplările conduc pe oameni, și nu oamenii întâmplările » (7, 49).

La fel istoricul roman *Sallustiu*:

« Destinul conduce cea mai mare parte din lucrurile omenești ». (Iug. 102, 9).

Dacă așa spun istoricii, cu atât mai mult poeții, de pildă *Juvenal*:

« Destinul face din sclavi domni și din prinși biruitori » (7, 201); iar poetul filozof *Horățiu* exclamă:

« O, soartă, care zeu e mai crud cu noi, decât tine? Cum te mai bucuri neîncetat de-a zădărnici aspirațiile omenești! » (Sat. 2, 81, 6 sq.).

Puterea destinului este una din trăsăturile cele mai caracteristice ale tragediei grecești, așa cum e reprezentată de cele două capodopere: *Orestia* lui *Eschil* și *Edip Rege* a lui *Sofocle*.

---

¹⁾ Cf. L. Preller, *Griechische Mythologie*, 2 vol., Berlin, 1860 și 1861. Vol. I, p. 411.

Aceste credinți, fie ale istoricilor, fie ale poeților sau filozofilor, sunt de cele mai adesea ori personale și se deosebesc de concepția religioasă a poporului.

Zeul suprem, care conduce întreg universul, era socotit *Zeus*. Voința sa constituie în epopeele lui Homer cauza primordială și sentința definitivă în toate chestiunile privitoare la zei și la oameni.

Uneori, în locul lui, *Zeus* se pomenește de zei sau numai de unul singur, fără însă a se preciza care anume. De pildă la *Sofocle*:

« Nu vei găsi pe nici un om, care să poată scăpa, atunci când îl prigonește un zeu » (*Soph.*, O. C. 152 sq.); sau la *Herodot*:

« Ceea ce trebuie să se întâmple dela zeu este cu neputință pentru om s'o îndepărteze; căci atunci el nu mai vrea să asculte de nimeni, chiar dacă îl povățuește bine ». (*Her.* 9, 16).

Alături de voința zeilor, și câteodată mai presus de ea, este soarta naturală, din care au rezultat mai târziu puterile personificate ale destinului.

În *Teogonia* lui *Hesiod* (Th. 217) aceste puteri apar ca fiice ale nopții, purtând numele cunoscute din mitologie: *Clotho*, *Lachesis* și *Atropos*. *Clotho* exprimă prin imaginea torsului activitatea tainică și încâlciturile de nedesfăcut ale destinului; *Lachesis* simbolizează partea ieșită fiecăruia la sorți, iar *Atropos* necesitatea de neînlăturat a hotărârilor destinului, mai ales a ceasului morții.

În *Republica* sa (10, p. 617 C), *Platon* descrie Ursitoarele ca puteri ale ordinii superioare din univers. Ele șed pe tronuri înalte, sunt îmbrăcate în alb, pe cap poartă cunună și torc la furca Necesității, însoțind cu cântecul lor muzica cerească a sferelor. *Lachesis* cântă trecutul, *Clotho* prezentul, iar *Atropos* viitorul.

Activitatea propriu zisă a Ursitoarelor este numai leagănul și mormântul, nașterea și moartea (ca și în poveștile noastre populare). De cele mai adesea ori ele sunt înfățișate ca niște surori bătrâne de tot: una din ele toarce, cealaltă trage firul, a treia îl taie. (Cf. *Hes.* Th. 217) ¹⁾.

* * *

Aceste puteri ale destinului joacă un rol și mai însemnat în credințele religioase din Italia antică. Romanii le numeau *Parcae* ;

¹⁾ Cf. *Preller, op. cit.*, I, p. 413 ș. u.

ele erau tot în număr de trei. Ca și în concepția Grecilor, ele decid soarta vieții fiecărui om în ceasul nașterii și al morții. Infățișarea și activitatea lor sunt redată de poezii și artiștii romani întocmai după modelul mitologiei grecești ¹⁾.

* * *

În fața destinului stă omul, cu dorințele sale nemărginite și cu puterile sale mărginite. Gândurile și aspirațiile sale năzuesc veșnic spre infinit. De aici răsar dușmanii săi cei mai primejdioși pe care-i îndreaptă împotriva sa adesea propria sa nesocotință ²⁾.

Homer (Odiseea, I, 32 urm.) spune:

« Cum mai învinovățesc muritorii pe zei, când doar ei singuri își pricinuesc suferinți, prin nechibzuința lor, chiar împotriva destinului ! »

De aceeași părere este și *Democrit*, vestitul filozof din Abdera, care avea să fie imortalizat împreună cu concetățenii săi săraci cu duhul de Wieland:

« Oamenii au născocit soarta ca să-și scuze propria lor prostie; căci înțelepciunea n'are de ce să se teamă din partea soartei, și mai totdeauna un spirit iscusit și prevăzător își cârmuește viața ». (Dem. frag. mor. 14).

Ideea poetului și a filozofului e redată fin și de următoarea poveste:

Odată un copil dormea la marginea unei fântâni. Din întâmplare, trecu pe acolo Norocul. Acesta îl trezi și-i zise: « Du-te de aici; căci dacă vei cădea în fântână, lumea va da vina pe mine ».

Prea des omul uită de natura sa mărginită și se lasă târît de însușirile, de puterea, de fericirea sa, la trufie. Prin aceasta el provoacă invidia și mânia zeilor, care și așa sunt foarte susceptibili.

---

¹⁾ Și poporul nostru crede în ursită și în ursitoare, care joacă un rol important în basmele sale. Ursitoarele sunt zâne ale norocului, care vin în casă, a treia zi după naștere, și menesc copilului soarta-i viitoare, bună sau rea, fericită sau nefericită. Ele sunt tot trei la număr: cea mai mare, *Ursitoarea*, toarce firul vieții; cea mijlocie, *Soarta*, rostește întâmplările noului născut; iar a treia, *Moartea*, rupe firul vieții (v. Șăineanu, *Dictionar al limbii române*, s. v.).

²⁾ Preller, *op. cit.*, I, p. 416.

« Cine-i veșnic fericit, afară de zei? » spune *Eschil*; iar *Herodot* scrie:

« Zeul obișnuște să reteze tot ce se înalță. El nu permite nimănu să fie mândru, afară de el însuși ». La fel *Plutarch*:

« Destinul invidiază izbânzile mari ».

De aceea, când *Cresus* îl întreabă pe *Solon*: « Care-i omul cel mai fericit de pe pământ? », înțeleptul îi răspunde:

« O, *Cresus*, tu mă 'ntrebi despre lucruri omenești, pe mine, care știu că orice divinitate este invidioasă și pricinuitoare de turburări? » (*Herodot*, I, 32).

De aici învățătura, care apare ca o dogmă la tragicii greci și la *Herodot*, că nu se poate spune despre cineva că e fericit sau nu, decât abia la sfârșitul vieții sale. Pentru că:

« Nu există muritor căruia să nu i se fi întâmplat vre-o nenorocire, de când s'a născut; și cu cât oamenii sunt mai însemnați, cu atâta și nenorocirile lor sunt mai mari ». (*Herodot*, 7, 203).

Cel mai frumos exprimă această învățătură marele *Sofocle*, în versurile cu care sfârșește tragedia sa *Edip Rege* (v. 1528 urm.):

« Muritorul să nu fericească pe nimeni, ci să aștepte să vadă ziua cea din urmă, când va fi trecut hotarul vieții fără să fi suferit nici o durere ».

În strânsă legătură cu destinul și cu invidia zeilor este ideea de *Nemesis*, care exprimă indignarea divină împotriva oricărei turburări a echilibrului dintre lucruri. Acest dezechilibru poate fi pricinuit sau de un noroc neobișnuit sau de mândria care-i legată de obicei de un astfel de noroc ¹⁾, ca în legenda inelului lui *Policrat*, redată admirabil de *Schiller* într'una din baladele sale. *Nemesis* nu se odihnește până ce echilibrul pe care se realizează orânduirea morală a lumii nu este restabilit.

Simțul acesta al măsurii juste din domeniul credinței și al moralei se găsește și în arta și în literatura greacă. El este caracteristica fundamentală a civilizației eline, care se poate rezuma în celebrul precept: *μηδὲν ἄγαν* « nimic prea mult ».

Rătăcirea și trufia omenească, pe de o parte, puterea destinului și răzburarea zeilor, pe de alta, urmăresc ca un blestem cumplit nu numai pe un singur om, dar adesea și un lung șir de generații.

¹⁾ Cf. *Prelles*, *op. cit.*, I, p. 417.

Agamemnon și Edip au fost în această privință două subiecte ineputabile pentru poeții tragici.

* * *

Concepțiile acestea despre destin, pe care le întâlnim la Greci și la Romani, nu implică deloc resemnarea fatalistă. Omul antic crede în destin, dar luptă împotriva lui și nu o dată îl birue. Despre aceasta ne depun mărturie iarăși mitologia și poeții, și pe lângă ei filozofii.

Odiseea lui Homer este cel mai splendid monument pe care l-a ridicat geniul grec voinței neînfrânte, unite cu inteligența, în lupta cu destinul. Această luptă a omului superior împotriva răstrieștii este subiectul cel mai interesant și cel mai frumos din literatura greacă și cea indiană. Și tot ea dă farmecul acela unic basmelor noastre, în care se povestește atât de des cum luptă Făt-Frumos împotriva răutății monștrilor și a oamenilor, pe care un destin vitreg îi scoate în calea sa.

Rezistența în fața loviturilor soartei este și însușirea cea mai înaltă a poporului roman, admirabil caracterizat prin versurile:

*Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna sinet.*

« Tu nu ceda în fața nenorocirii, ci mergi împotriva cu și mai mare îndrăzneală decât îți îngăduie soarta ». (Virgil, *Eneida*, VI, 95 urm.).

* * *

Credința în destin, atât de înrădăcinată la cele două popoare antice: Grecii și Romanii, este încă și mai puternică la Indieni. Iată în privința aceasta câteva cugetări, caracteristice prin originalitatea lor, din celebra carte de politică și de morală *Panciatantra*:

« Până și faptul că păsările se înalță în văzduh sau se coboară la pământ le e dat de soartă. Nimic nu ni se întâmplă fără ea ». (*Panc.* 2, 123);

« Și fără pază stă cel care-i păzit de soartă; și cel bine păzit piere, dacă-l lovește soarta; trăiește și cel necrotit și părăsit într'o pădure; și piere în casă chiar cel bine ferit (*ib.* 1, 20);

« Cununa de litere, care li-i pusă pe frunte de destin, n'o pot șterge prin puterea lor nici cei mai învățați (*ib.* 2, 173);

«Privind robia elefanților, a șerpilor și a păsărilor, și mizeria celor înțelepți, mă gândesc: «Ah! cât e de puternic destinul!» (ib. 2, 19);

«Păsările, care cutreeră singurătățile cerului, dau și ele peste nenorocire. Peștii sunt prinși de cei dibaci și din apa fără fund a mării. Care faptă este rea pe lumea aceasta și care faptă este bună? Și ce folos că stă cineva într'un loc sigur, când Moartea cu mâna-i întinsă apucă chiar și din depărtare pe toți?» (ib. 2, 20).

Însă la Indieni, alături de destin joacă un rol covârșitor și fapta. De aceea găsim și la ei, mai mult chiar decât la Romani, o reacțiune puternică împotriva credinței că numai destinul conduce lumea aceasta. Poate nicăieri în literatura universală nu se exaltă atât de frumos fapta și voința, mai ales în lupta cu destinul, ca în cugetările ce urmează:

«Florile de aur ale pământului le culeg trei oameni: cel viteaz, cel învățat și cel care știe să servească» (Panciatantra 1, 45);

«Pe lumea aceasta nimic din ceea ce se află în univers nu e cu neputință pentru cei cu suflet mare» (ib. 1, 203);

«Fericirea supremă este anevoie de dobândit, atâta timp cât omul nu face o efortare eroică» (ib. 1, 330);

«În lanțul veșnic reînnoit al existenței pământești, cine moare fără a se renaște? Dar numai acela e socotit că într'adevăr s'a născut aici pe pământ, care strălucește cel mai tare între ai săi» (ib. 1, 27).

Iată acum și câteva cugetări, în care avem antiteza dintre faptă și destin:

«Izbânda vine la omul energic și cu suflet de leu; numai oamenii nevrednici spun mereu: «Destinul e destin». Birue destinul și fă o faptă eroică după puterile tale. Dacă, cu toată efortarea ta, nu izbutești, ai oare vre-o vină în aceasta?» (ib. 1, 361);

«Acolo unde-i hărnicie și hotărîrea de-a începe, unde lena-i înfrântă, unde înțelepciunea se unește cu puterea, — acolo e sigur că și norocul e statornic» (ib. 2, 139);

«Cei de rând nu încep nimic, fiindcă se tem de piedici; cei mediocri, după ce au început, se lasă, respinși de piedici; dar cei aleși între aleși nu părăsesc ceea ce au început, chiar dacă sunt opriți de mii de piedici» (ib. 3, 177).

Această antiteză se vede și mai bine acolo unde se vorbește despre lupta omului împotriva destinului:

« Nepătruns este destinul; dar silința omului este aceea care are putere prin faptă ». (Panciatantra, 5, 29);

« Cel care nu e abătut în răstriște, cel care nu se veselește la izbândă, cel care nu se teme în luptă: — rar naște o mamă un astfel de copil, merit să fie o podoabă a celor trei lumi » (ib. I, 105).

* * *

În filozofia și în literatura tuturor popoarelor civilizate, mintea și înțelepciunea sunt ancora vieții omenești în rezistența față de valurile soartei. Este firesc deci ca ideea aceasta să ocupe un loc de frunte și în concepția indiană despre destin. Iată câteva pasaje, tot din *Panciatantra*:

« Înțelepții nu deplâng ceea ce s'a pierdut, ceea ce a murit și ceea ce a trecut; căci aceasta este deosebirea dintre înțelepți și nebuni (Panc., I, 333);

« Chiar când soarta e protivnică, înțeleptul trebuie să-și facă datoria pe pământ, ca să înlătore propria sa vină și să-și oțelească voința (ib. I, 360);

« Dacă înțelepților, ale căror năzuinți pe lumea aceasta se îndreaptă spre virtute, li se întâmplă nenorociri din partea destinului, ei trebuie să se poarte cu și mai mare înțelepciune încă, pentru a le face să înceteze » (ib. I, 371).

Aceste precepte, ale unor gânditori dela celălalt capăt al lumii civilizate antice, sună ca un ecou îndepărtat al celebrei ode a poetului latin:

*Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis,
Ab insolenti temperatam
Laetitia.*

(Horațiu, Oda 2, 3, 1—4). (« Adu-ți aminte să-ți păstrezi sufletul calm în vremuri grele, și tot astfel ferit de-o bucurie prea mare în vremuri bune »), versuri nepieritoare, în care se slăvește echilibrul sufletesc.

Cea mai crudă lovitură a destinului este să distrugă mintea omului, cârma vieții. Și această credință este foarte răspândită în antichitate. Iată de pildă ce spun poeții indieni:

« Când nenorocirea pândește pe oameni, de obicei li se turbură mintea și o pierd (Panc. 2, 4).

« Când sunt prinși în mrejele morții și când mintea le e lovită de destin, atunci și judecata celor cu suflet mare începe să meargă strâmb » (ib. 2, 5).

* * *

Indienii nu s'au mărginit numai să constate puterea destinului, ca Grecii, sau să-i opună voința, și în special fapta, ca Romanii. Pe ei i-a preocupat foarte mult și următoarea problemă: De ce unora le merge bine, cu toate că sunt răi și fără nici un merit, pe când alții sunt nefericiți, deși buni, inteligenți și activi?

La această întrebare, la care n'au putut răspunde nici Grecii, nici Romanii, răspunde învățătura indiană despre *Karman*. Cuvântul acesta înseamnă în același timp « faptă » și « destin ». *Karman* este fapta, ale cărei urmări se succed de-a-lungul renașterilor. Fiecare trebuie să culeagă roadele faptelor sale și se renaște după felul faptelor pe care le-a săvârșit în viața anterioară. Iată de pildă ce găsim în *Mahābhārata*:

« Un altul se folosește de averea celui mort; păsările și focul devorează corpul său; numai cu două lucruri trece el pe lumea cealaltă: cu faptele sale bune și cu cele rele, care-l însoțesc veșnic ».

« Prietenii, rudele și fiii părăsesc pe mort și se întorc acasă, cum se depărtează păsările dela copacul fără flori și fără fructe. Inșă fapta, pe care a săvârșit-o el însuși, îl urmează și după ce a fost pus pe rug ».

Chiar și fericirea din cer nu e veșnică. După ce s'a terminat *Karman*, omul trebuie să se coboare iarăși pe pământ și să înceapă o nouă existență:

« Căci toți se nasc spre a muri,
Și mor spre a se naște » (Eminescu).

Astfel sufletul trebuie să treacă prin nenumărate corpuri, călătorind de-a-lungul veșniciei prin forme mereu superioare sau inferioare, potrivit cu faptele pe care le-a săvârșit mai înainte. Inșiși zeii sunt muritori. Ei nu sunt decât o parte din sistemul existent al unei lumi menite să piară. Mii și mii de zei au apărut și au dispărut în valurile timpului. Căci timpul e mai presus de zei.

Această călătorie a sufletului dintr'un corp într'altul este obârșia tuturor relelor. Prin ea se explică toată suferința, inegalitatea

soartei și deosebirile de caracter din lumea aceasta. Astfel sufletul are de suportat numai urmările propriilor sale fapte. El e purtat încoace și încolo pe oceanul de renașteri, în voia unei puteri pe care el singur a pus-o în mișcare, dar împotriva căreia nu mai poate lupta, fiindcă acțiunea acestei puteri atârnă de faptele săvârșite în trecut ¹⁾).

Despre *Karman*, această legătură indisolubilă dintre faptă și destin, găsim în literatura indiană cugetări admirabile prin adâncimea și prin forma lor, care rivalizează cu cele mai frumoase perle din literatura clasică. Iată câteva:

« Fapta pe care a săvârșit-o odinioară cineva doarme împreună cu el când doarme și-l însoțește atunci când merge; căci e nedeslipită de suflet (Panciatantra 2, 126);

« După cum vițelul își găsește mama chiar și într'o mie de vaci, tot astfel fapta săvârșită odinioară îl urmează pe făptuitor (ib. 125);

« După cum umbra și lumina sunt veșnic strâns legate una de alta, astfel fapta și făptașul sunt prinși unul de altul » (ib. 127).

« Sufletul este înzestrat cu cunoaștere. De el rămân lipite cunoștințele și faptele, experiențele vieții de mai înainte. După cum meșterul ia o bucată de aur și face din ea altă formă, cu totul nouă, și mai frumoasă; tot astfel sufletul, după ce a lepădat corpul și s'a liberat de neștiință, își face o formă în totul alta, și mai frumoasă, aceea a unui spirit strămoșesc, a unui gandharva, a unui brahman, a unui zeu, a unui om, sau a oricărei alte ființe... După faptele pe care le-a săvârșit, după felul cum s'a purtat, așa devine el; cine a făcut bine, se renaște ca ființă bună; cine a făcut rău, ca ființă rea. El devine bun prin fapta bună și rău prin fapta rea. De aceea se spune:

Omul e zidit pe lumea aceasta în întregime din dorință; și după cum îi e dorința, așa e și hotărîrea sa; și după cum îi e hotărîrea, așa săvârșește el fapta; și după cum săvârșește fapta, așa îi este și soarta » (Brhadāranyaka-Upanișad IV, 4, 2—5).

---

¹⁾ Se pare că și Evreii au cunoscut ceva din învățătura aceasta, judecând după întrebarea pe care o pun Mântuitorului: « Cine a păcătuit: omul acesta sau părinții lui, că s'a născut orb? » (Ioan, 9, 2) (v. Monier Williams, *Indian Wisdom*, London, 1875, p. 68, n. 1).

Invățătura despre *Karman* are o însemnătate covârșitoare în etica budistă. Foarte multe legende și predici, atribuite chiar lui Buda, se referă la *Karman* și servesc ca să arate cum se înlănțuiesc între ele faptele dintr'o existență cu acele din existențele anterioare sau următoare.

Budiștii spun că obârșia tuturor suferințelor este *dorința* și o numesc *setea*, care conduce dela o existență la alta. Această călătorie neîntreruptă, numită *samsāra*, este oceanul, pe țărmul opus al căruia se întrezărește *Nirvāna*. Cuvântul acesta înseamnă: stingerea flăcării vieții, liberarea finală de renașteri și contopirea cu sufletul universal (*ātmān* sau *Brāhman*),

Cu privire la dorință dăm, în traducere liberă, două strofe din celebra epopee *Mahābhārata*:

« Celui care îmbătrânește îi îmbătrânește părul; celui care îmbătrânește îi îmbătrânesc dinții; ochii și urechile îi îmbătrânesc: numai dorința rămâne veșnic tânără ».

« Cine leapădă dorința, pe care cu greu o părăsesc cei proști, care nu îmbătrânește împreună cu cel care îmbătrânește, — această boală, care nu ia sfârșit decât o dată cu viața, — acela dobândește pacea ».

Dorința și păcatul alcătuiesc întreaga activitate pământească; acestea sunt valurile, din care-i salvat acela care a ajuns la *Nirvāna*.

TH. SIMENSCHY

EROTICA EMINESCIANĂ

Cercetarea eroticei eminesciene, în legătură cu viața sau cu opera, stârnește cele mai contradictorii și pătimase obiecții. Un ilustru istoric « nu poate condamna în deajuns cum aceste legături sunt prezintate », atunci când se atrage atențiunea asupra firii lor curat omenești. Le opune « admirabila... scrisoare către dulcea și nobila mea amică », în legăturile cu care nu e « nimic care să aibă comun cu teoria plăcerii ». Un altul, înspăimântat de tot ce ar putea profana memoria lui Eminescu, se indignează de expresii ca « insatisfacțiune erotică », « concupiscentă », bănuind sub ele lucruri degradatoare pentru poet, iar un critic, adulând opinia publică, întotdeauna etică, se declară adept al unui Eminescu « dematerializat, spiritualizat, intemporal », adorator al « verginii Marii ». Și fiindcă discuțiunea în contradictoriu este punctul de plecare al exagerațiunilor de tot soiul, iată pe un doct medic psihiatru freudist încercând să dovedească precum că Eminescu era un neprocreativ, rămas în stadiul afecțiunilor familiale, iubind platonice, nebărbătește, așa cum se 'ntâmplă cu oamenii neîntregi care au să sfârșească în casa de sănătate.

Intrucât privește cea din urmă opinie, lucrurile sunt limpezi. Chiar când e vorba de viața scriitorului, în căderea istoriei literare nu intră ființa fiziologică a omului și starea organelor sale. Incât, dacă Eminescu iubea într'adevăr, în chipul cum arată scrierile lui, sau numai realiza în ficțiune ceea ce nu era în stare să făptuiască în viața de toate zilele, inhibând, sau cum se zice cu un termen tocit de întrebuițare, refulând, aceasta e o chestiune fără nici un interes, de oarece singurul lucru pe care îl caută

istoricul este *reprezentarea* pe care poetul și-o făcea despre această latură a vieții. Cei care cred că au descoperit o interpretare nouă, găsiind o discordanță între « frenezia » erotică a poetului și mijloacele lui de satisfacere, înlăturându-l dela puțința unei sexualități « normale », sunt victimele unui proces de vorbe, întrucât, întărind aspirațiunile lui venerice, nu pot totuși dovedi fără a cădea în absurd și trivialitate că Eminescu nu era înzestrat cu însușirile pe care firea le dă unui om încheiat. Aceste probleme, pe care le-a născocit psihanaliza, disciplină atât de supusă divagațiunilor când cercetătorul care o mănuește nu este îndeajuns de cult și de chibzuit, aparțin în fond medicinei, și pentru ca răspunsul să aibă cât de puțin aer de cumișenie, omul trebuie să fie de față. Însă Eminescu a murit de mult și nu se poate susține, fără calomnie, pe cale speculativă, că era inapt de « o viață sexuală normală ».

Eliminând dar problema atât de ciudată a fiziologiei poetului, rămâne întrebarea, caracteristică și ea culturii noastre, dacă sunt moduri de reprezentări erotice care « nu se pot condamna în de ajuns ». Procesul erotic, folosindu-ne de abstracțiunile vechii psihologii, este un complex de turburări sensuale, afective și chiar intelectuale, toate având însă ca origine și finalitate actul procreativ. Poezia, care e o activitate lipsită de rațiune practică, a folosit în genere elementul afectiv, iar din grupul senzațiilor numai pe acelea de al doilea ordin care, fără a îndeplini scopurile generației, sunt o ispitire pentru aceasta. Artele plastice trăesc aproape numai din acest element, pe care îl putem numi voluptate, rămânând convenit oarecum că reprezentarea actului procreativ însuși depășește granițele artei prin prea marea lui putere de contagiune. Baudelaire a îndrăznit totuși să-l figureze :

Ainsi, je voudrais, une nuit,
 Quand l'heure des voluptés sonne,
 Vers les trésors de ta personne
 Comme un lâche, ramper sans bruit,

Pour châtier ta chair joyeuse,
 Pour meurtrir ton sein pardonné,
 Et faire à ton flanc étonné
 Une blessure large et creuse,

Et, vertigineuse douceur !
 A travers ces lèvres nouvelles,
 Plus éclatantes et plus belles,
 T'infuser mon venin, ma soeur !

Când însă e vorba de celelalte elemente de voluptate, sterile, poezia de totdeauna le-a primit și le-a folosit. Goethe își recunoaște iubita pe întuneric, după sărutare :

Wie du mir oft, geliebtes Kind,
 Ich weiss nicht wie, so fremde bist,
 Wenn wir im Schwarm der vielen Menschen sind;
 Das schlägt mir alle Freude nieder.
 Doch ja, wenn alles still und finster um uns ist,
 Erkenn' ich dich an deinen Küssen wieder;

iar Musset o contemplă în « boudoir » din cap până în picioare, cum își scoate ciorapii de mătase :

Elle est à moi, moi seul au monde,
 Ses grands sourcils noirs sont à moi,
 Son corps souple et sa jambe ronde,
 Sa chevelure qui l'inonde,
 Plus longue qu'un manteau de roi !

C'est à moi son beau col qui penche
 Quand elle dort dans son boudoir,
 Et sa basquina sur sa hanche,
 Son bras dans sa mitaine blanche,
 Son pied dans son brodequin noir !

. . . . .
 Qu'elle est superbe en son désordre,
 Quand elle tombe, les seins nus,
 Qu'on la voit, béante, se tordre
 Dans un baiser de rage, et mordre
 En criant des mots inconnus !

Et qu'elle est folle dans sa joie,
 Lorsqu'elle chante le matin,
 Lorsqu'en tirant son bas de soie,
 Elle fait, sur son flanc qui ploie,
 Craquer son corset de satin.

În deobște însă, poeții au dezvoltat mai mult procesul afectiv al iubirii, grupul de sentimente și de turburări emoționale, strâns

legate de momentul sexual. Părintele poeziei sentimentale este Petrarca, a cărui lirică de tristeți solemne și oboseli, de analize și suspectări, de casuistică erotică, a trecut la romantici. Dar prin el se poate vedea că factorul sentimental e dependent de cel sensual, că amândouă elementele intră în proporții deosebite, căci nu mai departe vestita canțonă *Chiare, fresche e dolci acque*, atât de străbătută de melancolie, înfățișează o Laură goală, scaldându-se în râu :

Chiare, fresche e dolci acque,
 Ove le belle membra
 Pose colei che sola a me par donna;
 Gentil ramo, ove piacque
 (Con sospir mi rimembra)
 A lei di fare al bel fianco colonna;
 Erba e fior che la gonna
 Leggiadra ricoverse
 Co l'angelico seno;
 Aer sacro sereno,
 Ove Amor co' begli occhi il cor m'aperse;
 Date udienza insieme
 A le dolenti mie parole estreme.

Acestea sunt marginile liricei de dragoste, fiindcă aceasta este propriu zis iubirea. Numele care se potrivește mai bine acestui tip e acela de erotică venerică, cu observarea că proprietatea vorbei începe să scadă pe dată ce elementele emoționale s'au abstras până într'atât de factorul sensual, încât au rămas ca simple stări vagi fără orientare. Însă atunci, în lipsa icoanei unei femei carnale, nici nu mai avem de a face cu o poezie în adevăr erotică. Dacă prin urmare în artă «teoria plăcerii» e de neînlăturat, cu atât mai mult, fiind vorba de viața lui Eminescu, atitudinile lui virile trebuie să ne pară firești. Căci n'ar putea părea decât ridicol, sau în orice caz maladiv în felul lui Amiel, un intelectual care s'ar feri să ceară femeii altceva decât prietenia și ar înlătura din existența sa orice practică a plăcerii, fără de care nici viața sentimentală nu e cu putință. Scrisoarea lui Eminescu către Veronica e o scrisoare dintre atâtea, exprimând acoperit oboseala și pe care o desmint, în ceea ce vor să găsească unii, legăturile adevărate, omenești, cu trupul și cu sufletul, dintre poet și iubita lui. Însă,

oricare ar fi adevărul, de erotica lascivă nu se leagă nici un fel de rușine, și mai penibilă ar fi dovedirea incapacității oricărei plăceri, ceea ce ar îndreptăți teza acelor psihiatri care văd în Eminescu un imaginativ sterp.

Oprindu-ne însă numai la opera lui Eminescu, adică la acel material din care putem deduce în chip hotărît *reprezentarea* pe care și-o făcea poetul despre iubire, singurul lucru de care un astfel de studiu se poate ocupa, suntem în măsura de a afirma că spiritualitatea lipsește aproape cu desăvârșire din această operă. Dar ce înseamnă spiritualitate? Ea nu este în nici un caz, cum pare a crede un critic, o prelungire în vis a unei potențe nedesfășurate. Inhibarea, refularea sunt și ele sensuale sau spirituale, după natura aspirațiunilor zădărnice, și Eminescu își poate foarte bine descărca în versuri sensuale, glumețe, o ardență neîndeplinită:

Când tu treci atuncea murul
Fură umbra-ți și conturul
Ah cum nu sunt eu copilă
Tinereții tale furul —
Mai puțin platonice poate
Ți-ași gusta eu dulce nurul
Te-ași atrage pe genunchi-mi
De-ai salta în zâmbet [*culum*].

Prin erotica spiritualistă sau mistică, de oarece e tot una, se înțelege ridicarea factorului feminin la gradul unui simbol, o adorațiune a cărei finalitate, părăsind viața sexuală, trece în absolut. În spiritualism, erotic este numai faptul existenței celor două sexe și a dorinței de întregire a factorului masculin prin cel feminin; încolo totul e metaforă. Nu avem a ne întreba dacă cumva în atitudinea mistică nu intră un sexualism transfigurat. Esențial este că spiritul încearcă, prin imaginea femeii, să iasă din lumea contingentelor, și să intuiască fericirea paradisiacă. Ritualul religiei e plin de metafore din câmpul erotic, precum erotica spiritualistă e încărcată de motive religioase, și adesea Fecioara Maria stă ca o viziune urmărită de adoratorul masculin și într-o parte și într'alta. Lirica lui Dante, în care Beatrice, plutind în lume străfulgerătoare ca un înger, trezește în poet

toate întrebările privitoare la salvarea sufletului, este tipic spiritalistă :

Ne li occhi porta la mia donna Amore,
Per che si fa gentil ciò ch'ella mira;
Ov'ella passa, ogn'om ver lei si gira,
E cui saluta fa tremar lo core,

Si che, bassando il viso, tutto smore,
E d'ogni suo difetto allor sospira:
Fugge dinanzi a lei superbia ed ira,
Aiutatemi, donne, farle onore.

Ogne dolcezza, ogne pensiero umile
Nasce nel core a chi parlar la sente,
Ond'è laudato chi prima la vide.

Quel ch'ella par quando un poco sorride,
Non si pò dicer nè tener a mente,
Si è novo miracolo e gentile.

Atitudini extatice au trecut apoi în romantism, sincere într'o măsură, fiindcă ne aflăm în plină tradiție catolică, unindu-se cu elemente pasionale și lascive. A rămas din mistică ideea salvării prin femeie, iscându-se totdeodată conceptul antitetic al căderii prin ea, femeia fiind înger sau demon și de cele mai multe ori înger și demon laolaltă. Eloa, ființa îngerească născută dintr'o lacrimă a lui Isus, e înfățișată de Alfred de Vigny cu expresii spiritaliste, dar în fond cu atribute carnale :

Ses ailes sont d'argent; sous une pâle robe,
Son pied blanc tour à tour se montre et se dérobe,
Et son sein agité, mais à peine aperçu,
Soulève les contours du céleste tissu.
C'est une femme aussi, c'est une ange charmante;
Car ce peuple d'esprit, cette famille aimante,
Qui, pour nous, près de nous, prie et veille toujours,
Unit sa pure essence en de saintes amours.

Musset, în sfârșit, zugrăvește cu trăsături de înger demonic pe o simplă prostituată :

C'est un enfant qui dort sous ces épais rideaux,
Un enfant de quinze ans, — presque une jeune femme;
Rien n'est encore formé dans cet être charmant.

Le petit chérubin qui veille sur son âme
 Doute s'il est son frère ou s'il est son amant.
 Les longs cheveux épars la couvrent tout entière
 La croix de son collier repose dans sa main,
 Comme pour témoigner qu'elle a fait sa prière,
 Et qu'elle va le faire en s'éveillant demain.

Acest spiritualism adulterat, afrodisiac, în care mai stăruie totuși ideea salvării, stăpânește tot romantismul. Intr'un chip superficial, platonisant, fără religiozitate, fiind în afara tradiției catolice, îl aflăm și la Eminescu, mai cu seamă în scrierile din tinerețe, dar avem deaface, precum lesne se poate vedea, cu înrâuriri literare. Așa de pildă *îngerul de pază*, izgonit de copila demon și confundându-se totdeodată cu ea, este un rătăcit de pe marile drumuri romantice :

Ești demon copilă, că numai c'o zare
 Din genele-ți lunge, din ochiul tău mare
 Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să sboare,
 El, veghea mea sfântă, amicul fidel?
 Ori poate!.. O 'nchide lungi genele tale,
 Să pot recunoaște trăsurile-ți pale —
 Căci tu — tu ești el.

Se poate numai decît descoperi aci ideea combinată a pierzaniei prin demon și a salvării prin înger, care vine din nou în *Inger și demon*, sub forma femeii angelice care împacă cu cerul pe răzvrătitul demonic. La drept vorbind, gândirea compunerii este socială și dragostea în sine omenească, însă femeia are o diafanitate arhanghelescă și o într'aripare de icoană care dau un aer mistic :

Ce-ți lipsește oare ție, blond copil cu-a ta mărire,
 Cu de marmur' albă față și cu mânilor de ceară,
 Văl — o negură diafană mestecată 'n stele; — clară
 E privirea-ți inocentă sub a genelor umbrire;

Ce-ți lipsește să fii înger — aripi lungi și constelate,
 Dar ce văd: Pe-a umbrei tale umeri vii ce se întinde?
 Două umbre de aripe ce se mișcă tremurânde,
 Două aripe de umbră cătră ceruri ridicate.

O, nu-i umbra ei aceea, — este îngeru-i de pază;
 Lângă marmura cea albă văd ființa-i aëriană
 Peste viața-i inocentă, viața lui cea sântă plană,
 Lângă dânsa el se roagă, lângă ea îngenunchiază.

Dar de-i umbra ei aceea — atunci *Ea* un înger este,
 Însă aripele-i albe lume' a le vedea nu poate;
 Muri sfințiți de-a omenirei rugăciuni îndelungate
 Văd aripele-i diafane și de dânsle dau veste.

Îngerul « cu păru'n flori albastre », care apare la fereastra unui castel în ruine, lui Mureșan, umbra îngerească cu același înțeles simbolic de *beatrice*, aducătoare de fericire paradisiacă, în împrejurarea de față de schopenhauriană quietudine prin artă, din *Povestea magului călător în stele*, sunt exponenți ai aceleași salvări romantice, de data aceasta în spirit faustian :

Cine ar fi umbra aceea argintie
 Ce vine la cântarea-mi când cu o rug' o 'nvoc
 Când provocați de arfă-mi răspund valuri o mie
 În nopți când pricep scrisul al stelelor de foc?..

Tot ce-am gândit mai tânăr, tot ce-am cântat mai dulce
 Tot ce a fost în contra-mi mai pur și mai copil
 S'a 'mpreunat în marea aerului steril
 Ca razele lunei ce 'n nori stă să se culce
 S'a format un înger frumos și juvenil.

Versuri frumoase într'adevăr, dar nu fundamentale pentru erotica eminesciană, precum nu e astfel acel platonism böhmiian al îngerilor, care, dacă nu e la mijloc o dificultate de expresie, s'ar părea că se înamorează de trupurile noilor născuți :

Când sună 'n viața lumii a mieze-noptii oră
 Atunci prin ceruri îmblă zâmbind amorul orb.
 De îngeri suflete-albe văzându-l se coloră
 Și ochii lor albaștri privirea lui o sorb.
 Plecând spre pământ ochii ei timizi se 'namoră
 În pământești ființe cu fragedul lor corp
 Și prin a lumii vamă cobor bolnavi de-amor
 În corpurile de-oameni ce-aștept venirea lor.

Această bizară nuntă a îngerului, care e spiritul, cu formele de lut, al lui « tu cu eu » și lui « eu cu mine », adică a masculului gândit ca Eu și femeii gândite corporal, acest hermafroditism sau numai erotism spiritual exprimat în versuri de felul acesta :

Când ființele se 'mbină
 Când cufund pe tu cu eu
 E lumină din lumină
 Dumnezeu din Dumnezeu.

Cunoști umbra cea nebună
 Cu aripi de dulci fiori
 Care suflă cunună
 Al ei nume e amor...

este tot atât de puțin sincer și tot pe atât motiv literar ca și sensualismul superficial din unele strofe de tinerețe înrâurite de V. Alecsandri:

De-aș fi, mândră, rășorul
 Care dorul
 Și-l confie câmpului,
 Ți-aș spăla c'o sărutare,
 Murmurare,
 Crinii albi ai sânului!

Din romantism, firește, vine acea formă de dragoste, în care nu mai e nici o spiritualitate, nici o angelitate, dar care pare învăluit cu oarecare ceață mistică, din cauza ideii deformate de părăsire deplină în dragoste, de cădere. E dragostea hipnotică, adulterare a demonismului, cu preconștiința de păcat voluptos, așa cum aproape o silabisește Tomiris din *Gemenii*:

— Da simt că în puterea ta sânt, că tu mi-ești Domn,
 Și te urmez ca umbra, dar te urmez ca 'n somn
 Simt că l-a ta privire voințele-mi sânt sterpe
 M'atrage precum m'atrage un rece ochiu de șerpe.

Senzația de cadaveric, de răceală reptilică, dragostea nu întovărășită cu moartea, ci îndreptată către ființe moarte, necroerotica aceasta în sfârșit cu aer de cult esoteric, asupra căreia psihiatria modernă ar putea face compoziții ce nu intră în metoda acestui studiu, apar ca tipice în *Strigoii*, unde Arald, înfățișat cu atribute de om viu, suferă îmbrățișarea unei moarte *cu brațe reci*, așa cum le va avea pretutindeni în lirica lui Eminescu femeia:

Privești se stânge. În negrul zid s'arată
 Venind ca 'n somn lunatic în pasuri line ea.
 Arald nebun se uită — cu ochii o 'nghieța,
 Puternicele brațe spre dânsa întindea,
 Și 'n nesimțire cade pe-a jilțului său spată.

Își simte gâtu-atuncea cuprins de brațe reci,
 Pe pieptul gol el simte un lung sărut de ghiață,
 Părea un junghiu că-i curmă suflare și viață...
 Din ce în ce mai vie o simte 'n a lui brațe
 Și știe că de-acuma a lui rămâne 'n veci.

În *Fata în grădina de aur* și în *Luceafărul*, femeia este aceea care se îndrăgostește de un geniu «mort», ce-i dreptul reacționând, dar nu mai puțin învăluită de vraja lui:

Și-astfel cum sta, mut înger din țării
 Părea un mort frumos cu ochii vii.
 . . . . .
 O geniu meu, mi-e frig l-a ta privire,
 Eu palpit de viață — tu ești mort;
 Cu nemurirea ta tu nu mă 'nveți
 Acum mă arzi, acuma mă îngheți.

Căderea hipnotică a unei virgine înger în brațele unui demon (să ne amintim de *Eloa* a lui Alfred de Vigny), cu care e înrudită și povestea *Luceafărului*, cu deosebirea că inocența Cătălinei este telurică, instinctuală, a nutrea Eminescu din epoca prestudențească. În proiectul *Mirei* demonul este Ștefan cel tânăr:

... El își pare sieși un demon căzut venit negru pe care un înger ce n'a văzut decât pe Dumnezeu nu-l poate iubi niciodată.

Aici apare totdeodată și ideea salvării demonului prin înger:

Domnul se plânge că de când și-a pustiit sufletul cu vicii a căzut moralmente — că simte cum se smulge inima lui cea bună din el și că îngerul păzitor și-a retras aripile deasupra capului, încât capul lui e rece dar pustiu. Viața ce-l anima a fugit. El e ca demonul ce cade, dar mândru în căderea lui și-a duce aminte de Mira — căci Majo-i zice: Iubesc pe cineva și atunci vei fi liniscit și senin ca soarele verei.

Elementul necrohipnotic este exprimat în acest proiect prin Mira, care e o lunatecă «palidă ca păretele», cu ochii «înfundați și plânși», cu înfățișarea deci aproape a unei moarte, așa cum vine și în celălalt proiect privind domnia lui Eremia Movilă.

Acesta-i toată « spiritualitatea » lui Eminescu, la care am putea adăoga vedenia de o clipă a duhului moartei din *Mortua est*, trecând printre stele :

Te văd ca o umbră de-argint strălucită
Cu-aripi ridicate la ceruri pornită,
Suind palid suflet, a norilor schele
Prin ploaia de raze, ninsoare de stele.

O rază te 'nalță, un cântec te duce
Cu brațele albe pe piept puse cruce,
Când torsul s'aude l-al vrăjilor caier
Argint e pe ape și aur în aer.

Și mai departe poetul va folosi expresiile « înger » și « demon », dragoste angelică și dragoste demonică, făcându-și chiar din acestea din urmă o antiteză predilectă. Dar sub aceste vorbe se ascund din ce în ce mai mult moduri de dragoste afrodisiacă, dând firește acestui cuvânt înțelegerea cea mai largă, de complex sensitivo-afectiv, având la temelie finalitatea speței și cu înlăturarea oricărei transcendențe. Venerică este într'adevăr interpretarea dată de Eminescu Fecioarei Maria :

Venere, marmură caldă, ochiu de piatră ce scânteie,
Braț molatic ca gândirea unui împărat poet,
Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie,
A femeii, ce și astăzi tot frumoasă o revăd.

Rafael, pierdut în visuri ca 'ntr'o noapte înstelată,
Sufletu 'mbătat de raze și d'eterne primăveri,
Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbalsamate,
Te-a văzut plutind regină printre îngerii din cer.

Și-a creat pe pânză goală pe Madona Dumnezeuie
Cu diademă de stele, cu surâsul blând, vergin,
Fața pală 'n raze blonde, chip de înger, dar femeie,
Căci femeia-i prototipul îngerilor din senin.

Titu Maiorescu a obiectat, fără nici un fel de dreptate, greșita apropiere a Venerei de Madonnă, care n'ar fi « o idealizare a celei dintâi », ceea ce nici nu spusese poetul, enunțator numai al concepțiunii lui Rafael despre Fecioara Maria. Și nu-i decât

un lucru comun venerismul artei Renașterii, idealistă fără transcendență, realistă fără înjosire, în care Fecioara Maria devine o divinitate de Olimp. Dar în afară de Venera-Madonna, Eminescu cântase pe Maica Durerilor (Mater Dolorosa) cu ecouri din catolicele Litanii ale Maicii Domnului (cf. I. M. Rașcu, *Em. și catolicismul*, Buc., 1935, pp. 8—11) și pe Iisus Hristos. Lăsând la o parte faptul că aceste fragmente par ar fi fost destinate ca elemente obiective în compuneri mai lungi (probabil în cele din urmă în drame), de oarece în *Ta twam asi*, fata pierdută, crescută printre comedianți, aude rugăciunea către fecioară în biserică, în sunet de orgă, aci nu e vorba decât de niște rugăciuni, nici de cum de iubire, dacă nu vrem cu orice chip să căutăm izvorul sexual al tuturor sentimentelor umane. Eminescu e un poet cu coarde multe, și este o greșită metodă aceea de a le amesteca în vederea unei teorii.

Când în opera de tinerețe vine chestiunea de amor « angelic », nu trebuie să ne închipuim decât o exaltare desfășurată în vis, fără violențe, fără « demonism », de o carnalitate sublimată totuși, cum e împerecherea simbolică dintre voevodul din *Povestea marelui călător în stele* și îngerul cu aripă « umflată » al somnului :

El ochii-și deschide, deasupra lui vede
Doi ochi mari albaștri (adânc visători)
A lui fericire el mai că n'o crede
El gura și-apasă pe blondele-i plete
Și fața cea pală i-o mângâie 'n dor.

E beat de-a visul⁴ lungă magie
In brațe-i pe înger mai tare-a cuprins
Și umbra surăde, cu-aripa-l mângâie
Și gura-și apleacă în dulce beție
I-apasă pe buza-i sărutu-i aprins.

De nu este înger, femeia e știuta lunetecă pe care cineva o iubește cu o mare proporție de platonism, ca pe o idee :

Mira Domnia lumii ar fi încă femeia — și eu voiu ca iubita sufletului meu să fie o zeităte — să domnească peste mult mai mult — adică peste inima mea. Inima mea, acest pustiu nemărginit populat de umbrele durerii — de lumile palide ale trecuturilor — tu ai înflorit-o ca zinele răsărând ale viitorurilor. Imi esci pré scumpă pentru ca să trăesc pe pământ pentru ca să

nu te-ascunz în nemărginită inima mea — aci-ți voi zidi ție lume, palaturi de aur și cristal curate ca visurile ochilor tăi — vom lega în atot puțința noastră secol cu secol ca zi cu zi — vom pluti din încântec în cântec ca un Dumnezeu dintr'un plan de creare într'altul... etc.

Platonismul acesta îl mai exprimase poetul într'o « phylosophie »,

Dar mai puternic mai nalt mai dulce
 Ii pare legea de a iubi
 Inșă ea nu e de a trăi
 Fără ea omul ca stins se duce

Înșă nu-l luase într'un înțeles prea auster, fiindcă peste tot aproape răsare un element pasional cel puțin, de voluptate stinsă, adunată în privire, de pildă, ca în *Inger și demon* :

Ochii ei cei mari, albaștri, de blândețe dulci și moi,
 Ce adânc pătrund în ochii lui cei negri furtunoși
 Și pe fața lui cea slabă trece-ușor un nour roș —
 Se iubesc... Și ce departe sunt deolaltă amândoi.

Angelitate pare a vedea Eminescu și în dragostea idilică, deși sensuală, în aceea în care femeia este pasivă, liliacă, ca Lilla din *Avatarii Faraonului Tlă*, care, după ce împărtășește cu simplitate patul lui Angelo, visează o fericire burgheză de alcov, cu cămin și copii.

Înșă predilecția lui, în tinerețe mai cu seamă, este pentru dragostea « infernală », « demonică », în care un Angelo e istovit de o Cesara. De bună seamă reapare aci căderea romantică a unui înger în brațele demonului, cu deosebirea că la Eminescu factorul masculin e pasiv și cel feminin activ, precum chiar numele eroilor arată, fiindcă sub denomi-națiunea Cesara se ascunde un androgin, dacă nu în înțelesul fizic, cel puțin în cel moral.

Mai peste tot femeia este aceea care caută pe bărbat, care îl cuprinde în vrăjile ei demonice, și exercită asupra lui o ascendență maternă, el fiind pentru ea un frumos « copil » cu care « se joacă » (*Avat. F. Tlă*) :

Cezara-l apucă pe Angelo 'n brațe ca pe un copil, îl aruncă în sanie într'o blană mare, sări și ea lângă el, înfășă blana împrejurul lor amândurora... Căii începură a sbura și ei erau învăluiti ca 'ntr'un cuib prăfuit de vrăbii,

își scoteau capul numai când voiau. Ca și când ar fi fost acasă 'n pat sub plapomă de pene trasă peste capete... Astfel li era lor acuma... Ea se juca cu el, îl strângea 'n brațe 'l desmierda ca pe-un copil, or ca pe-o pasăre...

Dragostea înseamnă o agresiune vampirică a femeii împotriva masculului, mergând până la înăbușire și crimă:

... 'l desmierda ca pe-un copil, or ca pe-o pasăre, pe care ar omorî-o strângând-o și desmierdând-o. Și fața ei netedă, plină, dulce, s'alătură de fața lui, el simți ca și când i-ar fi șters fața c'o catifea, gura ei se lipea de urechea lui... Sunt demonul amorului — zicea încet — sunt un drac, s'o știi, s'o știi. Mă prind de tine ca edera de ștejar, până ce corpul tău se va usca în îmbrățișările mele, cum ștejarul se usucă supt de rădăcinile iederei. Te nimicesc, voiu să-ți beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată... îngere! Ea-l înlănțui cu brațele și cu picioarele.

Deși «înger» pasiv, Angelo are de altfel și el o pornire vampirică, de oarece sugă cu voluptate sânge din rana Cesarei:

... Vino 'ncoace și sugă rana asta... nu vezi că-mi curge sângele pe haine?..

El își lipi buzele de rana pieptului și supse acele picături de rubin ce păreau a curge pe zăpadă... Ea-i ținea capul cu mâinile... apoi îi ridică capul și sărută gura lui roșie de sânge...

În chipul acesta «demonic și bestial» iubește Irina din *Grue-Sânger* pe Gruie, în același chip Bogdana, din *Bogdan-Dragoș*, pe Sas:

Nedeslipită acum rămân de-a ta ființă
A mele rădăcine viața ți-o 'mpresoară.

Ce este așa dar dragostea demonică? O exaltațiune sexuală atingând agresiunea și chiotul la femeie, coborînd pe bărbat la starea de copilărie și leșin.

Să analizăm *Cesara*. Vom afla în această nuvelă cea mai încordată expresie a dragostei demonice. Factorul «înger», pasiv, este bărbatul, căci Ieronim e un călugăr, pentru care orice faptă erotică reprezintă o ispită a demonului, o cădere. *Cesara*, femeia cu voință de Cesar, are toată inițiativa. Ea este aceea care cere dragostea:

Iartă, dacă o femeie îți spune că te iubește. O femeie frumoasă. Dar știi eu... tu ești atâta de mândru, știi a privi atâta de rece... Ah! cum ași

topi gheața ochilor tei cu gura mea — iubite! De ce să mai îmbrac amorul cu vălul rușinei... Când te iubesc, când ași primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi ca să sărut perina pe care va dormi capul tău...

Umiliința Cesarei nu trebuie să ne înșele. Ea iubește, ea înlănțue, cu o energie contaminată de maternitate, iar Ieronim se lasă iubit :

... el recăzu obosit de-o simțire ne mai cunoscută, pe spata băncei, își închise ochii și-și lăsă capul pe acea spată. Luna-i bătea drept în față. Cesara veni drept înainte-i, se 'nclină asupra-i, se ținu cu amândouă mâinile de spata băncii și-l săruti cu ochii pe jumătate închiși de nenumărate ori. El nu simțea nimic... asemenea unui copil amețit de somn, pe care mama îl desmiardă.

Teoria feminității agresive o face dealminteri Euthanasius :

În genere îmi place a reprezenta pe femeea agresivă. Bărbatul e firește agresiv, va să zică natura se repetă în fiecare exemplar în astă privință și excepțiunile ei sunt tocmai femeile agresive. Este o nespună gentileță în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz cine știe prin ce, sau și mai pudic și mai copil decât ea.

Adânc eminesciană este însă violența ferină a dragostei, atingând explozia nervoasă :

Cesara era să răcnească... Acum era să-i plesnească colanul... ea-l deschise din sponci și răsuflând din ce în ce mai liniștit, începu să privească întreaga acel model frumos, din a căruia mușchi și forme respira mândria și noblețea... Mănele ei îi căzură în jos, căci era obosită de emoțiune, dar nu sătulă de a privi. Tremura cu toate astea, ca varga, și i-ai fi auzit clănțănirea dinților, dacă n'ar fi ținut gura strâns încleștată.

Un atare dezechilibru nervos provine în împrejurarea de mai sus din simpla privire de departe a bărbatului gol. Când însă Cesara se află în fața lui Ieronim, erotica ia forme de-a-dreptul convulsionare. Femeia tremură și plânge, «gătue» pe mascul, cu tendința vădită de a-l ucide în clipa voluptății supreme :

- Acuma mergi, mergi! Te rog.
- De ce mă rogi?
- Pentrucă te-aș ucide de-ai mai rămânea.

Inclinări ucigașe, prin supraexcitabilitate, are și Ieronim :

... și ochii, ah! ochii! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei... îmi atinge genele și mă 'nfioară până 'n tălpi. Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci aș omori-o...

Imbrățișarea, sărutarea lor, sunt avide, aducătoare de leșin.
Versuri ca acestea, din altă parte,

Mă voiu pleca încet spre tine
Să-ți beau tot sufletul iubit,
C'o lungă, lungă sărutare,
Uimită, fără de sfârșit !

pot fi înrăurite de Schiller (« deinen Hauch zu trinken »), însă fiindcă imaginea se potrivea sensibilității lui Eminescu, al cărui erou cade istovit și cutremurat de o îmbrățișare :

El o strânse cu atâta putere, încât se 'nceleștase amândoi într'o îmbrățișare lungă și nervoasă. Apoi el recăzu obosit de-o simțire ne mai cunoscută, pe spata băncii...

Iată însfârșit ce svârcolire erotică produce în Cesara dragostea pentru Ieronim :

Ea-l duse pân' la un hățaș și-l împinse afară din grădină. Apoi se întoarse și, îmbrățișând un trunchiu, zise încet și c'un fel de ciudă. Ieronim ! te mușc ! Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse 'n odaia ei, și rupându-și cu furie pieptarul de catifea, încălcându-și părul atât de blond, ea se uita în oglindă cu ochii înnecați de lacrimi și cu buzele tremurătoare.

Apoi se aruncă în pat și șoptea încet, foarte încet și înneacă de suspinuri, cuvinte dulci, nepomenit de dulci și desmierdătoare, printre care străbătea numai un nume pronunțat mai tare: Ieronim !

Nimic îngeresc, nimic spiritual în dragostea Cesarei, femeia înfățișând de altfel mai întotdeauna demonul. Ea caută plăcerea, cu o pregătire deplină a simțurilor, ne-rușinată, adică cu sentimentul drepturilor naturii.

Dacă în purtările Mariei din *Sărmanul Dionis* se poate vedea mai multă sfială, o mai virginală placiditate, nu înseamnă însă că erotismul ei este de natură contemplativă. Sărutată cu ardoare de Dionis care părea și aci « c'o să-i beie viața toată din gura ei », Maria se deșteaptă numaidecât la viața simțurilor, « încunjurându-i gâtul cu brațele ei albe și lipindu-și gurița de buzele lui ». Toată beatitudinea din regiunea selenară a celor doi îndrăgostiți se mărginește la o contiguitate fizică statornică, el ținând, în ascensiune, pe față de « talie », iar în lună stând cu capul pe genunchii ei ori acoperindu-i cu sărutări brațul atârnat pe marginea patului.

Acest mod nu e accidental. Blonda fecioară dunăreană din *Strigoii* vine la Arald noaptea pe furiș, îi înlănțue gâtul cu brațele și-i întinde gura; Bogdana, Irina din proiectele de dramă sunt «ucizător de dulci»; în *Emmi*, Vasile Alexandrescu caută amorul «ca de tigresă»; Verena dintr'un fragment dialogic exclamă în furia patimei: «Am să te omor», iar bărbatul îi făgăduiește următorul tratament:

— Dar eu n'am să adorm,
Am să te strâng în brațe și să te mușc de mână
Să te sărut cu sete, să te ridic în pat...

Onda, care e o premergătoare a Mariei din *Sărmanul Dionis*, pune gura ei pe gura iubitului, care la rândul-i îi încarcă brațele goale de sărutări și stă «să-i bea viața toată» din gură. Amândoi dorm «brațe în brațe tologiți în perini», el cu gura apăsată pe a ei. În *Geniu Pustiu* bărbatul e acela care se arată mai înviforat: «M'am repezit și la fotoliul acela și aruncându-mă în genunchi am cuprins cu beție talia-i cu amândouă mâinile și-mi apăsai capul amețit de amor în poalele ei». Femeia este sfioasă, dar fiindcă păcătuisese înainte și avea această apăsare pe cuget. Nebuna din *Iconostas și Fragmentarium* își aduce aminte iubirile sale:

Tu știi *acea* noapte, când în patul tău te-am cuprins pentru întâia oară în brațele mele. Când mi-am mlădiat corpul de corpul tău.

În partea fabuloasă ce urmează, Angela se așează pe brațele cavalerului și 'nconjurându-i gâtul cu brațele începe să-l sărute, vorbindu-i gură 'n gură. În alt fragment mitic, în patul eroului se așează, iar cu dela sine voință, o ființă pe care, după cele «două gheme» pipăite cu mâna, bărbatul o recunoaște ca fiind femeie. În *Moartea lui Ioan Vestimie* eroul, defunct, se urcă în patul unei doamne care, dezbrăcată, își subția buzele pentru ca Ioan s'o poată săruta «cu foc». Acesta o sărută «lung, lung pân ce i se păru că buzele sângera». Eminescu face chiar elogiul sărutării, «această abandonare mută a gurii de copilă», în *Intâia sărutare*. Schița *Amalia* cuprinde stări de libidine înaintate, dar firește și obișnuita strângere de talie și sărutare pe gură. Femeia e de temperamentul Cesarei fiindcă «... actul amorului o făcea să tremure, să țipe și leșina, ceea ce-i adăoga și mai mult feminin». De obicei

bărbatul pune capul în poalele sau pe umărul femeii, iar aceasta îmbrățișează și sărută, în chipul următor :

D'umăr alb îmi rezim fruntea
Zic puțin și mult privesc
Inima în mine mișcă.

Tremură talia dulce
Strâns de brațul meu cuprinsă
Ea se apără — îmi cuprinde
Gâtul — mă sărută, ride.

Poeziile erotice în genere au acest cuprins lasciv. Femeia este un izvor

De-ucigătoare visuri de plăcere

care se așează pe genunchii bărbatului și se anină de gâtui « cu brațele — amândouă ». Iubiții stau « mână 'n mână, gură 'n gură », își înneacă unul altuia suflarea « cu sărutări aprinse » și se strâng « piept la piept », el sărutând « cu 'mpătimire » umerii femeii, ea răspunzând cu ardență îmbrățișărilor lui :

Ei șoptesc, multe și-ar spune și nu știu de-unde să 'nceapă,
Căci pe rând și-astupă gura, când cu gura se adapă;
Unu 'n brațele altuia tremurând ei se sărută,
Numai ochiul e vorbareț, iară limba lor e mută.

Vasăzică lipsește din opera lui Eminescu spiritualitatea propriu zisă, adică simbolizarea în femeie a ideii de mântuire, iar nota stăpânitoare este sensualitatea. Asta nu înseamnă însă că Eminescu e un poet monocord, că nu vom găsi în opera lui atitudini erotice sublimite de elementul carnal, efluvii de sentimentalism pur. Foarte puțin îndreptățită este însă goana unora după acestea din urmă, ca spre a spăla pe poet de unele mișcări necurate ale inspirației sale. Sensualitatea lui Eminescu e lipsită de orice josnicie și, întrucât ținem seamă de compunerile izbutite, formează materia liricei eminesciene celei mai înalte.

Intr'adevăr, erotica lui Eminescu se bizue pe « inocență », însă nu pe virginitatea serafică, inconștientă de păcat, ci pe nevino-văția naturală a ființelor care se împreună neprefăcut. Este o can-doare animală. Eminescu exprimase limpede aceste idei care sunt

în deplină unitate cu toată gândirea lui naturalistică. La temelia lumii stă instinctul orb, singura formă de existență adevărată, dacă primim finalitatea naturii. Imboldul sexual, acel instinct

Ce le-abate și la pasări de vreo două ori pe an

este izvorul purei fericiri erotice, înțelegând bine înțeles prin fericire, în stilul negativ schopenhauerian, cât mai puțină durere. Suferința, impuritatea se ivesc odată cu actul de conștiință, acel epifenomen care turbură mecanica întunecată și fără greș a firii. Nu propriu zis misogyn este Eminescu pe cât rănit de pervertirea prin civilizație înaltă a femeii. În locul edenice, nevinovatei împreunări, maliția de a plăcea și a ațâța, vanitatea, dorința de avere și de pozițiune socială, adică tot ce slăbește scopul naturii, care e procreația. Eminescu satirizează cu amărăciune femeia care ia dragostea în glumă

Tu cei o curtenire
 În glumă — și dorești
 Să-ți spun a mea iubire
 În versuri franțuzești

femeia malițioasă, «rece ca și ghiața», care petrece ipocrit pe socoteala bărbatului îndrăgostit

Ea stă 'n lojă rezimată
 Ochii-și pleacă pe sub gene
 E mai albă decât zina
 Venus Anadyomene

pe aceea care, cu simț practic, e fericită să fie cântată de un poet, dar alege pe «soldatul țanțoș cu spada subsuoară»:

Soldatul spune glume ușoare — tu petreci
 Pe când poetul gângav cu mersul de culbeciu
 E timid, abia ochii la tine și-i ridică
 El vorbe cumpănește, nu știe ce să-ți zică,
 Privindu-te cu jale, oftează — un năuc —
 Și zile 'ntregi stau astfel în jilt ș'apoi mă duc.

Dar când sufletul îi este potolit și pornit spre visare, o altă femeie, de tipul Cesarei, se înfățișează înaintea lui. Este femeia dragostei

paradisiale, instinctuale, grațioasă nu prin angelitate, ci prin inocență. Inșă, fiindcă nevinovăția este un semn al rămânerii departe de complicațiile sociale, idila eminesciană se va petrece în deosebi în cadru natural, al unei naturi cât mai primare, cât mai apropiate de Eden :

Hai în codrul cu verdeață,
Unde-izvoare plâng în vale,
Stânca stă să se prăvale
In prăpastia măreață.

Acolo 'n ochiu de pădure,
Lângă trestia cea lină
Și sub bolta cea senină
Vom ședeă în foi de mure.

Femeia, ca mai întotdeauna, este aceea care cheamă cu o nerușinare de vietate sălbatecă, și aceasta din *Floarea albastră* nu e mai sfioasă ca altele :

Și de-a soarelui căldură
Voiu fi roșie ca mărul,
Mi-o desface de-aur părul
Să-ți astup cu dânsul gura.

Când prin crengi s'a fi ivit
Luna 'n noaptea cea de vară,
Mi-i ținea de subsuoară,
Te-oiu ținea de după gât.

Altădată femeia e așteptată în mediu lacustru (și e de observat că apa lipindu-se de trupul scâldătorului sau lovindu-se ritmic dă cu mai multă putere sentimentul panteistic):

Și eu trec de-alung de maluri,
Parc'ascult și parc'aștept
Ea din trestii să răsară
Și să-mi cadă lîn pe piept.

Intimitatea eminesciană nu e analitică. Fiind elemente ale naturii aproape inconștiente de sine, cei doi iubii nu vorbesc și nu se întreabă. Ei cad prin puterea instinctului și sub înrâurirea mediului înconjurător într'o somnolență extatică, într'o uimire,

pe care Eminescu o numește de obicei farmec, dar care nu e decât neclintirea hieratică a animalelor în epoca de împerechiere. Amorul eminescian e religios și mecanic, lipsit de curiozitate psihologică, înăbușit până la uitare de sine de factorul natural. În chip obișnuit, femeia iese de undeva din trestii sau din pădure, se lasă pradă gurii instinctuale, mecanice, a poetului și apoi amândoi cad în toropeala de care am vorbit, fascinați mai cu seamă de o mișcare ritmică din afară, de căderea continuă a razelor lunii, de prăbușirea lentă a florilor de tei :

Să plutim cuprinși de farmec
Sub lumina blândeii lune
Vântu 'n trestii lin foșnească,
Unduioasa apă sune !

*

Pe genunchii mei ședea-vei,
Vom fi singuri — singurei,
Iar în păr, înfiorate,
Or să-ți cadă flori de teiu.

. . . . .
Fruntea albă 'n părul galbăn
Pe-al meu braț încet s'o culci,
Lăsând pradă gurii mele
Ale tale buze dulci.

Vom visa un vis ferice,
Ingâna-ne-vor c'un cânt
Singuratece izvoare,
Blânda batere de vânt.

Adormind de armonia
Codrului bătut de gânduri,
Flori de teiu de-asupra noastră
Or să cadă rânduri-rânduri.

*

Amândoi vom merge 'n lume
Rătăciți și singurei,
Ne-om culca lângă izvorul
Ce răsare sub un teiu.

Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi,
Și prin somn auzi-vom buciurn
Dela stânele de oi.

Mai aproape, mai aproape
Noi ne-om strânge piept la piept. . .

Unda apei, raza lunii, floarea căzătoare de tei, buciumul dela stână, toate aceste ritmuri figurează viața cosmică, înlăuntrul căreia orice încercare de smulgere prin gândire e zadarnică. De altfel subconștiența are o mare parte în erotica eminesciană. Dragostea de tip oniric, când fata adormită nici nu are vreme să-și dea seama dacă totul a fost aievea sau vis, se înfăptuește intens în *Călin* :

Brațul ei atârnă leneș peste marginea de pat,
De a vârștii ei căldură fragii sânelui se coc,
A ei gură-i descleștată de-al suflării sale foc.
Ea zâmbind își mușcă dulce a ei buze mici, subțiri;
Iar pe patu-i și la capu-i presurați-s trandafiri.
Iar voinicul s'apropie și cu mâna sa el rumpe
Pânza cea acoperită de un colb de pietre scumpe;
A frumșeții haruri goale ce simțirile-i adapă,
Încăperile gândirii mai nu pot să le încapă.
El în brațe prinde fata, peste față i se 'nclină,
Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină.

Toate mișcărilor fetei, zâmbirea, tremurarea buzelor, suspinul, sunt automate, fără să fie mai puțin adevărate și pline de urmări. Când apoi, reîntors după lungă colindare, Călin își regăsește nevasta în bordei, ea este amețită de somn și trece în îmbrățișare înainte de a lua deplină conștiință de sine :

Ea ridică somnoroasă lungă genelor maramă,
Spăriet la el se uită. . . i se pare că visează;
Ar zâmbi și nu se 'ncrede, ar răcni și nu cutează,
El din patu-i o ridică și pe pieptul lui și-o pune,
Inima-i svâcnește tare, viața-i par'că se răpune,
Râde doar cu ochii 'n lacrimi, spărietă de-o minune,
Și-apoi îi sucește părul pe-al ei deget alb, subțire,
Iși ascunde fața roșă l-a lui piept duios de mire.
El ștergarul i-l desprinde și-l împinge lin la vale,
Drept în creștet o sărută pe-al ei păr de aur moale
Și bărbia i-o ridică, s'uită 'n ochii-i plini de apă,
Și pe rând și-astupă gura, când cu gura se adapă.

În loc, așa dar, să cadă, excitați, într'o stare de febră, într'o hiperacuitate a conștiinței, iubiții odată cu îmbrățișarea, cu intrarea

prin lumina de lună sau prin susurul de ape în ritmul cosmic,
sunt cuprinși de somn:

Ne-om răzima capetele-unul de altul
Și surâzând vom adormi sub înaltul,
Vechiul salcâm. —

*

Adormind de armonia
Codrului bătut de gânduri,
Flori de teiu de-asupra noastră
Or să cadă rânduri-rânduri.

*

Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi
Și prin somn auzi-vom buciom
Dela stânele de oi.

Adevărata clipă erotică din *Sărmanul Dionis* e aceea în care cei
doi eroi adorm:

Dar somnul lor!

Înainte de a dormi, ea își împreuna mâinile, și pe când stelele albe sunau
în aeriane coarde rugăciunea universului, buzele ei murmurau zâmbind, apoi
capul ei palid de suflarea îndulcită a notei cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o
astfel! Nimene — numai el ce acoperea brațul ei, atârănând pe marginea
patului, cu sărutări. El adormea în genunchi.

G. CĂLINESCU

ȘCOALA POLITEHNICĂ DIN TIMIȘOARA

(CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 15 ANI DE EXISTENȚĂ)

Un așezământ de cultură înaltă, întemeiat o dată cu reînnoirea națională a unei provincii românești, a putut să-și afirme vitalitatea și să treacă cu succes prin greutățile începutului. Evenimentele petrecute în acest timp marchează un drum atât de lung, atâtea prefaceri au fost aduse, încât se poate vorbi de începutul școlii noastre politehnice ca de un eveniment trecut în istorie. Mulți din cei ce au luat parte activă la înființarea școlii au murit și li se cuvine o amintire recunoscătoare pentru cele ce au făcut; altele au fost uitate sau acțiunea lor a fost acoperită de vâlul nerecunoștinței. De aceea, cu prilejul unei aniversări ca aceasta, este util a parcurge din nou în amintire șirul întâmplărilor și a pune și la îndemna altora exemplul frumoaselor fapte care stau la temelia oricărei ctitorii.

Orașul Timișoara, important centru și în vechea Monarhie austro-ungară, își dorea, pentru prestigiul său, un institut superior academic. Înainte, o academie de drept era considerată ca o încoronare culturală deosebită. Dar orașul care se mândrea a fi un centru industrial își alege cu preferință direcția tehnică și, prin anul 1906, se fac primele demersuri pentru înființarea unei școlii politehnice. Dar lucrurile înaintau destul de greu, așa că de-abia în 1912 găsim din nou stăruință depusă în această direcție prin însărcinarea unui profesor dela politehnica din Budapesta, Cornel Zelovich, să studieze chestiunea. Și memoriul întocmit de

acesta de-abia în 1917 duce la o discuție la Ministerul de Instrucție din Budapesta, când delegații primăriei fixează aportul orașului pentru realizarea acestui scop, și se poate considera că planul înființării școlii politehnice este pe cale de înlăptuire.

Schimbarea stărilor din cauza războiului, revoluția din 1918, unirea și schimbarea directivelor anulează însă toate aceste eforturi.

După desmembrarea Imperiului Austro-Ungar, încă în timpul ocupației sârbești în Timișoara, grija administrației comunale revine unui român, inginerului Stan Vidrighin, care este primar șef al orașului. Cetățean vechi al Timișoarei, conducător ani îndelungați al unui serviciu important pentru colectivitate, el avea un plan mare pentru așezarea orașului în noile cadre ce i le impunea schimbarea de regim. În acest plan, figura și școala politehnică, vechiul vis al orașului Timișoara, dar adaptată la noile nevoi. Intreaga frământare ce poate fi considerată ca gestațiunea proiectului se petrece în timpul anului 1920, sub imperiul român.

Este greu a evoca atmosfera din 1920 și a face tineretul de astăzi să trăiască și să simtă acele timpuri. Este chiar greu de admis că timpurile trecute pot fi retrăite de însuși actorii evenimentelor de atunci, căci timpul este ireversibil. Dacă logica științifică ne face să prindem legătura între norul ce umbrește cerul, picătura de apă și fulgul de zăpadă, adică ciclul în care rotește apa, nu tot așa de sigur putem stabili ciclul fenomenelor sufletești în timp. Poate o evocare poetică este mai prielnică subiectului, dar ne este interzisă în situația noastră.

Anul 1920 este de-abia al doilea an după unirea dorită atâta timp de suflarea românească de ambele părți ale Carpaților. El poartă vestigiile trecutului. Două monete, coroana și leul, au curs; două guverne, unul la București și altul, Consiliul Dirigent, la Cluj, își întrețes activitatea. La trecerea cu trenul la Vârciorova se face o haltă mai lungă, schimbarea personalului de tren și totul pare a evoca încă formalitățile de trecere a graniței. Limba română nu se aude încă pretutindeni și tendințe de afirmare separată au încă curs. Dar peste acest fond ce aparține trecutului, apar puternice mișcări de unire intelectuală și culturală, un elan frumos de

răspândire a românismului, o dragoste manifestă pentru ceea ce este specificul românesc al acestor locuri, afirmat în fine acum cu tărie în fața lumii, prin tratatele care încheie volumul uriașului război european.

Evenimentele în timpul acesta au un ritm accelerat. Preluarea imperiului, schimbarea administrației, trecerea dela regimul anterior la cel nou după unire, recrutarea unui personal nou pentru toate funcțiunile publice, schimbarea și unificarea monetei, desființarea granițelor și unificarea aparentă și formală care trebuie să premerge contopirea a două suflete, despărțite până acum prin granițe artificiale, formează o cascadă de înfăptuiri. Icoana lor, nefixată încă definitiv, va da de lucru acelor ce se ocupă cu studiul trecutului.

Pe lângă dorința sa ca inginer, de a dota orașul cu o școală politehnică, primarul Stan Vidrighin aducea și întreaga aprobare a cetățenilor. El dezbate chestiunea în Consiliul comunal și supune programul Resortului de Instrucție și Culte din Consiliul Dirigent în Februarie 1920. Se oferă terenul pentru clădit și o contribuție în bani pentru lucrări, evaluându-se tot aportul la 12 milioane coroane.

Consiliul dirigent vede binevoitor chestiunea, căci un proiect asemănător sub forma unei școale de mine și metalurgie, atașată pe lângă Universitatea din Cluj, fusese examinat anterior, deși nu putuse lua ființă. De aceea, în urma ofertei orașului Timișoara și a ajutorului promis pentru realizarea școalei politehnice, se hotărăște în principiu înființarea școalei și se stabilește proiectul de buget. În această direcție au activat Valer Branisce, șeful Resortului, prof. Onisifor Ghibu, secretarul general, prof. V. Stanciu, pe atunci directorul învățământului profesional dela Resortul Invățământului și Cultelor și prof. Gh. Murgoci, dela Universitatea din Cluj.

Dar Banatul care, în urma ciuntirii prin tratatul de pace, atrăsese asupra sa atenția lumii întregi, vine în legătură administrativă directă cu centrul țării, și chiar Consiliul Dirigent își încheie activitatea sa de pregătire a terenului, puterile revenind firesc autorității centrale a Guvernului. Primarul-șef al orașului intră în contact cu Dimitrie Greceanu, pe atunci Ministrul Lucrărilor Publice, departamentul de care ținea învățământul tehnic, pe care îl convinge de

necesitatea acestei școli. În Septembrie 1920, Ministerul însărcinează pe inginerul inspector general Gh. Panait, să reia firul început de Consiliul Dirigent, examinând posibilitățile și modalitatea de înființare a școlii.

În luna Octombrie a aceluiași an, funcționând ca șef de secție în Ministerul Lucrărilor Publice, autorul acestor rânduri este numit într-o comisie pentru încadrarea în corpul tehnic a inginerilor din provinciile unite și, împreună cu inginerul inspector general Gh. Panait, consilier tehnic al Ministerului pe lângă secretariatul general de Lucrări Publice din Cluj, acum decedat, și inginerul Eugen Tilea, actualmente director regional de poduri și șosele parcurge Ardealul și Banatul în cercetarea serviciilor tehnice.

În ziua de 6 Octombrie suntem în Timișoara, primiți de primarul ing. Vidrighin și de dr. Dimitrie Nistor, prim notar al orașului pe acea vreme, care fac onorurile de gazdă. În discuțiile dela Primărie se frământă atunci ideea școlii politehnice.

Opinia publică era pregătită și preocupată de aceste chestiuni, și foarte des apar în presa locală articole, informând publicul de demersurile făcute în chestiunea înființării politehnicei. Cetățenii orașului au luat parte la această activitate și dorința orașului de a deveni o cetate universitară era agreată.

Rezultatul discuțiilor se găsește în raportul pe care inginerul inspector general Gh. Panait îl adresează Ministerului. Se vorbește de găsirea profesorilor, se propun două secțiuni: mine și metalurgie, și industrială, anunțându-se a treia secție, arhitectură, ca cea mai necesară pentru acest oraș. Se atinge și chestiunea localului. Citez încheerea acestui raport.

« Ca încheiere trebuie să reamintim că izvorul de energie care va susține școala politehnică nu poate fi găsit decât în Timișoara. Lucrările făcute de fostul Consiliu Dirigent au examinat posibilitatea funcționării școlii politehnice, ca o anexă a Universității din Cluj, cadru prea restrâns pentru o școală tehnică superioară, al cărei orizont vast ne face să o întrezărim pe viitor ca prima instituție culturală în România. Aci în Timișoara se găsesc oameni de inimă care au susținut ideea înființării școlii politehnice, aci este d. inginerul Vidrighin, primarul orașului, care a depus cea mai mare stăruință ca ideea să triumfe, care a oferit tot sprijinul material și mai cu seamă moral, este în fine toată opinia publică care cere școala

politehnică și pe care o va susține ca o mândrie a orașului și a acestei bogate regiuni industriale ».

Ideea școlii politehnice din Timișoara germinase și era gata să încolțească. Dar viitorul ei era strâns legat de găsirea unei persoane care să-și ia sarcina conducerii și care să aducă, în această însărcinare, mult suflet și multă energie, având și prestigiul științific necesar pentru o universitate.

Inginerul Stan Vidrighin are norocul să întâlnească pe profesorul Traian Lalescu.

Traian Lalescu era de origine bănățean. Tatăl său, grănicer din județul Severin, urmează școala de cadeți, după tradiția elementelor de elită, dar părăsește pe urmă Banatul, trecând în regat. Traian Lalescu arătând remarcabile dispozițiuni pentru științele matematice, încă din timpul studiilor făcute la Liceul Internat din Iași, intră în Școala Națională de Poduri și Șosele, urmând și cursurile facultății de matematici. Rigurozitatea spiritului său matematic nu se împacă cu concesiunile ce trebuiesc făcute în aplicațiunile practice ale tehnicii și Traian Lalescu se îndreaptă către Universitate, luând licența în matematici. Pleacă în străinătate, la Paris și Göttingen și, întors în țară cu doctoratul și cu remarcabile lucrări științifice, care au stârnit interesul tuturor, ocupă o catedră la Universitate și mai târziu urmează lui Spiru Haret la catedra de geometrie analitică la Școala Națională de Poduri și Șosele.

După război, în timpul discuțiunii tratatelor de pace, este la Paris, und îşi pune la contribuție tot entuziasmul și energia pentru cauza Banatului, de care era legat sufletește, publicând și o hartă cu repartizarea naționalităților în această provincie.

Ales în parlamentul din 1920 ca deputat de Caraș-Severin, reia un contact strâns cu populația Banatului și cu Timișoara. Cu ocazia unei vizite ce S.S.Patriarhul dr. Miron Christea, însoțit de alții, între care și Lalescu, o face în Banat și la Timișoara, când se pun și bazele Asociației culturale din Banat, cele două elemente care pe urmă vor decide de soarta școlii politehnice, se întâlnesc, se apreciază și devin doi luptători pentru izbândirea visului școlii politehnice. Mai târziu, Lalescu acceptă să ia conducerea școlii politehnice.

O altă figură care a participat la mișcarea culturală și a jucat un rol sprijinind ideea școlii politehnice a fost Emanoil Ungureanu, al

căruia bust se află în piața cazărmii Huniadi, un mare patriot și animator cultural, în sensul vechi, ardelenesc, când traista cu cărți românești purta cu ea și avântul patriotic. El era președinte al eforiilor școlare din Timișoara, care chemaseră la studiu copiii românilor și îngrijeau de întreținerea lor. Dorea ridicarea culturală a românilor și vedea într-o școală tehnică superioară și o episcopie greco-orientală înființată la Timișoara, cele două baze de propășire economică și sufletească.

Plecați din Timișoara, ne întâlnim la București în 16 Octombrie 1920, când se întocmește primul act oficial care poate fi considerat ca declarația de naștere a școlii politehnice. Este procesul-verbal încheiat în comisie și care stabilește punctele principale ale organizării școlii, fonduri și local, contribuția industriei, consiliul de perfecționare, etc.

Prin acesta, înființarea școlii este hotărâtă. Primarul primește din partea Ministerului adresă oficială pentru înființarea școlii și, în 27 Octombrie, apare în ziarele din Timișoara publicația de deschidere a ei.

Această publicație a făcut o deosebită impresie în rândurile tineretului, în special a celui românesc. Cu greutatea de pe atunci, absolvenții de liceu pierduseră mulți ani de studiu, întrerupseseră cursurile, le făcuseră fragmentar și cu lipsuri în timpul războiului și după unire vedeau continuarea lor amenințată de mari dificultăți. Inscrierea la Universitatea din București apărea ca un punct de întrebare, trecerea la cea din Budapesta ca o imposibilitate.

Încă din anul 1919 se făcuseră eforturi pentru deschiderea unor cursuri în localitate și Asociația inginerilor și arhitecților din Timișoara făcuse înscrieri pentru cursuri de câteva luni. Aceste cursuri au fost ținute de inginerii din localitate și ele au fost cotate ca frecvență de politehnica din Budapesta.

Înființarea politehnicii în Timișoara și posibilitatea de a face cursurile superioare în localitate au stârnit un interes deosebit în țară, ceea ce a făcut să afluze candidații. S'au primit 190 de cereri de înscriere.

Tinerii din 1920 erau deosebiți de cei de astăzi. Crescuseră în timpul războiului, pe care îl făcuseră și dânsii, pierduseră părinți sau rude, întrerupseseră studiile sau le făcuse printre

picături, cunoscuseră greutatea vieții și mulți se întrețineau singuri. Unii pierduseră vreme și veneau să-și recâștige timpul, alții părăseau o carieră și veneau să-și aleagă alta. O oarecare maturitate de gândire și de sentimente era o caracteristică a acestei serii, se citea în rândurile așternute de candidați hotărârea dărză de a reuși, priveau cu curaj scopul pe care și-l fixaseră și țelul care trebuia atins, deși își dădeau seamă de greutatea lui. Ca și tinerimea de azi și de totdeauna, aduceau entuziasmul și comoara sufletească a unui ideal, care luminează calea și susține energia în lupta grea a vieții.

Ca o exemplificare a acestei stări, dau un exemplu de cerere, dintre cele primite, pentru deosebita savoare a stilului, cât și pentru hotărârea ce transpiră din încheere. Candidatul de atunci este un bun inginer astăzi și și-a îndeplinit «obligământul»¹⁾.

În acest timp lucrările continuă pe două fronturi. La Timișoara primarul dă în sarcina serviciului tehnic comunal, amenajarea localului și mobilierului pentru pregătirea deschiderii cursurilor. Se vorbise și s'au depus stăruințe la Ministerul de Război în acest sens, pentru a obține cazarma Franz Iosef, localul unde este acum școala pregătitoare de ofițeri, care urma să fie amenajat. Dar neputându-se ajunge la vreun rezultat, se decide de consiliul comunal cedarea localului școlii civile, care adăpostea școala comercială și o grădiniță de copii. La București se fac formalitățile necesare, referatul la Consiliul de Miniștri pentru înființarea școlii, jurnalul Consiliului de Miniștri, care duce la Decretul Regal No. 4822 din

¹⁾ Subsemnatul, dorind a frecventa cursurile școlii politehnice din Timișoara, a căreia început, conform avizului din ziaristică, este stabilit pe 5-lea l. c. cu cuvenitul respect rog Onorata Primărie a mă accepta printre frecvențații insinuați, producând aci următoarele pretinsă documente.

a) Extrasul de botez sub a) aclusat, carele adeverește că născut Român la 9 Noemvrie 1901, am împlinit etatea de 19 ani.

b) Testimoniu de maturitate, aclusat sud b) carele testifică că la finea anului școlastic 1918/1919 le-am prestat aceste cu calcul general «bun» (benematur).

Având o deosebită atragere spre științele tehnice fac aci solemnă mea promisie, că mă voi nisui din resputeri a corespunde obligamentului meu de student, nelăsându-mă cătuși de puțin întrecut de colegii cu calificația școlii gimnaziale sau reale

În speranța bunei voinți a onoratei Primării, că voi fi acceptat, sum cu toată reverență. N. N.

11 Noemvrie 1920, prin care se aprobă înființarea pe ziua de 15 Noemvrie a unei școale politehnice în Timișoara, care va funcționa în conformitate cu dispozițiunile legii școalelor politehnice. Acest decret, care reprezintă actul de naștere al școalei a fost reprodus în primul anuar al școalei pe prima pagină, obicei ce s'a continuat, devenind tradiție.

Urmează Decretul Regal Nr. 4907 din 16 Noemvrie 1920 prin care Traian Lalescu, profesor definitiv al Școalei Politehnice din București, este însărcinat, în mod provizoriu, cu lucrările de organizare și cu conducerea școalei, iar ing. ord. cl. II, Teodorescu C., șef de secție în Direcțiunea Generală de Poduri și Șosele este numit în postul de subdirector al școalei.

Și, în fine prin Decretul Regal din 27 Noemvrie 1920, se deschide un credit de un milion lei pentru înființarea școlii, deoarece suma prevăzută la Ministerul Instrucției nu mai era disponibilă. Este de observat că prin același decret se deschide un credit de aceeași sumă pentru înființarea școalei politehnice din Iași, precum și pentru lucrările de construcție ale școalei politehnice din București.

D. A. Greceanu, Ministrul Lucrărilor publice, a fost un mare sprijinitor al stăruințelor orașului Timișoara și, datorită lui, școala politehnică ia ființă legală. El nu poate vedea închegarea școalei, căci este răpus de o mână criminală în Decemvrie același an, în atentatul de la Senat.

«In fruntea tuturor, — spune Lalescu la cuvântarea de deschidere al celui de al II-lea an — care au dreptul la recunoștința noastră, se cuvine să așezăm pe fostul Ministru al Lucrărilor Publice, pe vrednicul și în veci neuitatul Dimitrie Greceanu, care și-a legat numele de creațiunea primului așezământ de cultură superioară românească în noile teritorii. Pe întinsul și frumosul teren pe care primăria l-a destinat școalei noastre, bustul său va trebui așezat la locul de onoare, pentru ca să amintească generațiunilor viitoare, de acela care a înzestrat Banatul cu școala dorită de atâta vreme».

Nu mai puțin sprijin a găsit școala politehnică la inginerul inspector general P. Panaitescu, secretar general al Ministerului de Lucrări Publice, care a prezidat lucrările comisiunii.

Primul act al școlii, purtând No. 1 din 17 Noemvrie este acela prin care Lalescu « cere Ministerului, Decretul Regal de înființare în

original, pentru a fi așezat la locul de onoare în incinta școalei, ca o mărturie permanentă a solitudinii regale pentru cultura Banatului » Încă de atunci Decretul Regal, onorează biroul rectorului școalei.

Este interesantă de amintit și scrisoarea prin care Lalescu răspunde însărcinării date.

« Domnule Ministru, vă rog să binevoiți a primi mulțumirile mele recunoscătoare pentru încrederea pe care mi-ați arătat-o, « însărcinându-mă cu organizarea și conducerea școalei politehnice « din Timișoara. In calitate de deputat al Banatului și de profesor « la Școala Politehnică din București, îmi dau seama de importanța « misiunii ce mi-ați încredințat și îmi voi da toată silința să colaborez la frumoasa operă culturală și națională, care va rămâne « pentru totdeauna legată de numele d-voastră. Vă fac totodată « cunoscut că voi îndeplini această funcțiune în mod onorific ».

În ziua de 16 Noemvrie, 1920 sunt înapoi la Timișoara, de astă dată pentru a rămâne aci. Conform celor stabilite la București, se anunță oficial ținerea examenului de admitere pentru 25 Noemvrie, și se fac publicațiile necesare, în jurnale.

În acest timp, iau în cercetare cererile candidaților, pentru a face verificarea actelor și completarea lor. Biroul politehniceii, reprezentat deocamdată numai prin mine, era instalat în etajul al doilea al primăriei, în biroul consilierului cultural. Anunțurile școlare se afișau în hall-ul de jos, pe tabla primăriei.

Vestea examenului de admitere cade ca o bombă. În publicația de înscriere nu se vorbea de așa ceva. Lumea locală era refractară unei asemenea noutăți, neuzitată la Budapesta sau Viena și, chiar în discuțiile cu alții, se vedea că ideea nu era de loc agreată. Examenul de admitere fusese însă stabilit de rectorul școalei, și Lalescu făcuse aci un gest de mare înțelepciune. Dacă înscrierile s'ar fi făcut libere, o mare deosebire, care putea fi interpretată în mod nefavorabil, se făcea între noua școală și cea din București. Cele două școale ar fi fost diferențiate pe o chestiune de formă.

Candidații anunțați să se prezinte la examen se mai răresc și, din 190 de înscrieri, se mențin numai 92. Candidații se prezintă la Primărie și sunt găzduiți prin îngrijirea primăriei la orfelinatul comunal care purta încă numele de « Gisellaheim ».

Dar atmosfera e grea. Examenul de admitere dădea tuturor febră. Și este de bănuț că temperatura ridicându-se, au urmat consfătuiri în cele câteva zile care precedau ținerea examenului.

Intr'o zi, pe bulevardul unde zilnic se văd timișorenii, sunt acostat de doi candidați.

Călcând hotărît, cu importanța pe care o dă rumegarea unei decizii îndelung cântărite, ei îmi declară că nu dau examen de admitere și încep a-mi dezvolta argumentele lor.

Inginerii nu se ocupă de studii de psihologie, probabil pentru că sunt preocupați de alte laturi, dar totdeauna au dat importanța cuvenită părții sufletești. Ei au adeseori de tratat cu sufletul maselor și știu că majoritatea mișcărilor provin dintr'o neînțelegeră a lucrurilor, dintr'o lipsă de informație, din deformarea în rău a unor svonuri, adeseori tendențioase. Conducătorul de oameni știe că o neîndemânare poate da un nou impuls acestor forțe rău îndreptate.

Cunoșteam din acte pe cei doi delegați. Unul mai în vârstă, care absolvise de câțiva ani o școală tehnică medie și nu-și putuse găsi plasament, a fost bătrânul seriei și celălalt absolvise cu greutate liceul. Luptaseră și-și vedeau speranțele spulberate prin eventualitatea unui eșec. Și argumentul cel mai impresionant era că în diploma de maturitate scria că au dreptul de a fi admiși la orice studii universitare.

Problema trebuia rezolvată și spunând delegaților că nu putem discuta aceasta pe stradă, le-am fixat întâlnire la cămin.

După masă, într'o cameră, toți candidații erau în număr. Și explicându-le că examenul este necesar pentru cunoașterea seriei, pentru aranjarea diferențelor de program, pentru echilibrarea cursurilor, am propus începerea imediată a examenului, pentru ca toți să se convingă despre ce este vorba.

Luând loc pe paturi, am început întrebările și pe, măsură ce înaintam, liniștea se restabilea, căci fiecare constata că e pregătit și cunoaște materia.

În ziua de 24 Noembrie sosește și Lalescu în Timișoara, și examenul se ține în zilele de 24, 25 și 26 Noembrie în sălile liceului Diaconovici Loga. Examenul a fost numai oral, din algebră, geometrie și trigonometrie, examinatorii fiind Traian Lalescu, colonelul

Gh. Buicliu și ing. C. Teodorescu. Pentru candidații care nu posedau bine limba română a examinat în limba maghiară d. Emil Mihai, pe atunci directorul Școlii comerciale. Reușesc la examen 65 de candidați, care sunt înscriși în școală.

Examenul politehnicii are răsunet în localitate. Ziarele locale consacără articole școlii, rectorul ei este interviewat, și impresiile dela examen, lista candidaților reușiți, date asupra cursurilor și școlii apar în coloanele ziarelor.

Luni 29 Novemvrie încep cursurile, făcându-se în prima săptămână o repetiție generală a materiei de liceu și atacându-se ulterior cursurile speciale, pe măsură ce sălile școlii se aranjau. Primele lecțiuni s'au ținut în amfiteatrul școlii de meserii și pe urmă în clădirea școlii.

Cu ținerea examenului de admitere și începerea cursurilor se încheie prima perioadă, aceea de pregătire a terenului, de fixarea țelurilor. Figura dominantă, animatorul acestei activități, acela care neobosit a urmărit înființarea institutului nostru este fără îndoială inginerul Stan Vidrighin. El a știut să reînsoflească trecutul și să amintească cetățenilor Timișoarei datoria de a ridica nivelul cultural al orașului, ridicându-l la rangul de cetate universitară, să reia lucrările începute și părăsite, să antreneze consiliul comunal în examinarea avantajelor ce putea oferi orașul pentru această școală, să urmărească la forurile superioare chestiunea, stârnind interes pentru ea și să vadă, în fine, eforturile lui încoronate de succes. În mai puțin de două luni dela începerea primelor tratative la Timișoara, școala politehnică își deschidea porțile și prima serie de studenți începea cursurile. Lucru ce n'ar fi fost posibil fără această desfășurare, și fără a vedea asigurată existența studenților.

Cu începerea cursurilor se deschide o altă perioadă a școlii și voi arăta greutățile începutului până la încheierea cu succes a primului an școlar.

Datorită începerii la vreme a lucrărilor și diligenții serviciului tehnic comunal, localul școlii este gata. Școala ocupă etajul al doilea al vechei școlii de comerț, local pe care acum îl ocupă în întregime. Erau aranjate două dormitoare, laboratorul de chimie cu amfiteatrul pe locul ce îl ocupă și acum, o sală de curs, una de desen și câteva încăperi pentru cancelarii.

Orele de curs, dimineța, erau repartizate în două ședințe de câte o oră și jumătate, după masă trei ședințe de trei ore desen, o ședință de lucrări de atelier, una de laborator. Două ore de aplicații la matematică completau programul după masă. Sâmbătă după masă erau interogații săptămânale asupra materiei predate.

După începerea cursurilor cu candidații reușiți la concurs, Lalescu aduce dela București, dintre candidații reușiți la școala politehnică de acolo, încă 18 studenți, care s'au mutat la Timișoara, acordându-li-se înlesniri de bursă. Această idee de unire a tinerimii de cele două părți ale Carpaților s'a dovedit de mare utilitate. Intre studenți s'a stabilit un acord perfect și nu am auzit niciodată de diferende care să-i desbina. Este adevărat că conducerea seriei o ia unul dintre cei reușiți dela București, care se dovedește de o inteligență vie și mobilă, aplicat la studii și cu mult entuziasm, ceea ce îl îndeamnă să se manifeste și pe terenul extra-studențesc, antrenând astfel și pe colegii săi.

Repartizarea pe provincii a seriei era următoarea :

Vechiul regat (18 aduși)	34
Banat (16 Timișoara)	22
Ardeal	20
Bucovina	4
Basarabia	3

Total 83 studenți

În cursul anului, s'au mai primit prin echivalare de frecvență încă 6 studenți, așa că apelul număra 89 studenți.

Studenții care nu erau din localitate locuiau la școală, 67 din ei ca bursieri. Cele două dormitoare fuseseră amenajate în acest scop. Aspectul dormitorului era variat, iar atmosfera era colegială.

Masa o luau la cantina studențească, care era la internatul școalelor secundare, ce se numea Regatta, pe malul Begheiului. Acest internat era întreținut de eforia școlară și primăria punea la dispoziție fondurile pentru întreținerea studenților. Administratorul căminului era învățătorul pensionar Barzu, acum decedat, care cu soția sa dădeau o îngrijire părintească copiilor ce le erau încredințați. Este drept că studenții noștri, deși luau masa separat, găseau că vecinătatea cu copiii de școală le micșorează din emanciparea dorită și aveam adeseori de aplanat mici conflicte cu administrația

cantinei, dar cred că și foștii absolvenți își amintesc cu plăcere de acele timpuri și de grija ce li s'a purtat, grijă care mergea până le a da fiecăruia un pachet cu mâncare ca să aibă pe drum când plecau în vacanță.

Deschiderea cantinei nu s'a putut face imediat, ci a avut loc la 20 Decembrie în cadrul unei festivități. Cu acea ocazie primarul orașului Inginer Vidrighin, prim-notarul dr. D. Nistor, senatorul C. Birăescu, subdirectorul școlii ing. C. Teodorescu și prof. C. Căndea au luat masa la cantină, cu studenții. Primarul a ținut o cuvântare arătând importanța cantinei pentru studenți. Răspunde ing. C. Teodorescu și studentul Vlădescu. În jurnalele locale se descrie cu multe amănunte cum s'a inaugurat « mensa academica ».

Vacanța de Crăciun aduce cu sine înființarea bibliotecii, prin sosirea primului stoc de cărți de matematică și științe, precum și a primei serii de aparate și material pentru laborator de chimie, care se datoresc stăruințelor personale depuse de Lalescu. Cum locuiam împreună la școală, Lalescu a ținut să despacheteze imediat lada cu cărți și le cerceta una după alta, iar a doua zi și-a exprimat satisfacția de a fi cetit cu plăcere prima carte din biblioteca poli-tehniceii.

Supravegherea de aproape a cursurilor cât și contactul permanent cu studenții, mi-au arătat însă că neomogenitatea seriei dădeau loc la greutăți. Timpul era prețios și se cerea utilizat. Desvoltarea cursurilor nu se puteau face fără sacrificiul elementelor care, prin greutatea ce o aveau de a urma programul, împiedicau progresul celorlalți.

Așa că în luna Februarie am ajuns la o hotărîre eroică. Chemând în cancelarie pe studenții ale căror note la matematici erau slabe și care cu greu puteau urma desvoltarea cursurilor, le-am demonstrat necesitatea de a pregăti aceste studii, pentru a aborda cu succes aplicațiile. Păstrându-le toate drepturile câștigate prin examene, i-am convins să înceapă un curs de matematică, pe care l-am înființat sub numele de semestrul pregătitor. Era o degradare aparentă, dar în fond era o pregătire temeinică pentru saltul ce trebuia făcut. Ascultând acest sfat, 8 studenți au început cursul pregătitor și astăzi sunt ingineri bine cotați, care au terminat cu succes școala. Odată cu înființarea semestrului pregătitor în Martie 1921,

am anunțat și pe candidații înscriși în toamnă și s'au prezentat astfel 40 studenți, asigurând o recrutare bună pentru seria anului următor.

La acest semestru predau cursuri ing. A. Rado, dela căile ferate, astăzi pensionar, și prof. A. Halarevici, dela liceul german, azi decedat, ambii în limba germană, precum și inginer Vasiliu Mihai pe atunci subdirectorul fabricii de tutun, care a preluat și redacția Revistei Matematice din Timișoara.

Această revistă este înființată în Martie 1921 de Lalescu, pentru a ajuta pregătirea elevilor după modelul «Gazetei Matematice». Ea apare și astăzi, învingând numeroase greutăți. Primul număr este aranjat de Lalescu și tipărit la tipografia Göbl în București pe socoteala sa. În acest număr se găsește traducerea în versuri, făcută de Lalescu, a epitafului lui Diofante, care conduce la rezolvarea unei ecuații de gradul întâi. De atunci revista, care apare regulat și-și începe anul la 15 Martie, s'a dovedit un bun instrument, antrenând tineretul de liceu la pregătirea matematică.

În luna Martie 1921 se numește și consiliul de perfecționare al școlii, compus din prof. L. Mrazec, ca președinte; ing. insp. gen. C. Răileanu, astăzi pensionar, din partea consiliului tehnic superior; ing. A. Veith, fost director general la soc. Reșița și ing. S. Vidrighin, din partea Ministerului de Industrie, prof. A. Maior dela facultatea de științe a universității din Cluj. În prima ședință, consiliul dă mandat rectorului Lalescu să facă demersurile pentru ocuparea catedrelor și astfel se publică vacanța catedrelor pentru anul I în curs și viitorul anul II al școlii.

Deși tânără, școala era foarte considerată și numeroase semne de atenție i se acordă. Astfel școala este numită ca membru în Comitetul expoziției-târg din Octomvrie 1921, Ministerul de Industrie o invită la comisiuni pentru întocmirea de legi industriale, trimițându-i chestionare, îi oferă editarea unui dicționar tehnic român, iar Ministerul de Lucrări Publice îi trimite proiectul de circulară pentru calculul, executarea și întreținerea podurilor metalice. Dar absorbită de grelele probleme și de dificultățile începutului, școala este silită să se concentreze asupra gospodăriei interne și a învățământului.

În dosarele din acel an se găsește și telegrama principelui moștenitor, adresată lui Lalescu, ca răspuns la felicitările trimise.

Încă din primul an, apar cursurile litografiate, care s'au putut trage și cu ajutorul a zece mii de coale de hârtie, ce ne-au fost date cu preț redus de Ministerul Industriei. Poate că uneori au apărut cu întârziere și în preajma examenelor, dar totuși au ajutat studenții în eforturile lor de a învăța. Cursurile acestea au fost trimise la toți cei ce purtau interes școlii.

Din cauza începerii târzii a cursurilor, ele au trebuit să fie continuate în vară, pentru a se putea termina materia. Astfel, au continuat până la finele lunii Iunie. În urma preparării continue în cursul anului, a interogațiilor săptămânale de Sâmbătă, a unei discipline și unui antrenament continuu, rezultatele au fost foarte bune.

Este drept că rezultatele bune trebuiesc atribuite și atmosferei de camaraderie ce domnea între studenți și chiar între profesori și studenți, în contactul intim care era datorit numărului mic al studenților și vieții în comun. Pe lângă cursuri, se făceau exerciții de repetiție în fiecare seară în sala de desen. În afară, studenții erau foarte apreciați și priviți cu mare respect. Un sediu important al lor era la cafeneaua Palace, unde, în colțul din fund, mesele erau ocupate în majoritate de studenți și marmora meselor era înnegrită de formule matematice sau schițe.

În Iunie 1921, Lalescu are durerea de a-și pierde soția. Această nenorocire este desigur una din cauzele care, îndoliind viața familială a lui Lalescu, întunecă pentru moment entuziasmul și puterea lui de muncă, făcându-l să se gândească la părăsirea sarcinii ce-și asumase. Și, în adevăr, în August, demisionează din însărcinarea de rector al școlii.

Un exemplu ce merită a fi citat este telegrama de atunci, care se găsește în dosarul școlii « 10 Iunie 1921. Dispuneți Coman sau altcineva să facă cursul, integrale multiple, două lecțiuni, nu pot veni zdrobit de durere, Lalescu ». Nu cred că se mai poate găsi și alt exemplu, când cineva, legând în aceeași atențiune instituția pentru care lucrează cu familia sa, găsește în asemenea momente de durere, puterea sufletească de a se mai gândi la integralele multiple pe care le așteaptă studenții și a îngriji de predarea lor. Sacrificiul a ajuns în tradiția școlii noastre și au urmat și alte exemple, poate mai modeste, dar încadrându-se în aceeași linie de conduită.

În aceste condiții se apropie sfârșitul anului școlar. Examenele generale se încheie la finele lunii Iulie și rezultatul se poate considera ca foarte mulțumitor. Studenții trec cu succes probele, 72 sunt promovați în anul al doilea, și speranța într'o dezvoltare sănătoasă a școlii pe baza acestor elemente crește.

Vacanța nu aduce cu sine repaos, căci lucrările trebuiesc pregătite pentru anul următor. Trei săli de clasă, săli de desen și, în fine, asigurarea unui cămin care să adăpostească studenții, erau punctele de căpetenie.

Intervențiile pentru aranjarea unui cămin începuseră din luna Mai 1921. Se vorbea de cedarea unei aripi într'o cazarmă, unde se puteau amenaja dormitoare și cantina, și aceasta ne este predată în August 1921. Primar al orașului este între timp dr. Cornel Grofșoreanu, dar nimic nu se schimbase în această privință, sprijinul de care avea nevoie politehnica este asigurat, noul primar acordându-i cea mai mare atenție și Consiliul comunal votând sumele necesare pentru amenajare.

Dar în Septembrie 1921, nu mai putem obține acest local și noi intervenții duc la cedarea unei părți din edificiul curții marțiale. Acesta este amenajat cu concursul dat de primărie, se instalează bucătăria, sala de mese, dormitoare și, în toamnă, se poate deschide căminul. Căminul de atunci nu se putea compara cu splendidul local care este acum la dispoziția studenților, dar, modest la înfățișare, a adăpostit seriile următoare de studenți, până la clădirea acestuia.

Localul școlii trebuia de asemenea amenajat pentru viitorul an școlar, când erau trei ani de cursuri. Se vorbea de amenajarea clădirii actualei școale de comerț, ale cărei temelii fuseseră zidite înainte de război, prin 1914, dar clădirea nu fusese începută. Suma ce ar fi necesitat clădirea era mare și nu ar fi corespuns necesității școlii, ci ar constitui numai un provizorat. De aceea Consiliul comunal cedează întreg localul în care se găsește acum școala veche, iar școala comercială este mutată în clădirea actuală, care este ridicată pe vechile temelii, dar nu poate fi terminată, rămânând din roșu și cu un acoperiș provizoriu.

Tot în acest timp, la stăruințele lui Lalescu, și prin concursul primarului dr. Cornel Grofșoreanu, primăria acordă ajutorul necesar pentru aducerea a doi profesori străini, comunicând

rectorului universității din Paris această hotărîre și cerându-i recomandarea titularilor. Acest lucru se realizează în anii următori, când vine în țară inginerul de mine Bordeaux, fratele academicianului Henri Bordeaux, care face cursuri timp de un semestru la școala noastră.

Incheerea anului coincide cu plecarea lui Traian Lalescu dela școala politehnică, căci el nu mai revine decât incidental pentru a face al doilea examen de admitere și la inaugurarea anului următor. Această plecare încheie o perioadă în viața școlii politehnice.

Vioiciunea spiritului, naturalețea și camaraderia de care făcea dovadă în relațiile cu alții, patriotismul său, au făcut impresie asupra tuturor celor care l-au cunoscut. Dar mai cu seamă noi, cei care am colaborat cu el la punerea primei pietre a școlii politehnice, îi păstrăm o amintire duiosă. Lalescu era un generos, care risipea în jurul său comori sufletești; nu era un om comod și egoist, care să strângă mereu pentru el, ci dădea cu mâna largă, căci Dumnezeu îi dăruise minunate calități. El a avut viziunea justă a rolului și dezvoltării pe care urma să o ia școala noastră și cultiva cu stăruință ideea de a se consacra acestei opere, părăsind Universitatea pentru a veni la Timișoara. Adeseori ne împărtășea părerea lui rău că nu poate fi permanent în mijlocul nostru și aprecia atmosfera liniștită și colegială de la Politehnică ca adevăratul mediu propriu pentru creația științifică.

Mâna grea a destinului, care l-a lovit în ce avea mai scump, răpindu-i tovarășa de viață, a izbit indirect și școala politehnică, răpindu-i o conducere generoasă, de care s'ar fi resimțit viitorul ei. Și după câțiva ani, în 1928, Traian Lalescu cu sănătatea zdruncinată, ne părăsește definitiv, lăsând în urmă amintirea unei opere luminate. Bustul dela intrarea pavilionului de mecanică al școlii este o expresiune a recunoștinței ce trebuie să-i purtăm, și elogiul său nu poate fi nicăeri mai bine rostit ca în amfiteatrul ce-i poartă numele.

* * *

În Octomvrie 1921 este însărcinat cu conducerea școlii politehnice prof. V. Vâlcovici, dela Universitatea din Iași. Cu aceasta se deschide o perioadă fecundă în realizări, care durează până în

1930, când rectorul părăsește școala noastră pentru a trece la Universitatea din București.

Două sunt realizările principale ale rectorului V. Vâlcovici, două pietre fundamentale care au asigurat trăinicia școlii politehnice: recrutarea profesorilor și clădirile școalei. Prin acestea numele său este înscris cu recunoștință în istoria dezvoltării instituției.

Recrutarea profesorilor era problema cea mai grea de rezolvat și care dădea cele mai serioase griji, căci de corpul profesoral depindea viitorul școalei. De aceea s'a procedat cu o deosebită atențiune, dar și cu mare stăruință, pentru a alege cele mai bune elemente. Toate catedrele vacante au fost publicate în conformitate cu prevederile legii și candidații au fost examinați de comisiuni formate din profesori dela școala politehnică din București și de la Universitate, lucrările de numire și titularizare făcându-se prin Consiliul de perfecționare. Dar aceasta cerea timp și cursurile trebuiau făcute. Și aci rectorul V. Vâlcovici a depus o stăruință neobosită. Prin relațiunile sale, prin farmecul cu care prezenta lucrurile, prin sprijinul ce acorda tinerelor elemente dornice să se manifesteze, prin entuziasmul ce-l comunica tuturor, a știut să mobilizeze atâtea bune voinți, să strângă în jurul școalei o pleiadă de colaboratori. Nu toți au rămas ai școalei, unii au adus numai o contribuție de câțiva ani, îndreptându-se pe urmă spre alte orizonturi. Dar munca lor a rămas, și ea a asigurat mersul școalei în acele timpuri grele. Cu un tact deosebit a știut asigura și menținerea forțelor bune, evitând diluarea activității școlare prin catedre prea numeroase.

În acea vreme și mai cu seamă în Timișoara, greutățile pentru acești noi veniți erau foarte mari. Nu se găseau de loc locuințe și rectorul însuși a luptat aproape un an de zile până a putut obține dela comisia de rechiziție pentru locuințe, o casă corespunzătoare pentru sine. Profesorii veniți din alte localități, cu mari greutăți au putut găsi, nu locuință, ci câteva camere nepotrivite, pentru a-și putea aduce familia. Unii din profesorii care fără intenție de a rămâne își oferiseră concursul și suplineau unele cursuri, făceau grele drumuri dela București sau dela Cluj, suportând oboseala și sacrificând timpul, pentru a colabora la o instituție de cultură. Unii dintre aceștia au făcut cursuri gratuit, alții au donat salariul lor pentru înzestrarea laboratoarelor școlii.

Cu timpul, catedrele școlii au putut fi titularizate, și școala a putut încheia organul său principal de conducere, care este consiliul profesoral.

Dar școala trebuia să aibă și un cadru demn de ea, cât și instalațiile și laboratoarele necesare pentru învățământ. Trebuiau făcute clădiri noi, corespunzătoare scopului și prevăzute cu tot ceea ce trebuie.

Și aci rectorul V. Vâlcovici a fost neobosit în eforturile depuse pentru a asigura succesul acestei acțiuni. Prin stăruința personală depusă la Ministerul Lucrărilor Publice, a putut convinge toată lumea de necesitățile școlii politehnice din Timișoara și a obținut creditele pentru construcții. În localitate a solicitat și a obținut concursul autorităților, care au sprijinit acțiunea de construcție. Și astfel în Octombrie 1922 se pune piatra fundamentală a noului pavilion al școlii, în prezența ministrului de atunci al Lucrărilor Publice, dr. Aurel Cosma, bănățean, care a acordat tot sprijinul acestei inițiative. Lucrările se continuă cu râvnă, așa că în anul următor, în 11 Noembrie 1923, are loc inaugurarea pavilionului de mecanică, în prezența Regelui Ferdinand, a primului ministru Ion I. C. Brătianu, a Ministrului Lucrărilor Publice general Traian Moșoiu.

Cuvintele regale, de un adânc înțeles, au fost săpate în piatră și stau mărturie în amfiteatrul pavilionului de mecanică, zilnic sub ochii studenților:

« Dinadins s'a ales mănosul Banat pentru această școală atât « de folositoare dezvoltării noastre industriale din ce în ce mai « mare, ca să fie nu numai un focar de muncă serioasă a pregătirii « generațiilor viitoare de adevărați pionieri, dar și un cuib al gâ- « dirii și simțirii românești și un chiag între vechiul regat și provin- « ciile, care prin vitejia noastră au fost pentru veacuri adaoase la « vechea noastră țară.

« Nu zidurile fac o școală, ci spiritul care domnește într'însa.

În Noembrie 1924 se pune piatra fundamentală a căminului studentesc și a cantinei, care se deschid în anul următor. Căminul este o construcție impozantă, cu un confort adecvat trebuințelor studenților, cu camere luminoase, apă, lumină și calorifer, în care 250 studenți își pot găsi locuință. Camerele sunt de două și de patru persoane, asigurând astfel liniștea necesară pentru studiu.

Cantina, cu instalațiile necesare pentru a servi masa, are o sală spațioasă care poate fi folosită și ca sală de serbări.

Autorul planurilor pentru pavilioanele școlii este arhitectul Duiliu Marcu, care a dat o linie impozantă clădirilor, introducând în localitate elemente arhitecturale noi și românești.

Inaugurarea clădirilor coincide și cu serbarea primei promoții de ingineri. «Cartea de vizită» cu care școala noastră s'a prezentat în lumea inginerească era dusă de diplomații din prima serie. Ei s'au dovedit bine pregătiți, capabili și plini de dorința de a munci, așa că au făcut o frumoasă carieră. Ei au deschis drumul pentru cei ce i-au urmat și le-au creat un renume bune, datorită căruia diplomații noștri s'au putut plasa în multe întreprinderi.

Dar școala nu s'a pregătit numai la activitatea sa didactică, căci prin crearea unui înalt institut de cultură în această provincie a Banatului, toată lumea aștepta dela noi o primenire. Și în anul 1921 se deschide ciclul de conferințe publice al școlii, care este foarte vizitat de publicul timișorean. De atunci, în fiecare an și fără întrerupere, în cursul iernii, conferințele se urmează în fiecare Marți la ora 18, și conferențieri din afară și din localitate ocupă catedra amfiteatrului care poartă acum numele «Traian Lalescu». Cu ocazia redeschiderii ciclului în acest an, care este al cincisprezecelea, am observat în sală figuri care erau prezente și la deschiderea primelor conferințe și care le urmează cu statornicie. Și alte inițiatives au pornit în Timișoara în aceeași direcție, unele s'au și stins, dar conferințele școlii noastre continuă cu regularitate matematică.

Școala avea însă și obligații mai mari față de știința și progresul ei, în activitatea ei de specialitate mai puțin accesibilă marelui public. Lalescu înființează în 1921 Revista Matematică din Timișoara, care apare de atunci regulat, destinată pregătirii matematici a elevilor de liceu care se destină studiilor științifice. Aproape în toate liceele din țară se găsesc elevi care primesc această revistă, care lucrează, primesc sfaturi și indicațiuni în tratarea problemelor, și astfel se prepară serios pentru cariera de inginer sau de om de știință.

Revista Matematică din Timișoara, care în fiecare lună duce numele acestui oraș în toate colțurile țării, este cea mai veche

revistă bănățeană și este susținută de profesorii școlii, fără a realiza beneficii.

În 1923 se înființează Societatea științifică a școlii politehnice din Timișoara, compusă din profesorii, conferențiarii și asistenții școlii. Se țin ședințe în cadrul cărora se fac comunicări și se publică un buletin, în care apar lucrări originale ale profesorilor școlii precum și ale altor colaboratori din țară și din străinătate. Acest buletin este trimis în schimbul publicațiilor ce primim și noi dela universitățile străine, constituind astfel o legătură științifică utilă. Profesorii noștri colaborează la revistele streine de specialitate, sunt cunoscuți în societățile științifice românești și străine, și participă la manifestațiunile științifice internaționale, marcând locul școlii în activitatea generală științifică.

În Octomvrie 1927 are loc primul congres al absolvenților școlii, care au constituit atunci asociația inginerilor diplomați ai școlii politehnice din Timișoara. Din trei în trei ani se întrunesc din nou, și cu această ocazie revăd școala unde și-au pregătit cariera. Schimbul de vederi care are loc cu ocazia lucrărilor congresului s'a dovedit ca foarte util, arătând direcțiile în care trebuie să se îndrepte atenția învățământului și aducând completări ale cursurilor și lucrărilor practice ce s'au dovedit necesare.

Școala noastră, dela început, a înțeles că nu poate rămâne numai pentru fiii celor cu dare de mână și a dat posibilitate meritului să se poată manifesta. Studenții meritoși au primit totdeauna burse, acordându-li-se masa și locuință în' cămin. Taxele școlare au fost foarte reduse. În prezent, taxa pe un an este de 1000 lei și nu poate acoperi nici pe departe cheltuelile efective făcute cu lucrările de laborator. Școala însă a avut un larg sprijin în toate cercurile și a înțeles să reverse acest sprijin asupra studenților. Reducerea mijloacelor ne pune acuma în situația îngrijitoare de a reduce acest sprijin, dar sperăm mereu că nu vom ajunge la măsuri radicale.

Totuși mai sunt încă tineri, ai căror părinți cu dare de mână cheltuesc în străinătate, când pot găsi în țară școale mult mai bune. Experiența pe care o face un tânăr în străinătate este cu mult mai mare când se duce cu studiile complete, urmărind numai problemele ce îl interesează.

La școala noastră se acordă anual premii studenților meritoși. Fondul pentru aceste premii este alimentat prin contribuția lunară

a profesorilor și școala păstrează această frumoasă tradiție, care nu știu dacă mai există în altă parte.

Pe terenul rezervat școalei politehnice, pe lângă pavilioanele școalei se găsesc și trei pavilioane pentru locuințele profesorilor, în vecinătatea căminului studenților. Avem astfel realizată o viață universitară completă, profesorii și studenții locuind împreună. Numai în Anglia se vede același lucru.

Astfel se explică legătura sufletească strânsă care unește pe studenți cu școala și care se manifestează și după ce au părăsit-o

Entuziasmul și munca depusă la școala politehnică au dat roade. Această instituție cu o temelie atât de bine asigurată s'a menținut și a înflorit mereu. În decursul celor 15 ani de activitate a dat 550 ingineri care au împânzit țara, cea mai mare parte lucrând în întreprinderi particulare. Intemeierea unui institut de cultură românească în provincia Banatului s'a dovedit foarte utilă, și ridicarea orașului Timișoara la rangul de cetate universitară a avut o fericită influență locală, care s'a resimțit și în cercuri mai largi. Semnele de atențiune pe care școala noastră le-a primit din toate părțile o fac să privească cu încredere viitorul.

Ing. C. C. TEODORESCU
Rectorul Școalei Politehnice
din Timișoara

SCRISORILE TRIMISE DE DUILIU ZAMFIRESCU LUI TITU MAIORESCU

124

Roma, 13 25 Iunie 1898¹⁾

Iubite Domnule Maiorescu,

Vreamea trece, fără să'mi mai aducă, în învârtirea bunurilor și relelor vieții, scrisori dela D-Voastră. De ce? Să fiți nemulțumit de mine?... M'am tot gândit prin ce v'am putut fi displăcut, cu dinadinsul, și n'am găsit nimic. Iar dacă v'am greșit prin ceva, fără voia mea, atunci e prostie, iar prostului din născare Domnul îi iartă.

Poate v'a displăcut ultima mea scrisoare. Se poate. Disciplina de funcționar ar fi trebuit să mă facă să înghit hapul fără vorbă. Mi s'a părut însă că nedreptatea era atât de strigătoare, încât ecoul ei putea ajunge până la D-Voastră. Dar știu eu cum se văd lucrurile de departe...

În sfârșit două rânduri de lămurire m'ar găsi gata să mă pocăesc de or ce greșală. .

Le doresc cu atât mai mult aceste rânduri cu cât vacanțele se apropie și D-Voastră plecați mai curând și mai departe. V'am spus, cred, altă dată, ce sentiment ciudat deșteaptă în mine plecarea D-Voastră din țeară, ca și a tuturor amicilor: îmi pare că înstrăinarea mea devine absolută. Vara, în general, rămân singur la Legațiune și mă duc în câte un colț de provincie

---

¹⁾ Notă de mâna lui Titu Maiorescu, pe colțul scrisorii, cu cerneala violetă cunoscută: « Răsp. 18/30 Iunie că nu e umbră de supărare. T. M. ».

romană, unde timp de 3 luni nu schimb o vorbă românească cu nimeni. Câteodată, când primesc câte o scrisoare dela noi sau când luarea aminte mi se ațintește asupra rugăciunii rostită de copiii mei, mi se pare că mă deștept din vis. Imi închipuesc că la asta se și datorește nota dulceagă și sentimentală a scrisorilor mele, pe care eu o simt, dar nu o pot împiedeca, deși, de fapt, ea nu este singura mea coardă sufletească.

Am cetit ultimul număr din Convorbiri, și am văzut încurcătura amabilă în care se găsește bietul Dl. Dragomirescu, când e silit să vorbească de mine. În definitiv, articolul său fletează vanitatea mea de june: sunt un tânăr plin de viitor. Meno male ¹⁾. Cred numai că ar trebui convins omul că eu nu caut ceartă cu lumânarea criticilor. Incidentul displăcut dintre noi se datora lipsei de cuviință și de bună credință cu care era scris articolul de acum un an. În colo, libertate deplină.

Fiindcă însă vine vorba despre critice de felul acesta, privitoare mai cu seamă la originalitatea scriitorilor transilvăneni față cu noi, cei din România liberă, vă rog să'mi dați voie a vă spune următoarele:

Scriitorii bănățeni stau față de noi, cam cum stă Bret Hart ²⁾ față de Dickens și Théophile Gautier față de Balzac, cu această deosebire în plus că scriitorii de dincolo sunt, toți, dialectali. Eu înțeleg foarte bine farmecul sentimental al limbei lor, mlađdierea artistică a unui graiu aproape nou, și totuși românesc, care, cum spuneți D-Voastră, te trezește par'că din vis. Dar, serios, domnule Maiorescu, credeți D-Voastră, că se poate *turna* o acțiune întinsă în tiparul acestei limbi? credeți că se poate scrie magistrala D-Voastre introducere a discursurilor în limba lui Popovici Bănățeanul? credeți că *Răsboiul* s'ar putea încerca în dialectul bănățean?

Mecanica gândirii noastre este alta decât a gândirii lor. Și ceea ce importă, *astăzi*, pentru rezultatul colectiv al românismului, este ceea-ce facem și gândim noi, cei din România liberă, nu ce fac și cum gândesc cei de dincolo. Peste o sută de ani, când irităriile noastre sentimentale, nimicurile patimilor noastre vor peri în pulberea uitării, noi, cei de aici, vom fi chemați la judecată. Și prin urmare

¹⁾ Nu e rău! Foarte bine!

²⁾ Bret Harte.

noi trebuie să lăsăm urmașilor o limbă în care să se miște liberi, limba vie a graiului nostru, fără expresiuni moarte, împrumutate din cronicari, fără curiozități dialectale.

Negreșit că noi suntem mai banali decât frații de dincolo, în graiul nostru. Dar tocmai banalitatea aceasta este dovadă de o absolută comună înțelegere între toți Românii din Regat și din ea va eși, printr'un procedeu de eliminare, limba clasică a Românilor. Limba, în literatură, este cum sunt colorile în pictură : numai după topirea, după repunerea fiecărui ton caracteristic în ființa tonului de alături se dobândește unitatea coloristului. Cu vorbe curioase, cu locuțiuni singuratece, cu inversiuni prinse din mecanica limbii nemțești, se pot, cel mult, scrie novelele, în cari calfa de opincar să zică fetei *Maistorului* « domnișoară Ano »; dar nici odată nu se va face o lucrare trainică.

De altminteri e așa de lungă vorba! Cred că în viitoarele mele *scrisori romane* voi mai insista asupra ei.

Știți care este părerea mea de rău, revenind la Dl. Dragomirescu? Este că, atât d-sa, cât și dl. Evolceanu, cât și alți doi trei tineri, culti și foarte bine înzestrați de fire, se pierd în nimicuri.

Și aici vine în discuție o altă chestiune, foarte importantă: aceea a felului de a fi și a trăi. A-ți asigura existența cu două-trei catedre, a alerga dela un pension la altul spre a-ți lărgi temelia bunei stări, este, după cunoscuta teorie, cea dintâi datorie a omului care vrea să fie liber și stăpân pe dânsul.

Liber?!... Stăpân pe dânsul?!... Este liber și stăpân pe dânsul fericitul căruia i-a rămas o avere de mâncat. Și mai este liber și stăpân pe dânsul nefericitul care își poartă fantazia aprinsă dela Enache la Cosma și de la acesta la un altul, mestecând pururea versuri sau trăind numai cu halucinațiunea viitorului său roman. Cine nu intră cu tot sufletul în opera sa, acela va face critice, fleacuri de haz, dar niciodată nimic durabil.

Cu câtă emoție îmi aduc aminte de unele părți din viața lui Eminescu pe când eram la *România liberă* și'l cunoșteam de aproape! Cu câtă nedomirire mă gândesc la berăriile lui Caragiale! — Toate aceste sunt lucruri ce nu se potrivesc cu firea și deprinderile mele. Ba chiar îmi displac și mă desgustă, când mai cu seamă sunt și șirete.

Dar numai în părăsirea completă (fie chiar și vremelnică) a intereselor pământești, se poate urca mintea în unghiul ascuțit al creațiunii adevărate. Numai prin isolare de oameni, prin singurătate, cultul ideii se întinde stăpânitor pe viața noastră.

Și așa mai departe, — se poate scrie mult și bine.

Eu ași voi să vă spun că literatura, care ne-a apropiat în multe(le), nu trebuie să ne înstrăineze în nimic. Opiniunile D-Voastre asupra mea, care îmi par cam jenate, să rămâie și chiar să se manifesteze ca opiniuni de scriitor, iar prietenia să fie prietenie.

Oare, se poate ?

O ușoară tremurare de nesiguranță îmi oprește condeiul.

Cu toate astea, cred că se poate, — cel puțin dela mine la D-Voastră. Eu o știu din experiență.

Terminând, — rog pe d-na Maiorescu să primească cu veselă și luminată față, respectuoasele mele sărutări de mână, iar pe D-Voastră să mă credeți totdeauna

devotat și supus ¹⁾

125

Roma, 7 Iuliu/25 Iunie 1898 ²⁾

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea de față va călători o dată cu D-Voastră. Beata lei! . . . ³⁾.

Vă scriu așa de repede, ca să mă reabilitez, după mutra histerică ce am făcut-o cu ultima mea epistolă. Eram enervat. Vă scrisesem cu aproape două luni înaintea, expunându-vă situațiunea ce mi se părea simptomatică și gravă, și nu avusesem niciun cuvânt

¹⁾ Pe o pagină rămasă albă a scrisorii sunt tot felul de cifre, scrise de mâna lui Maiorescu, și al căror înțeles s'a pierdut. E vorba oare de veniturile unui an și de economiile gospodăriei lui ?

Iată câteva pilde:

« 41.000	31 Dec. 84	58.445	1888	53.600	1889
22.000		41.100		47.694	
19.000		27.345		5.294 »	
		10.751			
		6.498			

²⁾ Insemnat pe colț de mâna lui Maiorescu: « Răsp. 2/14 Iulie din Ems și retrimis actele în scris. recom. T. M. ».

³⁾ Ferice de ea.

dela D-Voastră, care, în general, răspundeți cel puțin de primire. Eram prin urmare în drept să cred că vă displăcusem prin ceva . . . Nu. Foarte bine.

Acum să revenim la amicul în chestiune.

Și mai întâiu, vă sunt foarte recunoscător de demersurile ce ați făcut în sprijinul meu : toate din lumea asta în lumea asta.

Acum, — după ce a primit răspunsul la nesăbuita sa telegramă, a mocnit ce a mocnit până ce m'am pomenit într'o bună dimineață cu următoarea nouă bazaconie : scrisesem o notă Ministerului, fără nicio importanță, rugându-l să ia o hotărîre privitoare la un român din Neapoli, bolnav. În această notă erau frazele « cu un moment mai înainte » și « spre a se pune capăt și acestei chestiuni » Ministrul Afacerilor Străine și Președintele Consiliului de Miniștri al României are vreme să citească asemenea fleacuri, cari de regulă trec numai prin birouri și sunt rezolvate cel mai mult ¹⁾ de Secretarul Gl. Veți găsi, aci alăturat, nota în original, cu apostila Ministrului (ea fiind astăzi proprietatea mea, pot dispune de dânsa), ce mi-a fost înapoiată ca *necuviincioasă*, precum și răspunsul meu.

Evident, caută ceartă cu lumânarea. Vrea, probabil, să mă silească să'mi dau demisiunea. Dar demisiunea nu'mi voi da-o. Sunt atât de sigur de ceea ce fac și mă simt așa de în dreptul meu, încât mă întreb une ori de ²⁾ nu vrea să mă încerce sau de nu e cineva lângă dânsul care mă zugrăvește. Asta, ca să gălesc o scuză capului guvernului. Altfel, firește, e prostie goală, prostie și răutate.

Il aștept să se întoarcă din concediu, fiindcă, după cât mi se pare, nu primise răspunsul meu când a plecat.

Veștile ce'mi dați despre Junimea nouă îmi fac mare plăcere : ori cât suntem noi de terre à terre, lucrările serioase ne obligă să ne scuturăm pulberea de pe ochi și să le vedem. Despre teza lui Pomp. Eliad știam ceva dintr'un rezumat tipărit ce'l avea un fost coleg al său (Dufourc sau așa ceva), astăzi pensionar al Școalei din Roma. Bine, bine.

De ce Juniu? . . .

Dar de ce Junie? . . .

¹⁾ Cel mult.

²⁾ În text e « ne », vădit o scăpare de condei.

Or *Giuno* or *Junius Brutus* par a fi nașii săi. Dacă e *Giuno* nu merge de loc, admițând nestatornica formațiune românească de la genitivul *Giunomis*; apoi: grecește *ioumios*, italienește *giugno*, francește *juin* (masculine ca gen și cele două dintâi ca terminațiune). Dacă e *Junius* ar eși mai ușor *Junie*, dela genitiv; dar atunci de ce *Junius*, nume de om, să se facă *Junie* în 15 și nu și *Junie Lecca*? de ce Julius Caesar să nu se facă *Iulie Cesar* pe românește, ceea ce ar fi foarte *Iulișca*? . . .

În sfârșit, pe mine asemenea lucruri nu mă privesc.

Dacă țineți la *Iunie*, așa va fi anul viitor, și mulți și foarte mulți alții, în cari tinerețea D-Voastre vecinică să ne scuture pe toți din melancolie și scirocco, precum edera lui Carducci cu trunchiul copacilor . . . l'ilice nera, a cui d'allegra giovinezza il tronco l'edera veste ¹⁾. Nu'i așa M-me Maiorescu?

Dar, mă rog, de ce la Ems? . . . Sper că nici o cauză serioasă de cură.

Noi, la Tivoli, ca și anul trecut. Să vedem ce o mai aduce An-nienul. Apoi, la iarnă, în țeară.

Vă doresc foarte mult și vă cer voie să vă îmbrățișez.

Al D-Voastre devotat
Duilu Z.

Important. Vă rog să'mi restituiți *documenturile*!!

126

Roma, 5'17 Septembre 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Bine v'ați întors, de la Ems, Flims și alte monosilabe, la București! Sper că drumul printre munți, viața în aerul transparent al înălțimilor v'a repus sufletul în strana idealismului, din care clienții îl coboară câte o dată în jilțul *opozitiilor și al apelui*. Ce vești despre volumul al III-a? și ce alte imagini s'au mai împânzit în Elveția? Cum se întoarce doamna Maiorescu cu innominabila tuse?

---

¹⁾ Tufa neagră, căreia edera, de tinerețe veselă-i îmbracă trunchiul.

Aștept să'mi scrieți câteva pagini fulgurante. Știți că eu vă păstrez scrisorile ; ba, câte odată, când mi-e dor de D-Voastră, le și recitesc, chiar dacă mă *tractați*¹⁾ de histeric, — ma parole d'honneur ! E atâta suggestionantă tinerețe în unele dintr'ânsele, după ce le citesc, îmi vine să cânt sau să scriu, ceea ce pentru mine e tot una. Une fontaine de Jouvence, quoi !

Noi ne-am întors dela Tivoli de zece zile. E ceva cam cald la Roma, dar e frumos. Toamna trece pe sus, senină. Fug turlele în limpeziciunea albastră, cu o îndrăzneală nespusă, — până ce vine scirocco ; iar atunci, crac ! oameni și turle au aerul blejdit.

Ce am făcut la Tivoli . . .

O să vedeți în curând : o comedie pe perete, un fel de zahariseală pesimistro-optimistă, din care nu se înțelege decât că Lydda e femeie iar nu cetate și că romanul ar vrea să fie scris în formă epistolară.. Sper să vă pot trimite pe la sfârșitul lunei partea I-a pentru Convorbiri, cari sunt reduse, biete, la cea mai simplă expresie. . Lucrarea se chiamă :

Lydda (Scrisori romane), ceva cu două titluri, a la *Ștefan cel Mare* sau *furtuna marelui rău*, tragedie de dl. Ardeleanu.

Cu Guvernul, mai mult stau decât merg. După ultima D-Voastre scrisoare, mi-a administrat o *mustrare* în toată forma, sub cuvânt că nu știu să fiu respectuos cu superiorii. Cum dracu să fii respectuos ! . . . Am crezut că e de prisos a recurge la protecțiunea d-lui Carp deocamdată, și m'am mărginit a face scuze cui în drept, urmând ast-fel povețele D-Voastre. Mă mângâiu cu ideea că fondul până acum stă în picioare : cred, în adevăr, că serviciul Legațiunii se face cu toată seriozitatea și că informațiunile mele, mulțumită încrederii Guvernului italian, sunt printre cele dintâi și cele mai sigure.

Dați-mi voie, sfârșind, să vă îmbrățișez cu iubirea de totdeauna și să vă rog a exprima doamnei Maiorescu respectuoasele mele omagii.

Al D-Voastre

---

¹⁾ Dacă aici cuvântul e subliniat, e pentru că probabil Duiliu Zamfirescu vrea să scoată în relief, cu o ușoară ironie, felul personal și latinist cum îl întrebuința Maiorescu. El zicea și « tractat » de pace, nu « tratat ».

127

Roma, 28/10 Oct. 98

Iubite domnule Maiorescu,

Vă trimit aci — alăturat 64 pagini din viitorul roman. Nu știu de veți putea înțelege ceva din ceea ce e scris până acum. Gândurile mele sunt multe și sucite, și numai când lucrarea va fi întreagă, se va vedea ce am vrut să fac și ce portee morale va avea.

V'ași ruga deocamdată să nu schimbați nimic, — decât numai erori de date și de fapte, dacă veți găsi. In colo, toate curiozitățile mele să rămână cum sunt. Ce spun eu acolo, și mai cu seamă ce voi spune în urmarea scrisorilor romane ale tânărului, este convingerea mea, puternică și definitivă, ca *îndreptariu* al vieții.

Partea a II-a, care se va prezenta sub forma unor însemnări zilnice ale bătrânului de la Costieni, va fi urmarea logică, în fapte, a celor enunțiate în partea I-a.

Deocamdată atât, așteptând să vină vremea concediului. Când? Nu știu. Probabil prin Ianuarie viitor.

Vara aceasta am prefăcut încercarea de piesă de acum 5 ani, Thargelia, și am trimis'o lui Grădișteanu, prin Ollanescu. Vom vedea de se poate juca.

Vă doresc și vă aștept scrisorile cu cea mai mare bucurie.

Al D-Voastre foarte devotat

128.

Roma 30 Oct./11 Nov. 98

Iubite domnule Maiorescu,

Implinesc astăzi 40 de ani, — zi solemnă între toate. In cercul restrâns al familiei, am simțit că farmecul vieții trecute a dispărut, și un altul, nou, i-a luat locul; în ochii băeților mei mi s'a părut că renaște tinerețea și se pregătește gândirea viitoare, — în ai fetei, că se înfiripează blândețea senină, echilibrul sufletesc al unei rase latine moderne, în care toate virtuțile sunt cu puțință. Ași putea să adaug că am avut, limpede, noțiunea unei răsplăte morale ce stă în împlinirea datoriei.

In depărtarea aceasta, în care firea mea și-a făcut o învelitoare cu o culoare nouă, ca la unii gândaci țesători, hrăniți cu frunză

străină, socotesc că am rămas același, cu fondul sufletesc moștenit de la părinții mei, români. Ce-a fost până acum acest fond?

Cred, hotărît, că a fost bun, fiindcă m'a păzit de greșeli care mănjesec bolta lăuntrică a conștiinței; a fost poate cam lung în evoluțiune, e le cose lunghe diventano serpi ¹⁾; a fost violent în unele năzuinți, iubitor de sine și vano-glorios ²⁾. Putea-voi să mă tîmăduesc de ceea ce a fost rău?

Patruzeci de ani!

Mai mult de jumătatea vieții s'a dus. Parcă imaginea individualității noastre abstracte surăde la o parte. Subiectiv, așa și e: suntem eterni în clipa noastră. Asta și formează marea dificultate în noua mea credință, despre care vă voi scrie cândva.

Nu vă veți mira că mă adresez D-Voastre în ziua aceasta, solemnă pentru mine. Ați înțeles, cred, de mult, cât de mare preț pun pe stima D-Voastre. Trebuie să adaog astăzi, că imaginea D-Voastre a fost ca « il mio buon Duce » cum zice Dante, în acest sens că nicio dată n'am luat o hotărîre însemnată, fără să mă întreb « ce ar zice d-l Maiorescu ». E, în adevăr, așa, și cred că e bine și drept s'o știți, fiind ascendentul acesta moral asupra unui om ca mine, care trece peste valoarea medie a Românilor, cel mai sincer omagiu ce vi se poate aduce.

Acestea țineam să vi le spun.

Cu cei 40 de ani ai mei, mă închin respectuos D-nei Maiorescu, care poate n'a ajuns încă la această înaintată vîrstă și nu cunoaște durerea de a mărturisi a timpului irreparabilă vină ³⁾.

Nici eu n'ași mărturisi-o, dacă n'ar exista infamul de buletin al Ministerului, în care stă scris, negru pe alb, când și unde. Dar, despre timp, eu am o teorie, care se apropie de cea kantiană, prin aceea că îl neagă, obiectiv, și merge dincolo de cea kantiană prin aceea că, și subiectiv, îl reduce la spațiu. Sunt gata a o pune la dispoziția oricui are nevoie de o asemenea rețetă.

¹⁾ Și lucrurile lungi se fac șerpi.

²⁾ Înțelesul cuvîntului se vede. Formația verbală, nouă pentru limba noastră și rămasă poate în acest unic exemplar, dovedește numai că scriitorul știa italienește.

³⁾ Duiliu Zamfirescu trebuie să se fi gîndit aici, el, care se plînge că n'are memorie mecanică și poate greși, la vestitul vers din Athalie: « Pour réparer des ans l'irréparable outrage ».

Vă doresc și mă gândesc cu bucurie să vă revăd în curând, — poate prin Ianuarie sau Februarie.

Al D-Voastre devotat,
Duiliu Z.

Iubite d-le Maiorescu,

Redeschid plicul. Găsesc la Legațiune o lungă scrisoare din partea lui Ollănescu, prin care mă roagă să intervin pe lângă D-Voastră în sprijinul lui Petrașcu, în următoarea chestiune: prin noua lege a învățământului se prevăd la Universitate cursuri libere ce se pot ține de persoane pe care le recomandă Ministrului corpul profesoral. Petrașcu dorește să facă un curs de Istoria literaturii române moderne, dar se teme că va găsi în D-Voastră o puternică opunere.

La asta se reduce scrisoarea, în puține cuvinte.

Vă mărturisesc că nu știu cum să pledez cauza, fiindcă ea are două laturi bine caracterizate.

1. Una omenească, văzută de pe pământ, de unde, privind'o, e greu să vă cer influența sau chiar numai votul în favoarea unei persoane care s'a făcut reprezentantul unor idei pe care D-Voastră nu le împărtășiți;

2. Alta înaltă, văzută de sus, de unde lucrurile mici dispar și rămân numai liniile mari. Sunt sigur că ași putea să vă vorbesc în numele acesteia, dacă ași avea toate elementele la îndemână; dar nu le am. Imi aduc aminte numai că D-Voastră ați sprijinit pe Gherea, în Cameră, la indigenat, — ceea ce mi s'a părut foarte frumos; mutato nomine, e cam aceeași situație.

Credeți că ar fi ceva de făcut, cu multă înălțime sufletească? Oamenii se schimbă în bine, când au un fond bun, și cred că Petrașcu s'a schimbat în bine. Mai mult nu pot spune, fiindcă vreau să rămân cinstit și să nu leg pe nimeni cu obligațiuni la care nu sunt autorizat.

129.

Roma 20/2 Dec. 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Cu Caterina II-a este o evidentă eroare de redacțiune. Știam și eu că numele este citat la pagina 134; dar nu voiam să spun că

nu e citat *undeva*, ci că nu e citat printre femeile « qui peuvent être une Elisabeth, une Débora, une Jeanne d'Arc ». Imi pare rău că acest echivoc s'a putut produce. Firește, ambițul Frosei este de a nu fi prinsă en faute, pentru bunul renume al Convorbirilor și pentru al său. Eu nu am deloc memorie mecanică; de aceea, nu afirm nimic, fără să mă controlez.

Ași ruga să nu se publice deodată prea multă materie din *scrisori*. Am rămas cam în urmă, din cauza treburilor dela Legațiune: lucrările pregătitoare ale Conferinței anti-anarchice mi-au luat tot timpul, iar acum fac pe guidul, pe scribanul și pe junele secretar (la 40 de ani!) în dorul lelei, gândindu-mă pururea și peste tot la lucrarea mea. Ce curios e de a trece prin lume ca un lunatec, resfrânt asupra ta însu-ți, fără ca, totuși, să se bănuiască preocuparea lăuntrică!

Vă mulțumesc foarte mult că ați primit propunerea și rugămintea mea privitoare la Petrașcu. Trebuie să vă mărturisesc, acum, că mă temeam grozav să nu răspundeți *nu*. Mă temeam ca, în numele unci discipline cam rigide, să nu refuzați a da cea mai luminoasă dovadă de înălțare sufletească. N'ași fi zis nimic, fiindcă ar fi fost omenesc să respingeți propunerea, dar ași fi rămas cu o umbră de nemângâiere.

Înțeleg enorma afluență de la cursuri. Ani, ani mulți! pentru pregătirea unor vremuri bune.

Să nu mă uitați cu un exemplar din volumul III-a al discursurilor.

Cele câteva rânduri ale d-nei Maiorescu (cu pașpatru de ani) mi-au făcut nespūsă plăcere. Va se zică tot așa trăiți, în cea mai deplină înțelegere sufletească. . . E, în adevăr, atingător, și doresc să vă revăd în curând, la masă, cu o bună halva turcească la mijloc și un pahar de vin. Evohe!

Al D-Voastre

130.

Duminecă, Crăciun nemțesc 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Mă grăbesc a vă trimite urmarea și sfârșitul părții I din Lydda, sperând că va ajunge la București, înainte de plecarea D-Voastre în străinătate. Cu partea a 2-a se va desfășura adevăratul roman,

sub titlul *Insemnările bătrânului*. Din mila Domnului, conferința s'a terminat, iar la Legațiune au sosit doi atașați; voiui putea fi mai liber și voiui putea lucra în pace. Țiu să nu se întrerupă publicarea romanului.

Vă urez sărbători fericite, viață lungă și tânără. Minunat minunat discursul dela Senat! Un suflu de activitate rodnică pare a trece peste D-Voastră dela o vreme încoace, a cărei elaborare lăuntrică trebuie căutată, de sigur, în fericirea casnică. Aceasta va fi un titlu de glorie a D-nei Maiorescu, căreia îi sărut mâinile.

Cu bine și sănătate
al D-Voastre

131.

Roma, 12 Ian./31 Dec. 99

Iubite Domnule Maiorescu,

Am înaintea mea cartea postală a D-nei Maiorescu, cu vederea Abazziei ¹⁾. Cunosc localitatea și-mi place, dar găsesc încântătoare fotografia, poate pentrucă dă într'un spațiu restrâns o priveliște întinsă, poate pentrucă, și aici ca și peste tot, lumea e mai frumoasă în reprezentarea ei decât în realitate. S'ar mai putea adăoga un *poate*: poate pentrucă sunteți D-Voastră acolo.

Dela întoarcerea mea din Veneția, adică de 2 luni, nu mai știu nimic dela D-Voastră. Ați fost foarte ocupat. V'am citit discursurile cu bucurie, ca întotdeauna, cu bucurie și cu mândrie. Am vorbit de D-Voastră cu Catargiu (sosit de vre-o 5 zile), care vă admiră și pare chiar a vă iubi. Prin urmare nu se poate zice că nu ați fost de față în viața amicului de la Roma.

În vremurile din urmă am primit mai multe scrisori de la Dragomirescu și o foarte frumoasă scrisoare de la Rădulescu din Lipsca. Incepe par'că a se statornici o frăție de gânduri între dânșii și mine, — ceea ce'mi face plăcere. Până acum trăiam cu toții într'o pâclă de neîncredere (sau așa ceva), care, ca multe lucruri în lumea asta, mă rănea. Poate că veacul nou să aducă mai multă dreptate în sufletele oamenilor.

¹⁾ Abbazia.

Urându-vă ani mulți și tineri, atât D-Voastre cât și D-nei Maiorescu, aștept să-mi scriți, când și cum veți putea.

Al D-Voastre devotat și bun amic.

132.

(București 12 24 Fevr. 1899
de mâna lui Titu Maiorescu)

Scumpă doamnă Maiorescu,

Fiind-că v'am recunoscut slova, da-ți ¹⁾ voie să vă răspund D-Voastre. Primesc cu cea mai mare plăcere, pentru mine și pentru traducere. Mai mult : vă rog să-mi permiteți a vă prezenta pe însuși traducător, pentruca, pe la 9 ore, să citească *el* traducerea celor vreo două capitole ce sunt gata. Și, spre a nu complica lucrurile cu răspuns la răspuns, vă rog să lăsați vorbă feciorului *da* sau *nu*.

Voiu trece eu astăzi pe la D-Voastră.

Cu toate omagiile respectuoase ale

devotatului

133.

Focșani, 15 Martiu 1899

Iubite domnule Maiorescu,

Înainte de a pleca, dați-mi voie să vă exprim sentimentele mele de gratitudine, pentru caldă prietenie ce și de astă dată ați binevoit a-mi arăta. Cum v'am spus în totdeauna, silința mea se îndreaptă către bine și frumos, și, prin chiar aceea, către D-Voastră, cu stăruința cu care plantele se îndreaptă spre lumină. Plec liniștit, cu liniștea intensă a oamenilor ce și fac datoria din plin, și sper să vă regăsesc tot așa de tânăr, tot așa de generos ca și până acum.

Sper să fiu la Roma Duminică viitoare, adică tocmai în ziua în care îmi expiră concediul. Situația de aici m'ar fi îndemnat să mai amân întoarcerea mea la post ; dar am făgăduit lui Lahovary să plec, și deci trebuie să plec.

De când am venit în Focșani, am avut vreme să mă bolnăvesc de ochi, să mă lecuesc și să țin și o conferință, despre *Psychologia*

¹⁾ Dați.

războaelor, — subiect potrivit cu soldătimea de aici. Imi pare rău că nu m'ați auzit nici o dată, ca să-mi spuneți de știu vorbi sau nu.

Rog pe doamna Maiorescu să primească omagiile cele mai devotate și respectuoase, iar pe D-Voastră să credeți încă odată în recunoștința unui bun și respectuos prieten.

134.

Telegramă

Roma (1/13 Aprilie 1899, de mâna lui Titu Maiorescu)

si consistant adversum me castra non uimebit ¹⁾ cor meum = petronius = (*Duiliu Zamfirescu*, de mâna lui Titu Maiorescu).

135.

personal și confidențial

Iubite domnule Maiorescu,

Urmăresc de câteva zile cu cea mai mare nerăbdare soluțiunea crizei de la noi, și, trebuie să vă mărturisesc, numai astăzi încep să respir, astăzi, când văd din jurnalele noastre că d-l Carp nu cedează.

Eu nu am nici o autoritate; cu toate astea, nu mă rabdă inima să nu spun, să nu strig de departe: « nu ceda! nu ceda! ». Pe cât trăia bătrânul, situațiunea junimismului și a d-lui Carp în special era penibilă; prin moartea lui Catargiu, această situațiune s'a limpezit: nimeni, afară de d-l Carp nu poate lua direcțiunea afacerilor. E o logică ineluctabilă: D-sa a fost steajerul în guvernele de la 88—95; d-sa a provocat căderea partidului de la putere; d-sa a anunțat în mod profetic, prostiele lui St. și căderea liberalilor; acțiunei junimismului în Senat și Cameră, și acțiunei D-Voastre, plină de tinerețe, în reuniuni publice, se datorește căderea lui St.; — prin urmare e fatal ca d-l Carp să fie chemat la putere. Toate acestea, fără a mai socoti că d-sa este singurul om politic cu destulă autoritate morală spre a schimba deprinderile mizerabile de până acum. Este dar în interesul țării ca d-l Carp să nu cedeze. Altă ocaziune în care ideile fundamentale ale junimismului să fie puse

¹⁾ timebit (oricât stau împotriva-mi oștile, nu se va teme inima mea).

în aplicare, nu se mai prezintă. Să nu o pierdeți. Azi, sau peste 2 luni, sau peste 2 ani, d-l Carp trebuie să ajungă Prim Ministru nediscutat.

Înainte de a sfârși, iată o opinie pe care e bine să o cunoașteți.

Textual. Saurma: Vous aurez un Gouvern. Carpp.

Lah.: Ou Cantacuzène.

Saurma: Je ne crois pas: entre les deux il n'y a pas de comparaison possible. Vous aurez Carpp au pouvoir.

În fugă, cu dragoste și deplină speranță.

Petronius

9/21 April 99

136.

Roma 16/28 Aprile 1899

Iubite domnule Maiorescu,

Presupunând că nu ați plecat nicăeri, v'am trimis un volum italianesc *Quo vadis*, spre a petrece vacanțele de Paște în cetirea scenelor creștinești de pe vremea lui Nerone.

Astăzi am primit și pe Rudyard Kipling. Mă voiu da afund în cele senine ale fantaziei. Bine că s'a format cabinetul la un fel, ca să scap de neliniștea politicei. Inchipuți-vă că de când m'am întors din concediu, n'am mai avut zi albă: ba cade, ba nu cade; ba vin unii, ba vin alții. În sfârșit au venit alții. Bine, frate.

Cumnatu-meu, întors astăzi de la Napoli, îmi zicea: *il partito composto di giunimisti per non essersi misti, sono rimasti digiuni*¹⁾.

Joc de cuvinte. I-am răspuns cu un « evviva Carp! » strigat din toată inima, încredințat cum sunt că numai astfel un șef de partid rămâne în picioare, numai neștirbind prin nici o concesiune autoritatea sa. Spectacolul pe care'l prezintă Italia, a cărei politică de compromisiuni și promiscuități face că partidele nu mai pot da guverne statornice, se repetă întocmai și la noi. Alianța conservatorilor cu radicalii, în România, îmi amintește conubiul Rudini-

¹⁾ Joc de cuvinte, fără înțeles în altă limbă: « Partidul alcătuit din junimști, pentru că nu s'au amestecat, au rămas răbdători » (di giunimisti = digiuni + misti: răbdători, puși la post + amestecați).

Cavallotti (cel dintâi șeful dreptei, cel de-al doilea șeful demagogiei milaneze). Rudini a căzut dela putere din această cauză, și doar Cavallotti nu intrase în Minister.

Acum, o mică întrebare, — cu relativul ei răspuns. Astăzi am luat un abonament la Constituționalul. Ce faceți cu Constituționalul? Intre noi fie vorba, jurnalul e cam prostuț în mersul lui de toate zilele. Nu credeți că un ajutor, *pe arena publicității*, ar fi folositor?

În actualele împrejurări politice, *l'Indépendance* a rămas fără orientare. Lahovary crede și el cu putere în viitorul d-lui Carp și aplaudă rezistența sa. Eu am impresia că un semn din partea junimismului ar fi destul spre a atrage la sine foaia franceză. Cred că Lahovary va veni în curând în țeară, fie demisionar fie în concediu. Ia vedeți.

Cu toată respectuoasa iușire de demult și un « Hristos a înviat ! ».

137.

Roma 27 Mai/8 Iunie 1899

Iubite domnule Maiorescu,

V'am scris zilele trecute spre a vă recomanda pe d-l Pavoncelli, care vine în România să ia socotelile reprezentantului său din Brăila și, la rigoare, să'l toarne la pușcărie. Confirm scrisoarea dată în mâna d-lui Pavoncelli: fost ministru în cabinetul Rudini, om avut și un om cum se cade, deși napoletan. L'am adresat D-Voastre, spre a'l sustrage de la adesea neomenoasele exploatari ale avocaților noștri.

Vă mulțumesc de nostima scrisoare-jurnal din urmă. E însă urgentă nevoie de o a doua, spre a mă scoate din încurcăturile în care mă aruncă citirea zilnică a jurnalelor noastre. Mă rog, Petrașcu este sau nu este junimist. D-Voastră ziceți *nu*; Constituționalul zice *da*. Wodă ori Hâncu?

Tot în Const. mai citesc unele articole de fond ce-mi par primejdioase. Ar fi bine ca chestiunea transilvană să fie atinsă numai de acele persoane ale partidului care o cunosc astăzi și știu cum au s'o trateze mâine.

Ași dori să'mi răspundeți dacă Lahovary a dat ochi cu vreunul din Domniele Voastre. Mie îmi pare că Independența e gata să îmbrățișeze cauza junimistă, ceea ce nu ar fi de desprețuit. Personal,

Lah. e om cinstit, om de ordine și conservator înăscut. Mergea cu Sturdza în ultimele vremuri, fiind-că acesta fusese foarte gentil cu el după omorul lui frate-său. Am vorbit adesea cu Lahov. despre situațiunea partidelor dela noi. El vedea în d-l Carp, încă de pe când trăia Catargiu, pe adevăratul șef al partidului conservator, iar în urma alegerii lui Cantacuzino, nu și încăpea în piele de necaz. Părerea mea este că el va da jurnalului său direcțiune în sens junimist, fără nicio condițiune, numai să nu fie maltratată sau luat peste picior. Vă rog să luați în considerațiune vorbele mele. Lahov. e personal bogat, nu aspiră să joace rol politic ca reposatul său frate, fiind-că atunci n'ar fi avut decât să rămână în partidul liberal, unde, la o viitoare formațiune, ar fi devenit de sigur Ministrul Af. Străine.

Despre mine, cum mă știți : stau liniștit și aștept ziua de mâine cu încredere. Am închiriat pe vară o casă la Frascati, unde voi încerca să lucrez câte-ceva. Vremile din urmă le-am trecut coordonând niște note relative la unele curioase cuvinte românești, ce se găsesc aidoma în limba italiană. O eși vreodată ceva, sau nu, asta e altă socoteală. Câte o dată mai bate vântul a poezie, apoi a roman, apoi a nimic, și trece vremea. Am început a simți bucuria vieții prin ochi : a o vedea cum se desfășură pe dealuri, în caldul verei, arsă de patimi, tânără sau caducă. O instinctivă temere de moarte par'că mă face să cred că n'am trăit destul de din plin. E o copilărie, fiind că la urma urmei, n'am de ce mă plânge ; dar asta e nestatornicia firei noastre.

Fleacuri, ziceți D-Voastră, și sus inima ! Bine, așa să fie.

Cu multă și statornică iubire a nestatornicei firi.

138.

Roma 10/22 Iunie 1899 ¹⁾

Iubite domnule Maiorescu,

Zece/22 Iun-*ie!* . . . fiind-că așa ați poruncit.

Regăsesc scrisoarea D-Voastre din Noemvrie 95, cu novela aci alăturată. Recitindu-le pe amândouă, le găsesc : scrisoarea, nu se

---

¹⁾ Notă cu cerneală violetă, pe colțul scrisorii, de mâna lui Titu Maiorescu : † Răspuns, să scrie lui Jean Lahovari, fiindcă e prost, dar om cinstit. Novela trimisă la Convorbiri, 25 Iunie 1899. T. M. †.

poate mai dreaptă, ca sens critic și ca sentiment de oportunitate : « fii prudent și lasă novela în saltar, până după epoca puritanilor » ; novela bună, cu schimbările indicate de D-Voastră.

Este evident că chiar așa schimbată și îndulcită, ea e totuși foarte erotică. Are însă o calitate : pare adevărată.

Socotesc că pe vară și cu trei stele drept semnătură, poate merge ¹⁾.

Publicul inteligent va bănui că autorul e Hăjdeu sau poate Sturdza, — mai știi !

Acestea zise, dați-mi voie să vă cer o povață : la 15 Iulie, împlinesc 6 ani de Prim Secretar. Colegii din promoțiunea mea sunt ajunși Miniștri și Consilieri vechi (Mavrodi, Kretzulescu și alții), iar Mișu, din urmă, e Secretar Gl. și probabil va trece Ministru. Credeți că ar fi bine să scriu lui Jean Lahovary, expunându-i drepturile mele și cum Sturdza a șters din budget un loc de Consilier, ce era vacant, ca să nu mi'l dea ? Sentimentul meu e că nu trebuie să scriu, ci să aștept ca timpul, il gran galantuomo, să pună pe fiecare la locul său ; dar cei din prejurul meu cred contrariul. Vă spun drept că simt o nespūsă repulsiune de a *cere* fiind-că, oricât de mare dreptate să am, se stabilește numai decăt o pozițiune de inferioritate umiltoare dela cine cere la cine dă ; și o asemenea pozițiune nu'mi convine. E poate o închipuire de sine ; dar, dacă alții mă judecă pe mine, judec și eu pe alții, și nu găsesc îndreptățită această pozițiune de inferioritate dela mine la mulți.

Dar acestea, cum zic, sunt poate imagini despre sine, nejustificate. Dați-mi o povață, și voiu urma-o întocmai.

Ce proiecte pe vară ? Unde, cu ce gânduri literaricești și pe câtă vreme ?

---

¹⁾ Nuvela a apărut în *Convorbiri literare* dela 15 August 1899, cu titlul : « Două case potrivite », și semnată într'adevăr cu trei stele. Fără această scrisoare, care restabilește cu toată siguranța proprietatea, autorul povestirii ar fi rămas necunoscut. E ciudat că d. D. Evolceanu, în « Indice de materiile publicate în Convorbiri literare în anii I—XL », nu cunoaște ori nu caută să afle cine se ascunsesse îndărătul celor trei stele, într'o vreme când lucrul era atât de ușor de făcut și pentru o bucată publicată în fruntea revistei și cu o stăpânire de sine, care trebuiau să deștepte luarea aminte a bibliografului.

Noi, la Frascati, în căldură, cu speranță ca aleanul visurilor să treacă pe la ochi, aducând videnii albe în horbote de versuri pe poale.

Toate cele mai bune ale sufletului amic ¹⁾.

(urmează)

Pentru text întocmai și note
EMANOIL BUCUȚA

---

¹⁾ Intre scrisori se găsesc și aceste versuri, scrise tremurat de o mână necunoscută, dar care pare de femeie. Că au venit dela Duiliu Zamfirescu e sigur; ce semnificație au, ca solie romană trimisă la București, sau de cine sunt traduse, în urzeala aceasta lamartiniană, ar fi, astăzi, mai greu de spus. Le redau cu slaba nădejde că poate zvonul lor argintiu va deștepta un ecou în vre-un suflet contemporan și vom putea astfel afla.

L e L y s

Surgi du sein des siècles sombres,
Un lys d'argent, un beau matin,
A tout à coup fleuri les ombres,
Sur un rocher du Palatin.

Chaque étranger qui s'en approche,
Se demande, tout étonné,
Comment, sur cette aride roche,
Ce calice charmant est né.

Et marchands, poètes, critiques,
Saxons rougeauds et Gaulois blonds,
Gens bourdonnants des Amériques
Se perdent en stupéfactions !

Mais sur l'immortelle colline
Le beau lys palpite, royal,
Dans le sol plonge sa racine,
Ses fleurs montent dans l'Idéal !

Originalul românesc se găsește în volumul *Pe Marea Neagră*, Poezii, 1899—1918 (pag. 44):

C R I N U L

Din vremuri de demult purces,
S'a 'nfiripat regescul crin
Și-a răsărit neînțeleș
Pe-o stâncă de pe Palatin....

VERMEER DIN DELFT

...comme le pan de mur
jaune que peignit avec tant de
science et de raffinement un
artiste à jamais inconnu, à peine
identifié sous le nom de Ver
Meer.

Proust

I

Berlin. Muzeul Impăratului Frederic. Săli nenumărate, splendide. Le străbați cu privirile încărcate de daruri, cu gândul înaripat. Viziuni grandioase, obsesii de linie, de culoare, de duh plastic. Lirică procesiune de surprinderi și bucurii. Viața de măreție și tăcere a câtorva secole de pictură.

Intr'o cameră lăturalnică te oprești înaintea unui tablou mărunț, simplu, cu desăvârșire osebit. Un cristal de lumină. Un gând intim încremenit sub luciul unei pietre prețioase. Un accent sufletesc încântător, ecoul — în ce înaltă gingășie — al unei raze de soare; un fragment de taină picturală sub neînchipuită limpezime. Privești de aproape. Aceeași minunată îmbinare de taină și lumină stăruiește. Tabloul vădește un meșteșug fără seamă, atmosfera sa este de o claritate perfectă și simți pâlپând această atmosferă o viață de o stranie delicateță.

Citești: Vermeer van Delft.

Ai văzut minunați Dürer, Rembrandt, Rubens și totuși în fața acestui cadru sărac toate luxuriantele imagini se șterg. Acum bogăția altor pictori stingherește: excesivă, stângace, retorică. Aci nimic neobișnuit. O față, un gest, lumină. O față sub bogăția albă a ferestrei, o față cu înfățișarea banală; un chip lipsit de orice

înțeles adânc, de orice avânt, de orice strălucire; o fată în fața unei oglinzi. Liniștită, aproape puerilă își privește colierul de mărgele.

Privești și te simți fără de veste turburat, fericit, legănat de un farmec neclar.

Ce bucurii ciudate trezește glasul intim al acestui tablou, fără subiect, fără mișcare, fără idei? Ce subtile modulații se desprind din acest tineresc imn de lumină?

Ca să ajungi în fața acestui chip neînsemnat, ai trecut pe lângă toate comorile de vis ale apusului. Ai surprins ce au mărturisit în patimă și în culoare, marii vizionari ai picturii despre dragoste, glorie și moarte.

S'au îngânat în sufletul tău toate jocurile de umbră și de cântec ale atâtor poeme plastice. Au tremurat în inima ta fiorii inițierii picturale, și o clipă ucenic prin veacuri, al vestiților maeștri, te-au stăpânit faimoasele învingeri și tainicele bucurii ale tehnicei savante.

Și totuși, acum nu le mai poți iubi; stai prins, nedumerit, deslegat de amintiri și încerci să pătrunzi această tinerețe a atmosferei, această fragedă transparență a colorii, acest dialog de o rece suavitate dintre lumină și lucruri.

Vrei să pricepi comparând, stabilind asemănări, înrudiri, filiații.

Dar nimic din trecut nu-ți îndrumează înțelegerea. Gândul se zbate, fără să afle noima intimă. Față de un cult plastic, de o poezie atât de pătrunzătoare, bătrânii idoli ai picturii nu mai sunt dătători de seamă.

Și turburarea crește, fără ca rostul adânc al acestui capriciu de lumină să se lase cuprins.

Sub această limpede strălucire de emaliu se ascund semnele unui rit pictural inedit.

Înlături vechile admirații. Înlături ascuțita pătrundere, linia fără de greș a mult socotitului Dürer, înlături orgia de culoare și gest a sensualului Rubens, înlături neliniștea de umbră și duh a biblicului Rembrandt.

Ceilalți Olandezi, micii maeștri, cum li se spune, par în fața acestei picturi, greoi, prozaici, îndepărtați în vreme și în spirit.

De ce această artă de o finețe atât de reținută, de o puritate atât de aleasă, mângâie, stăpânește, convinge?

În tabloul peretelui alăturat, o simplă sofragerie olandeză.

O femeie tânără, gustă un pahar de vin. Soțul ei, în picioare, o privește.

Și în fața acestei atmosfere familiale și totuși nefiresc de limpezi, în fața acestei lumini încremenite în care toate esențele vieții par transparente, abstracte, infinite, simți aceeași turburare.

Tabloul de două palme, din Louvre. Un cap blond de fată, aplecat peste gherghef.

Degetele robotind cu delicată atenție asupra broderiei înflorite închipuesc o fluturare de petale.

În lumina limpede ce amănunțește cu rafinată gingășie planurile obiectelor, mâinile acestea, modelate numai cu două tonuri de culoare, trăiesc cu o intensitate surprinzătoare, aproape dure-roasă.

Viața acestor mâini înseamnă o notație de o ascuțime atât de neobișnuită, de o sensibilitate atât de înaltă, încât te surprinzi admirând cu respirația tăiată. Este un fragment de viziune proustiană a realității plastice, transpusă în culoare.

Detaliul nu devine nici o clipă înregistrare sentimentală sau anostă și ticăită analiză a microcosmului material, ci, săturat de spirit, subliniat de emoție, el respiră simplu și pur în viața întregului.

Vermeer prețuește mai cu seamă gama colorilor reci, de aristocratic rafinement: cenușiuri de nuanță argintie, tonurile acidulate ale albastrului, paloarea gravă a galbenului; tonuri ce îngăduesc un joc delicat al valorilor de umbră și lumină.

Cu aceste elemente, savant mânuite, cu nesfârșită grijă dozate, cu stăruitoare iubire cercetate, realizează Vermeer poezia intimă a personajelor sale în fermecătoarea atmosferă a interiorurilor sale olandeze.

Fetele tinere, pictate de Vermeer, neuitatele chipuri!

... De un ceas sosit în Londra, prietenul meu mă părăsi râzând, în sgomotosul Trafalgar Square, pe treptele muzeului « National Galery », plecând să-și vadă de treabă.

Până la ora zece, mai erau câteva minute. Intrând, mă grăbii să prezint cele dintâi omagii bunului și doctului Vermeer.

Și ce privire mi-a dăruit încântătoarea fată, neasemuit de vie, umilitor de simplă, încremenită pentru veacuri în fața demodatu-ului clavecin.

Ce nostalgică poezie de basm întrerupt închideau ochii aceia, prea mari, prea gravi! Cum luminau figura proaspătă de adolescentă! Ce înălțare către mit și veșnicie, dincolo de moarte...

De atunci, ochii aceia, turburătoare jucării ale amintirii, mi-au ajutat să înțeleg ce triumf al frumuseții înseamnă liniștea exprimând sufletul. Ce înseamnă farmecul pătrunzător al simplității, transfigurând detaliul umil, răscumpărând umiliința materiei; ce miracol de artă înseamnă să închizi într'o adiere de vis sau de zâmbet cea mai dramatică poezie a vieții.

În Dresda. Curtezana. Sensualitate rafinată până la cântec, nesfârșită bucurie de culoare. Grup strâns, ritmic, decorativ. O bătrână, doi bărbați, femeia. Mâna întinsă primește plata. Și zâmbetul femeii. Calm, tânăr, desăvârșit. Peste oameni, lucruri, instincte.

Pălcul sufletesc ajuns vis melodic, imaterială năzuință, peste bine și rău.

Nici o grijă meschină, nici o poftă grea, n'au mânjit chipul acestei femei de obârșie neînsemnată. Fruntea însă, lipsidă de gând este proaspăt luminată de de sens.

O delicată noblețe a cărnii, însuflețește această frumusețe liniștită și naivă.

Intr'un alt colț de muzeu, tânara femeie care citește o scrisoare — subiect iubit de Vermeer — în fața ferestrei înalte, de atâtea ori pictată, în fața carourilor colorate, îndelung mângâiate de privirile celui mai simțitor dintre visătorii paletelor.

În cameră pătrunde largă, mătăsoasă, îngânată de respirația apelor nevăzute, lumina nordică a Delftului.

II

Delft, port cu ape grele...

«...Pace provincială. Liniște desăvârșită. Pe cheiurile vechi, arborii, crenelurile colorate ale caselor, oglindite cumiști, dorm la un loc cu tăcerea de veacuri în apele canalelor.

Lacuri prielnice visului.

Oameni cumsecade, muncind fără grabă, departe de zgomotosul Amsterdam...».

Câți pictori, câți poeți n'au cântat liniștea stranie a bătrânelor porturi de mare. Orizontul nemăsurat. Farmecul catargelor venite de departe. Vraja obositoare a flacărilor în larg.

Vermeer a plăsmuit în minunata « Vedere a Delftului » dinspre mare, cea mai delicată simfonie de cenușiu și albastru, de cer și de taină, ce un suflet de pictor poet, a putut vreodată râvni.

În plină lumină, este cel mai fermecător colț al muzeului din Haga.

Este într'adevăr peisajul devenit pură stare sufletească, mărturisire intimă și poem rafinat.

O priveliște largă, încărcată de gând.

O bogăție de accente, fără de seamăn.

Peste îndepărtatele canale, plutește o atmosferă albă, de melancolie ușoară, de vis și de tăcere.

Vă amintiți ?

Vois sur ces canaux

Dormir ces bateaux

Dont l'humeur est vagabonde...

În Delft înflorește pe vremea lui Vermeer, mândră de tradiția unui veac, pictura faianței. În toată ceramica olandeză, vestită pentru delicateța podoabelor și desăvârșita tehnică secretă, Delftul trece în cel dintâi rând, prin deosebita gingășie a meșteșugului și rafinamentul chipurilor pictate.

Minunata liniște a acestui mic port olandez și arta de mare frăgezime a ceramicii sale au plăsmuit oare două din fețele sufletului vermeerian ?

III

Dito 31 Oktober 1632.

« I kint Joannis, vader Rejnier, Janssoon, moeder... »

Adică :

« Un copil, Joannis, tată Rejnier, fiul lui Ian, mamă Dignum, fiica lui Balthasar, martorii sunt... ».

Așa începe actul de naștere, de curând găsit, printr'o ciudată întâmplare, al lui Joannis ori Jan Vermeer din Delft ¹⁾, cel mai pur pictor olandez, cel mai subtil poet al atmosferei, cel mai melodic modelator al luminii, «cel mai mare dintre necunoscuți», artist uitat cu desăvârșire, vreme de două veacuri.

Nici astăzi nu se știu prea multe lucruri despre Vermeer.

Se naște, ucenicește, creează și moare în Delft. La 21 de ani se căsătorește cu Catherina Bolney. În anul căsătoriei este primit în corporația pictorilor din Delft, dar nu poate plăti decât o parte din cei 6 florini, câți se cer. Este numit decan al Corporației în anii 1662 și 1670. Moare sărac în anul 1675, lăsând în urma sa zece copii.

Viața sa pare cu desăvârșire liniștită. Nici un semn nu ne arată că și-ar fi părăsit vreodată orașul. Lucrul este cu totul rar pentru acele vremuri, în lumea pictorilor.

Atrași de lucrări noi, sau de faima măștrilor străini, aceștia cutreerau adesea întreg apusul Europei, vizitând atelierile vestite și curțile domnești, castelele primitive și cetățile bogate.

Nu se cunosc legăturile lui Vermeer cu nici un pictor cunoscut al vremii.

Poate că a fost elevul lui Karel Fabritius, un pictor din Delft, delicat și cuminte, care picta canari și chipuri triste. Mort tânăr după ce fusese câțeva vreme, în Amsterdam, elevul lui Rembrandt, Fabritius a lăsat posterității câteva colivii pictate, câteva minunate portrete și — presupuneri.

Tot cu presupuneri trebuie să ne mulțumim, dacă vrem să amănunțim figura lui Vermeer.

Unii comentatori au încercat să recunoască fiicele lui Vermeer în portretele sale de fete tinere.

Figuri deosebit de pure și de o frăgezime ciudată. Mai cu seamă un minunat cap de adolescentă, cu părul strâns într'un turban colorat, a pricinuit multe discuții. O figură de o gingășie aproape bolnăvicioasă. Un chip de neuitat. Buze proaspete, copilărești întredeschise și ochi largi, limpezi, luminați de apele unui vis nesfârșit.

---

¹⁾ Ori Ver Meer, ori Van der Meer ori Vandermer, etc. Ca multe alte vechi nume olandeze, numele lui Vermeer este ortografiat în chipuri foarte diferite.

Un cunoscător cu mare dragoste pentru Vermeer, a scris că acest portret întrupează unul din chipurile legendare ale picturii.

În muzeul din Budapesta se află un portret de femeie a cărei trăsături amintesc figurile de fete tinere pictate de Vermeer. O față palidă, lipsită de frumusețe, însă transfigurată de o mare liniște lăuntrică.

Poate că e portretul Catherinei Boluey. Alte amănunte asupra vieții lui Vermeer lipsesc. După cum am spus, aproape două secole, este cu desăvârșire uitat. Picturile sale se izidesc prin poduri sau sunt vândute, purtând nume străine, bine plătite.

Un critic de artă francez, Bürger-Thoré, îl «descopere» în anul 1866 și începe cercetări pătimașe prin colecțiile întregii Europe.

Acum specialiștii pornesc la lucru. Până la această dată chiar cercetătorii cu deosebire încercați nu-l luaseră în seamă. Insuși Fromentin, cel mai subtil comentator al picturii olandeze, nu-i dăruiește decât câteva rânduri. Totuși, surprins, îl socoate «une particularité de l'art hollandaise» și îi recunoaște «des côtés d'observateur assez étranges». Și Fromentin era doar un critic pătrunzător care întrunea însușiri rare: era pictor destul de dibaci și psiholog delicat (romanul «Dominique») iar cartea sa «Les Maîtres d'autrefois» este cu adevărat cea mai iscusită analiză a picturii olandeze. Taine, în «Les peintres aux Pays-Bas» (1865), nici nu-l citează. Însă, odată cu întâiul pătrar al acestui veac, fama coboară asupra lui Vermeer. Câțiva entuziaști printre erudiții olandezi îi consacră ani de cercetare, cu rezultate însă doar conjecturale (Bredius, Hofstede de Grost și alții). Abia astăzi însă, Vermeer începe să fie prețuit de public. Astăzi abia, sensibilitatea epocii noastre recunoaște în această pictură, esențele unei arte al cărei rafinament a rămas cu desăvârșire neînțeleș trecutului.

Astăzi chiar manualele profesorilor universitari încep să-l recunoască drept «un des plus purs poètes de la peinture» (Louis Hourticq, *Hollande*, 1932).

Se cunosc în întreaga lume, vreo patruzeci de tablouri, ce pot fi neîndoielnic puse pe seama lui Vermeer și câteva care sunt încă nesigure. În cercurile cunoscătorilor și ale interesaților, cercetările în vederea noilor descoperiri, «goana după un nou Vermeer» urmează cu înfrigurare. Astăzi, un singur Vermeer înseamnă, pentru un muzeu, un mic tezaur. Este mai scump plătit decât

Rembrandt, astăzi. De curând s'a vândut în Amsterdam un tablou de Vermeer, pentru vreo 8 milioane de lei. Colecționarii și muzeele plătesc aceste sume uimitoare, pentru tablourile unui pictor, care ani întregi nu a putut plăti pâinea cea de toate zilele pentru copiii săi, mulți. (Un călător al epocii înseamnă în notele sale că a văzut la brutarul uliții lui Vermeer, două din tablourile mari ale acestuia, luate amanet.)

IV

Fără amintirea câtorva date, Vermeer nu poate fi luminat istoricește, și rosturile picturii sale sunt și mai greu de prins.

Pe la 1650 când începe Vermeer să lucreze, Olanda este în culmea înfloririi sale sociale și artistice. Este ceasul cel mai de seamă al picturii Țărilor-de-Jos. În Amsterdam, Rembrandt, cu câțiva ani înaintea, atinsese cea mai zgomotoasă faimă, față de contemporani.

(După această epocă de plinătate și de fapte, urmează ruptura cu vremea sa și refugiul într'o viață de creație înfrigurată, mizerie și neliniște mistică.)

În Haarlem, bătrânul Franz Hals, între cârciumă și atelier, glorios, ursuz, temut, își exploatează și instruește numeroșii ucenici.

Este vremea lui Brouwer, Ostade, Metzys, Terborch, Cuypp, Potter . . . În aceeași vreme cu Vermeer lucrează Steen, Hobbema, Isaac Ruysdael, unul din marii peisajisti ai lumii, Maas, Pieter de Hoch.

Pieter de Hoch, care a pictat minunate interioruri olandeze, a trăit câtăva vreme în Delft. Singură arta acestuia are ușoare înrudiri cu arta lui Vermeer.

Pictura olandeză — spune Fromentin — nu a fost și nu putea fi decât portretul Olandei, icoana sa exterioară, adevărată, amănunțită, întreagă, asemănătoare; fără nicio înfrumusețare.

Portretul oamenilor și locurilor, al obiceiurilor burgheze; al piețelor, al ulițelor, al câmpiilor, al mării și al cerului; așa trebuia să fie restrâns în elementele sale temeinice, programul urmat de școala olandeză și acesta chiar fu, din cea dintâi zi până în ultima.

Pare că nimic nu era mai simplu decât să descoperi această artă prozaică și totuși, de-a-lungul istoriei picturii, nu se închipuise niciodată ceva mai larg și mai nou. Dintr'o dată totul este schimbat,

în chipul de a concepe, de a vedea și de a reda : punct de vedere, ideal poetic, alegere în studiu, stil și metodă ».

Intr'adevăr, pictura olandeză, ultima dintre marile școale ale apusului, este singura care nu împrumută nimic Italiei. Plastica Renașterii italiene însemnase o sonoră glorie a omului. După dogmele acestui magnific « Rinascimento » — patetică lărgire a canonului antic — arta trebuie să fie tipică, idealizată, construită transpusă în absolut. Artă trebuie să fie selecție, deci eliminare, sinteză, elocvență, frumusețe ritmică, simetrie clară.

Nici unul dintre aceste ideale clasice nu e primit de realismul olandez.

Aci, unicul ideal este un meșteșug pictoricesc desăvârșit.

Acest meșteșug izbutește să ajungă așa de desăvârșit, încât realismul olandez pare astăzi încă mult mai « natural » decât « naturalismul » vremii noastre.

Pictura naturalistă pare, în fața acestui meșteșug olandez, așa de simplu, de sigur, de cordial, ostentativă, retorică, literară, « ne-reală » și de o tehnică improvizată.

Realismul măștrilor olandezi este unic în istoria picturii. Meșteșug fără trucuri, artă fără vis.

Arta acestui popor de burghezi : practici, fără imaginație, veșnic robotind — nu are nici o urmă de spirit latin, precum e arta Flandrei, catolică și fastuoasă. Este arta unui popor cu tradiții religioase rupte, cu un cult bisericesc nou, fără chipuri. Poporul acesta are obiceiuri prozaice, iubește economia și măsura, este fără îngăduință pentru lux ; pentru gratuit, pentru fantezie, și în vocabularul său cuvântul « melancolie » lipsește.

Trei pictori olandezi, printre cei mai de seamă ai lumii, depășesc hotarele și semnele suflatești ale acestei arte. Rembrandt van Ryn, Isaac Ruysdael, Jan Vermeer van Delft. Nici unul nu e înțeles de vremea sa. Toți trei mor săraci, lucru neobișnuit printre pictorii epocii — toți bine plătiți.

Rembrandt veșnic fugărit de creditori și suspectat de burghezi, moare în mizerie și singurătate ; Ruysdael, bolnav, părăsit, într'un azil de bătrâni ; Vermeer, cu tablourile scoase la licitație. Inșă suflatește, Vermeer se deosebește temeinic de Rembrandt și Ruysdael.

Ruptura dintre viziunea sa artistică și gustul vremii sale n'are nimic patetic, după cum se întâmplă cu neliniștitul Rembrandt sau singuratecul Ruysdael.

Arta lui Vermeer închide însușirile cele mai puțin văzătoare. Virtuozitatea sa fără seamăn poate trece nebagată în seamă.

Melancolia sa este delicată. Arta lui Vermeer este arta unui spirit armonic. Viziunea sa plastică nu cuprinde nimic dramatic, nimic neliniștitor. Chipurile lui Rembrandt turbură, peisajul lui Ruysdael împovărează, lumea lui Vermeer încântă.

Arta lui Vermeer poate surprinde însă numai prin desăvârșita sa liniște, neobișnuita limpezime, nesfârșita sa valoare de incantație.

Arta lui Vermeer este de o înaltă discreție. Esențele sufletești distilate în plastica lui Vermeer purced dintr'un singular clasicism al spiritului.

Nici arta lui Vermeer nu are vădite legături cu clasicismul italian sau antic, în înțelesul școlar al cuvântului, însă este o artă construită pe linii de mare eleganță sufletească.

Ceea ce turbură în această artă este tocmai puritatea, neomeneasca sa puritate. Altfel întreaga poetică vermeeriană înseamnă armonie lăuntrică, liniște, bucurie gravă, sensualitate sublimată. Această atmosferă sugerează în chip firesc versurile:

Là, tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté.

(*Baudelaire*)

în care André Gide recunoștea cea mai subtilă definiție a *spiritului* clasic.

Universul vermeerian este orânduit în jurul omului, într'un chip ce amintește de asemeni ierarchia universului clasic. Însă tactul intim cu care Vermeer graduează rosturile lucrurilor, în mijlocul cărora se înscrie omul, măsura cu care Vermeer învie tâlcurile unei lumi familiare, sunt de o delicatețe și de o armonie fără seamăn.

Vermeer este singurul, în întreaga pictură olandeză pecetluită de pitoresc și culoare locală, în a cărei artă, interpretarea omului tinde numai către sens plastic și melodie. Pictura sa nu are accent particular, semnificație psihologică sau socială, subliniată. Și lucrul acesta este cu deosebire însemnat. Pe vremea lui Vermeer, domnesc două tendințe printre pictorii olandezi.

Câțiva, cu totul copleșiți de Rembrandt, pe care îl admiră fără să-l înțeleagă, încearcă să închege o lume biblică, stângace și artificială. Ceilalți mulți, meșteșugari excelenți, fac, după cum s'a spus, « portretul vremii lor ».

Vermeer nu poate fi socotit nici printre unii, nici printre ceilalți. Deși pictează unele din « subiectele » realiste, chipurile și interioarele lui Vermeer capătă, rămânând totuși simple, un așa de osebit accent de umanitate, încât Bürger-Thoré, primul său comentator, se vede nevoit, fără nici o dovadă de fapte — să-l socoată elevul lui Rembrandt.

Vermeer nu numai că nu a lucrat în atelierul lui Rembrandt, dar rosturile lui sufletești, temeinice, sunt protivnice viziunii și tehnicei lui Rembrandt.

Pictura lui Rembrandt este grea, neliniștită, făcută «în plină pastă» și spiritul acestei arte este biblic, pesimist, transcendent.

În minunatul tablou din Dresda, Curtezana, tablou pictat la vârsta de 27 de ani, se poate ghici o interpretare liberă a clar-obscurului rembrandtian.

Însă această umbră vagă ce învăluește lucrurile în acest tablou este de o frăgezime încântătoare și nu înseamnă decât o prețiozitate a manierei de tinerețe. Mai târziu, acest tribut tehnic, al unui artist tânăr ce se caută încă, plătit marelui Rembrandt, nu se mai vedește nicăiri.

Căci Vermeer este un spirit armonic. Poezia operei sale picturale nu are înrudiri cu trudnicul pathos rembrandtian. Melancoliile sale sunt senine. Nostalgia sa purcede din tâlcurile tăcerii și tinde către tărâmurile nesfârșite ale visului.

Glasul său se înalță către cântec, în acorduri pure, stenice, limpezi. Accentele artei sale sunt muzicale azeziuni la viața de toate zilele. Vermeer nu se refugiază într'o lume transcendentă, după cum face Rembrandt.

El nu umple tablourile sale cu o umanitate neliniștită, peste care plutește fosforescența ciudată a sensurilor subconștiente.

El nu năzuește către duh, sub nimbul clar-obscur al miturilor biblice.

El nu alungă omul, precum întunecatul Ruysdael, pentru a se cufunda în priveliști grele de tăcere și de furtună. Universul vermeerian suferă doar o nevăzută transfigurare poetică.

Nimic nu este anulat, nimic nu este vădit înfrumusețat, însă peste lucruri și oameni plutește un suflu spiritual de o asemenea puritate, încât totul ajunge farmec, melodie, fragment armonic.

Un sens panteist, subtil, precum un gând nemărturisit învăluie viziunea plastică.

O delicată atmosferă spirituală străbate și învie gestul uman și pasta picturală. Tainicele corespondențe dintre lucruri și gânduri capătă expresia plastică revelatoare. Faptă, simbol, trup, materie moartă, sunt exprimate de un meșteșug pictural de o nesfârșită complexitate.

În această atmosferă, transfigurată de duh și purificată de cântec, plutesc nevăzute în jurul omului, toate substanțele vieții și acele cuminiți simboluri ale cotidianului

...symboles

Qui l'observent avec des regards familiers...

(Baudelaire, *Correspondances*).

Toate obiectele își păstrează tâlcul lor particular, rostul lor de toate zilele, banal, mut, mediocru, însă accentul lor expresiv capătă valoarea melodică.

Ele sunt surprinse în starea lor modestă, însă situate în armonia sufletească a acestei arte de lumină, lucrurile par transpuse într'un plan feeric, cu ecouri nemărginite :

«La simple contemplation d'une fleur dans un verre d'eau, d'un coin du ciel à travers la fenêtre, d'un pli de souffrance sur un visage d'homme, sont la révélation de l'infini, pour qui sait accorder sa vie à la vie de l'univers» (Duhamel).

Și cum în creația înaltă de artă nu se află realitate sufletească cât de subtilă, care să nu se înscrie în însuși complexul tehnic al mijloacelor de expresie ale artistului, meșteșugul lui Vermeer este atât de rafinat, paleta și tușa sa sunt atât de riguroși deosebite după structura materială a lucrului pictat, redarea atât de delicat exactă, încât virtuozitatea ajunsă la această culme se anulează pe ea însăși și orice urmă de virtuozitate — în înțeles vulgar — dispare. Totul devine simplu, firesc, fără sfortare. Preciziunea, sublimată de spirit, ajunge nepăsare de joc și fluturare de suflet. Tot ceea ce e frumos — spunea Nietzsche — este ușor și plutește pe aripi fragile.

Este o bună sugestie, pentru a descoperi spiritul frumuseții clasice.

Olandezii Fyt, Kalf, Klaes și alții, pictori de naturi moarte, contemporanii lui Vermeer, au realizat o pictură de mare migală, de o perfectă materialitate. Ei au pictat luciul cristalelor și carnea piersicilor, reflexele catifelei, transparența vaselor și irizările materiilor prețioase, detaliile obiectelor de fast, aparențele sensuale ale bucatelor gustoase, cu o exactitate care uluște. Acești pictori au izbutit să fixeze toate nuanțele de volum, culoare și ton, toate «valorile» plastice ale «naturilor moarte» cum le numește o urîță vorbă de atelier¹⁾, cu o precizie desăvârșită.

Dacă arta, așa de copioasă și de vie a lui Balzac făcea concurență — după cum s'a spus — stării civile, această artă precisă și materială face concurență concretului însuși. Pictura aceasta este, tehnicește, fără greș. Nici aci nu se poate vorbi de simple «tururi» sau trucuri de atelier, de simplă dibăcie tehnică, precum la anumiți pictori germani ai veacului trecut, sau la «pictorii» de bilete de bancă de pe cheiurile Dâmboviței, sau de aiurea. Nu, aceștia erau pictori adevărați, oameni de treabă și admirabili meșteșugari, care iubeau naturile moarte pe care le pictau și pe care le studiaseră ani de zile cu râvnă și înțelegere stăruitoare. În pictura lor, carnea fructelor respiră, vie, cleștarul vaselor sclipește real.

Însă semnificația sufletească a acestei picturi este mediocră. Suflul spiritual al acestei arte e scurt și sărac. Transfigurația ce purcede din sensibilitatea artistului nu se ivește. Nici o undă de vis lăuntric nu dematerializează obiectul.

Volumele rămân grele, reci, străine omului. Nimic nu umanizează materia. Peste umilința silnică a concretului nu se înalță nici un accent de confesie artistică. Liric și plastic, arta aceasta are prea puține lucruri de mărturisit și rămâne o migăloasă explorare a universului concret.

De aceea această artă, fără incandescență interioară și fără orizont spiritual, precisă și strâmtă, poate interesa, poate plăcea o anumită vreme, însă ajunge curând apăsătoare, aproape dușmănoasă. Distanța dintre această pictură și pictura vermeeriană este imensă. Este distanța dintre proza meschină și poezia rafinată.

---

¹⁾ Cuvântul nemțesc e minunat: Stilleben, viață liniștită.

Însă cea mai înaltă măiestrie, cea mai desăvârșită puritate, marea taină plastică a picturii lui Vermeer sunt închise în tehnica *luminii* sale. Lumina a fost de asemeni cercetată, amănunțit și pățimăș, în întreaga jumătate a veacului trecut și până azi încă — de *plein-air-ismul* impresionist francez și european.

Dela « luminismul » fragedelor dimineți pe apă, ale unui Monet sau Sisley, până la « *pointillismul* » sau « *tactilismul* » unui Seurat sau unui Signac — senzația luminoasă savant disociată — trecând prin toată gama impresionistilor francezi și germani (Liebermann, Slevogt, Corinth, etc.) — toate bogățiile de nuanță, toate reflexele, toate efectele de umbră și temperatură ale luminii au fost studiate.

Anotimp, atmosferă, loc, ceas și — din nou în sens clasic, o dată cu Cezanne — « tonul local », statornic și spiritual al peisajului, au fost surprinse și fixate de paletă, în instantaneitatea lor adevărată, în ținuta lor particulară, unică.

Și totuși lumina lui Vermeer rămâne fără seamăn și aerul interiorurilor sale de o imaterialitate neîntrecută.

Căci niciodată aerul din jurul lucrurilor, radiația luminii în preajma obiectelor nu au fost cu atâta dragoste mângâiate, niciodată respirația intimă a unei camere nu a fost atâta delicateță evocată, precum a izbutit arta lui Vermeer.

Însă adevărata însemnătate a unei arte, atât de desăvârșită ca migală tehnică și totuși atât de apropiată de lumea visului și a simbolului, depășește nemăsurat minunatele sale victorii plastice.

Cuvioasă recunoștință se cuvine să închine iubitorul de frumos *spiritului* acestei arte.

Arta lui Vermeer, arta celui mai subtil dintre pictori, a îngăduit închegarea câtorva poeme picturale de o puritate de accent sufletesc fără asemănare. Arta lui Vermeer — reverie închisă în forme perfecte și totuși familiare — a plasticizat poetic viața lucrurilor mărunte.

Lucrurile nu se pot destăinui muritorului de rând. Câteva spirite, cu osebire delicate printre marii artiști ai lumii, ca Vermeer, au izbutit să înalțe în planul expresiei câteva din aceste taine ale vieții de toate zilele.

Și astfel, în această artă senină, limpede, fără urmă de pathos exterior, putem surprinde câteva șoapte din limbajul sufletului și al lucrurilor mute.

NICOLAE ARGINTESCU

K I P L I N G

Omul care, nu mai departe, la 30 Decembrie trecut împlinea șaptezeci de ani a fost mai mult decât un poet, un imperiu; sau, ceea ce poate e și mai mult decât atâta: imperialismul britanic.

De aceea nici nu se mai auzea de dânsul în ultima vreme, — lucru de care, se pare, poetul însuși se consolase cu aceeași ușurință, cu care suportase o faimă ce, dacă nu l-a luat din așternut, l-a înrolat nu mai puțin la vârsta când oamenii de obicei își fac cel mult stagiul militar...

Chiar cu prilejul aniversării sale recente, oricât anume critici de sânge și structură străină au căutat să-l exalte în trecut, — s'a vorbit prea puțin de cel care la 1888 lua Londra cu asalt, și se înscrisa, tânăr recrut, pentru trei sau patru decade, în continentele gloriei.

S'a vorbit în schimb foarte mult de India și coloniile britanice, războiul în Transvaal, sau războiul mondial, marinarii englezi sau regina Victoria, comerțul englez sau oficialii englezi, — despre tot acel imperiu britanic, a cărui primă unitate el de fapt a identificat-o, cu povești și cântece soldățești recitate din Calcuta și până în Quebec! S'a vorbit mai mult de aceste lucruri decât de poetul care le-a cântat până la neiertata sa identificare cu ele.

Toate aceste lucruri astăzi existând, — unele fiind chiar mai de actualitate ca oricând, singur poetul — lucru ciudat — ne pare inactual, uitat, inexistent chiar. Idolatrizat cum n'a fost scriitor pe lume, în ultima decadă a veacului trecut, azi era aproape renegat de o generație pornită, concomitent cu Kipling, dar fără dânsul, dela decadentismul simbolist al estetismului dela 1896,

prin liberalismul politic, al începutului de veac, și ajunsă azi la cerebralismul desagregat al lui Aldous Huxley, Lawrence, sau Joyce.

Bătrân de glorie la vremea când această generație începea cochetăriile sale cu moda, dânsul n'a putut — și n'a vrut — s'o urmeze nici în supra-stilismul lui Paters, Yeats sau Oscar Wilde, nici în generozitățile liberalo-idealiste ale lui Richard le Galienne, nici cu atât mai mult, în hiper-sensitivismul literar al epocii noastre.

De ce să n'o spunem, Kipling a fost un poet ce se supraviețuia, fiindcă oricât de citat era în antologii patriotice, și oricât un Stanley Baldwin, premierul englez, făcea din ruda sa poetul său favorit, poezia lui s'a absorbit într'atât de mult în temele pe care le-a cântat, încât azi, când aceste teme au ajuns loc comun al politicei britanice, funcțiunea lor poetică a încetat, și cu ea și interesul în versul care a executat odinioară această funcțiune.

E soarta ingrătă ce paște pe poetul al cărui scris e mai mult un oficiu public, decât o funcție vitală. Poezia aceasta încetează odată cu rațiunea de a fi a oficiului public. Kipling mai putea găsi și azi, în temperamentul său de Viking al poeziei — un Viking cu lunete — rezerve poetice. Existența lui însă era nu mai puțin aceea de a fi fost . . . Dacă ar mai fi scris cum scrisese acum câteva decade — până în 1907, de pildă, când a luat premiul Nobel — Kipling n'ar mai fi fost poetul care a fost; dacă ar fi scris altfel, n'ar mai fi fost Kipling . . .

Intr'atât poetul se identificase temei, că tema îl omorîse anticipativ.

Sărbătorirea de ieri a poetului a fost mai mult sărbătorirea absorbției poetului într'un crez; critica lui de azi e mai mult culegerea lui, atom cu atom, din cenușa unei vetre . . .

* * *

Viața lui Kipling oferă cea dintâi procesul acestei identificări cu neamul.

Rareori o viață mai *dedicată*; și prin aceasta mai monotună, mai lipsită de interes. Copilul care naștea la 30 Decembrie 1865, dintr'un tată englez, curatorul Muzeului din Lahore, și din fosta d-șoară Alice Birmingham, își făcea repede studiile în Anglia, la un colegiu unde se îmbiba de cultul eroilor englezi și al demnităților de ierarhie în viață; iar la 17 ani se întorcea în India ca să devină sub-directorul *Gazetei Civile și Militare* din Lahore.

De atunci viața sa e un scris zilnic închinat patriei — gazetarul exaltându-se epic în poet, poetul neuitând niciodată că a fost gazetar.

Funcționar neoficial, funcționar poetic și colonial al Imperiului britanic, dânsul va rămâne până la capăt acest funcționar. În India va vorbi despre superioritatea mesianicei rase britanice; în Anglia, venit să-și culeagă fulgerătoarea consacrare, va vorbi despre India engleză; cum arată poveștile indiene publicate în *Macmillan's Magazine*¹⁾. Dacă pentru a ajunge în Anglia trece prin India, China, Japonia și America, e ca să se îmbete și mai mult de mare, — amanta imperialistă a englezului. Dacă stă câțiva ani în America, e nu numai ca să se însoare, dar ca să găsească un ecou nou, un ecou-rudă, pentru imperialismul său britanic. Dacă face o călătorie de stagiu pe un crucișător englez, e ca să facă cunoștință cu cel mai mare aliat al forței engleze, flota, pentru care chiar scrie cartea dela 1898: *A Fleet in being* (O flotă în ființă); iar dacă dela această dată își începe vizitele în Africa de Sud, e ca din coloniile engleze să se întoarcă și mai îndrăgostit cu neamul, și mai convins că pământul trebuie oarecum să-i aparțină...

Un poet așa dar ambulant al Imperiului britanic; o liră care se plimbă pe toate suprafețele lui de apă și uscat, — un Apollo cu banjo dacă ne gândim că lira acestui Apollo ambulant era, — după toate regulile coloniale și printr'un temperament al său de cântăreț dialectal, mai mult un banjo...

Ca să devină aedul Imperiului britanic Kipling avea două șanse. Să cânte acest imperiu în adâncimile lui de imensă umanitate; sau la suprafața lui de imens pitoresc local și tot așa de mare interes politic.

Ca și copilul din Plato, care atunci când i se oferă să alege între două lucruri, le ia pe amândouă, ar fi putut lua și dânsul ambele teme. Într'însul dormita însă un gazetar, așa, de pildă, precum în greul lui Pericle dormita un atlet. Dacă s'ar fi născut la Londra, și ar fi trăit tot acolo, Kipling ar fi ales poate întâia alternativă. A rămas chiar în tot scrisul său o notă de universalitate, ce-l apropie de Carlyle și Ruskin, și de o întreagă romantică ideologică, și care era: *cultul eroilor*.

---

¹⁾ Apărute mai târziu în *Life's Handicap* (1891).

Ca și Carlyle înaintea sa, ca și Wells după el, Kipling vede omenirea desenată în eternitate, de mâna eroului. Ea singură traversează calea dumnezeiască a omului. Poporul, mulțimile acoperă cu praf, șterg cu desordine urmele eroului prin viață; e rolul conducătorilor, elitei politice, să regăsească aceste table ale legii eroice, și să instruiască poporul întru ele. Esența vieții e datoria; slujba vieții: jertfa pe altarul Datoriei, norma ei eroică:

Dacă, beți de priveliștea puterii, noi ne deslegăm
 Limbile cu lipsă de smerenie față de Tine,
 Și 'n lauda de sine care place doar Gentililor
 Sau semințiilor mai făr' de Lege,
 Doamne Dumnezeu părinților noștri, fii cu noi,
 Ca să nu uităm, ca să nu uităm. . .

Dar această elită nu este a unui ideal de perfecție umană, ca la Carlyle; nicio elită intelectuală care să îndrumnezeiască pe om cu ajutorul științei și tehnicii afurisite, ca la Wells; e o elită numai engleză. . .

Eroismul lui Kipling dela început se îndreaptă spre imperialism.

Să mai adăugăm și că poetul trăiește în India, și că India era la vremea aceea, mai ales, centrul motor al Imperiului britanic, ca să înțelegem de ce poetul n'a mai ezitat un moment să-și acorde lira eroică la nervii acestui centru motor, și să cânte *trepidația unui imperiu*, mai mult decât *sufletul lui din adânc*. Trepidația politică, oficială a Imperiului britanic. . .

Trăind în India, nu l-a interesat cât de puțin trecutul ei imens, conflictul epic dintre rasele ei, superstițiile, frământările ei după o regăsire în mitul dispărut — mistica languroasă a unei grandori apuse. Nu l-a interesat nici măcar conflictul dintre vechea ei civilizație și noua civilizație engleză.

Nu *India* l-a interesat, ci *Departamentul englez* al Indiei; nu civilizația ei, ci animalele și curioșii ei; nu triumful unei persistențe de rasă, ci triumful comerțului britanic în Asia; nu omul, ci funcționarul; nu sfântul, ci țesătorul de bumbac; nu eroul chiar, ci soldatul englez colonial; nu marea chiar, ci cuirasatul care cucerește marea (și e negreșit britanic).

De două ambiții poetice se prevalează în volumul dela 1898, *The seven seas* (Cele șapte mări): de a cânta *cântecul imperiului*

și *cântecul aburului*. Cu adânciri în eroismul luptei și datoriei, cu explorări meticuloase de forță britanică, ele, se poate spune, sunt cele două, și aproape singurele ambiții ale vieții sale...

Da, India va veni la dânsul cu misterele ei; dar foarte rar, ca în povestea: *The man who was* (Omul care a fost), în spatele căreia simțim parcă răsuflarea de mit a întinderilor hindustane; sau ca în *The bridge-builders* (Constructorii de poduri) unde, în viziunea lui Peroo și a inginerului Findlayson, apar zeii vechi ca să descătușeze apele fluviului, la cererea duhului tutelar.

Majoritatea celor vreo două sute de schițe indiene atacă însă această viață la suprafață; în tehnica ei industrială și agricolă; în pitorescul ei de magie și legendă; în simbolicul ei de șerpi, tigrii și elefanți.

Despre oamenii sfinți ai Indiei, iată tot ce găsește să spună în *Kim*, una din cărțile sale cele mai populare:

« Toată India e plină de oameni sfinți, bolborosind bibliei în limbi străine; scuturându-se și consumându-se în focul propriului lor zel; visători, băl-băiți, vizionari; așa cum a fost dela început și cum va fi până la sfârșit ».

Rece, succint, oficios; nicio adăstare în documentul omenesc; niciun fior de înțelegere; exact cum ar vorbi un șef de departament, sau un ofițer de garnizoană.

Dacă sfinții Indiei sunt aceștia, regii ei nu sunt decât:

« regi ursuzi, cu barba neagră, care stau la masa de consiliu a Indiei »,

— o ironie, cum vedem, cel mult binevoiește să arunce acestor... ipistați cu coroană ai vice-regelui.

Iar dacă imbatabilul său simț descriptiv se va cere totuși folosit, el se va prevala atunci de pitorescul climateric al Indiei, cerul ei arzător, căldura colcăitoare de oameni și lucruri, nopțile de iubire grea, — și atunci vom avea ceea ce s'a numit de unii critici: « cea mai fierbinte nuvelă din literatura universală », minuntata *City of the dreadfull night* (Cetatea nopții grozave); sau frumoasa *At the end of the passage* din care voi reproduce un pasaj mai scurt:

« Atmosfera înăuntru era numai de 104 grade, cum arăta termometrul; și grea de mirosul ticălos al lămpilor prost filate de kersones; iar duhoarea asta, combinată cu aceea a tutunului natal, cărămida coaptă și lutul ars, trimetea inima multora jos în cismă, fiind mirosul Marelui Imperiu Indian, la vremea când devine pentru șase luni o casă de tortură ».

Mai e în opera lui Kipling, băștinașul, « the native ». Dar Indianul trăiește nu în funcție de dramele lui de sânge sau de suflet ; ci mai mult în funcție de diverse ocupații, printre care conflictul cu soldatul sau funcționarul englez (unii ar spune împilarea, domesticirea lui de aceștia) e cea mai predilectă... Acești doi sunt pasiunea adevărată a scriitorului : exaltarea acestora, fie în elogiul negativ al satirei — pentru lipsa dela datorie sau superficialitate în concepția lor britanică — fie în elogiul pozitiv al eroificării, pentru spiritul de jertfă misionară, — exaltarea în orice caz a imperialismului acestora, cu cele două corolare : *forța și disciplina*, ambele duse până la ultima rațiune a dreptului de a ucide, negreșit pe indian. (Dumnezeu făcând, pe cât se pare din poezia lui Kipling, pe indian, ca să aibe un englez în cine trage...).

A, mai e și femeia ! Pentru un scriitor pentru care « pe lume există două lucruri unul mai frumos ca celălalt : războiul și iubirea », ne-am așteptat ca paginile sale să fie răscolite de ea, ca de o lavă. Dar vai, lava este tot oficială ! Femeia lui Kipling e politică. Este sau indiana care cu favorurile calde ale cărnii cumpără bărbați, protecție și avantaje pentru ai ei ; sau englezoaica de import, care prin problemele puse de viața erotică sau numai conjugală, complică existența candidaților la eroism, sau măcar la împlinirea datoriei departamentale.

Așa se întâmplă cu căpitan Gadsby, care în *The story of the Gadsbys*, — unul din cele șase volumașe ale sale de celebritate, publicate în Allabahad între 1887—1889 — se vede ne în stare să facă față datoriei sale în India, fiindcă soția nu poate suferi climatul și-i cere să meargă în Anglia.

Mai multe încercături produc de sigur bieților ofițeri și oficiali britanici diversele Lalune, care, din lupanare sau case cum se cade, în Capitală sau la Simla, unde Indienii își trimet soțiile singure, își întind vrăjile lor arzătoare asupra coifului britanic.

Mai sunt și animale în cărțile lui Kipling. Și e tot ce poate fi mai fermecător. Neavând cum să le pună în funcție de imperialismul britanic, poetul se lasă unui gust de maestru animalier. Un elefant, în Kipling, e o magie. Fantezia orientală a topit, ca și femeia, coiful britanic, și l-a turnat din nou în lampa lui Aladin, la lumina căreia răsare, cu urși, pantere, șerpi și elefanți, profilați pe cerul unui simbolism umoristic, o adevărată mitologie veselă, a junglei.

Și atunci poetul debutează în 1886 cu *Departmental Ditties* (1886) (Motive Departamentale), teme de oficialitate engleză tratate cu un vers satiric sau epigramatic de puțină importanță. Curând, o serie de *Plain Tales from the Hills* (Povești simple din dealuri). În fruntea lor obișnuște să pună uneori câte un motto în versuri. Din acestea — unele foarte reușite — a ieșit primul său volum serios de versuri, *Barrack-room Ballads* (Baladele cazărmei) unde facem cunoștință cu energetismul lui Kipling. Un energetism ce n'are nimic a face cu energetismul natural, panteistic, al lui Whitman, și care merge până la voluptatea sângelui vărsat.

Da, gonește ciuța roșie prin pārloage
 Călare urmărește vulpea dacă poți,
 Dar pentru plăcere și profit la un loc
 Ingăduie-mi vânătoarea omului.

Adevărat, mai târziu ne spune că vrea vânătoarea omului în suflet, dar nu prea înțelegem ce e aceea.

Cu volumul *The seven Seas*, cântecele de soldat devin cântece de marinar; iar autorul se dovedește un maestru al baladei. În « magia mării » dânsul vede mai puțin misterul și mai mult aventura bărbată; dar uneori, ca în *Sestina for the Tramp-Royal* (Sestine pentru Vagabondul-Regal) satira se ascunde în senzația dure-roasă a spiritului rătăcitor al omului.

După această colecție, poezia lui Kipling capătă o formă mai mult împrăștiată și ocazională; dar nu mai puțin conținând cele trei lucruri mai bune pe care le-a scris în versuri: *The Vampire*, o necruțătoare satiră împotriva femeii; *The White man's burden* (Povara omului alb) și *Recessional*, citat în toate antologiile, o odă scrisă cu prilejul celui de al doilea jubileu al reginei Victoria și publicată mai întâi în *The Times* dela 17 Iulie 1897.

Războiul l-a făcut să urmărească pas cu pas frontul aliaților, cu innuri adresate Franței:

— o, Franța, pe care toți o adoră,
 ultima care să părăsească adevărurile vechi
 nepieritorul Adevăr,
 sufletul atrage spre tine îndrăgostirile lumii
 în tine iubim, șervim, abjurând orice ură,
 Franță, Omenirea întreagă.

adresate Belgiei, Angliei ai cărei soldați recent mobilizați trebuie să știe că nu există decât o lege :

sabia scoasă din teacă...

sau Italiei, care mai șovăe, Irlandei căreia îi compune un marș special, după cum nu uită să cânte digurile de război, tancurile, tinerii care cad, și pe eterna Mater Dolorosa.

Pe toate le cadențează într'un vers bărbat, cu suflu de aramă în el și cu convingerea că, fie vorba de Franța sau Anglia,

Privirea sa mângâie Patria

Și sabia asta furioasă îi redă libertatea...

În total se poate spune că poezia lui Rudyard Kipling a făcut pentru cauza imperialismului britanic tot atât de mult cât și câteva guverne engleze la un loc; dar: epigramatic, vioi, cursiv, și oricât de plin de forță animală, dânsul n'a scris un singur vers ca Shelley; și toate baladele sale la un loc nu fac cât o singură baladă de Coleridge (*The ballad of the ancient mariner*, de pildă).

* * *

Proza lui Kipling, mult superioară versului, fermecătoare de simplitate, energie naturală, simț al realității, virtuozitate de amănunt omenesc, sau tehnic, pitoresc al naturii, umor și bună dispoziție, atinge, mai ales în povestirile despre animale, ceea ce s'a numit: *magia kiplingiană*.

Fondul e aceeași plimbare a coifului englez pe suprafața eternului omenesc; dar zecile de istorioare din *Cartea Junglei* (întâia și a doua) au în ele o fascinație ce ține de mitologie.

* Mama lui, Radha Pyari, — Radha cea drăgăstoasă — care fusese prinsă « în aceeași partidă ca și Khala Nag, îi spuse, înainte ca fildeșul lui de lapte « să-i fi dat, că elefanții care se sperie, totdeauna își fac rău; și Khala Nag « știa că sfatul i-a fost bun, fiindcă întâia oară când a văzut o bombă explo- « dând lângă el, a dat înapoi țipând, într'un mănunchi de carabine, și « baionetele l-au înșepat în toate regiunile moi. Așa că înainte de 25 de ani « el se lasă de speriat; și așa, era cel mai îndrăgit și mai bine îngrijit elefant « dela Departamentul Indiilor. El cărase corturi, corturi în cantitate de o « mie două sute funzi greutate în marș în India de Sus. Fusese suit din ciocul « unei macarale cu abur, pe un vas, dus pe apă zile întregi și pus să care mortar « în spinare, într'un ținut ciudat și stâncos, departe de tot de India; văzuse « pe Împăratul Teodor zăcând mort la Magdala; și venise înapoi cu vaporul

« indicat, vorba soldaților, la medalia de război abisiniană ! Iși văzuse colegii « murind de frig și epilepsie, de foame și insolamție, sus la locul numit Ali « Musjid, zece ani mai târziu; și după aceea fusese trimis în Sud mii de mile, « ca să tragă și să așeze grămezi de grinzi uriașe de lemn de tek, la cherestelele « din Moulmein. Acolo, mai-mai să omoare un puui nesubordonat de elefant, « care tot trăgea la fit când era vorba de partea lui de lucru cuvenită ».

Nu vi se pare că e vorba de un soldat, de un erou de război, sau lucrător englez ? În orice caz, ați văzut, e vorba de Departamentul Indiei, și de efortul pe care fiecare trebuie să-l depună întru îndeplinirea datoriilor față de guvern.

Când nu sunt funcționari leali ale imperiului britanic, animalele lui Kipling sunt oameni. Adică înzestrate cu capacități omenești, — numai că la a zecea sau a suta putere. Ne aflăm atunci, cu imensă plăcere într'o lume de uriași minori, — o cosmogonie oarecum de curs primar, dar candidă și bine dispusă, mistică și umorescă . . .

Romanul cu accese autobiografice : *The light that failed* (Lumina care s'a stins) e mult inferior povestioarelor. Iar *Kim* dacă pe alocurea le egalează, e fiindcă-i mai mult o droaie de istorioare și episoade de viață indiană.

Totuși, ceea ce rămâne ca cea mai mare realizare kiplingiană în proză, e seria de tinerețe : *Soldiers three* (Soldați trei la număr), de povești de un haz nespus și cuceritoare veritate, în jurul a trei soldați. Primul dintre cele șase volume cu copertă de hârtie, care între 1887 și 1889 apăreau la Allahabad, ca să-l facă imediat celebru, el va trăi cât și literatura engleză — mai ales eroul ei central, faimosul Mulvaney, figură aproape tot așa de populară a literaturii engleze ca și Sir John Falstaff, — de fapt un Falstaff irlandez și minor, tipul irlandezului în viață, și în deosebi în armată, amestec ingenuu de contraste, cocktail savuros de fanfaronadă și sânge rece, umor și melancolie, nebunie și înțelepciune lumească.

Cu Mulvaney, dacă nu cu tunul englez (al cărui deputat pe viață s'a instituit, din oficiu literar) și cu alți câțiva ca Mulvaney, plus câteva animale fericite, Kipling intră în umanitate, și cu ea, în acea parte de veșnicie de care ea s'o fi bucurând.

ASPECTE EPICE CONTEMPORANE

1. M. Sadoveanu: Paștile Blajinilor, roman, edit. « Cartea Românească », 1935;
2. Ionel Teodoreanu: Lorelei, edit. « Cartea Românească », 1935;
3. C. Stere: In preajma revoluției, roman, vol. VII, In ajun, edit. Ade-vărul, 1935;
4. Mircea Eliade: Huliganii, roman, edit. « Naționala-Ciornei », 1935;
5. George Mihail Zamfirescu: Sfânta mare nerușinare, roman, edit. « Cartea Românească », 1936.

Curioasa titulatură de roman a d-lui M. Sadoveanu este inspi-rată din comoara folklorică moldovenească. Iată cum relatează autorul un obicei local puțin cunoscut:

« In cele din urmă zile din săptămâna Patimilor, este în sat la noi un obicei. Când pregătim aluatul pentru pâscă și cozonaci, alegem gălbenușul și albușul ouălor și strângem de o parte cojile.

« Trimitem pe o fetiță, dintre cele care ne dau ajutor, să ducă acele coji de ouă și să le deie drumul pe pârâu. Puhoiul de primăvară duce acele găoci ca pe niște luntrișoare. Când s'aprint făcliile Invierii, toate pâraiele care poartă găocile de ouă pe lumea asta curg pe tărâmul celălalt într'o apă mai mare. Acea apă le poartă nouă zile printre pustietăți până într'un loc unde hălăduște un neam părăsit: poporul Blajinilor. Când ajung găocile acolo, oamenii din acel ținut înțeleg că, pe lumea asta, s'a sărbătorit Invierea Domnului și o serbează și ei, mai târziu, în Lunea de după Du-minica Tomei » (p. 162—163).

Este o contribuție interesantă la istoria folklorului nostru și de aceea am găsit cu cale să o desprindem din context. In ceea ce privește romanul, este la drept vorbind, o naivă istorioară semă-nătoristă. Nu doar că am socoti vrednic de dispreț clasicul conflict

dintre arendași și proprietari, care a alimentat literatura deceniilor trecute. Dimpotrivă, credem că tema își poate afla înmprospătare, cu mijloace epice evaluate. Alta este însă pricina pentru care proaspătul roman al d-lui M. Sadoveanu ni se pare din cale afară nevinovat. La apogeul unei cariere glorioase, autorul pare a nu fi stăpân pe simțul auto-critic de selecționare. Deși a trecut de mult de turnantul fericit romantic al tinereții și a dat dovadă în «Zodia cancerului sau vremea Ducăi-Vodă» de o viziune matură și plenară, cu «Paștile Blajinilor» se întoarce pe urmele pașilor săi de demult. Suntem în plin convenționalism. Mai-mai plutim în dulcile idile ale Bucurei Dumbravă. Arendașul cu pricina, surprins de întoarcerea neașteptată a moștenitoarei, care cere regularea socotelilor, cu registre la zi, pune la cale prădarea sa de către un haiduc din părțile locului. Acesta însă, strunit de ibovnica lui, care este în serviciul domnișoarei, dejoacă planul, depunând scriptele slugii necredincioase, în mâinile stăpânei. Haiducul d-lui M. Sadoveanu face în felul său operă de justițiar, cam așa cum erau socotiți a faptui Jienii, Tunșii și Mărunțerii în imaginația străbunicilor noștri, acum un veac. Și întocmai ca iluștrii săi precursori, cestălalt a luat drumul codrului dintr'o năpăstuire administrativă, dar cu cel mai cristalin cuget. Nu lipsește nici iubita haiducului, ea însăși femeie isteată și bărbată, stihuitoare de versuri populare, care vai! — va săpa cu mâinile ei groapa haiducului ucis de poteră.

Ni se pare de-a-dreptul inexplicabil, cum de nu a găsit autorul o altă dezlegare mai onorabilă, prin care să zădărnicească spolierea domniței, dacă ținea cu tot dinadinsul să nu se săvârșească această nelegiuire. Soluția nu era grea, de vreme ce raporturile de forțe erau inegale. În timp ce arendașul nu dispunea decât de mărunțul sprijin al administrației satești, domnișoara venită din străinătăți se bucura de concursul nănașului ei, boier megieș, al unui verișor energic și al unui Cicerone semit, de toată încrederea. În asemenea împrejurări prielnice, ivirea haiducului, ca un *deus ex machina*, era cu totul de prisos. În țesătura poveștii, haiducul joacă rolul cusăturii cu ață albă. În acest fel, regisura romantică dă un aer de cărpeală povestirii bine îndrumate până atunci. Autorul reușise a solidariza în jurul arendașului, mica liotă politicianistă a satului, cu o trăsătură realistă, chiar dacă ușor tendențioasă, totuși savuroasă

Intr'adevăr noile întocmiri politice cu caracter de gașcă fac plauzibilă întărirea poziției arendașului prin subsidii mic-politicianiste. Ne așteptam așa dar la o obstrucție administrativă, ce ar fi mers în cercuri concentrice dela administrația locală, până la prefectură și poate chiar la tribunal. Am fi azistat astfel, cu o îngăduită forțare de notă din partea scriitorului tradițional, frondând democrația, la o delectabilă comedie politică și nu ne-ar fi descumpănit eventuala reușită finală a arendașului, ajutat de toate mărimile zilei. De altfel, într'un anumit moment al romanului, povestirea pare a se îndrepta în acest sens, cel puțin în temerile succesoarei, dar firul cel bun este întrerupt, pentru ca arendașul să recurgă la ajutorul haiducului. Și astfel, în locul unei comedioare politice, cu un grăunte pipărat de adevăr, am fost dăruți cu o rapsodie, în toată regula, semănătoristă. Ceea ce contribuie a da povestirii un caracter ciudat de parodie, este alăturarea ironiei lucide, de recuzita romantică. D. M. Sadoveanu schițează în persoana lui Levi Tof, o figură pitorească de misit, foarte vioaie și simpatică. Ce-i drept, personajul este secundar. Dar însăși tânăra proprietărească absentăistă, venită să-și ia în primire moștenirea, e creionată cu destulă siguranță, voluntară îndrăzneală și prevenită contra sentimentalismului vârstei.

Apreciind deci câteva din noile unelte ale romancierului, care până la un punct își domină povestirea și o îndrumază pe căi bune, cititorul rămâne cu atât mai nedumerit de abaterile prăpăstioase din decursul povestirii. Oricât am dori, nu putem lua de bună, gluma năstrușnică a romancierului, de a se juca cu haiduci ca pe vremea lui Pasvanoglu.

Cât despre structura cărții, trecând peste resorturile stricate ale șurubăriei, « Paștile Blajinilor », prin firul subțire al povestirii, ține de nuvelă și nicidecum de roman.

*

Dacă d. M. Sadoveanu are, ca să spunem așa, accidentale recăderi romantice, d. Ionel Teodoreanu, în schimb, este un romantic impenitent. Totul, de latitlu și până la ultimele rânduri, atestă pe cel mai romanțios dintre scriitorii noștri. Bunăoară, titlul. Este o poreclă avantajoasă, pe care și-o atrage absolventa de liceu Lucica Novleanu, când a fost surprinsă de prietena ei,

Gabriela Nei, făcând versuri. Tendința de a-și împopoțona eroina cu magicul nume germanic, ni s'ar fi părut mai potrivită unui romancier tinerel, dar în nici un caz unui scriitor de vechimea d-lui Ionel Teodoreanu.

De altfel, Lucica zisă și Luli și mai apoi Luli-boy, nu are nimic din tenebroasa atracție a zânei de pe Rin. Așa dar însăși coperta invită la o dispoziție de compromis asupra datelor reale ale ficțiunii. Avem întâi o întâlnire în tren, amenajată ca o coincidență, între candidata la bacalaureat, Lucica, și președintele comisiei de examinare, profesorul și romancierul Catul Bogdan.

Apariția pe peron a tinerei fete, care sare dintr'o brișcă cu brațele încărcate de flori, luând ochii profesorului dela fereastra vagonului, este de-a-dreptul teatrală. În tren, romancierul mai potrivește un leșin, de astădată însă al bărbatului, pentru ca prin intervenția întâmplătoarei vecine de compartiment să se înfiripeze idila. D. Ionel Teodoreanu nu simte falsitatea acestor procedee, prin care legau cunoștință și amor veșnic, fantomaticii eroi romantici. Curând apoi, după ce Catul Bogdan își scrutează sentimentele pentru a cere mâna fetii, romancierul dintr'însul face reflecția cum că: « N'ar fi acceptat niciodată într'un roman iscălit de el, viteza dementă a unei astfel de îndrăgostiri... » (p. 127). În realitate, nu faptul îndrăgostirii instantanee, *le coup de foudre*, este neacceptabil. Asemenea iubiri sunt destul de frecvente și pot trece din viață în roman, fără prejudiciu. Ceea ce este însă inadmisibil, este convenționalul situațiilor: profesor-elevă, soră de caritate-pacient, care denotă o lipsă fundamentală de măsură și de gust. De aci înainte, nimic nu mai poate să surprindă. Orice situație este indiferentă, sub semnul convenționalului. Înainte de a intra în analiza personajelor, să mântuim cu situațiile în care se complace autorul.

După o captivitate erotică inactivă a prim-amorezului, Catul Bogdan își reia firul întrerupt al unui roman pe care-l scrie. Printre excitantele creației (cafea și tutun), se situează scrisorile admiratoarelor, iar din rândul acestora, cele mai înfocate poartă semnătura misterioasă Lorelei. O bănuială fugitivă, care identifică pe corespondenta anonimă cu soția sa, cade din pricina scrisului și a ștampilei poștale străine. Scrisorile se întetesc și avântul lor pasional totodată, de înflăcărate poeme în proză, în timp ce soția

se șterge din existența bărbatului, pentru a-l lăsa întreg creației sale. Invitată la dânsii, însoțitoarea din tren a Lucicăi, profesoară la Brașov, își anunță venirea printr'o scrisoare, ascunsă de Lucica, dar întâmplător găsită de Catul, care identifică cu acest prilej scrisul mesagerei pasionate. S'ar spune că, o dată cu descoperirea sa, se dezlănțuește în vanitosul romancier o nouă pasiune, sau măcar se iscă un caz de conștiință amoroasă, cu soluționare extra-conjugală sau nu. Așa ar fi, dacă d. Ionel Teodoreanu ar privi normal problemele ce se propun romancierului vieții sufletești. D-sa preferă însă tehnica mai facilă a loviturilor de teatru. Printr'o coincidență care nu-i jignește simțul precar al adevărului, d-sa provoacă Lucicăi o criză de apendicită, urmată de o operație nereușită. Aceasta firește în timpul vizitei Gabrielei. Lucica moare și soțul desnădăjduit se căsătorește urgent cu autoarea misivelor înflăcărute. În realitate, înflăcărata corespondentă anonimă era Lucica însăși, care se dedase unui joc nevinovat, prin mijlocirea Gabrielei, ce transcria și transmitea înfocatele mesaje. Gabriela, căreia îi plăcuse Catul dela prima vedere,¹ dar se resemnase, consimțise apoi să servească rolul de nevinovată complice a Lucicăi. Din această situație vodevilească, soțul consolat reintră în omenirea obișnuită și în viața prozaică, prin situația sa nouă de soț încornorat. Cotrobăind însă prin hârtiile Gabrielei, Catul Bogdan dă peste textele originale ale poemelor în proză și stabilește cel din urmă identitatea corespondentei sale. El se sinucide, pentru că nu a înțeles-o pe Lucica. Rezumatul este necesar pentru jalonarea situațiilor alături de realitate, sistematic convenționale sau arbitrare din care autorul pare a-și fi făcut o specialitate.

În ceea ce privește personajele, cuplul Luli-Catul este hotărât în defavoarea celui de al doilea. Cu toate vicisitudinile situațiilor în care se află amestecată, Luli este o fermecătoare păpușe, din galeria autorului. Imaginea ei de adolescentă se vedește a fi însă mai vie decât ipostaza de soție adoratoare, prosternată la picioarele sultanului ei, așa cum îl numește însuși romancierul. D. Ionel Teodoreanu are neîndoielnic darul de a însufleți perioada de tranziție a nubilității, nu printr'o delicată analiză morală, care nu este de resortul său, ci prin însușiri mai curând lirice. D-sa izbuțește a stârni o atmosferă primăvărată în jurul plăsmuirilor sale tinere.

La aceasta contribuie în bună parte și inventivitatea metaforică, instrument decorativ adecvat, în lipsa acuității psihologice, pentru zugrăvirea adolescenței. Din primul moment însă, Catul Bogdan se vedește a fi un pretențios, dar nerezistent personaj. Acest aproape cuadragenar, înfățișat ca strălucit profesor și mare romancier, este de asemenea prevăzut cu o distinsă frumusețe, de care este cam prea conștient. Locurile din carte în care se amănunțește cu un lux stilistic fizionomia sa frizează ridicolul: « Profilul lui avea o nobleță patetică. Parcă venea călare după o înfrângere, albit și singur, fără cască și fără lance, în fruntea oștilor învinse... Capul venea dintr'o baladă tristă. Ochii priveau peste zare în-tâlnindu-și toamna destinului... » (p. 61).

Am dat acest specimen scurt, dar textul ilustrator care întrunește perfecția în genul fals se găsește la pagina 51, unde ochii, părul, fruntea și nasul cuceritorului sunt rând pe rând și cât mai liric slăvite. Ca și Andi din « Bal Mascat », Catul Bogdan a răpit inimile tuturor ieșencelor: este bărbatul de plasticitate ideală, a cărui prematură cărunțire îi adaugă încă un farmec, profesorul la modă, cu convoaie de mașini ale elegantelor admiratoare la scările Universității și romancierul de succes, după care se prăpădesc fetele tinere. Cu o nuanță agravantă față de Andi, care era șarjat, vizând cu malițiozitate un personaj ieșean ironizat de autor, Catul este descris complezent și cu o supărătoare subiectivitate, oricât de acoperită. Pentru a-l adăposti de ridicol, autorul îl arată numai ca un Don Juan potențial, care-și desminte aparența, credincios până la religiozitate memoriei materne, izolat în orgoliu și singurătate, prielnice creației. Cumulul de calități afadisează insul, cu toate că înamorarea sa fulgerătoare pare a-l umaniza. Teatral în dragoste, iubitor de decoruri, radical egotist, își demască narcisismul sterilizant cu prilejul scrisorilor anonime și a recăsătoririi sale. Pasajele de experiență personală, în care se reflectă problemele romancierului Catul Bogdan, nu reușesc a șterge impresia jenantă pe care o stârnește. Catul Bogdan în ciuda profesiunilor sale intelectuale, care ar presupune o viață interioară, se caricaturează fără voie în vedetă masculină nesuferită. Simpatia cititorului este mai lesne cucerită de Luli în faza critică a căsniciei, pentru că, prin devotamentul ei conjugal, păpușa prinde viață și trăiește, câtă vreme Catul este fantoma unui ideal absolut

care nu se incarnează. Mai multă veracitate sălășluește în *raisonneurul* romanului, ovreiuul Nathan Sabetai, devotatul prieten al lui Catul și, în urmă, confidentul Lucicăi. De ce însă la moartea acesteia, Nathan pleacă în lume, sau mai departe, vorba autorului, nu știm prea bine. Era nevoie, din perspectiva romanțioasă a d-lui Ionel Teodoreanu, de misterul unui amor fatal! Nepotrivirea romancierului pe măsura realității se verifică mai ales în prezentarea conflictului înăbușit dintre mama vitregă a lui Catul Bogdan și noră, în cancanurile pe care cea dintâi le născocoște și unde nu se înfiripează vre-o atmosferă realistă. De asemenea descrierea celei de a doua căsătorii cu sportiva și pozitivă Gabriela, este o cădere în plat, fără virtuțile pitorești corespunzătoare, care face oricum preferabilă subțirica țesătură lirică a cărții.

Privitor la scrisul d-lui Ionel Teodoreanu, vom remarca faptul că prima parte a romanului suferă de obișnuita sa congestie de imagini și metafore, stridentă când se aplică asupra lui Catul Bogdan, iar în partea a doua se descongesează relativ, fără însă a da locul unei rigori analitice, potrivite întorsăturii romanului. Cazurile psihologice nu sunt pe măsura posibilităților sale de romancier subiectiv, rămas la suprafața vieții sufletești. Un aer de familie unește personajele d-sale, fără o sensibilă înnoire, lăsând impresia că autorul își reface neconținut aceeași carte, variind mai mult în aparență decât în esență. Poet care nu și-a găsit aplicația firească în vers, care confundă planurile ficțiunii și ale realității, d. Ionel Teodoreanu este parcă sortit să se mai zbată multă vreme într'un convenționalism cu reale prestigii pentru publicul romanțios.

*

Cu volumul VI, « Ciubărești », despre care am relatat aci, d. Const. Stere a deschis seria evenimentelor românești din viața lui Ion Răutu. Cu acel prilej, am discutat cazul de neaclimatizare a refugiatului politic, trecut dintr'un mediu într'altul și aspra prezentare a stărilor sociale dela noi. De această dată, ne propunem să examinăm chestiunea prefacerii materialului omenesc. « In ajun » accentuează caracterul de roman politic al ciclului d-lui C. Stere. Problemele de conștiință își reduc dimensiunile, deoarece personalitatea lui Ion Răutu este definitiv fixată. De asemenea

elementul romanesc nu ține un loc prea mare. Prin aceasta, romanul tinde a deveni o cronică politică integrală. Chiar cu ocazia « Ciubăreștilor » s'a propus o cheie pentru toate personajele romanului, de către d. C. Săteanu, care a completat-o de rândul acesta cu un supliment copios. Adeseori, asemenea chei au un caracter reprobabil. Când, cu o calificată indiscreție, se smulg vălurile abil trase peste personajele deghizate, în mod reușit, nu am putea aproba procedeul divulgării. Dar când, prin transparența numelor și a vălurilor, eroii unui roman din viața contemporană sunt recunoscuți de martorii evenimentelor respective, numirea lor pe numele lor adevărat încetează de a fi o indiscreție și devine aproape obligatorie, pentru a pune la îndemâna tuturor descifrarea secretului lui Polichinelle. În această din urmă situație se află romanul d-lui Stere, ale cărui două din urmă volume, oferă un material brut de cronică politică. Incercarea de a deruta asupra identității unor personaje politice sau culturale, prin atribute fizice străine, pentru o reușită deghizare, este insuficientă, deoarece personajele se recunosc prin cuvintele, gesturile, actele și caracterul lor. Uneori naiva modificare onomastică invită pe cititorul cel mai nevizat la o identificare ușoară fără concursul vre-unei chei. Astfel Hariton Spirescu este inversarea numelui Spiru Haret. Vasile și Sica Credință sunt Ion și Sofia Nădejde; soții Gârlă sunt soții Baltă; Gheorghe din Suceava este Gheorghe din Moldova; Mihai Nastia este Mihai Pastia; Grigore Topologeanu este Gh. Topîrceanu; Petre Rășinar este d. Octavian Goga, după cum se știe, originar din satul Rășinari, ș. a. m. d. Protestările d-lui C. Stere, categorice în fond dacă nu și în expresie, — deoarece cheile apăruseră chiar în ziarul « Adevărul » —, rămân inoperante, cu un caracter pur politic, de circumstanță. Neputând confirma prin tăcere, deoarece un număr de personalități, nu totdeauna cu bună voință înfățișate, sunt încă în viață, d-sa a desmințit de firmă, după uzul politic cunoscut. De bună seamă, în discriminarea d-sale a intrat puțin și iluzia romancierului de a fi făcut act de creație, cu date din viața reală. Când însă aceste date nu sunt în raport direct cu creația, ci în raport invers, se poate afirma că d-sa nu a fost îndreptățit în protestare. Prin transpunerea aproape directă din viață în roman a contemporanilor, d. C. Stere a călcat condițiile ficțiunii epice, care cere transfi-

gurarea datelor realității. Romanul autobiografic inițial, dar învăluit în ceață pentru perioada rusească a lui Ion Răutu, ia caracterul, în faza sa românească, al unor memorii ușurel romanțate. Astfel se verifică încă o dată primejdia romanului personal, cu deosebire când împletește în țesătura sa, o întregă galerie de contemporani. O chestiune se pune în subsidiar. Când actele de care relatează povestitorul au un caracter oarecum istoric, prezentarea lor prin ficțiune devine echivocă, îngăduie îndoieli și dăunează adevărului. Atunci se ridică problema limitelor dintre adevăr și ficțiune și întrebarea dacă, printr'o licență regretabilă, ficțiunea n'a intervenit tocmai în momentul covârșitor în care se cuvenea redat adevărul istoric. Vom da un exemplu. « Generalisimul revoluției mondiale », Artamon Danilov, cunoscut în deportarea siberiană, este, după fizicul său și poziția ideologică, însuși Lenin: Vladimir Uljanov (respectându-se până și cadența numelui) Iljici. În cursul romanului, atitudinea intransigentului marxist față de eterodoxul socialist Răutu este ostilă și uneori nuanțată cu bruschetă agresivă. Ce se întâmplă însă ulterior? Ion Răutu, în acest al VII-lea volum, după ce s'a ales deputat cu concursul socialiștilor și al liberalilor, îl întâlnește pe Danilov în Elveția prin 1903 sau 1904. La acea dată într'adevăr Lenin se afla acolo, fomentând revoluția ce va izbucni în 1905. Nu te poți împotrivi identificării mai vechi și înlocuești deci pe Danilov cu Lenin. Ion Răutu s'a sfătuit prin urmare chiar cu Lenin. Acesta, informat despre orientarea lui Răutu spre liberali, nu-l mai scutură ca în trecut, decis să se folosească de fostul său tovarăș, pentru transmiterea unor misive, când va fi momentul. Răutu îi făgăduiește concursul. Ajuns în țară, împărtășește lui Aurel Crăsneanu misiunea incredințată de Danilov și îi cere încuviințarea. La rândul lui, Aurel Crăsneanu nu este orișicine. Este însuși Ion I. C. Brătianu, viitorul șef al partidului liberal. Pentru cine ridică îndoieli, îl invităm să facă personal verificarea în « Ciubărești » și « In ajun », pentru a desluși în « charmeur de profesie » pe Ionel Brătianu. Răspunsul acestuia la consultarea lui Răutu este caracteristic omului politic: « Personal nu-și poate îngădui manopere incorecte față de o țară cu care România se găsește în raporturi bune de vecinătate (Rusia, N. R.). Totuși îi recomandă să se adreseze unui funcționar superior de poliție, care — cum se exprimase el cu

prudență, — ar fi posibil să se preteze la această cerere, pe propria lui răspundere, întru cât nu ar socoti-o în contradicere cu interesele țării. . . » (p. 355—56). Iată dar cum d. C. Stere luminează un ciudat aspect din viața sa politică. Curând apoi, Danilov-Lenin ar fi trimis în Rusia mesageri secreți, prin mijlocirea lui Ion Răutu, și cu concursul indirect al autorităților românești, care au închis ochii. Pentru asemenea destăinuri, am prefera parcă un alt canal decât romanul. De ce nu consimte d. C. Stere la o altă cale de publicitate a cabinetului secret istoric, care ar avea și avantajul moral al răspunderii întregi și al istoricității netăgăduite? Acest singur exemplu l-am ales pentru a arăta fragilitatea depoziției istorice într'un roman, al cărui caracter autobiografic se complăce a-l desminți cu fiecare prilej, pentru ca totuși să rămână după dânsul mărturisirea vieții sale.

« În ajun », pe lângă documentul politic, astăzi contestat de autorul său în mod diplomatic, este și un interesant document istoric-literar. În « Fariști » se recunosc poporaniștii dela « Viața Românească » și în « Cercuiști », junimiștii dela « Convorbiri literare ». Neintrând în amănunt, așa cum a făcut d. C. Săteanu (în « Adevărul » dela 16 Noemvrie 1935), ne mărginim a identifica în Ciorbadgioglu pe d. G. Ibrăileanu, înfățișat nu tocmai generos, în N. Pădureanu pe d. M. Sadoveanu, alături de Jean Lascaridi — doctorul J. Cantacuzino, tovarășul d-lui C. Stere la conducerea « Vieții Românești ». Prezentarea d-lui M. Sadoveanu este deosebit de pitorească. Poetul naturii moldovenești este arătat ca un prozaic gospodar și ca un imaginativ, cu o viziune interioară a peisajelor, pe care nu le-a văzut. De un vădit interes este și înfățișarea lui I. L. Caragiale, sub trăsăturile poetului Miron Osmanli. D. C. Stere l-a cunoscut de aproape și îl reprezintă în mai multe situații, sau îi reproduce unele vorbe. Astfel, este caracteristic disprețul satiricului, tip urban prin excelență, față de admirabilul primitiv care este Sadoveanu:

« . . . Miron Osmanli, — cam supărat din pricina entuziasmului lui Răutu pentru « zarzavagiul literar » și mândru de cultura lui, excepțională în acele vremuri chiar și pentru un literat, — bufni cu năcaz:

— Nu vezi că în psihologie nu se poate urca peste un subșef de gară? . . . Șeful de gară e încă prea complicat pentru dânsul. . . » (p. 288).

Autorul păstrează în referințele sale despre foștii săi tovarăși literari, — observația este adevărată și pentru cei politici, — o curioasă răceală, pe care nu ne-o putem lămuri. Cu atât mai surprinzătoare apare deci simpatia călduroasă cu care îl învăluie pe poetul Petre Rășinar, cu care nu a avut relațiile cele mai strânse. Pe d. Octavian Goga, d-sa l-a cunoscut în timpul împrejurărilor speciale din sânul partidului național din Ardeal, când a jucat un rol cunoscut de arbitru și împăciuitoare. După aceste evenimente a publicat cărțuia « Patru zile în Ardeal ».

Ca să revenim la ficțiunea cu caracter mai intim, vom releva episodul de iubire cu Yvonne la Florența, punct luminos în existența lui Ion Răutu. Preferăm totuși acestei siluete oarecum artificiale, făptura mai concretă a Elizei Orleanu, prietena devotată, care îi dăruiește un copil și un cămin cald. Față de rolul cam convențional de egerie al Yvonnei, Eliza reprezintă un aspect real al feminității și anume devotamentul, abnegația și sacrificiul de sine, nedramatizate și cu atât mai convingătoare. Apariția Elizei în două sau trei locuri, umanizează romanul congestionat de politică. Să relevăm în același timp trăsăturile de ascuțită pedologie, în examinarea dispoziției copilului de sex feminin față de tatăl ei, și anume a geloziei copilei, pricinuită de împărțirea dragostei conjugale sau de împărțirea echitabilă a sentimentelor paterne.

Pentru cine nu s'a lăsat convins de negările autorului și în pofida lor se interesează de linia autobiografică a cărții, să nu uităm a relate că « In Ajun » se sfârșește cu trecerea clandestină a lui Ion Răutu în Rusia, în momentul izbucnirii revoluției. Intovărașit la gară de câțiva prieteni, autorul notează emoția lui Aurel Crăsneanu-Ionel Brătianu, ca o manifestare psihologică foarte rară. Să mai notăm cu satisfacție relativă răcire a pasiunilor politice, de care s'au resimțit mai ales « Ciubărești ». « In Ajun » atestă câteva grade mai puțin de febră în resentimentele autorului. Construit cu aceeași vigoare arhitectonică, ultimul volum din ciclul epic al d-lui C. Stere își susține interesul, sporit însă de rândul acesta prin tentaculele curiozității pentru actualitatea cronicărească.

D. Mircea Eliade dă cu «Huliganii» o dezvoltare neașteptat de viguroasă a portretului generației noi, întreprins în «Intoarcerea din rai». Huliganii d-sale sunt luați nu în accepția social-politică, curentă, ci în înțelesul metafizic: este huligan cine nu respectă convenții, valori, ierarhii, canoane și nu crede decât în sine, biologic și etic. «Unii sparg geamuri, alții afirmă că lumea începe prin ei» (p. 274, vol. I). Individualismul generației noi, sub aspectul specific de astăzi, este ceea ce-și propune a reda autorul. Accentul subiectiv din «Intoarcerea din rai» a determinat din partea noastră o îndoială asupra fidelității portretelor și anexarea cărții la romanul cerebral. Dela o carte al alta azistăm însă la un proces notabil de obiectivare.

D. Mircea Eliade reușește să se desprindă de personajele sale, până în ajun simple personificări ale propriilor sale probleme și îndoieli, dar astăzi detașate de dânsul. Amatorii de literatură confesională vor fi poate dezamăgiți de noua îndrumare a scriitorului, în care noi însă recunoaștem un incontestabil progres epic. În ceea ce ne privește, plecând dela aprecierea autorului «Maitreyiei», a «Șantierului», cu substanță confesională, și a «Luminii ce se stinge», roman în care se întretaie planul vieții cu planul fantastic, imputându-i autorului deficiențele epice din prima parte a romanului său ciclic, eram înclinați a crede că d. Mircea Eliade se va mlădia cu greu cerințelor romanului obiectiv. Dezmințirea pe care ne-o aduce astăzi tânărul autor este spre cinstea sa. Nema simțindu-se patetic solidar cu fiecare din personajele sale, romanțierul a păstrat numai ceea ce se cuvine, simpatia, dela înălțimea însă a unei viziuni limpezi de ansamblu. De bună seamă, depășind capul de foc al propriilor sale experiențe, navigatorul a ajuns la limanul unei seninătăți care îi îngăduie selecționarea materialului de viață. D. Mircea Eliade nu mai este actorul «trăirii», cabotinel tuturor aventurilor spirituale și carnale, care să producă cu precaritate epică, sfărâmându-și în cioburi personalitatea, pentru ca să adune din bucăți plâsmuiri fantomatice, în care să-l recunoaștem pe el însuși descompus. Această imagine ne-a dat-o «Intoarcerea din rai». «Huliganii» însă sunt o autentică frescă, în care eroii se individualizează, născându-se la o viață proprie. Ceea ce riscă să pară pentru profesioniștii «trăirilor» camuflete o împutinare, nouă ni se înfățișează ca un spor. Că d. Mircea

Eliade va părea mai puțin « autentic » în câmpul huliganilor autenticității, adică a dezvățului subiectiv, aceasta nu are aface, soldându-se cu un beneficiu de autenticitate epică. Într'adevăr, d. Mircea Eliade a ieșit din zona critică a plămuirii subiective, dăunătoare când este vorba de a zugrăvi în frescă, portrete diferențiate și vii.

Portretistul ideoplastic din « Intoarcerea din rai » sau, altminteri zis, constructorul de oameni pornind dela idei preconceptuate, s'a transformat mai repede decât s'ar fi crezut, în adevărat pictor, care interpretează după natură. Așa se face că, păstrându-și autonomia față de toate personajele sale fără deosebire, manifestându-se parțial, în favoarea unora sau în defavoarea altora, își desfășoară egal forța de creație. Să exemplificăm cu Mitică Gheorghiu, personaj fără ideologie, în tribulațiile-i de îndrăgostit respins, care până mai ieri ar fi fost în afară de interesul autorului.

Faptul că d. Mircea Eliade îi dă un loc în galeria sa de tipuri, că urmărește cu răbdare fazele puțin eroice ale pasiunii sale neîmpărtășite, situându-l pe planul ierarhic cel mai de jos al vieții, nu în mod sumar, ci bine circumstanțiat, ni-l arată pe autor credincios unei estetice veriste a romanului. Pe de altă parte atenția pe care o acordă de rândul acesta inșilor de altă vârstă decât a generației tinere, este încă un indiciu de maturizare epică. Lărgind cadrul observației sale, fără accentuarea tendențioasă a impenetrabilității generațiilor, d. Mircea Eliade iese din arenă pentru a se fixa mai durabil printre făuritorii de viață. În schimb, cu cât câștigă în precizie și contur fizionomiile tinerilor din fresca « Huliganilor », după ce autorul s'a limpezit de febra simpatiei frenetice, a « Intoarcerii din rai ». Nu mai simțim un ton de perversă adeziune la delincvența faptuirilor sale, trăsătură statornică dela « Isabel și apele diavolului » până la « Intoarcerea din rai », în care se recunoșteau urmele unor maeștri străini, ca Gide și Kierkegaard. Imoralismului lui Petru Anicet, eroul principal din « Huliganii », care se împacă prea lesne cu practica furtului, i se opune consecința teribilă a sinuciderii mamei sale. Ideea de responsabilitate morală se ridică avertizatoare în ultimele pagini ale romanului. Viața servește dezmințiri și învățăminte tineretului care a crescut în beția aberantă a individualismului. Fără să pună concluzii personale și să se manifeste tendențios, d. Mircea

Eliade lasă evenimentele să vorbească. În serviciul ambiției sale îndreptățite de zugrăvitor al unei generații (și nu de exponent rezumativ al ei, ca în trecut), d-sa aduce pe lângă sporul de obiectivitate pomenit, un puternic simț al proporțiilor, care desăvârșește construcția romanului. Lucrând într'un material viu de intuiții și de semnificații morale, d-sa ridică cu acuitate psihologică harta topografică a unui rând de tineri, reprezentativi prin felul lor de comportare și de gândire. Strălucitului eseist, care a dezbătut în ultimii zece anii toate problemele generației sale, a celor de sub treizeci de ani, adeseori punând în circulație sugestii personale, îi este dat să dreseze bilanțul moral al ei, într'o operă epică ne-terminată, dar de pe acum remarcabilă și vrednică de cele mai bune așteptări. « Huliganii » adaugă un panou izbutit la fresca întreprinsă.

*

D. George Mihail Zamfirescu lucrează de asemenea în frescă.

D-sa a conceput pe planuri vaste romanul maidanelor bucureștene de mai acum trei decenii și anume, văzute din unghiul special al cartierului atelierelor Grivița, pe porțiunea Basarab-Belvedere-Triaj-Calea Plevnei-Ciurel. Peisaj pe cale de dispariție, prin dezvoltarea rapidă a Capitalei, maidanul este totodată un continent sufletesc necunoscut. Ingrămădiți în promiscuitate, oamenii viețuiesc și suferă laolaltă, într'o mare familie, necunoscută celor dela centru. Marile aglomerații umane care sunt metropolele cuprind zone felurite ce se ignoră între ele, ca și cum ar fi despărțite prin fruntarii și vămi.

Făț de păturile sociale urbane, burghezii mare și mijlocie, parcă separate prin straturi izolatoare, periferia mahalalelor se prezintă într'o ciudată devălmășie, în care fiecare ins este martorul tuturor dramelor cotidiene ce se desfășoară împrejurul său. Cel care s'ar încumeta să descrie acest trai trebuie să fie sau prevăzut cu amintiri personale și cu o pronunțată simpatie pentru această categorie omenească, sau ca anchetator obiectiv, cu fișe de observație, metodă și tenacitate. D. George Mihail Zamfirescu este în situația dintâi. Să nu așteptăm deci dela d-sa o documentare naturalistă, de explorator în căutare de moravuri necunoscute și de amănunțite descrieri inedite. Autorul vede maidanul din însăși

măruntaiele lui, îl retrăește și îl evocă cu o sensibilitate neobișnuită. Este un martor irecuzabil, al cărui accent răscolitor nu poate fi pus la îndoială.

D-sa este mai îndreptățit ca oricine să desăvârșească lucrarea întinsă pe care a proiectat-o. Sub numele generic « Bariera », autorul și-a ritmat opera în patru timpuri egale: Primăvara, Vara, Toamna și Iarna, simbolice anotimpuri ale vieții omenești. Cea dintâi parte, « Primăvara », intitulată și « Maidanul cu dragoste », a apărut în 1933 (Edit. « Naționala Ciornei », în două volume), urmărind odată cu copilăria lui Iacov, dintr'un unghi subiectiv, panorama unei curți înghesuie de așezări sărăcăcioase și a cartierului înconjurător. Se deslușesc în « Maidanul cu dragoste » umilele existențe ale nevoiașilor, lucrători cu brațele, mici meseriași și prostituate, în jurul cărora roește sinistru soborul țațelor (titlul i-a fost inspirat autorului de romanul numai anunțat al defunctului Matei Ion Caragiale). Prin amantul proprietăresei caselor, Fane, literatura noastră a fost dotată cu schița vioaie a Don-Juanului de mahala, căruia autorul îi rezervă totuși o continuare specială, într'o carte — *intermezzo* și popas între Vară și Toamnă. Ibovnica acestuia, care locuiește în alte rânduri de case ale ei, nu figurează propriu zis în fauna periferică. Aci s'a mai rătăcit, în hărmălaia denumită de autor « casa cu nebuni », un nobil rus care a îmbrățișat cauza revoluționară și s'a refugiat în timpul revoluției din 1905 pe meleagurile noastre. Acesta, dimpreună cu o soră exaltată a proprietăresei, preoteasă a amorului, venită din Arhipelag și reeditând cultul profan al lui Eros, înfățișează în uniformitatea indigenă a periferiei, elementele exotice ale romanului.

Ivan, comunist și pravoslavnic, împăcând extremele, se mistue de o dragoste nerăsplătită pentru grecoaica Maro, anacronică apariție păgână, la rândul ei împărțită între un soț neputincios, simigiul Tino și vânjosul lucrător ilfovean Nedu din serviciul soțului, în ritualuri de orgie puțin verosimilă. Cu aceste excepții omenești, Tino-Maró-Ivan, « Maidanul cu dragoste » satisface cerințele noastre de adevăr mijlociu referitor la realitățile mahalalei. D. Mihail Zamfirescu a dat, în prima parte a operei sale, câteva zone distincte: realitatea verificabilă, excepționalul unor situații neracordate mediului și puternicul lirism din evocarea retrospectivă a maidanului cu scaieți și bălării, peste care împărățește

copilăria jucăușe și melancolică a lui Iacov și a micii sale prietene Fana. Partea a doua, « Sfânta mare nerușinare », deși ar părea că, ritmic, anunță vara vieții lui Iacov, duce adolescența acestuia doar la pragul pubertății. Revărsat fluvial în șase sute șaptezeci și două de pagini, romanul își încetinește mersul, fără ca prin aceasta să anuleze interesul. Este foarte curios cazul de reușită literară, în ciuda efectului logic, monotonia. Elementul care salvează romanul este covârșitoarea sensibilitate a povestitorului. Cu o notă foarte personală, d. George Mihail Zamfirescu aruncă un puternic val de simțire, peste statismul povestirii. Dacă nu ar fi această undă fierbinte de umanitate, atât de rară în scrisul nostru epic, cartea s'ar prăbuși în indiferența cititorului. Din punct de vedere tehnic, primul volum aproape nu are vre-o acțiune: căci nu se poate socoti acțiune, epilogul trist al afacerii judiciare stârnite de evenimentul care încheie « Maidanul cu dragoste », uciderea Saftei, tristețile lui Ivan după plecarea lui Tino împreună cu Maro și Nedu, sau vacuitatea de evenimente din « casa de nebuni ».

« Sfânta mare nerușinare » nu se susține așa dar prin fapte, în jumătatea dintâi, iar în cea de a doua, nu ar rezista unei analize stricte, ce ar supune fără cruțare întorsătura nouă a amorului lui Ivan, care o câștigă ca să o piardă curând, pe Maro. Imaginea acesteia, de naiadă pe țărmurile Constanței, pândită de Ivan ca de un nou satir, ni se pare puțin acceptabilă și urmarea aventurii cuplului Ivan-Maros, fastidioasă (pe de altă parte, cât este de veridică și sezisantă tactica lui Nedu pentru recucerirea femeii, prin simpla prezență obsesivă, peste drum de casa ei, la o masă de cârciumă !), dacă tonul povestirii nu ar fi atât de învăliuitor și de cald. De aci urmează că prin excepție, atât absența materialului epic cât și arbitrarul unor situații pot rezista printr'un suflu cald de omenie, regenerativ. Aceasta este însăși nota distinctivă a d-lui George Mihail Zamfirescu. Poate înrâurit de atmosfera romanului rusesc, autorul injectează epica noastră cu un curent dogoritor de sensibilitate, prin care ridică la viață poetică mizeriile desmoșteniților.

În sfârșit, deși « Sfânta nerușinare » nu amplifică îndestulător elementele de frescă din « Maidanul cu dragoste », romanul aduce ca o contribuție certă, dureroasa pubertate a lui Iacov și nubilitatea

mai puțin dramatizată a Fanei. Dezmățul sexual al periferiei promiscue, care a inspirat titlul cărții, nu ferește de contagiune pe nevârstnicii prinși la rândul lor în hora pansexualismului. Asta este poate partea celor umili în viață, gustarea însetată din drojdia iubirii. Scene ca aceea în care Iacov respinge mângâierile impure ale Sultanei, sau ca aceea când Iacov nu mai poate lupta cu sine însuși și-și acceptă destinul după o lungă constrângere, împerechindu-se cu Fana, în decorurile transfigurate ale maidanului, sunt semnele unei remarcabile forțe epice. Rămânând a-și spune cuvântul ulterior și a-și da probele de zugrăvitor al aspectelor cât mai variat omenești, d. George Mihail Zamfirescu poate fi socotit de pe acum un evocator cu adânc accent personal și cu o excepțională putere emotivă.

ȘERBAN CIOCULESCU

MATEI I. CARAGIALE

*Je suis comme un peintre qu'un Dieu moqueur
Condamne à peindre, hélas! sur les ténèbres.*

Baudelaire

Se spune că ar fi existând printre cei mai aleși oameni unii, cărora din simțământul morții proprii le-am putea alcătui embleme domiciliare. O influență din nevăzut le silește spiritul la curioase abateri dela ordinea lucrurilor. Sunt slujitorii, ajutați de beteșuguri organice și vicii, ai nimicirii, dar ai unei nimiciri începute cu ei înșiși; sunt, pe numele lor modern, « blestemații ». Li se cunoaște speța nefericită cu deosebire din feluritele ei reprezentări literare. Să fi făcut parte Matei I. Caragiale dintre acești chinuiți ai iadului pământesc, având și sumbrul privilegiu de a-și privi soarta în față? Răspunsul vine împiedicat de câte nu cunoaștem despre o astfel de tragedie intimă; vine totuși ca o încredințare. Modul nefiresc în care ne-a părăsit ultimul Caragiale, după ce printr'o viață trăită în retragere se obișnuise pe sine și își obișnuise confrății cu dispariția sa, a putut fi luat de oricine l-a citit în grabă drept accident. Pentru el singur, accidentul va fi fost însă un rezultat prevăzut. Teamă de acest desnodământ căpăta, în puținele lui lucrări literare, expresie uneori fățișă, alteori ocolită. Inceputul celei din urmă cărți a sa ne dă precizarea: «...mi-ar fi fost peste putință să pornesc pe orice cale. Nici în pat nu mă puteam mișca. Deșurubat dela încheieturi, cu șalele frânte, mi se părea că ajunsese în stare de piftie. În mintea mea aburită miși frica să nu mă fi lovit damblaua ». Dar pretutindeni în opera rămasă, aceeași conștiință de sine se dezvoltă curb într'un cuprinzător sentiment al morții, care cititorului i se semnalizează, ușor impersonalizat, din preferința scriitorului pentru stări defuncte, pentru studii de vechi insemne nobiliare ca și din interesul morbid pentru viața pe cale de stingere cu formele ei occidente, pentru suflele în declin, pentru descompunerea socială și morală. Încât poate că nu avem afară de el un alt scriitor care să-și fi prefațat moartea atât cu fuga tăcută de oameni cât și cu literatura lui. Unui astfel de spirit însă, este necuvenit lucru a i se aduce la mormântul proaspăt, care i-a desăvârșit aspirația la singurărate,

omagii convenționale. Ar fi să-l încadrăm silnic, oricât de pe departe, societății căreia de bună voie i se sustrăgea. Singur și singular în viață ca și în literatură, Matei I. Caragiale însuși n'ar primi, dacă ar mai putea, lauda necrologică. De aceea, cu mult mai mult, decât de valoarea scrierilor lui, mă voi preocupa de principiul ascuns care le izolează.

Printre numeroasele idei aplicate peste măsură în critica literară este și aceea a eredității. Modul cum o folosesc unii o arată ca venind nu din vreo știință respectivă, cât din conversația de familie. Așa că ideea stă la îndemâna oricui, când se întâmplă ca împrejurările să îndrepte atenția publică asupra câte unui scriitor fiu de sânge al altui scriitor. Judecata este de tip analogic: moștenim spiritul părinților, după cum le moștenim făptura. Ispita de a defini pe Matei Caragiale prin I. L. Caragiale se prezintă dintr'o dată. Cu atât mai plină de adevăr critic pare genealogia sângelui, cu cât oarecari apropieri, posibile în aparență, între opera unuia și a celuilalt îndeamnă la rătăcire. Găsim într'adevăr la amândoi scriitorii, în chip întâmplător, cazuri de indeterminare psihologică a personajelor, în sensul de curând arătat și dezbătut, de inaderență la realitățile noastre etnice, precum și povestiri fantastice în cadru estompat și de conținut misterios. Dar aceste atingeri sunt cu puțință numai cât nu observăm că sub formule ca «indeterminare psihologică» și «povestiri fantastice» se ascunde fie o anume improprietate de exprimare, fie mulțumirea de a indica în vag un lucru artistic. Căci indeterminarea psihologică la marele I. L. Caragiale, pe numele ei adevărat, este ridicare către acea valoare clasicistă de general-omenesc sau către impersonalismul schopenhauerian al artei, după arătările lui Maiorescu. De orice împrejurare specific națională, românească sau oricum, I. L. Caragiale căuta să-și scuture creațiile, deoarece, fiind un scriitor de tip clasic, urmărea generalitatea simțirii omenești, cu toată primejdia schematismului ei. Nici chiar cu frica «specifică», de rasă, a lui Leiba Zibal, nu se poartă altfel. Există un moment, dela care începând, în *O Făclie de Paște*, procesul paroxistic al fricei interesează în sine ca forță maladivă, peste *cazul* Leiba Zibal, în larga ei cuprindere sau aplicabilitate, în puterea de a îngloba pe omul tuturor raselor pus în aceleași condițiuni anecdotice. După aceste puține rânduri, oricâtă indeterminare psihologică am descoperi eroilor lui Caragiale-fiul, legătura cu arta tipică a tatălui rămâne, dovedind-o, simpla îndemânare. Cât privește «fantasticul» unor povestiri ca *La Hanul lui Mânjoală*, *Kir Ianulea*, *Calul Dracului*, etc. . . , avem de-a-face cu o caracterizare insuficientă, cu un termen vag, ce nu atinge obiectul spre care tinde. Trăsătura fantastică în opera lui I. L. Caragiale exprimă stări tot colective, de mai restrânsă cuprindere decât impersonalismul său obișnuit, — e

adevărat,— dar valori de simțire obștească, așa cum sunt superstițiile poporului. De îndată ce stabilim nuanța de superstițial din fantasticul lui Caragiale-tatăl, cade și puțința să deducem din ea una din însușirile de căpetenie ale operei lui Caragiale-fiul. Fapt este că între Kir Ianulea, întrupare pământească a lui Aghiuză, și sir Aubrey de Vere din *Remember*, plâsmuire misterioasă a indeterminației sexuale, nu pot exista înrudiri nici pentru cea mai liberă imaginație. Dacă întrebuițăm un același cuvânt ca *fantastic* pentru creații atât de deosebite în cuprinsul lor concret, este deoarece limbajul critic, fiind sărac, nu poate acoperi fiecare realitate estetică în parte. Dar să ne ferim a preschimba o incapacitate în iluzie fecundă. Prin nici una din liniile literaturii sale, Matei Caragiale nu se dovedește fiul lui I. L. Caragiale. Astfel încât explicației psihologiei lui Matei pe bază de moștenire dela familia de sânge, îi este de preferat aceea mai sigură a « familiei de spirite ». În mod obiectiv, fiul n'a putut lua dela tatăl său decât îndrumarea către literatura excepțiilor morale a lui Edgar Poe, din care I. L. Caragiale traduce, după Baudelaire, *Une barrique d'Amontillado* și *Le masque de la mort rouge* încă din 1898. Faptul că traduceriile acestea sunt reproduse la 1913 în volumul *Reminiscențe*, dată până când Matei nu scrisese decât sonetele istorice *Pajere* și după care avea să treacă nemijlocit la un fel de viziune poescă a lumii, dă mai mult temeii presupunerii arătate. Orice încercare de a-i înmulți relațiile de societate spirituală cu autorul *Scrisorii Pierdute* probează în cel mai fericit caz ingeniozitate. În operele lor principale, unul exprimă în ordinea socială nașterea înainte de vreme a burgheziei naționale, iar celălalt — destrămarea prin viciu a unei vechi aristocrații mai mult neromânești.

Matei I. Caragiale era, spun acei care l-au cunoscut de aproape, un om de nespuse ciudățenii. În ținuta rigidă și gestul calculat odată pentru totdeauna, ceea ce îi da înfățișarea de mișcare automată, în aerul de distincție pudrată peste măsură, impusă și desuetă, se putea ghici influența unui « ancien régime » contemplat cu fervoare. Este de toată evidența că înțepenirea într'o atitudine de epocă, tinzând parcă la funcții alegorice, se datora unor slăbiciuni cărturărești, nici mediul național și nici cel familial neîndreptățind-o. Matei Caragiale se reflecta fără îndoială și ca *dandy*, atât cât își va fi dat seama că e cu puțință să aducă în București o purtare strict anglo-saxonă: Brummel în interpretare românească. De frumusețe fizică n'avea nevoie și nici de lux vestimentar, pentru aceasta. Știa el că însuși modelului i se zicea « frumosul » numai în legătură cu felul simțirii și al conduitei sociale, chiar dacă, în lume, îmbrăca un costum ros înadins cu cioburi de geam. Despre vestitul mentor al unui principe de coroană, Matei Caragiale pomenește de câteva ori în proza sa. Și pare probabil,

pe acest dement al fastului, să-l fi cunoscut amănunțit din lucrarea *Du Dandysme et de G. Brummell* a lui Barbey d'Aureville. Sunt de altfel semne evidente că a iubit pe scriitorul francez, al cărui stil de viață mai cu seamă — stil de «gentilom regalist» într'un veac democratic — îi va fi plăcut nespus. Și nici literatura acestuia din *Les Diaboliques* nu l-a modificat sufletește mai puțin. O navelă ca *Le rideau cramoisi* — perdeaua «cârmezie», cum îi spunea el — îl copleșește cu puterea ei de mister încât, după d'Aureville, nu se încumetă să mai exprime «farmecul ferestrelor luminoase în noapte», pentru a indica locuința lui Aubrey de Vere. După conformațiile sufletești ale unor Poe, Brummel și d'Aureville, a potrivit în parte scriitorul nostru aerul, ținuta sau stilul personajelor Pașadia și Pantazi din *Craii de Curtea-Veche*. Decât Pașadia, «țeapăn și grav», «ieșit din oameni cu vază și stare», «ca să prezideze o înaltă Adunare sau o Academie, altul nu s'ar fi găsit mai potrivit». Iar Pantazi, «un mare mândru», «fără fudulie și prejudecăți de rând, de o curtenie binevoitoare, nesilită» lăsa să se vadă în el «un boier mare în înțelesul înalt al cuvântului, unul din păstrătorii din urmă a ceea ce «vechiul regim» avea mai simpatic, mai ademenitor». Imaginea despre sine, compusă din solemnitate bizară, ultimul Caragiale și-a făurit-o combinând mintal aceleași figuri de înaintași, care cu toții la un loc trăiau în atitudinile sale aulice, dacă nu istorice.

Ca preocupare ciudată a inteligenței, i se citează stăruința în ceea ce numim heraldica. E o nobilă apucătură, menționată când și când de scriitor, ca în împrejurarea scrisorii dela Aubrey de Vere, eroul din *Remember*: «Am cercetat cu luare-aminte scriptura semeată cu slove mari și pecetea de ceară albastră: un sfînx culcat în mijlocul panglicii unei jaretiere la fel cu aceea ce împresoară scutul Marei-Britanii. Pe panglică citeam cuvântul «Remember». Ca eraldist nu eram mulțumit; mă așteptam să aflu arme adevărate, nu o simplă emblemă». Ca și ținuta de epocă, gustul blazoanelor este de aceeași proveniență livrescă și oarecum extra-națională. Căci oricâte armoriale va fi răsfoit heraldistul, puțin îndemn îi va fi venit pentru un asemenea studiu dela armele vovezilor noștri și nici atât dela cele de familie. Această știință, nesuștinută la Matei Caragiale de evlavii familiale sau de vreun ev-mediu național care să-i zăngăne din memoria ereditară, se întovărășea totuși de curiozități genealogice, iscodind astfel pentru personajele prozatorului, splendide, dar strivitoare ascendențe cavaleresti. Sir Aubrey de Vere, de exemplu, amintește de «numele svăpăiaților conți de Oxford, după stingerea cărora a fost cules și alipit la cel de Beauclerk de Stuartii de mâna stângă, ducii de Saint-Albans». Pornind dela aceste noi date sufletești, ne vine ușor să adăogăm familiei de spirite a scriitorului nostru pe contele

de Villiers de l'Isle Adam. Eroii acestuia sunt închipuiți la fel, ca prelungind adică tradiții faimoase și cochetând cu trecutul spiței ca păunii din cozi, iar autorul lor, el însuși, nu se sfiește a-și parada o glorie aproape milenară de străbuni războinici. Dar, pe lângă literatura decadentă în care i se exprima vița istovită, temeuri serioase de istoricitate privind familia Villiers-ilor, care urca până în veacul al XI-lea, îndreptăța la un membru al ei preocupările genealogice. Nu face Villiers chiar act de candidat la tronul Greciei într'o împrejurare de vacanță? Matei Caragiale nu se sprijinea însă în atitudinile de vechi și nobil stil ce lua cât și în aplecările heraldice sau genealogice, pe nici o realitate obiectivă. Totul manifesta la el plăcerea gratuită și mai cu seamă gusturile unei artificialități somptuoase de genul aceleia a strămoșului întregii lui familii de spirite, Edgar Poe.

A recunoaște psihologia schițată până aci în tot ceea ce Matei Caragiale a scris, ar fi lucru îndrăzneț. Cu *Pajere*, sonetele istoriste, abia dacă putem bănui cultul trecutului războinic care, sărind peste istoria națională, avea să înghețe în probleme de heraldică. Dar, cu toate că această frescă eroică se datorește unui exercițiu sau meșteșug de tinerețe și oricât nu s'ar încadra viziunii noastre despre psihologia autorului decât în orientarea ei *passé-istă*, iubitorii de poezie se vor opri totdeauna la arta picturală din *Clio*, de exemplu :

Mi-a îngânat stăpâna: « Nu 'n file 'ngălbenite
Stă 'mbălsămată taina mării strămoșești,
Amurgul rug de purpuri aprinde; de-l privești
Se 'nfiripă 'n vâlvoarea-i vedenii strălucite.

Căci, uriașe stoluri la zare 'ncremenite,
Zac norii ce 'n adâncul genunilor cerești,
Par pajeri închețate de scriitori din povești
Umbrind cetăți în flăcări cu turnuri prăbușite.

Nici autorul de mai târziu al *Crailor de Curtea-Veche* nu-și mai amintește în legătură cu ciclul *Pajere* decât migala de iconar pe care a cheltuit-o cu ele. Când Pașadia se înverșunează împotriva oricărei valori românești, Matei Caragiale își justifică tăcerea în felul următor: « Cum nu i se putea tăgădui nici partea lui de dreptate, găsii de prisos să mă ridic ca să apăr acel trecut, vedenii căruia pana mea datora o minunată tâmplă de icoane ce migălisem în tinerețe cu o osârdie aproape cucernică ». Tonul e ca și narativ, liber de orice rețineri, privind stări sufletești dispărute; mai calde îi sunt cuvintele despre truda artistică de atunci. Și într'adevăr, *Pajere* se leagă de restul operei acestui scriitor numai prin efectele unei arte muncite.

În 1924, la doisprezece ani după publicarea ciclului de sonete în *Viața Românească*, Matei Caragiale, modificat în răstimp sufletește până la morbideță, apare cu *Remember*. Cartea prezintă pe

sir Aubrey de Vere (dar autorul nu e sigur, dacă îl chema într'adevăr astfel), personaj enigmatic, venit la Berlin de departe din cețurile normande — parcă, dar și din pânzele lui Van-der-Faes; avea deprinderea sulimanului albastru împrejurul ochilor, culoare care îi curgea și în vine; împodobit cu inele peste cât își îngăduie un bărbat, se zărește mai adesea noaptea; are stări nervoase înfiorătoare și palidități de strigoi; iubește florile scumpe ca și misterul propriu; se ocupă cu științele oculte; apare povestitorului odată în treacă ca femeie, îmbrăcată într'o rochie « strâmtă de fluturi negri »; mai înainte de a-i destăinui totul, este asinat și aruncat în Sprea; pescuit, nu i se poate stabili identitatea, până și peticul dela haină cu adresa croitorului lipsind. Cine era Aubrey de Vere? Autorul ne asigură că ar fi putut afla întrebându-l direct, interesându-se la florăria cu orhideele scumpe sau ascultând lămuririle unui fost coleg; dar nu și-a îngăduit nimic din ceea ce ar fi micșorat taina povestirii. Pentru că « unei istorii, frumusețea îi stă numai în partea ei de taină; dacă i-o dezvălui... își pierde tot farmecul ». Poe, d'Aurevilly din *Les Diaboliques* și Villiers din *Contes Cruels* își dau mâna să illustreze cu *Remember* o estetică a misterului absolut. În curioasa fantomă a lui Aubrey de Vere se exprimă întâia oară psihologia decadentă a scriitorului, preferința pentru excepția morală, simpatia pentru rătăcirile sufletului omenesc. Dacă poetul *Pajerelor* a schimbat în noua împrejurare versul cu proza, locul nu e să regretăm. Oricât de proaspete se dovedesc anumite lecturi intrate în compunerea nuvelei și oricât personajul unic este mai mult sugerat decât văzut, fapt este că proza noastră narativă niciodată n'a cântat în mai largi volute periodice, nu s'a informat de un mai pur lirism sau nu s'a ridicat pe mai nobili coturni.

Dar *Remember* numai ce deschide perspectiva « blestemată » în care cuprindem pe Matei I. Caragiale. Ca să știm devastarea spiritului prin sentimentul morții, *Craii de Curtea-Veche* ne ajută din plin. E în acest zis roman atâta cădere și decădere, atâta gravitație a sufletelor, atâta corupere a vieții și un astfel de prăpăd social mișcat de frenezia demoniacă a negației, încât după lectură cititorul simte irepresibil nevoi întăritoare ca exerciții gimnastice, alergări peste obstacole, sporturi în sfârșit cât mai aspre. « Craii » sunt Pantazi, Pașadia și însuși povestitorul. Aristocrat străin pripășit în Bucureștii din 1910, noctambul fără leac, curtean de tristă destinație și instruit din prisos, plecând peste graniță după nimicirea societății putrede din jur, fără să-și spună adevăratul nume, în Pantazi reappare acel *incognito* al lui Aubrey de Vere, « țifrul încununat » de pe obiectele sale casnice necuprinzându-i inițiala numelui. Pașadia? Un turco-greco-sârbo-român, dar numai spiță și spiță de dregători despre partea românească, neam însă

plecat spre pierdere ca sub « o neagră afurisenie », om de carte și condei ca și de veche lume, un fel de acreditat al veacului francez al XVIII-lea pe lângă o Capitală a desfrâului, Pașadia moare sleit de viciu. La dreptul vorbind, Pantazi și Pașadia nu se prea deosebesc între ei. Amândoi transportă într'un mediu social vătămat o anume subțirime sibarită, dând viciului demnitate, fiind adică desfrânați fără trivialitate și nesățioși la spurcăciune fără a fi vulgari; amândoi trăiesc în locuințe închise, păcloase și tapetate cu tonuri bolânde; au gustul mobilierului de abanos ca Roderick Usher al lui Poe; măsura degradării le este seniorială, dezastrul — măreț. Autorul se recunoaște în amândoi, manifestând pentru primul « slăbiciune », iar pentru altul « evlavie ». În casa Arnotenilor unde li se sfârșește declinul, casă dostoevșchiană în care imoralitatea, isteria, demența și toate anomaliiile se împreună sinistru, îi trage murdarul Pîrgu, personaj abject în care se întrupează principiul coruptiv însuși. Indeletnicirea acestei iasme a perversității este mijlocirea decrepitudinii. Pornind dela plăcerea curioasă a căsătoriilor ajutate să se înfăptuiască, ceea ce l-ar face să coboare din Tribulat Bonhomet al lui Villiers de l'Isle Adam, Pîrgu ajunge mult mai departe. Impreună ca să « încurce », unește oameni pentru a-i dezuni, prezidează nunți căinești, îl îmbată lirismul escrocheriilor, viermuește în scârnă, fiind singurul care, între Arnotenii istoviți de sminteli abjecte, se întemează ca o ciupercă pe descompunerea materiei. Dacă n'am interpreta totul ca suveranitate a trecutului în pantă fatală sau, precum dela început am arătat, ca sentiment al morții ridicat din declinuri sociale și dacă arta scriitorului n'ar consta în exclusive sugestii verbale, ci în virtuți epice intuitive, această mușită omenească ar forma tot ceea ce în cadru sumbru a putut umănită să lepede mai monstruos.

Floră și faună apărute pe alterarea principiului vieții, literatura lui Matei I. Caragiale rămâne la noi singulară prin aspirația la impuritate ca direcție coboritoare, ca sens unic și lege satică a celei mai blestemată gravitații, ca orientare asmodeică a spiritului; totul însă tratat într'o proză răscumpărătoare cu fraze împărătești, în perioade largi cu falduri și malacoave, așa cum purtau marchizele acelu veac din care venise să agonizeze în București — acum treizeci și cinci de ani — Pașadia.

VLADIMIR STREINU

ION GHICA Scriitorul

D. N. Georgescu-Tistu, autor al unei cunoscute *Bibliografii literare române* (Academia Română, 1932), a publicat de curând un volum asupra lui *Ion Ghica Scriitorul — cu prilejul unor texte*

inedite — (Academia Română, Studii și Cercetări, XXV; 200 pagini, VII planșe, 130 lei; București, 1935). Hotărîndu-se să publice o parte din scrisorile găsite într'un voluminos manuscris inedit, rămas dela Ion Ghica, și păstrat în colecțiile Academiei Române, d. Georgescu-Tistu a socotit necesar să însoțească această ediție de texte de un studiu asupra vieții și operei ilustrului scriitor. Deși s'au scris destule articole și contribuții istoriografice în jurul operei și vieții lui Ion Ghica, nu exista încă un studiu de ansamblu. *Notiță despre viața și activitatea politică și literară a lui Ion Ghica* a d-lui Gh. Adamescu (București, 1897, 48 p.) ca și discursul academic al d-rului Istrati (*Activitatea științifică a lui Ion Ghica*, 1902, 35 pag.) — erau de mult depășite. D. Georgescu-Tistu a astupat astfel un gol nemeritat din istoriografia literară românească. Lucrarea d-sale este cu atât mai prețioasă, cu cât este întovărășită de o bogată bibliografie (necompletă, firește) și de un indice general, ceea ce face din această carte un instrument bun și sigur de lucru.

Cele 91 de pagini mari pe care d. Georgescu-Tistu le închină vieții și operei lui Ion Ghica nu epuizează, evident, tot ceea ce trebuie spus asupra acestui scriitor. Asupra activității economice și științifice a lui Ion Ghica, autorul e nevoit să treacă destul de repede. Chiar analiza scrierilor literare nu e completă. Intenția d-lui Georgescu-Tistu n'a fost, fără îndoială, de a compune o monografie completă și definitivă asupra lui Ion Ghica — ci de a schița, pe baza tuturor studiilor publicate și la lumina textelor inedite, etapele vieții și ale activității prodigioase a acestui mare om politic și mare scriitor. O asemenea lucrare nu exista până acum. Este, incontestabil, un mare merit pentru d. Georgescu-Tistu că ne-a dăruit-o. Munca viitorului cercetător al vieții și operei lui Ion Ghica a fost mult ușurată prin această contribuție.

D. Georgescu-Tistu urmărește, etapă cu etapă, viața lui Ion Ghica, arătând evenimentele importante și, mai ales, influențele pe care istoria politică le-au exercitat asupra activității scriitorului. De când începe să scrie și să publice, îndemnat de unchiul său Ion Câmpineanu (p. 14), Ion Ghica este prezent în toate actele glorioase « Renașteri » românești dela 1840 încoace. Face parte din societatea secretă « Frăția », care a pregătit oarecum revoluția dela 1848 (p. 21); la Iași, în 1843, activează ca unul din cei mai însemnați factori pregătitori ai Unirii (p. 27); exercită o copleșitoare influență asupra lui N. Bălcescu (« Bălcescu n'a făcut nici un pas mai însemnat în toată acțiunea lui politică fără să întrebe pe Ion Ghica », p. 39); era atât de strâns legat, prin idei și prin acțiune politică, de Bălcescu, încât acesta îi propune să scrie împreună « un mic uvrăgiu asupra ideilor revoluției române ». După eșuarea revoluției dela 1848, Ion Ghica depune o muncă

imensă pentru păstrarea spiritului și a unității de acțiune a refugiaților. Dela Constantinopole, unde fusese trimis ca delegat al comitetului revoluționar, Ghica lucrează neîncetat; prin scrisori trimise în toate centrele emigrației românești, prin audiențe și rapoarte în lumea diplomatică, prin misiuni secrete în Principate. Ion Ghica știa prea bine că revoluția dela 1848, deși eșuase, n'a fost un act politic lipsit de importanță pentru Principate. Intr'o scrisoare din 20 Iulie 1850, adresată lui Grigore Alexandrescu (textul complet, p. 128—131), mărturisește: «...j'avais toujours été de l'idée qu'un mouvement ne pourrait manquer d'avoir certaines conséquences avantageuses, et sous le rapport politique et sous le rapport social et en effet je crois que politiquement elle a porté un très grand coup à l'influence Russe, si nous savons en profiter; je dirai même qu'elle lui a porté un coup décisif, mortel. Aujourd'hui, parmi les Boyards jadis les plus russes, il y en a qui ont les yeux tournés plutôt du côté de la Turquie et de l'influence occidentale... En outre, la question des Principautés a été un moment agitée; les idées de nationalité roumaine, d'union des deux Principautés, qui n'avaient jamais franchi les limites de quelques cerveaux brûlés, comme on nous appelait nous autres, pauvres rêveurs, sont aujourd'hui à l'ordre du jour et sont devenues très familières aux hommes politiques de tous les pays. Socialement, les résultats seront autrement grands. On sait positivement, le Prince et les Boyards eux-mêmes le comprennent, qu'une fois les Principautés débarassées de l'occupation étrangère, ce qui ne peut tarder, on ne peut pas gouverner et maintenir la tranquillité avec les institutions actuelles » (p. 129).

Scrisorile publicate de d. Georgescu-Tistu pun într'o lumină extrem de favorabilă rolul jucat de Ion Ghica în politica emigranților români. Cel mai sigur cugetător politic, cel mai diplomat dintre toți emigranții, singurul care se bucura de mare influență în cercurile diplomatice dela Constantinopole — Ion Ghica nu-și pierde niciodată nădejdea în «triumful cauzei» și nu încetează niciodată de a activa, în timp ce majoritatea emigranților visau sau se certau între ei. Afirmă categoric necesitatea unui șef unic al revoluționarilor refugiați (p. 108, scrisoare către Alexandru Golescu Arăpila), e desgustat de activitatea politică a lui Heliade Rădulescu (p. 119) pe care-l bănuiește de a fi sub influență rusească și provocator de intrigi (p. 125) — și ostilitatea față de Heliade nu se datorește ambiției, ci grijei de a nu se fărâmița unitatea politică a refugiaților. Din toate textele publicate de d. Georgescu-Tistu, se ghicește obsesia lui Ion Ghica de a centraliza forțele emigrației către un singur scop politic: înlăturarea influenței rusești din Principate, și alianța provizorie cu Turcia și puterile occidentale. «Avec la Turquie, scribe el lui Gr. Alexan-

descu în 1850, nous n'avons rien à craindre... , elle n'a pas de colons à nous envoyer, pas de langue, pas de civilisation à nous imposer; nous serions livrés à notre génie national... » (p. 130).

Intr'o scrisoare către Kossuth, din 1850 (p. 127—128), mărturisește același ideal național. «...Il n'y a que deux principes avec lesquels on peut agir sur la masse des Roumains, la religion et la nationalité. Le premier nous conduit droit dans les bras de la Russie, car cette loi de la nature, l'attraction d'une masse vers une plus grande se retrouve en politique comme en physique. Il serait fort possible que le principe des nationalités, exagéré comme il l'a été aujourd'hui et comme il menace de le devenir, dépasse le but que nous nous proposons, mais il est encore le seul qui puisse nous sauver, vous et l'Europe entière » (p. 127).

Misiunea istorică a Românilor este admirabil argumentată de Ion Ghica într'o lungă scrisoare către Cor, primul dragoman al ambasadei franceze din Constantinopole. Și aici, Ghica mărturisește încă odată că «Turcii nu cunosc aspirațiile Românilor, dar nici nu amenință aceste aspirații, în timp ce Rușii, în tendința lor de a asimila acest bloc latin în mijlocul lumii slave (vezi și p. 155), duc o politică precisă de desnaționalizare și de stingere a conștiinței românești. «Les Boyards actuels, oeuvre des Phanariotes et des Russes, ignorant l'histoire, les tendances et jusqu'à la langue roumaine, ont donné dans l'action gréco-russe contre laquelle la nationalité roumaine combat depuis bientôt des siècles, parce que le russisme s'oppose au développement moral et intellectuel du pays. Si l'ancienne noblesse a été anéantie comme corps politique, elle forme aujourd'hui la petite propriété, elle forme le Tiers-État du pays, qui n'est rien aujourd'hui, mais qui sera tout demain, parce qu'elle conserve toute son influence morale sur les payasns et qu'elle est pure de moeurs et de conscience. La Boyarie actuelle se renouvelle par la base et se recrute dans tout ce qu'il y a de plus corrompu dans le pays, pour la plupart du temps parmi les propres domestiques. Savoir lire et écrire, donner des preuves de bassesse et d'habileté dans les vols, voilà tout ce qu'on demande d'un homme pour le porter aux plus hauts grades de la hiérarchie bureaucratique » (p. 145).

Ion Ghica, dându-și seama de toate consecințele funeste ale înlocuirii vechii clase aristocratice prin clasele ciocoiești — exaltă virtuțile clăcașilor («classe qui est la plus intéressante, qui offre le plus de sympathie à l'Europe », p. 157) și promovează importanța celorlalte clase aristocratice, autohtone, adică răzeșii sau moșnenii, care alcătuiesc «un véritable Tiers-État » (p. 169—170).

«Misiunea providențială » a Românilor, în mijlocul lumii slave, este un fapt la care Ghica nu ostenește să reflecteze și asupra căroră atrage neconținut atenția oamenilor politici europeni.

Prudent și diplomat, din exilul său constantinopolitan, Ion Ghica încearcă să convingă pe oamenii politici din Occident de valoarea tactică a unui stat român autonom, cu o armată proprie, care oricând « ar putea cădea înapoia armatelor rusești ». Foarte sobru în obiectivele sale politice, Ion Ghica luptă pentru idealurile imediate: înlăturarea influenței rusești și autonomia Principatelor. Dar niciodată nu uită marea misiune istorică a Unirii tuturor Românilor. Lui Thouvenel, ambasador al Franței la Constantinopole, îi mărturisește deschis. « Bien autrement en serait-il, s'il était permis d'espérer qu'aux trois provinces, dont il est actuellement question, on réunit sous un même sceptre les possessions roumaines dépendant aujourd'hui de l'Autriche, savoir: la Transylvanie, le Banat et la Bukovine. Certes, un pareil royaume renfermant 10 millions d'habitants, borné par la Theiss, le Danube et la Mer Noire, avec un territoire égale en étendue à celui de la France présenterait une barrière solide contre le panslavisme » (p. 156).

Nenumărate sunt textele, din scrisorile publicate de d. Georgescu-Tistu, care confirmă opinia, împărtășită de toți marii contemporani ai lui Ion Ghica, asupra excepționalelor capacități politice ale acestui scriitor. Activitatea sa ulterioară, cu toate paginile sale glorioase, este parcă mai puțin eroică decât lupta din timpul emigrației. Eforturile depuse de Ion Ghica pentru centralizare, pentru un șef unic, pentru o propagandă anti-rusă — sunt uluitoare. Încă de pe atunci, Ghica cugetase la toate problemele de reformă socială și administrativă a viitorului stat românesc. Proiectul său de autonomie comunală (p. 74) și concluziile triste asupra rapidei înlocuiri a vechilor instituții românești (p. 78) sunt astăzi de cea mai gravă actualitate.

Rămâne meritul d-lui Georgescu-Tistu de a fi adus din nou în lumină cugetarea politică și profetismul național al lui Ion Ghica, prin publicarea celor 18 mari scrisori inedite, scrisori al căror singur păcat este de a nu fi fost scrise în românește, pentru a îmbogăți opera literară propriu zisă a acestui erou al Renașterii românești.

MIRCEA ELIADE

NOTĂ LA UN ROMAN PROLETAR*)

În principiu, publicarea unui scriitor care vine din alt mediu decât al literaților de profesie este o experiență din cele mai interesante.

De nimic cred că nu suferă literatura mai mult, decât de primejdia clișeului. Există o industrie literară, care cultivă în chip

*) Stoian Gh. Tudor *Hotel Maidan*. Editura «Cultura Națională».

fatal un număr restrâns de teme, de forme, de procedee, toate constituind același tip de carte, scrisă în mai multe variante.

Această uniformitate nu are nimic surprinzător, dacă ne gândim că servitorii formează un adevărat grup social, cu aproape aceeași experiență de viață. Cunoștințe comune, obiceiuri comune, manii comune — este un întreg domeniu moral pe care ei îl stăpânesc în indiviziune. Profesiunea îi închide într'un cerc destul de mic, unde vor găsi la un moment dat aceleași idei, aceleași preocupări, aceleași lecturi și poate chiar aceiași oameni.

Nimic nu este mai firesc decât ca operele hrânite dintr'un astfel de material de viață, cunoscut în devălmășie, să păstreze un aer pronunțat de rudenie — mai ales că în genere ele se adresează cam acelorași cititori.

Nu vi se pare într'adevăr că — lăsând de o parte câteva opere de excepție — cărțile de literatură își seamănă prea mult? Nu vă urmărește dela o carte la alta impresia penibilă de « deja citit »? Este o lungă serie de romane-tip, care repetă, uneori cu ingeniozitate, uneori cu talent, dar totdeauna cu monotonie, fapte, lucruri și gânduri, care de mult au încetat să mai fie inedite.

S'ar zice că într'adevăr gîntea literară trăiește într'un fel de insulă proprie, într'un fel de « *pays des articles* », cum zicea acum câțiva ani un romancier francez (de altfel el însuși scriitor de duzină), « *pays des articles* » unde populația consumă și produce metodic aceleași fabricate literare.

O literatură se înnașe cu vremea în propriile ei deprinderi. Când o sută de literați scriu cu aceeași sintaxă, cu aceeași psihologie, cu aceeași cunoștință despre viață, este fatal ca izvoarele de creație să se atrofieze.

Debutul unui scriitor, care nu e « literat » și pe care un accident sau o vocație îl rupe din cu totul alt mediu, pentru a-l dărui literaturii, echivalează atunci cu o adevărată « infuzie de sange nou ». Imaginea e banală, dar exactă. O artă literară uzată de prea mulți romancieri, esești și critici de profesie, are din când în când nevoie să primească din afară un suflu nou de viață. Trebuie să vie cineva care să bruscheze porțile, să le dea curajos de perete, să deschidă larg ferestrele — și să lase să bată un nou vânt, acolo unde până atunci n'au circulat decât idei, formule și scheme.

Mi se pare că nu s'a meditat suficient la fulgerătorul succes al lui Panait Istrati în literatura franceză. Girul lui Romain Rolland nu este o explicație suficientă — ea mi se pare că nu e deloc o explicație. Influența sa în Franța este redusă, iar recomandăția sa critică e departe de a fi decisivă. Dar Istrati aducea cu el o fărâmă de necunoscut. Era un vagabond, care deschidea o zare. Venea fără lecturi, fără opinii, fără idei, fără obișnuințe: venea cu o viață de pribegie, care fusese viața lui și nimic altceva.

Intr'o literatură de psihologi, lipsa de complexitate a lui Istrati era un fapt regenerativ. Puțin colțuros, puțin necioplit, cu o sintaxă stângace în corectitudinea ei școlărească, cu un vocabular fără exces de nuanțe, dar tocmai de aceea puternic, Istrati nu reprezenta — cel puțin în primul moment al apariției lui — un fenomen literar, ci o schimbare de peisaj, de culoare, de material, de viziune.

Această schimbare de peisaj, această înnoire de material, romanul am impresia că o caută dela un timp cu oarecare neliniște. Vechile teme au dat tot ce au putut da, și chiar mai mult decât au putut.

Romanul are nevoie de un teren neexplorat încă, pe care literatura să nu-l fi secătuit și unde zăcămintele de viață, de emoție, de pitoresc să fie intacte. Ii trebuie o lărgire de orizont, — dar nu în sens spiritual, sau nu numai în acest sens, — ci mai ales o lărgire de orizont, în sens geografic. Ii trebuie, ca să vorbim în termeni actuali, o « expansiune colonială ».

Această încercare de a evada din vechile cadre și de a descoperi aspecte de viață încă nepuse în valoare, se poate vedea dintr'un fapt foarte curios, care nu cred să fie o simplă nimereală. Ați remarcat că marea majoritate a romanelor franceze, care au obținut în ultimii ani premiul Goncourt, își desfășoară acțiunea în altă țară decât în Franța?

Sang et lumière (1935) se petrece în Spania, *Capitaine Conan* (1934) în România și Bulgaria, *La condition humaine* (1933) în China. Dacă mergem puțin mai în urmă, observația se confirmă mereu: *Malaisie* se petrecea în Malacia, *Jérôme* în Suedia.

Nu poate fi la mijloc o coincidență și în nici un caz numai o coincidență. Din ultimii șapte sau opt deținători ai premiului Goncourt, cinci, ba chiar șase (căci l-am uitat pe Maurice Constantin Weyer) sunt romancierii unor medii geografice și sociale străine.

Și dacă numai întâmplarea a putut face ca Joseph Peyré, Roger Verdel, André Malraux, Henri Fauconier, M. C. Weyer și Maurice Bedel să aducă fiecare în parte altă priveliște în tabloul epice franceze de azi, de sigur nu tot întâmplarea a făcut ca din toate romanele apărute, Academia Goncourt să le aleagă cu deosebire pe acestea. Este parcă un triumf organizat al exotismului — și el nu poate fi înțeles altfel decât ca un efort, voluntar sau involuntar, de a deschide literaturii drumuri încă neumblate, spre o lume ce păstrează rezerve proaspete de viață.

Dar literatura, pentru a-și descoperi un material uman nou, nu are neapărată nevoie de explorare geografică. Un scriitor nu este obligat să se deplaseze numai decît la « *60 de grade latitudine nordică* » (semnificativ titlu!), pentru a-și schimba experiențele de viață. Există grade de latitudine și longitudine psihologică sau

socială, tot atât de bogate și necunoscute ca și cele geografice și care pot fi atinse, prin simplă schimbare de punct de vedere.

Aceeași societate văzută de un literat și văzută de un mecanic, reprezintă două lumi absolut diferite. Dar literații au vorbit prea mult, iar mecanicii prea puțin...

* * *

Reflexiile de față pornesc dela cartea nu a unui mecanic, ci a unui grădinar.

Ele pornesc în orice caz dela cartea unui om care este nou venit în literatură — nou nu numai prin faptul că debutează, dar nou mai ales prin faptul că vine dintr'o lume care, în mod obișnuit, nu are acces în domeniul scrisului.

Publicându-l pe tânărul muncitor Stoian Gh. Tudor, editura «Cultura Națională» făcea exact această experiență de explorare, pe care o remarcam mai sus și de care literatura are la răstimpuri nevoie, pentru a-și regenera sursele de inspirație și de expresie.

Că experiența a reușit sau nu, că Stoian Gh. Tudor are sau nu talent, că «Hotel Maidan» este sau nu o carte bună — mi se pare indiferent. Semnificația experienței rămâne aceeași.

Literatura românească încearcă dela un timp să-și anexeze ținuturi pe care multă vreme le-a ignorat. Ea așteaptă să i se deschidă drumuri către zone de viață, până acum obscure sau disprețuite.

Ca fapt izolat, publicarea d-lui St. G. Tudor nu prețuște mai mult, decât poate prețui cartea sa, bună sau proastă. Dar dacă punem acest «Hotel Maidan» în legătură cu alte fapte literare, observăm că el face parte dintr'o tendință generală.

Trebue să facem în biblioteca noastră un despărțimânt special pentru cărțile dedicate în ultimii ani periferiei românești. Vom grupa acolo romanele d-lui Carol Ardeleanu, pe ale d-lui George Mihail Zamfirescu, pe ale d-lui I. Peltz. Il vom adăuga pe Sărmanul Klopstock, iar dintre tineri, pe d. Dan Petrașincu — și astfel vom căpăta o familie de romane, care toate aduc la lumină o lume de moravuri, sentimente, drame și comedii, ce alcătuiesc suburbia noastră — regiune socială și psihologică insuficient cunoscută dela Caragiale încoace.

Nu-l vom exclude din acest grup de romancieri nici pe d. Petre Bellu — scriitor de inferioară calitate evident — dar al cărui succes a marcat odată mai mult curiozitatea cititorului de a fi introdus într'un mediu necunoscut lui.

Publicarea d-lui Stoian Gh. Tudor trebuie înțeleasă numai în legătură cu această orientare, ce se desprinde din literatura ultimilor ani. Cartea sa putea să reprezinte o voce ruptă din această lume a mahalalei, pe care scriitorii încearcă să și-o aproprie, dând astfel ascultare nu unui «populism» la modă, ci unei reale

necesități de a cunoaște și a înțelege un material uman, lăsat prea multă vreme în umbră.

« Hotel Maidan » putea fi un mesaj, un apel, un document. Ce lucru e mai emoționant decât un om care se exprimă cu sinceritate, în ciuda sintaxei pe care nu o cunoaște, în ciuda vocabularului care-i rezistă și în ciuda artei, care nu-l interesează? Ar putea fi ceva elementar și dur în cuvintele lui, căci însăși stângăcia lor ar fi instinctivă.

Literatura ne-a obosit prea mult de lucrurile « făcute », în care simți artificialul, culisele, formula și eprubeta, pentru ca să nu dorim și să nu așteptăm o operă eliberată de orice tehnică, de orice virtuozitate, de orice dibăcie. O carte inabil scrisă, dar străbătută de o mare emoție, de o mare revoltă sau de un arzător temperament, ar fi fără îndoială mai fertilă, decât orice perfecție formală.

Când un proletar sau un țăran face primul pas în literatură, suntem poate îndreptățiți să așteptăm dintr'acolo o bătaie de vânt aspru și regeneratoare.

Pentru că el vine nu din cărți, ci din viață, îi cerem un ochi care să vadă colori tari, acolo unde ceilalți văd colori obosite; o ureche care să descopere sunete răspicate într'un limbaj extenuat; două mâini care să simtă colțuri ascuțite, acolo unde alții pipăie un contur fără relief.

Puterea de a simți cu acuitate lucrurile simple — iată ce poate aduce în artă un spirit venit din altă parte, decât din literatură. Fie că pleacă din grădinarie, fie că pleacă din uzină, el poate să redea întreaga lor forță originară celor cinci simțuri, pe care abuzul de lectură le-a atenuat cu timpul.

Un Gorki, un Hamsun, un Istrati acest miracol îl împlinesc atunci când apar: e un miros de pădure în scrisul lor.

* * *

Mă grăbesc să vă spun că tot ce am notat mai sus este disproporționat față de « Hotel Maidan ». Nu-i reproșez cărții lipsa de valoare literară. Ii reproșez însă puțina însemnătate de mărturie umană. Lipsește emoția, lipsește sinceritatea de ton, lipsește acea vigoare virilă, pe care o au marile strigăte ce vin din viață.

Intre grădinarul Stoian Gh. Tudor și literatură, literatura a fost mai puternică. L-a învins, l-a redus. L-a obligat să scrie pagini de gândire socială, de meditație metafizică nespuse de puerile și nespuse de decolorate.

Dar printre pagini, printre rânduri, se întrezărește când și când o lume, care își așteaptă de sigur povestitorul. Nu este Stoian Gh. Tudor, dar va putea fi un altul. Publicarea « Hotelului Maidan » lasă deschisă o poartă.

MIHAIL SEBASTIAN

RĂSCOALA LUI HORIA ÎN ARTA EPOCII

Aniversarea centenarului răscoalei țărănești a lui Horia, Cloșca și Crișan a fost o aniversare mută. Românii ardeleni se zbăteau sub călcâiul lui Tisza Kalman, care era în al zecelea an al guvernării sale și părea invincibil. Astfel, dincolo de munți, orice încercare de comemorare a sângeroasei revoluții ar fi fost reprimată cu brutalitate. Activitatea societății studențești «Petru Maior» dela Budapesta, care a publicat în editura ei o dramă cu subiect din răscoala lui Horia, a fost interzisă și a fost oprită chiar și ținerea congresului bisericii ortodoxe sub motivul că membrii lui adunați la Sibiu pot discuta, între ei, și evenimentele din toamna târzie a anului 1784.

În schimb, dincoace de Carpați, i s'a ridicat un monument *aere perenius* prin vasta, temeinică și entuziasta monografie *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria*, scrisă de ardeleanul Nicolae Densușianu. Implinirea a o sută cincizeci de ani dela această revoluție a fost sărbătorită în România întregită și liberă. Comemorarea ei s'a făcut pretutindeni cu căldură și însuflețire, însă din nenorocire comemorarea *literară* a rămas sub nivelul celei dela 1884. S'au scris, e adevărat, câteva lucrări cu contribuțiuni mai mult ori mai puțin noi, dar nici una nu poate fi pusă alături de cartea lui Nicolae Densușianu, apărută înainte cu o jumătate de veac...

Dintre lucrările apărute cu acest prilej, cea mai interesantă și mai valoroasă este, fără îndoială, aceea a d-lui Octavian Beu: *Răscoala lui Horia în arta epocii*. Cartea d-sale este surprinzătoare din două motive. Autorul face parte din corpul diplomatic și s'a făcut cunoscut până acum numai prin descoperirea *Sonatei românești* a lui Franz Liszt și prin monografia *Franz Liszt în țara noastră*, tipărită înainte cu câțiva ani, la Sibiu. Astfel, nimeni nu putea bănui în d-sa un cercetător atât de pasionat și atât de harnic al trecutului ardelean. Pentru opinia noastră publică d. C. Antoniaide, autorul strălucitei monografii asupra lui Machiavelli, reprezintă singur pe diplomatul care, în afară de preocupările sale profesionale, se îndeletnicește și cu cercetările științifice. D. Octavian Beu deci, care mai anunță două lucrări referitoare la Horia și anume: *Corespondența împăratului Iosif II privitoare la răscoala lui Horia* și *Procesul răscoalei lui Horia* este și d-sa un reprezentant al spiritului nou, ce se manifestă dela un timp atât de promițător în diplomația românească. Monografia d-sale este surprinzătoare și prin faptul că bogatul material pe care-l publică dovedește răsunetul nebănuț pe care revoluția din 1784/85 l-a avut în toate părțile Europei. Parte din acest răsunet îl cunoșteam și până aci. Il cunoșteam din cartea amintită a lui

Nicolae Densușianu, din extrasele făcute de N. Bălcescu din câteva ziare franceze ale vremii și publicate în *Tesaurul de monumente istorice* al lui Al. Papiu Ilarian, apoi din micul studiu al lui D. A. Sturza, *Portretele lui Horia, Cloșca și Crișan*, publicat în *Columna lui Traian* (1877) și din studiul cu același titlu al d-lui I. C. Băncilă tipărit în revista *Transilvania* din Sibiu (1922).

Monografia d-lui Beu ne dă în această privință incomparabil mai mult. Ea cuprinde fotografiile executate în admirabile condițiuni tehnice a 93 de gravuri și a 10 medalii și insigne, care reproduc, unele, scene din răscoală iar altele, cele mai multe, portretele celor trei conducători ai ei. Aflăm aci alături, ca dovadă a imensului interes deșteptat de revoluția românească ardeleană, pictori și gravori din Viena, Budapesta, Augsburg, Lipsca, Dresda, Freiburg în Breisgau, Regensburg, Nürnberg, Augsburg, Königsberg și München. Intre ei sunt mulți cu reputație bună dintre marii artiști ai timpului. Cele mai multe din gravurile reproduse de d-sa se găsesc în colecțiile Academiei Române (28); urmează apoi Muzeul Național din Budapesta (25), Colecția de portrete a Statului din Viena (23), Muzeul Artelor Frumoase din Budapesta (14). Dintre colecțiunile particulare, cea mai bogată e colecția Valeria Beu, din care sunt reproduse 20 de bucăți.

Reproducerile d-lui Beu sunt însoțite de luminoase comentarii și explicațiuni, care fac Monografia d-sale deosebit de instructivă și interesantă.

Z. PĂCLIȘANU

CRONICA MUZICALĂ

Opera Română din București a reluat *Tristan și Isolda* într-o nouă distribuție. Niciodată această culme a creației wagneriene nu va fi în deajuns de des oferită publicului; *Tristan și Isolda*, izvorul nesecat încă al unei creațiuni muzicale care-și găsește în această operă punctul de pornire, va fi întotdeauna bine venit bunilor prieteni ai muzicii. Dacă pentru cei mai în vârstă, *Tristan* are și valoarea prețioasă a unor entuziasme de tinerețe, pentru tinerii iubitori de muzică însă, chiar dacă mișcarea muzicală de astăzi se depărtează de romantismul exprimat în sunete, el înseamnă totuși o etapă așa de importantă în dezvoltarea muzicii, o realizare de artă atât de înaltă, încât necunoașterea mai intimă a acestor pagini, înseamnă un gol care periclitează echilibrul oricărei culturi și experiențe muzicale. Iată pentru ce executarea acestei partițiuni este nu numai o faptă corespunzătoare menirii Operei ca producătoare de spectacole artistice, dar și o lecție de cultură muzicală,

de adâncire a înțelegerii ei, de pregătire pentru a ne apropia încetul cu încetul de curentul muzical contemporan; căci nu se poate trece în muzică peste etapa Wagner.

Opera e grea pentru toată lumea: cântăreți, orchestră, public; dar e inuzabilă: trei sferturi de veac nu i-au știrbit nimic din frumusețea mereu proaspătă, cum nu au răcit dogoarea pasiunii transpusă în sunete. Realizarea ei în condițiuni mulțumitoare prezintă enorme, aproape inumane greutateți, agravate la noi de lipsa unei orhestre proporționate la cerințele muzicii wagneriene. Dar cu mijloacele atât de modeste de care dispune Opera, ceea ce s'a reușit e destul de îmbucurător. Nu e cazul de a înșira și insista asupra lipsurilor și imperfecțiunilor la care contribuie colegial, toată lumea, ci dimpotrivă, făcând bilanțul audițiilor și după ce amintirea lipsurilor s'a șters sau s'a atenuat, să constatăm un beneficiu artistic.

Pasiunea cu care e încărcat rolul lui Tristan, îl poate duce uneori pe d. N. Apostolescu departe cu vocea sa frumos timbrată și mediul său plin și generos; d-sa are însă meritul mare de a fi singurul nostru cântăreț a cărui voce rezistă până în actul III, scena II, așa cum stă scris în partițiune. D-na Elena Basarab care a cântat pentru prima oară în cariera d-sale acest rol covârșitor, s'a achitat foarte bine de această grea răspundere; în actul II și III, în părțile unde muzica se revarsă liniștit, calitatea frumoasă a sunetului, justețea, atât de prețioasă în aceste pagini de orgie cromatică, preciziunea cu care vocea se încorporează orhestrei, au servit cu credință și merit mare partițiunea. D. N. Secăreanu, nou și d-sa în această nouă distribuție, a slujit cu oncțiune rolul oarecum sacerdotal al regelui Marke. Punctul nevralgic rămâne însă orchestra, care este prea mică, limitată fiind de spațiul restrâns.

O altă lature meritorie a activității Operei Române din București care răscumpără multe imperfecții evitabile precum și unele prea mari concesiuni în alegerea repertoriului, este partea activă pe care o ia în dezvoltarea și propășirea mișcării noastre muzicale; după « Noaptea Furtunoasă » și « Constantin Brâncoveanu », baletul-pantomimă « Taina », după scenariul M. S. Regina Maria și muzica lui Mihail Andricu, este a treia lucrare originală românească pe care Opera Română a oferit-o publicului în stagiunea aceasta.

Titularul catedrei de muzică de cameră a conservatorului din București este unul dintre cei mai harnici compozitori ai noștri, merit rar și prețios la noi, unde compozitorii în general nu sunt tocmai darnici. În cursul unei activități care datează de mai bine de 15 ani, d. M. Andricu a produs în numeroase forme muzicale, o operă substanțială: suite și tablouri simfonice, multă muzică de

cameră, coruri, melodii pentru voce, muzică pentru piano, toate purtând pecetea unui spirit românesc, distilat de sensibilitatea unui artist pentru care sinceritatea e cel dintâi comandament al artei. Această producție nu e numai rodul firesc al unui temperament de artist creator, dar și consecința faptului că d. Mihail Andricu a dobândit o maturitate a stilului său personal, care-l pune la adăpostul acelor zbuciumări sterilizate, căutări otrăvite de exces de îndoială; liberat în fine, în ceea ce-l privește, de acea criză de orientare care bântue încă puternic în muzica de astăzi. Dacă în felul acesta, compozitorul se sustrage «cazanului care fierbe», în schimb opera sa se resimte fericit de acel echilibru și sănătate sufletească, expresie a unui artist care își formulează limpede idealul artistic și e în stăpânirea mijloacelor de a-l exprima.

«Taina», ultima lucrare oferită publicului, deși nu ultima în ordinea compozițiilor sale, e un balet în trei acte, după scenariul M. S. Regina Maria. E o poveste de dragoste simplă și grațioasă.

Un Crai care domnește cândva, undeva, în ținuturile noastre, are trei fete, frumoase cum numai fetele din povești pot să fie. La Curtea Craiului vin cu daruri și alai domnesc, Craiul de Miazăzi, Craiul de Miazănoapte și Craiul de Răsărit. Pe rând, fiecare din ei oferă daruri scumpe aceleia din fete pe care o dorește de soție și primește în schimb un măr de aur, semn că domnița binevoeste să-i dăruiască mâna; numai Taina, a treia domniță, e tristă și îngândurată și nu vrea să se despartă de mărul ei de aur. Bătrânul Crai și sfetnicul lui intervin și printr'o mimică elocventă ne fac să înțelegem că până în cele din urmă «rațiunea de Stat» triumfă; Taina se supune soartei triste a domnițelor nefericite și oferă mărul de aur Craiului de Răsărit; dar, pe fereastra deschisă a palatului, pătrunde până la urechea domniței glasul scripcei lui Iancu și, peste câteva clipe, lăutarul chipeș își face intrarea, foarte puțin protocolar, pe geam; mirarea ținutește toată lumea locului, apoi ostașii îl înșfacă pe Iancu, cu intenția vizibilă de a-l scoate afară pentru a-i desluși mai în de aproape principiile protocolului. Dar Taina îi oprește, poruncind lui Iancu să cânte; și lăutarul cântă «de dor», înduioșând întreaga Curte. Toată lumea pare mulțumită și pleacă în cortegiu cu cele trei perechi de logodnici în frunte. E seară și sala serbărilor e deșartă; Iancu se furișează din nou acolo unde cu câteva clipe înainte cântase dragostea lui și culege cu devoțiune o floare căzută pe locul unde fusese domnița, rămânând pierdut în visare. Un zgomot ușor îl face să treșară și, ridicând privirea, își vede visul cu ochii: Taina, mânăta de dorul dragostei neizbăvite, e în fața lui, și după un scurt răstimp de teamă, în brațele lui. Dar o clipă numai, căci Taina se reculege, se smulge din vraja brațelor lui Iancu și fuge, părăsin-

du-și lăutarul în dogoarea unei iubiri care nu-și va găsi liniștea decât în moarte.

În actul al doilea, Iancu străbate drumul lung și greu al căutării. Țara Craiului de Răsărit e foarte departe și lăutarul trebuie să treacă munții, iarna; frigul, viscolul, oboseala îi sleiesc aproape puterile; regina iernii cu întreg alaiul ei de fete ale zăpezii, de duhuri ale vântului, îi atin calea și rîd de drumețul istovit. Dar dorul nesfârșit dă Iancului nesfârșite puteri; printre stâncile sclipoare de ghiață, chipul iubitei îi apare, când singură, când alături de smolitul Crai al Răsăritului. Induioșată parcă de atâta dragoste și de atâta suferință, Regina Iernii nu-i mai ține calea, și Iancu, adunându-și puterile, urcă piscul unei stânci în lumina soarelui care se ridică, și pornește mai departe.

La ridicarea cortinei pentru actul al treilea, aflăm că țara Craiului de Răsărit e tocmai în India. Pe o terasă a palatului, Craiul și Crăița sunt împreună; Taina se ofilește de dor și nimic nu-i poate lumina fața; în zadar încearcă Craiul să trezească un surâs de mulțumire, dăruindu-i odoare scumpe și flori. Taina plînge și vrea să rămână singură cu durerea ei; dar, din grădina palatului, ca și altădată acasă, se aude suspinând scripca lui Iancu. Domnița nu-și poate crede urechilor, dar trebuie să-și creadă ochilor când îl vede în fața ei pe Iancu. Nimic pe lume nu-i mai poate despărți acum decât moartea, și prin moarte își vor ispăși dragostea; căci, pierduți în fericirea regăsirii, îndrăgostiții n'au simțit că în spatele lor Craiul întunecat îi privește cu ură ucigașă. Iancu, lovit de cuțitul Craiului, își dă sufletul la picioarele domniței. Pentru Taina, totul s'a sfârșit acum: cu același pumnal care a ucis pe iubitul ei, nefericita domniță își dă singură moartea care o va uni pe veci de dragul ei lăutar.

Aceasta este povestea tristă a Tainei, domnița fără noroc, care a plătit cu viața chemarea dragostei și a tinereții.

Pe acest subiect așa de darnic în posibilități de prelucrare muzicală și coregrafică, d. Mihail Andricu a scris o partițiune care se situează între cele mai valoroase și mai bine caracterizate lucrări ale sale. Credincios față de el însuși, compozitorul nu s'a abătut dela cântările lui anterioare: prelucrarea materialului folkloric românesc, sau de inspirație românească, în formele și desfășurarea muzicii « culte ». În « Taina », unde natura subiectului aduce atâtea elemente exotice, ispita de a le folosi în orchestră era mare. Dar exotismul în muzică este destul de periculos; prea de multe ori s'a mărginit a fi o superficială și grosolană inexactă evocare a unor practici muzicale care pentru spectatori nu aveau deseori altă valoare decât aceea a presupusei lor autenticități. D. Mihail Andricu a evitat aceste erori de gust și, prob ca întotdeauna, a utilizat folklorul respectiv oridecâteori prezintă un personaj sau peisaj

exotic. Astfel, Craiul de Miazăzi își face intrarea și evoluează în ritmul vesel și vioi al unei melodii populare grecești; acel de Miazănoapte e însoțit de mișcarea ponderată, de călcătura rară și legănată, caracteristică multor melodii populare rusești; în fine dansurile acelea cu ritmul șerpuitor și suplu din actul al treilea sunt de-a-dreptul construite pe teme de folklore indian. Pentru a evita confuziile, poate că nu e de prisos a preciza că e vorba de folklor indian în măsura în care el se poate acomoda cu notația și sistemul nostru muzical, cu posibilitățile instrumentelor și instrumenta-liștilor noștri. Dar toate acestea nu constituiesc decât o parte a materialului prim. Prelucrarea lui, îmbinarea cu celelalte elemente ale comentariului simfonic, închegarea lui într'un tot unitar, dar variat, sunt probleme care au fost soluționate cu talent, imaginație, ingeniozitate și gust. De altfel contribuția materialului exotic, fără a fi neglijabilă, e totuși modestă: în actul I ea se mărginește la prezentarea a două personaje și a unui dans rusesc asupra cărora nu se insistă, iar actul II este în întregime lipsit de asemenea incluziuni. Stâncile acoperite de zăpadă și bătute de viscol, în descrierea pe care o face orchestra, pustietatea înghețată așa de pătrunzător evocată în mișcarea de vals, corurile care dau întregului peisaj infinită perspectivă și tristeță, sunt pagini a căror sinceritate și frumusețe farmecă. În fine, actul III, în care folklorul indian abundă, este o succesiune de dansuri deplin reușite, din triplul punct de vedere al muzicii, al coregrafiei și al costumelor. Sfortărea de a realiza un spectacol frumos și echilibrat în elementele lui constitutive a reușit în bună parte. Din decoruri, acelea ale actului II și prezentarea actului III au fost cu deosebire inspirate. Costumele, aproape toate frumoase, au meritul de a fi fost confecționate în atelierele Operei. În fine coregrafia a avut de rezolvat probleme foarte grele, cu un corp de balet încă la începuturile lui. Ceea ce s'a realizat a fost însă de multe ori mulțumitor și câteodată frumos. Ca și în alte împrejurări asemănătoare, spectacolul în ansamblul lui s'a resimțit de lipsa de spațiu și de insuficiența mijloacelor tehnice de care dispune Opera în localul ei actual. În asemenea condiții și cu astfel de greutateți, realizarea « Tainei » așa cum a fost prezentată înseamnă un frumos succes.

* * *

Un concert simfonic al cărui program este compus exclusiv din muzică românească, mai mult încă, în care se prezintă două prime audiții, este o faptă al cărei eroism este egalat numai de valoarea ei cultural muzicală.

A fost un timp în trecutul nostru muzical foarte apropiat, când publicul consumator de muzică simfonică, deci sub raportul

muzical « pătura cultă », nu credea, sau se îndoia de posibilitățile noastre de creație muzicală; îndoiala era în parte justificată pe atunci, de absența aproape totală a unei literaturi muzicale românești de o calitate mulțumitoare. De atunci au trecut ani, nu mulți, dar în deajuns pentru ca între public și compozitorii noștri să se producă o denivelare care se opune unei mai bune cunoașteri a lor. Compozitorii noștri au străbătut repede, cu iuțeala care e privilegiul talentului, etapele care-i despărțeau de curentul muzicii contemporane. Chiar atunci când, cum fac cei mai mulți, ei cultivă și utilizează în diverse doze elementul românesc sau de inspirație românească, limbajul muzical pe care-l întrebunțează nu este tocmai pe înțelesul publicului mare; acesta a rămas cam mult în urma curentului și este înclinat a crede că tinerii noștri compozitori se mărginesc exclusiv în a imita maestrul apusului. Adevărul nu tocmai vesel este că din punctul de vedere al creației muzicale, țara noastră nu este deocamdată prielnică dezvoltării și viețuirii compozitorilor. Aceasta este în parte și explicația fenomenului de migrațiune a talentelor noastre care se duc în străinătate pentru valorificarea compozițiilor. Astfel, din patru autori executați la concertul simfonic românesc, trei locuiesc mai mult în Paris.

Incadrate de un Concerto grosso de Filip Lazăr și suita Nr. 1 de Enescu, două prime audiții au constituit miezul programului dirijat de d. prof. M. Jora.

Șătrarii, suită simfonică, e datorită tânărului pianist și compozitor Dinu Lipatti. Trei tablouri simfonice, evocând cu mare o putere de sugestie alaiul țigănesc, o idilă la Floreasca și un chef cu lăutari, sunt zugrăvite cu o siguranță a efectelor, cu o exuberanță de ritm și de culoare care încântă și miră totodată. Atâta neașteptată maturitate în alegerea și stăpânirea mijloacelor surprinde. Cheful cu lăutari de pildă este de o extraordinară culoare și miraculos de bine construit dintr'un singur motiv și un crâmpei de cântec țigănesc. La fel de vioi colorat e alaiul primei părți din suită: *Vin Șătrarii*, tablou care a sugerat compozitorului și unele dezvoltări ale materialului tematic în dauna poate a justelor proporții. În fine idila la Floreasca, cea mai substanțială din punctul de vedere al invenției și al gândirii muzicale, ne arată un compozitor dela care suntem îndreptățiți a aștepta mult. În ce sens va evolua talentul tânărului compozitor e cu neputință de prevăzut; e suficient să se știe că el lucrează mai departe la Paris cu Igor Stravinsky.

Cealaltă primă audiție o constituiau *Trei caricaturi muzicale* de Paul Constantinescu. *Jalea recrutului*, *Balul reangajaților* și *Marș forțat* sunt titlurile sugestive ale acestei reușite glume. Toate condițiile, greu de conciliat, pe care trebuie să le îndepli-

nească o bună caricatură au fost realizate fără nici un exces, fără nici o lipsă, de acest tânăr maestru al humorului muzical. Scurte, spirituale, cu detaliul caracteristic utilizat unde și cât trebuie, fără nicio insistență inutilă și mai ales păstrând în amestecul de comic și trivial, o ținută muzicală totdeauna interesantă, schițele acestea nu surprind venind dela compozitorul pe care l-a ispitit «Noaptea furtunoasă». Concertul s'a încheiat cu Suita Nr. 1 de Enescu, suită în care se găesc pagini de o mare și durabilă frumusețe alături de altele care încep să se resimtă puțin de trecerea anilor.

D. prof. M. Jora căruia trebuie să-i fim recunoscători pentru această afirmare românească în creația muzicală, a dovedit odată mai mult că este un excelent dirijor, pe care, din nenorocire, îl auzim mult prea rar.

RADU GEORGESCU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

GENIU ȘI MARFĂ

Scriitori, artiști, filozofi — există de foarte multă vreme. Probleme ca: situația genilor în societate, opinia, despre ei, a contemporanilor, judecata posterității — toate acestea au preocupat de sigur pe creatorii din toate timpurile. Dar abia azi problema a căpătat, cu toată amploarea, caracter de actualitate acută. A trebuit, pentru asta, ca geniile să se înmulțească până într'atât, încât să formeze o pătură socială consistentă, cu un fel chiar de «conștiință de clasă».

De bună samă, creatori de valoare au existat de când lumea. Dar asta a fost totdeauna socotit ca o afacere de psihologie individuală. Până acum o jumătate de veac ne repugna, ca un scandal logic, să aliăm cuvintele «geniu» și «colectivitate». Azi însă, a crea valori de artă, de cugetare sau de acțiune a devenit o carieră frecventă, aproape o meserie, cu toată aparatul economic și socială legată de noțiunea de *profesional*.

Mi-am dat seama de toate astea citind un foarte pătrunzător eseu al lui Bernard Grasset (Nouvelle Revue Française). Grasset este un editor-filozof, sau un filozof-editor, sau mai corect amândouă, căci el a devenit editor pentru că înțelegerea gândirii altora l-a îndemnat să-și aleagă o negustorie în legătură cu producția, circulația și consumația ideilor, iar meseria de editor l-a îndemnat, la rândul-i, să cugete asupra tuturor problemelor în legătură cu imortalitatea operelor, ingratitudea sau exagerările optimiste ale

posterității, soarta scriitorului sau artistului în societatea contemporanilor, chestiunea geniului fericit sau nefericit, etc., etc.

Eseul lui Grasset se numește « Valoarea și prețul omului ». Omul are o *valoare* și are și un *preț*. Exact ca în economia politică, prețul poate să nu coincidă cu valoarea (există economiști ca Rodbertus, care tocmai fundează sistemul lui social pe mijloacele de a face să coincidă prețul cu valoarea; și chiar marxismul, care postulează identitatea dintre cele două elemente, recunoaște totuși că identitatea poate fi falsificată, printr'un trucaj, în favoarea celor ce încasează prețul și în dauna celor care au creat valoarea).

« Valoarea omului » — spune Grasset — înseamnă « talentele, darurile, puterile lui de creație »; « prețul omului » este cu totul altceva; e « *îmbogățirea pe care el o procură altora* — îmbogățire luată în înțelesul cel mai larg, înglobând toate așa zisele « *avutii imateriale* » ale economiștilor. « Omul nu-i iubit pentru valoarea lui reală; el este iubit, urât, căutat sau neglijat de alții pentru motive unde adesea valoarea minții și opereii lui e străină. *Prețul omului* depinde de ceea ce numim « *atracție* », « *agrement* », « *avantaje* »; prețuim pe oameni nu pentru că sunt geniali, ci pentru că sunt « *simpatici* », îndatoritori, pentru că se interesează de ce ne interesează pe noi, pentru că ne procură bună dispoziție, veselie, fericiri mai mici sau mai mari. Valoarea omului o va aprecia posteritatea. Noi, societatea, suntem totdeauna în situația cumpărătorului de utilități, iar nu a justițiarului absolut ».

Interesant și foarte, foarte acut modern acest fel al lui Bernard Grasset de a pune problema geniului în cadrul sociologic al economiei politice. Să se observe un lucru foarte picant. Problema aceasta a mai fost « *actuală* » încă de două ori în decursul Istoriei. Odată, în veacul al XVIII-lea, când Immanuel Kant își funda Critica Rațiunii Practice pe imperativul categoric: « *consideră pe om ca un scop, iar nu ca un mijloc* ». În aceeași epocă, Chamfort — ne reamintește Grasset — vorbise de acea veche « *metodă de a neglija persoana stimându-i totuși scrierile* ». Morala kantiană este prima reacțiune împotriva acestei « *metode* », izvorită dintr'o stare socială iniquă, unde o elită de « *boieri din naștere* » își permiteau insolența de a se desfăta cu conținutul opereii unui geniu, continuând a disprețui ca pe un subaltern prost născut pe roturierul al cărei creier servise întâmplător drept receptacul elaborării unor idei de frumusețe sau de cugetare.

Pe la sfârșitul veacului al XIX-lea — « *veacul muncitorimii* », cum spune Constantin Stere, spre deosebire de al XX-lea care e « *veacul țărănimilor* » — problema devine, pentru a doua oară, actuală. Citiți introducerea din Istoria Socialismului a lui Tugan Baranowski. Cu toată diversitatea sistemelor (utopiști, comuniști, asociaționiști, colectivști, solidariști, reformiști etc.) — literatura

socialistă, toată — spune acest autor — e dominată de o idee fundamentală, care nu este alta decât imperativul kantian: «consideră pe om ca un scop, nu ca un mijloc»; privește pe om ca pe o problemă de studiat, și nu ca pe un instrument de utilizat sau ca pe o marfă de cumpărat și consumat.

Al treilea moment de actualizare al acele idei este epoca noastră, oglindită atât de sugestiv în eseu lui Grasset, unde toate aceste pur-intelectuale și morale lucruri: geniu, operă, creație ideologică, posteritate, amor, simpatie, fericire, sunt analizate în lumina dură a conceptului de *marfă*.

Posteritatea, ce-i drept, renunță adesea de a mai considera pe om ca pe o marfă; dar renunță la ceea ce nu i se mai oferă. Prin definiție, posteritatea nu mai poate «utiliza» pe omul care a produs opera; *faute de mieux*, se mulțumește cu opera însăși, octroiând autorului ceea ce-i fusese refuzat în timpul vieții.

Există, de sigur, excepții la regulă. Câteodată valoare și preț coincid. Grasset tocmai studiază un caz celebru, acela al lui Lafontaine, prototip de «geniu fericit». «Iubit de public, iubit de cele mai mari genii ale veacului său — spune Chamfort — Lafontaine a știut chiar să trăiască în pace cu scriitorii mediocri, lucru încă mai greu decât celelalte două. Sărac, dar fără supărare, sărac aproape fără știrea lui, liber de necazurile domestice și de grijile vieții, posedând știința repaosului, a dulcilor reverii și a adevăratului somn, zilele pentru el se scurgeau cu aceeași nepăsare lină ca și versurile lui». «Lafontaine, adaogă Grasset, avea, în cel mai înalt grad, darul «de a fi simpatic», care se aliază așa de rar cu acel al creației. Vreau să spun că printre nevoile lui, cea mai mare a fost «nevoia schimbului». Aci stă secretul *comertului* său agreabil. De acolo și-a tras el *prețul*. În timp ce creatorii, cei mai mulți rezervă toate cheltuielile lor operei, el se cheltuia pe sine pentru oamenii pe care și-i alegea. De altfel lui nici nu i se păreau cheltuieli toate daniile făcute anturajului, ci mai de grabă niște ușurări, care îi procurau bogăție de aceeași natură». Ne place să vedem oameni care respiră bucuria, care, ca Lafontaine, declară că «tout m'est souverain bien». «L'aise attire l'aise», spune Grasset; ni-s simpatici oamenii care se lasă să-i vedem în «négligé» intelectual și moral, dezbrăcați de cea insuportabilă supraveghere de sine a «omului mare». «Cunoaște-te pe tine însuți» — spune Grasset, — e de sigur o maximă de înțelepciune. «Ignorează-te pe tine însuți» e o maximă de fericire».

Totuși, și din păcate, geniul este, în mod normal, nefericit. Pe manuscrisul (folio 2275) al «Luceafărului» — unul din cele mai frumoase poeme ale literaturii universale — se găsește o

apostilie, ca o însemnare de contabilitate, prin care Eminescu ne arată ce scump costă combustibilul întrebuițat la fabricarea produselor de geniu:

« Înțelesul alegoric este că dacă geniul nu cunoaște nici moartea și numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte însă pe pământ nu e capabil a ferici pe cineva nici capabil de a fi fericit. El n'are moarte, dar n'are nici noroc. Mi s'a părut că soarta Lu-ceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pământ, și i-am dat acest înțeles alegoric ».

S'ar putea spune că socoteala nu-i general valabilă; că Eminescu vorbește aci de cazul Eminescu, și atâta tot. Dar iată că în eseul lui Grasset găsim argumente pozitive pentru o teorie generală a geniului nefericit.

Geniile, prin definiție, nu pot inspira simpatie contemporanilor. Creatorii apar aproape ca niște Harpagoni, dacă nu chiar ca niște înșelători; căci — remarcă Grasset — « într'o privință, ei se îmbogățesc pe dânsii mai mult decât îmbogățesc pe alții, adică decât îmbogățesc pe aproapele lor în cursul acelor schimburi din care este făcută viața în societate. *Ei iau dela anturaj și înapoiază posterității* ». Anturajul iese păcălit din această afacere.

Și mai este un motiv de antipatie pentru genii din partea contemporanilor. Marii creatori, remarcă Grasset, sunt deprinși să poruncească. Ei, cei dintâi, *ascultă*, ascultă de cutare ideal înalt căruia își sacrifică, fără ezitare, viața și fericirea. « Tirania lor este în realitate partea de supunere pe care o cer ei altora față de tirania pe care ei au acceptat-o și care e aceea a creațiunii lor. Asta nu împiedcă să fie resimțită ca o tiranie, și de aci porcede o parte din ceea ce am numit « dezagrementul » comerțului lor social ». Omului nu-i place să i se poruncească. *Inde ira* pentru adevărații « oameni mari » în perioada când ei n'au fost încă recunoscuți de public ca atari.

După Grasset, singura metodă de a reajusta prețul cu valoarea, este metoda Lafontaine. Din când în când, și cât mai des, creatorul să-și acorde vacanțe, și în aceste momente de repaos să se lase a redeveni simplu, naiv, copilăros. Asta nu numai că îi va aduce iubirea societății contemporanilor, dar va fi și o binefăcătoare odihnă pentru sufletul lui, în sensul cel mai egoist profesional al cuvântului. Geniul să uite deci că e « om mare » — cum este — și să redevină « om » pur și simplu, ceea ce este, după părerea mea, încă mai frumos și mai meritoriu decât să fii geniu. Căci bunătatea și amorul umanității — oricât ar fi ele de mediocre — sunt calități mult mai nobile decât aceea de a avea talent sau de a crea lucruri mari.

ACTUALITĂȚI ITALIENE

Recenta inaugurare a Bibliotecii Naționale dela Florența, cea mai nouă din Italia, a pus în valoare un fapt surprinzător : tezaurul de cărți din capitala Renașterii este păstrat în rafturi care măsoară patruzeci și șapte de kilometri lungime. Sporul este apoi continuu. Mereu alte cărți, mii, sute pe zi.

Unde se vor strânge atunci, cu vremea? Din ce se vor face cărțile chiar, când pădurile de brad, nimicite pentru a le schimba în hârtie, vor fi tot mai rare?

Ce va fi atunci cu destinele culturii umane, se întreba de curând, într'o revistă bibliografică italiană, *Italia che Scrive*, directorul ei, cunoscutul editor dela Roma, Formiggini? Răspunsul și l-a dat singur : Sancțiunile, menite să stimuleze spiritul de inventivitate al conașionalilor săi, după lâna sintetică, vor avea meritul poate să născocască un nou tip de carte, cartea fotocopică. Adică nu mănunchiul de foi îndoite în volum, cum se obișnuiește dela însăși inventarea tiparului, ci un sul de celuloid, de câțiva centimetri, pe care să se filmeze, pagină cu pagină, toată opera. Iar apoi, când s'o citești, o mică lanternă de proiecție, care să-ți perinde prin față, ție dar în acelaș timp oricâtor cititori, paginile luminoase. Așa, toată Biblioteca dela British ar putea să încapă în câteva rafturi, iar mecanizarea aceasta ar avea și alte urmări practice. Raritățile bibliografice ar fi bun obștesc, dispozitivele n'ar mai fi un lux, iar căutarea în dicționare sau enciclopedii s'ar face prin dispozitive ca la mașinile de calculat.

Cu tot asediul economic, « asediu » denunțat de ziarele italiene prin enumerare cotidiană, sus, deasupra titlului, gazetarii străini confirmă calmul vieții din Italia, normalul ei. Iată, așa, relatarea corespondentului unui ziar din Stockholm, *Vecko Journalen*, despre adevărata « insulă a lui Robinson », în care s'a schimbat Italia, de când luptă pentru înfăptuiri, mai ales în direcția edilității. Ba paré că a sporit în timpul din urmă voluptatea aceasta, scumpă moștenire dela iluștrii străbuni. După cum a sporit virtutea acestui popor de-a se mulțumi cu puțin, când este vorba de proverbiala frugalitate de care poate să dea dovadă și în timpuri bune, de pace. Doar știe că trăiește într'o țară cu resurse modeste.

S'au redus, fără părere de rău, unele excese gastronomice ; s'au limitat, mai greu, mijloacele de locomoție, cele pentru care este nevoie de benzină, mai ales. La Venetia, faptul acesta a reabilitat gondola. Dată la o parte acum vreo 50 de ani, prin înmulțirea « vaporette »-lor de pe Canal Grande ; mai apoi de bărcile cu motor, gondolele, speriate ca lebedele în lacul castelului cu balcoanele căzute și ferestrele închise au găsit refugiu în micile

canale întortochiate, să ducă străini la serenada din jurul Santei Maria della Salute, sub clar de lună, iar pe Venetieni cel mult să-i treacă de pe un mal pe altul al Canalului Grande, fără caracteristicul baldachin negru cu ciucuri. Pentru «traghetto» nu era nevoie de atare podoabă, necesară odinioară, când învăluia în discreție plimbarea tinerii venețiene, departe, dincolo de Piazzetta, spre Lido. În ultima vreme, nici puținii nobili care n'au vândut palatele familiare nu mai aveau gondole. De stâlpii multicolori din fața scârilor năpădite de valuri la trecerea vaporășelor, stăteau legate aceleași bărci cu motor, pe care acum vin din umbra lor discretă, să le înlocuiască iarăși gondolele. Tresare de mulțumire inima «padronilor», alături de inima celor îndrăgostiți de Veneția romantică a tuturor reveriilor. De acea Veneție prin care și-au perindat nostalgia exotică până și poeții noștri, toți, dela Alecsandri și Negri, la Duiliu Zamfirescu, spre a nu încerca să enumerăm cât de cât infinitatea de străini. Nu-l vom trece totuși sub tăcere pe unul dintre romanticii germani, îndrăgostit de Italia și de Veneția tot cât Stendhal, pe August von Platen Hallermund, mort, ca Bălcescu al nostru, în Sicilia, al cărui centenar a fost de curând comemorat la Siracusa.

Viața italiană în formele ei actuale are ca suprem ideal retrăirea marilor virtuți romane. Obolul inelelor de aur, dacă nu senatoriale ca odinioară, fie și matrimoniale, pe Altarul Patriei, la Roma, în afară oricăror rezultate financiare, vine să confirme tendința de mai sus. În urnele imense în care s'a depus acest nobil obol, încălzite la flacăra iubirii de Patrie, nu s'au topit numai aceste mărturii de credință casnică, sacre pentru temeinica viață familială italiană, dar și alte relicve, de care oricine se desparte numai în momente supreme: medalii, decorații, distincțiuni străine, cupe și premii. Dintre care, voi aminti o medalie grea de aur, înmănată Ducelui nu de mult, de o bătrână în negru: Maria Pascoli, sora poetului Giovanni Pascoli, mort a doua zi după ce juriul dela Amsterdam îi decernase tot lui, pentru a 13 oară, medalia aceasta de aur a premiului internațional pentru cele mai meritorii poezii scrise în limba latină. Drept dovadă, pe care voi am să o subliniez prin atare menționare, a păstrării tradiției clasice, în țara lui Virgiliu, a lui Horațiu și a Renașterii umaniste.

Hărnicie, așa dar, sobrietate, calm, devotament față de Patrie și strădanie. E linia vieții italiene din aceste zile de grave încercări. Strădanie și dibăcie în cele mai riscate întreprinderi, pe care le vedem simbolizate de o mână de marinari dela Viareggio, locul de elegantă vilegiatură de pe malurile mării Tirenene; care, de câțiva ani încoace, cutreeră fundul oceanelor și mărilor, în căutarea vapoarelor scufundate, în căutare de bogății pierdute, de aur mai ales. Acești Italieni, cu flota lor de vaporășe cu nume

atât de expresiv — « Rampino », « Artiglio », ori « Arpione », — cu aparatele de scufundare de ei perfecționate, dar mai ales cu răbdătoarea lor cutezanță, au adus la suprafață comori întregi, întrebuintând până și macarale magnetizate. Redobândite astfel tezaurele de pe vapoarele scufundate de submarinele germane în timpul războiului, astăzi această echipă de bravi marinari-scafandrieri luptă, într'un mic port italian, cu fantezia populară: să cerceteze la 70 metri adâncime epava corăbiei cu pânze « Pol-luce », spartă de stânci și înneacă acum 130 de ani, pe care acea fantezie populară o știe plină cu bogățiile regelui Ferdinand IV. De se va adevăra zvonul, marinarii de pe « Artiglio » s'au legat să dăruiască tot acel aur Patriei.

Vin iar în lumină comorile din fundul mării, după cum vin comorile ascunse de vreme în fundul pământului. Ca acele mini-uri de ceramică pictată, greco-etruscă, descoperite nu de mult în tezaurul dela Spina, către gurile Padului, în părțile mlaștinilor dinspre Ravenna și Venezia. Părți în care, de când lumea, oamenii au cunoscut așezări pe palafite, ca orașul Lagunelor de azi. Părți în care le-a plăcut Grecilor să se pripășească nu numai de mult, pe vremea de când or fi vasele acestea, de-o neîntrecută artă elenică, dar și mai încoace, în vremea Impăratului Justinian, care-a lăsat la Ravenna urmele celei mai autentice măestrii bizantine. Ori cum ar fi, prin descoperirea lor epocală, arheologii italieni impun ca, de azi înainte, ceramica de Spina, datând tocmai din al V-lea veac înainte de Cristos, să facă un capitol a parte în Istoria Artelor vechi.

În vreme ce se descopăr urmele neștiutelor așezări umane în țara lui Enea, se înalță sub ochii noștri, cetăți noi. Intr'adevăr acum, de curând, s'a întemeiat acolo un atare oraș: Pontinia. Este un nou centru în regiunea dela Sudul Romei, către mare, regiune bântuită de pe vremea Romanilor de cumplite friguri; căci se întindeau acolo imensele bălți papale (ale Statului Papal de odinioară), de unde și actualul nume de Pontinia. Terenurile au fost asanate, sunt astăzi date agriculturii, s'au adus oameni de pe unde erau prea mulți, li s'a făcut și un oraș: modern, monumental, complet, ca orice oraș ridicat în câțiva ani. Nu ca ale noastre, celelalte, cu evoluție lentă, dela sat spre metropolă. În această întemeiere de orașe este de notat o caracteristică a Italiei moderne. De exemplu: în 1932 s'a fondat Littoria, iar în iarna acelei an s'a inaugurat; în 1933 s'a fondat Sabaudia, inaugurată la 15 Aprilie 1935, câteva luni deci înainte de Pontinia, a cărei fundare s'a decretat abia acum doi ani.

Opera aceasta de asanare a terenurilor inundate, pe lângă stingerea malariei, pe lângă refacerea economiei naționale italiene, a înlesnit, precum am văzut, descoperirile arheologice. În părțile

Romei, la gurile Tibrului, s'a putut lămuri astfel o pasionantă problemă istorică. În momentele de mare grandoare ale Impărației Romane, cum putea cuprinde incinta destul de redusă a Capitalei uriașul trafic natural, dintre vastele fruntarii ale sale și Metropola. Diferiții împărați, dela Cladiu la Traian, au înlesnit de fapt acest schimb, prin construirea unui imens port la gurile Tibrului, care îngăduia galerelor să înainteze din mare. Căci aceasta era pe vremea Impărației, până târziu, în Evul Mediu, adevărata cale de legătură între popoarele lumii.

Multe și ilustre amintiri istorice în Italia, dar cercetate, puse în valoare, cu pasiune și cult pentru trecutul național. Fie că ar fi vorba de monumentele romane, fie de cele, nu mai puțin ilustre, ale Renașterii. Iată, de pildă grija pentru catedrale. După terminarea Domului din Milano (la care se lucraseră din Evul Mediu), după restaurarea fațadei Sfântului Petru, a venit rândul acelei minuni de arhitectură care este Domul din Florența, nu numai ca frumusețe — cine l-a văzut dominând silueta orașului peste Ponte Vecchio, peste Arno, seara, dela Piazzale Michelangelo și nu se simte legat sufletește, ca de locul de închinare al suflului său, pentru totdeauna? — dar minune și din punct de vedere al construcției în sine, cu acea imensă calotă de olane, ținute numai de nervurile de piatră care-o boltesc. Il Cupolone, orgoliul Florentinilor, care-l confundă cu însăși Florența, trebuie să se lase cu grijă ciocănit, cercetat de meșteri, nu cumva într'o zi să sfărâme, în cădere, una din cele mai gingașe bijuterii din comoara de artă a lumii: Campanilul lui Giotto, Batisterul, Piața Domului, portalele, Domul însuși.

Grijă prevăzătoare, din timp, pentru ceea ce este obștesc; iată la ce se reduce actualitatea vieții italiene. Grijă, minuțioasă, pentru asigurarea viitorului, prin supravegherea severă a prezentului și scrutarea trecutului național. O generalizare a acestor griji asupra tuturor sectoarelor vieții naționale. Se deplângea în Italia acestor timpuri de renaștere lipsa intervenției Statului în promovarea artei dramatice, de exemplu? Iată acum, deși grijile războiului n'ar fi părut să îngăduie așa ceva, înființarea unui Conservator de Artă Dramatică la Roma, cu titulatura de Academie, cu două secții mari — pentru actori și pentru regisori, — cu elevi întreținuți de Stat, cu teatru propriu, în care rolurile să fie susținute de maeștri, iar cele secundare, treptat-treptat, de elevi și astfel se va avea la Roma un teatru cu adevărat experimental; cu puțința, pentru diplomații noii Academii, să fie angajați de trupele subvenționate, căci un Teatru Național, oficial, nu există în Italia, țara care a dat Europei marea generație de actori, încă din vremea Commediei dell'Arte.

Rămas-a apoi Italia în urmă din punct de vedere al industriei cinematografice, pe care ar fi trebuit s'o cultive și pentru ceea ce reprezintă atare industrie din punct de vedere social, și pentru considerentul sentimental că Italia deținuse cândva unul din primele locuri în atare industrie de artă? Iată că s'a decretat de curând (și lucrările trebuie să fie începute), întemeierea unui oraș al Cinematografului în împrejurimile Romei, pentru care s'a rezervat o suprafață de 600.000 m. p. întrucât noile instalații, cele mai moderne din lume, trebuie să facă posibilă înregistrarea concomitentă a zece filme cel puțin. Așa dar, o lucrare grandioasă, implicând imense capitaluri, care însă va avea toți sortii să izbuțească, date fiind neprețuitele resurse în materie de figurație, actori și decoruri naturale, de care dispune Italia, bine înțelese pentru o anume categorie de filme. Astfel în preajma Forului Mussolini, adevărată « cetate » a Sportului, alături de recenta « Cetate Universitară » și de cea « Ospedaliară », a Spitalelor, se va înălța acum aceasta, a Cinematografului.

Și alta. Cetatea grandioasei Mostra Augustea della Romanità, adică marea expoziției a Latinității, ce se va deschide la Roma cu prilejul serbărilor milenare pentru comemorarea Impăratului August, peste doi ani.

Peste doi ani, însă pregătirile au început. În Italia, care va purta grija acestei manifestări prin care se va înălța, se va reabilita prestigiul Latinității; dar și în străinătate. Adică în țările latine, ba chiar și în țările nelatine, care se simt orgolioase că dețin monumente romane și se întrec să le întoarcă Romei, pentru acest prilej, fie și în chip de efigie copiată.

De curând, mai zilele trecute, Ducele a avut vreme o întreagă după amiază, să cerceteze inventarul materialelor care încep a se aduna la Roma din toate colțurile lumii odinioară romană. Mai întâi, firește, de prin muzeele orașelor italiene; apoi, din Franța din Grecia, din Belgia, din Austria, din Germania, din Ungaria, ba până și din New-York.

Cu ce ne vom înfățișa noi?

Încă nu se văd nici în Italia, nici aici, acasă, cât de cât, semne, că oficialitatea românească știe că se va petrece în curând acest mare eveniment în analele vieții europene. O înfățișare colectivă a civilizației Romei, în momentul istoric în care celelalte, civilizația germanică și cea slavă au ajuns la cristalizarea unor forme noi.

Ne simțim orgolioși, în restriștea istoriei noastre, când ne simțim plecați din țara ginteii nobile, de dincolo, de acolo, dela Roma? Aceasta a fost mângâierea, tăria străbunilor, de când ne știm? Ne doare când ni se contestă atare latinitate, mai ales din pricina lipsei, aparente de sigur, de constructivism?

Iată, va veni momentul nostru de afirmare la această Mostra Augustea della Romanità. Nu va fi vorba, de data aceasta însă de simpla noastră participare onorabilă la o competițiune internațională de civilizație și progres; ci de valorificarea, față de ceilalți Latini, dar față de noi înșine mai întâi, a ceea ce mai poate fi valabil în orgoliul nostru îndătinat de purtători ai tradiției romane în graiul și numele nostru.

ALEX. MARCU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Actualitatea literară a readus în discuție, în ultima vreme, pe cei doi scriitori francezi morți în ultima vreme: Paul Bourget și Léon Hennique. Astfel, actualitatea însăși comandă uneori acea oprire de o clipă a neobositului mers al faptelor și al ideilor și înlesnește din când în când acele retrospective care ne fac să înțelegem cât se schimbă vremile sau, dimpotrivă, să constatăm cât sunt ele de asemănătoare. Cu Paul Bourget și Léon Hennique, o asemenea considerare retrospectivă ne duce departe, înapoia vremii noastre, căci amândoi au murit la o foarte înaintată vârstă și începuturile lor, chiar apogeurile carierei lor scriitoricești, ne scot aproape din istoria literaturii contemporane franceze. Adeseori în Franța, oameni a căror viață și operă sunt sortite unei îndelungi pomeniri istorice, își văd prelungite, până la bătrâneți foarte încărcate, zilele existenței lor. Oamenii aceștia au, parcă, o voință de persistență care le îngăduie să îmbătrânească și să înfigă, astfel, în istorie cele două date ale nașterii și morții lor, încât mai târziu însemnătatea lor să sporească și prin aceea a epocelor pe care le-au parcurs în timpul vieții. Un fel de coincidență semnificativă, între destinul individual și acela al vremilor pe care le-au trăit, sporește valoarea acestor oameni, dăruind-o cu o simbolică bătrânețe.

Dacă Paul Bourget a continuat să scrie până în ultimii ani ai vieții sale, nu e mai puțin adevărat că opera cea mai durabilă pe care a lăsat-o, aparține primei faze a activității lui scriitoricești, aceea dela sfârșitul veacului trecut. Deși a dezvoltat, cu preferință, cariera romancierului, Paul Bourget a dovedit prin întreaga sa operă, vocația de critic și pasiunea pentru idei care le-au caracterizat. Considerând întinsa lui operă, mulți istorici literari socotesc că cele mai bune pagini ale lui Paul Bourget sunt totuși acele *Essais de psychologie contemporaine* din anii 1883—85, atât de citite și în zilele noastre și în care ideologul, care trebuia să proclame, cu un dogmatism din ce în ce mai stabil, credințele sale conservatoare, a dovedit totuși în această operă de tinerețe și spiritul modern al acelei vremi și discernământul întreg al

intelligenții sale. Paul Bourget a fost, prin excelență, un scriitor de tip social, și pe măsură ce a înaintat în viață, a înțeles să servească într'un mod mai activ și mai direct acele idei pentru care a manifestat o mare capacitate de certitudine. De aceea, întreaga sa operă este străbătută de acel didacticism pe care atâția l-au combătut cu înverșunare, deși Paul Bourget n'a făcut decât să desvolte — într'o măsură care a prejudiciat poate artei sale literare — acea vocație politică și socială care, într'un fel sau altul, caracterizează în genere pe scriitorul francez. Paul Bourget a fost contra-revoluționarul care a desvoltat influența covârșitoare a lui Taine și a pozitivismului francez în genere. Astfel se explică felul în care conservatorismul burghez, care în Franța se reclamă astăzi tocmai dela ideile revoluției franceze, a luat la Bourget, prin efectul influenței lui Taine, înfățișarea unei atitudini conservatoare, dar în ultimele consecințe anti-burgheze..

Dar, oricât tendința politică ar fi preponderentă în opera lui Paul Bourget, ar fi o mare nedreptate să se uite importanța pur literară a scriitorului care, împingând mai departe ca oricare altul, începuturile făcute de marele său maestru Stendhal, a fost mai multe decenii campionul romanului psihologic. Psihologismul acesta, dublând preocuparea constantă de problemele politice, dualismul acesta, ar putea fi tema unei cercetări care ne-ar arăta că Bourget a fost totuși mai curând un burghez al Franței moderne decât un neadaptat păstrător al tradiției vechiului regim. Considerarea atentă și minuțioasă a realității launtrice a omului, socotită ca ultimul și cel mai prețios adevăr, precede dintr'o mentalitate individualistă, refractară în cazul acesta, la orice alunecare spre stânga politică, dar potrivită cu ideile fundamentale ale burgheziei Franței moderne. Cercetarea și caracterizarea operei lui Paul Bourget vor mai suferi de aci înainte revizuirii și modificării. Dacă în timpul vieții sale, Bourget a dat loc la nenumărate controverse și romanele lui, ca de pildă celebrul *Le Disciple*, au dat loc la înverșunate și prelungite discuții despre care cu toții ne aducem aminte, acum, la moartea lui, mai tot ce s'a scris poartă pecetea acelei false aparențe de judecată definitivă și de facilă categorisire pe care în bună parte le justifică și caracterul atât de dogmatic al operei la care se referă. Și totuși, cercetătorul atent va putea aduce încă multe precizii și distincții în judecata pe care posteritatea o va aduce asupra operei lui Bourget, deci încă din timpul vieții istoria literară părea să fie închis definitiv capitolul care îl privea. Un interesant articol, intitulat *Les mouvements de Paul Bourget* s'a scris acum în acest sens, interesant mai ales pentrucă este scris de un gânditor ca Charles Maurras a cărui extremă fixitate de opinii este cunoscută. Charles Maurras arată câte îndoeli au frământat spiritul lui Bourget și evoluția,

schimbările, chiar contradicțiile din care, totuși, într'o judecată prea simplă, s'a putut desprinde imaginea unei personalități fără ezitare în atitudini, fără umbre în convingeri. Convingerile oamenilor, astfel cum le cunoaștem, sunt cele mai adeseori expresii simplificate ale unor stări de conștiință cu mult mai complexe. Se va cuveni, poate, ca aplicând tocmai psihologismul minuțios pe care Bourget l-a afirmat în opera sa, cineva să-i evoce din nou personalitatea cu acea grijă care, eliminând nedreptatea sau elogiul exagerat al partizanului, să aducă numai adevărul cel mai apropiat de spiritul marelui scriitor.

Léon Hennique a murit de asemeni la o foarte înaintată vârstă. Numele lui aducea încă din timpul vieții ecoul unei îndepărtate epoce, aceea a naturalismului francez și un sentiment de totală inactualitate îl întovărășea, nu numai pentru că opera sa nu s'a situat în primul plan al literaturii franceze, dar și pentru că în ultimii treizeci de ani Léon Hennique renunțase la orice veleitate literară. Numele său va rămâne legat de istoria Academiei Goncourt, printre ai cărei întemeietori a fost. El a fost desemnat ca unul dintre primii zece membri ai Academiei, chiar prin testamentul lui Edmond de Goncourt, prin care s'a hotărât întemeierea acestei instituții. Léon Hennique a fost acela care a condus celebrul proces pornit de familia fraților Goncourt pentru a încerca dărâmarea testamentului; justiția l-a menținut însă și Academia Goncourt, a cărei importanță s'a afirmat apoi din ce în ce mai mare în cadrul culturii franceze, există astăzi datorită diligenței lui Léon Hennique, acest scriitor din alte vremi, mort în zilele noastre, prieten și tovarăș al lui Alphonse Daudet, Maupassant și Zola.

* * *

Actualitatea literară a fost dominată ca în toți anii la aceeași epocă mai cu seamă de atenția îndreptată spre cărțile care au obținut premiile lunii Decembrie. Printre acestea este premiul pe care Academia Goncourt — având încă votul lui Léon Hennique — l-a acordat lui Joseph Peyré pentru romanul *Sang et Lumières*. Este, de sigur, ceva arbitrar în felul în care premiile literare, în genere, impun atenției publicului anumite cărți. Chiar când acestea sunt bine alese, succesul unic pe care îl obțin o bucată de vreme, îndepărtează în mod nedrept atenția celor mai mulți dela atâtea alte cărți scrise în același timp și adeseori de o valoare cel puțin egală. Trebuie să recunoaștem totuși, că premiul Goncourt a cărui autoritate literară se menține puternică în Franța și în lumea întreagă, a consacrat adeseori, dela primele manifestări, scriitorii care au cunoscute apoi cea mai legitimă celebritate. Gustul literar al celor cinci academicieni care au format majoritatea în favoarea lui Joseph Peyré, pare a fi fost și de data aceasta

destul de sigur, căci *Sang et Lumières*, despre care criticii francezi scriseseră și înainte pagini elogioase, este un adevărat și puternic roman care n'a desamăgit pe nimeni. Acțiunea se petrece în Spania prefacerilor politice și sociale din ultimii ani și este o evocare a vieții tragice a unui glorios matador și a acelei lumi întregi, colorată, bizară, crudă, eroică sau josnică din jurul curselor de tauri. Joseph Peyré, care este francez din Pirinei, dovedește o mare pătrundere a acestei lumi care a inspirat de altfel numeroase pagini din literatura universală. Dar nimic nu este convențional și imagine curentă în această carte. Romanul lui Peyré este foarte modern prin acel sentiment, pe care îl creează, al marilor puteri omenești, puteri pe care nu le răpune decât o îndelungă și perfidă acțiune a forțelor destructive. De asemeni, cartea aceasta este încă un semn al unei noi mentalități franceze, prin felul în care autorul evocă o lume străină și foarte deosebită de aceea a Franței. De sigur, Spania a inspirat și altădată pagini literare scriitorilor francezi, dar felul amănunțit în care Joseph Peyré ne descrie lumea care roiește în jurul curselor de tauri, simpatia profundă pe care o are cu subiectul și cunoașterea precisă a moravurilor de acolo, toate acestea ne aduc exemplul, destul de rar înainte, al unui scriitor francez care evocă cu o perfectă competență un mediu care nu este al său dar căruia, s'ar putea crede că îi aparține.

Ricardo, eroul romanului *Sang et Lumières*, este una din acele glorii ale arenelor spaniole, cărora publicul le acordă bogății și nelimitată admirație, dar către care același public îndreaptă o ostilitate ce poate merge până la o adevărată condamnare la moarte, atunci când forța și grația toreadorului încep să șovăiască. Viața matadorului, a celui principal și superb actor și erou la curselor de tauri, nu poate fi, atâta vreme cât are curajul și orgoliul de a aspira la triumf, decât prilejul neconținut al adorației populare și al aclamațiilor frenetice sau obiectul către care merge condamnarea publică, umilința injuriei, valul necruțător al indignărei. Matadorul trăește în glorie sau se înneacă în sânge. Ricardo a cunoscut această glorie; curajul și generozitatea lui față de oameni sunt însușirile care corespund eroismului și grației din arenă. Ricardo nu are niciun fel de egoism ci, dimpotrivă ființa lui nervoasă, neatentă la economia mijloacelor și la conservarea avantajelor, se cheltuiește și se lasă învăluită de pasiunea ucigătoare pe care o încearcă pentru Marilena. Obosit, fără nici o precauție, înfruntă Ricardo primejdia mortală a ultimei lui curse de tauri. Descrierea finală pe care ne-o face Joseph Peyré reține cu o rară intensitate interesul cetitorului. Deși prevedem sfârșitul tragic al lui Ricardo, emoția pe care o întreține este puternică; cele mai bune mijloace sunt folosite și la ele se adaugă parcă ceva

din succesiunea rapidă de imagini a cinematografului și, în același timp, ceva din desfășurarea amplă a unei epopei. Ricardo este răpus și va muri, dar înaintea prăvălirii lui spre moarte va impune mulțimilor ostile o ultimă și unanimă admirație, al cărei freamăt îi va fi dat acea supremă bucurie de viață după care a trebuit să urmeze înfrângerea totală.

Joseph Peyré ne evocă o lume a acelor contraste spaniole care au izbit pe atâți călători și scriitori. O lume de eroi și de oameni de afaceri, de generoși și de perfizi, de poeți și de negustori, de nostalgici cântăreți și de aspri veleitari sociali, o lume care nu se poate defini și care, pe deasupra, a trecut în anii din urmă prin prefaceri care i-au modificat și complicat încă structura. S'a spus de multe ori că Europa occidentală se termină la Pirinei, că Spania este țara unui popor apropiat mai curând de sufletul oriental. Oricum, este în sufletul spaniol o complexiune, și este o colorată diversitate a poporului spaniol, de care Joseph Peyré s'a apropiat cu pătrundere și simpatie și pe care ni le-a descris în *Sang et Lumières* cu mijloace literare în același timp sobre și patetice. Niciodată nu păcătuște printr'o gratuită declamație, dar tot timpul întreține în acest roman o atmosferă de intensă și amplă vibrație.. Ne este îngăduit să credem că Joseph Peyré va fi citat mai târziu printre scriitorii, care, primind premiul Goncourt, justifică apoi autoritatea literară a acestei Academii.

O altă carte premiată este *Bénédiction* de d-na Claude Silve. Până la una din cronicile viitoare, în care ne vom ocupa mai pe larg de scrisul feminin în Franța și în care scriitoarea noastră se va găsi încadrată de atâtea altele, trebuie să menționăm încă de astăzi că premiul Femina pe care l-a obținut acum d-na Claude Silve ne apare de asemeni ca o justă recompensă. *Bénédiction* nu este un roman, deși autoarea a ținut să înscrie pe copertă această categorisire. Acțiunea este redusă la minimum în această carte și putem afirma că nu adaogă nimic la înțelegerea ei. *Bénédiction* este o carte de poezie și de farmec, cuvânt care revine mereu, de altfel, în textul ei; este o carte care nu se poate rezuma și care este făcută din nenumărate amănunte, dintr'un amestec continuu al vieții interioare cu întreg cadrul în care se dezvoltă, cu misterul înconjurător, pretutîndeni prezent. O carte de o foarte feminină sensibilitate, pe care o imprimă vieții dimprejur, oamenilor, obiectelor, peisajului. D-na Claude Silve ne descrie viața mută, plutind în adâncul liniștit al trecutului, al unui aristocratic castel din Franța. Trăsăturile generale pe care ni le aduce nu ne învață nimic nou; aceleași figuri și același ritm pe care îl cunoaștem de totdeauna. D-na Claude Silve nu pare a fi aspirat la nicio inventivitate în această privință. Insușirile de fină poezie pe care le are își găsesc o multiplă și subtilă expresie în toate amănunțele și

analizele pe care ni le dă și care fac să se realizeze într'o artistică unitate o lume interioară care își așterne neconținut sensibilitatea peste lumea înconjurătoare.

Iată, așa dar, două cărți, *Sang et Lumières* și *Bénédiction* către care, premiile atribuite, ne-au atras mai ales atenția în ultima vreme. Valoarea lor literară va apărea mai sigură, în măsura în care va depăși un succes oarecum impus.

ALEXANDRU VIANU

CÂTEVA OBIECȚII LA STUDIILE PLATONIENE ALE D-LUI AL. CLAUDIAN

În cadrul filosofiei românești, preocupările de știință politică și morală sunt mai rare decât iernile calde. În decursul atâtor ani, de când se discută atât de multă metafizică și se face atât de aprigă politică, știința noastră nu a înregistrat totuși decât foarte puține opere care să trateze și să orienteze preocupările celor puțini și celor mulți. Operele d-lor C. Rădulescu-Motru, D. Gusti și P. P. Negulescu sunt aproape singurele care au delimitat problematica timpului, formulând unele teorii privind realitatea și normele vieții sociale.

În volumul d-sale recent, *Cercetări Filosofice și Sociologice* (Iași, Tip. Concesionară Al. Terek, 1935), d. Al. Clodian continuă aceste preocupări tot atât de necesare pe cât de rare. Inspirat de o seamă de lecturi ce întocmesc o actuală reinterpretare a unor problematici vechi cât lumea, autorul acestei lucrări îndeplinește un folositor serviciu mediului nostru, prezentând și comentând, uneori cu interesante desvoltări personale, chestiuni și teme care la noi sunt sau neglijate sau văzute din perspective mai vechi (ceea ce nu înseamnă întotdeauna că perspectivele sunt și inferioare).

Compusă din studii cu preocupări variate și inegal luminate, cartea *Cercetări Filosofice și Sociologice* promovează o serie de cercetări din domeniul istoriei filosofiei cu ajutorul unor puncte de vedere sociologice și psihologice. Este îmbucurător faptul, însă că mai bine de jumătate, cartea este centrată în jurul filosofiei politice a lui Plato, filosoful dela care pornește tot ce e fundamental și inspirator în filosofia occidentală.

Studierea lui Plato și Aristotel, socotită mai ales în culturile anglo-americane drept temelia cunoașterii filosofice, este la noi cu totul insuficientă și superficială. La noi se învață despre mulți filosofi, dar lectura lui Plato și Aristotel este rezervată, și nu fără excepții, doar profesorilor. În Anglia și Statele-Unite nu există

însă student care să nu cunoască în amănunt *Republica*, *Legile*, *Symposion*-ul și câteva din celelalte dialoguri principale ale lui Plato, ca să nu mai vorbim de *Etica către Nicomachus* a lui Aristotel, socotită acolo drept etica eticilor sau biblia moralei și asta nu numai de gânditorii idealști, ci și de realiști, pragmatişti și criticiști. Ne-aducem aminte că la cursurile lor, un Bertrand Russell sau F. C. S. Schiller nu admiteau ignorarea amănuntelor eticii platoniene sau aristoteliene, chiar dacă uneori o contraziceau în teoriile lor. Dimpotrivă, cunoașterea lui Kant sau Hegel nu era atât de riguros pretinsă când era vorba de domeniul moralei, politicii sau sociologiei. La noi, pentru a menține paralela între cele două sisteme de educație filosofică, suntem siguri că nici doi la sută dintră licențiații în filosofie nu au deschis vreodată manualul de morală a lui Aristotel.

Pentru aceste motive, salutăm cu satisfacție studiile d-lui Al. Claudin despre «Platon și Auguste Comte», «Definiția dreptății în *Republica* lui Platon» și «Platon și egalitatea sexelor», chiar dacă punctul de vedere al d-sale nu-l găsim în totul cel mai just. Faptul că autorul cărții de care ne ocupăm aici a pus în discuție cu ample amănunte și cu o impunătoare bibliografie, caracterul socialo-politic al filosofiei platoniene, poate însemna o dată în orientarea tinerimii noastre, lăsată în genere pe mâna și la voia tuturor superficialelor și primejdioaselor idei și teorii sociale, economice și politice, pe cât de incomplet prezentate, pe atât de dârz susținute. O spunem răspicat: credem că dacă Miniștrii Instrucției și conducătorii universităților noastre ar fi avut grijă să dea științei politice, etice și sociale o mai mare extindere și atenție, nu s'ar fi ajuns la confuzia și absurditatea de astăzi. În timp ce în universitățile engleze și americane, există departamente sau facultăți de sociologie, politică, morală, fiecare cu nenumărate cursuri și seminarii, la noi știința politicii nu este aproape deloc predată în universități, iar etica filosofică la fel. Nu este semnificativ acum când vorbim de criza morală a societății noastre, că din educația noastră lipsesc tocmai aceste științe care învață și îndrumă societatea? De ce să ne mire lipsa problematicii morale în viața maselor, când însăși elitele și conducătorii educației noastre nu au fost în stare de atâtea decenii să ne dea măcar un singur sistem de etică? Suntem, poate, singurul popor a cărui cultură nu și-a îndreptat preocupările în spre etică și unde moralitatea este numai naturală și legală, trăind, după înțelepciunea populară, în virtutea tradiției și a obiceiurilor, dar nefiind luminată de știință și de spiritualitatea reflexivă.

Revenind la studiile privitoare la Plato din volumul d-lui Al. Claudian, trebuie să arătăm că d-sa, inspirat de bogata bibliografie străină care mereu tâlmăcește și răstălmăcește pe Plato, a căutat

să prezinte nu numai paralela dintre teoria politică a filosofului grec și cea a lui Auguste Comte, ci și să interpreteze și explice, prin considerații sociologice și psihologice, întreaga lor filosofie. În cel mai dezvoltat studiu al cărții, «Platon și Auguste Comte», d-sa stabilește principalele afinități între cei doi cugetători: filosofie cu tendințe politice, anti-individualism, domnia filosofilor, primatul educației asupra legilor, și le explică prin următorul proces psihologic: «preocupați amândoi de politică și doritori, și unul și altul, să înlocuiască anarhia unui excesiv individualism printr'o societate strâns unită în jurul unor principii comune, ei duc anti-individualismul până la autoritatea unei religii sau până la autoritatea filosofilor, stăpâni prin educație prin formarea sufletelor. Prin guvernarea sufletelor, cu ajutorul religiei sau cu ajutorul filosofiei, cei doi filosofi vor să instaureze state lipsite de fermentul individualist» (p. 65). Aceasta este tema studiului tânărului cercetător dela Iași, care dacă are multă dreptate în a accentua caracterul social și colectiv al teoriilor politice ale celor doi gânditori și dacă într'adevăr ne convinge că există o afinitate și relativă similitudine între Plato și Comte (ceea ce nu trebuie să ne surprindă nu numai pentru că tot ce-a fost filosofie generoasă și armonioasă s'a inspirat din Plato și i-a condus mai departe ideile sau pentru că Auguste Comte admira ierarhiile catolicismului, care a luat atâtea tot dela Plato), — nu ne poate, în schimb, la fel mulțumi când e vorba de ansamblul concluziilor sale.

Să precizăm. D. Al. Claudian tinde să ne explice sistemul lui Plato prin experiența psihologică și socială a acestuia. D-sa susține, în mai multe rânduri, că Plato și Comte «sunt îndemnați la *cugetare* politică de împrejurări care le paralizează *acțiunea* politică» (p. 67), amândoi aparținând în tinerețe unor curente politice învinse și luând atitudini împotriva regimurilor care nu-i satisfăceau. Plato ia atitudine împotriva democrației atotputernice din Atena veacurilor V și VI, dar și împotriva aristocrației mediocre, răzbu-nătoare și mult prea practice a «celor treizeci» dela anul 404, promovând un alt fel de aristocrație. «Partizan al sistemului oligarhic, împreună cu tot partidul în care avea rude și prieteni, decepționat apoi de aristocrație prin brutalitățile și «nedreptățile» ei, filosoful părăsește gândul de a face politică *practică* cu partidul în ale cărui bune intenții crezuse. Dar nici cu democrația, care îngăduie condamnarea lui Socrate, nu se poate împăca Platon. El rămâne, astfel, izolat și de «poporul» pentru care nu va fi avut în trecut multă simpatie, și de aristocrația despre care își făcuse prea mari iluzii. Apolitismul lui practic devine inevitabil» (p. 83). Reiese clar, chiar numai din aceste citate, că d. Al. Claudian susține că Plato a devenit filosof *pentru că* a fost contrazis de realitatea societății căreia îi aparținea, și nefiind mulțumit de *acțiune*, trece

și rămâne el la *cugetare*. Ni se pare această explicație psihologică și socială cu totul nerevelantă și falsă. Logica ne spune următoarele: admitând că Plato a fost desamăgit de partidele societății sale (și că deci s'a considerat « paralizat » în acțiunea politică), dacă Plato voia totuși să fie om de acțiune, nu avea decât să formeze un alt partid sau, cum a și încercat de altfel, să aplice altundeva dorința sa directă pentru o altfel de societate. De unde concluzia că poți deveni bun cugetător într'ale politicii pentru că ești paralizat de societate, ca om de acțiune?

Cugetarea sau spiritualitatea nu se pot explica prin eficiența sau negarea acțiunii. O acțiune stăvilită implică o altă acțiune, dacă agentul nu este în prealabil dotat cu puteri spirituale și cu o directivă anumită. Iar dacă admitem aceasta, atunci activitatea spiritului, esența spiritualității, iarăși nu poate fi explicată prin acțiune. Protrivnic democrației și aristocrației societății sale, aristocratul Plato ar fi trebuit să devină, conform interpretării d-lui Al. Claudian, un sceptic, și nu un aristocrat de mare și splendidă dizipline. Un om învins nu devine filosof de mare, decât când era viziune destinat, prin vocație, filosofiei.

Tema d-lui Al. Claudian este plauzibilă doar în mod secundar și numai dacă admitem (și aceasta depășește punctul de vedere sociologic și psihologic, am putea spune psihanalitic, fiindcă, în fond, e vorba de o compensație), că Plato era prin vocație un gânditor și ca atare gânditorul din el fiind contrazis și împiedecat de « realitate », n'a putut face altceva decât să-și caute nu o « ieșire pe planul teoretic » cum scrie d. Al. Claudian la p. 104, ci continuarea sau desvoltarea amplă a viziunilor spiritului său. Ni se pare cu totul greșit a căuta prin explicații exterioare și aproape behavioriste (stimulii sunt societatea; răspunsurile, trecerea în teorie a dorințelor nerealizate sau a inhibițiilor ce-și caută o compensare) să determini caracterul unic și constitutiv al unei spiritualități.

Autorul aici discutat mai scrie: « dacă Plato și Comte și-ar fi văzut realizate cel puțin o parte din aspirațiile lor vechi de acțiune politică eficientă... ei n'ar fi visat conducerea societății de către filosofi (adică în ultimă analiză de către ei înșiși) » (p. 104). La asta răspundem: dacă prin structura lor Plato și Comte ar fi fost simpli oameni de acțiune și nu înainte de toate gânditori, prin destin și vocație, sau ar fi « făcut » numai pe filosofii, de sigur că ar fi cerut ca cetatea ideală să fie condusă de filosofi. Dacă, însă, Plato și Comte au fost prin excelență gânditori, deci încrezători, înainte de orice, în puterile normative și creatoare ale spiritului, atunci, și dacă ar fi reușit în acțiunea practică, și dacă nu, tot și-ar fi construit aceleași teorii politice în care lumea să fie condusă de filosofi. Argumentația d-lui Al. Claudian, o spunem cu toată părerea

de rău, ilustrează exemplar neajunsurile și diformațiile metodelor de explicație exterioară și interacționistă utilizate de acele feluri de psihologie și sociologie care ignorează metafizica. Utilizate în subsidiar, metodele acestea pot aduce noi lumini și tălmăciri secundare, dar singure nu pot explica tocmai structura sau natura unei ideologii sau unei spiritualități.

Și nu e nevoie să accentuăm că astfel de metode supără și mai mult când sunt aplicate unor filosofi pentru care lumea sensibilă este o aparență și numai lumea ideilor realitatea adevărată, cum este Plato. Din această pricină însăși paralela Platon-Comte apare relativă, întâlnirile constituindu-se între elementul secundar al idealismului și elementul principal al pozitivismului. Neîncrederea în popor și elite a lui Plato se explică mult mai plin și mai logic prin caracterul idealist al sistemului său decât prin istoricul conflict cu societatea. Aceasta poate fi just la Comte, pozitivismul.

Fundat pe gânditori care au răsturnat ierarhia realităților platoniene și d-sa însuși părând, asemeni multor sociologi și psihologi, a crede că filosofia e un fel de vis sau o freudiană compensare interioară și subiectivă (vezi de pildă paginile 23, 104 și 108), d. Al. Claudian, câtuși de puțin spiritualist, a găsit argumentarea cea mai onorabilă și « ieșirea » cea mai posibilă din cadrele pe care și le-a luat asupra-și și care pornesc dela părerea sau opinia (« opinie » în sensul lui Plato) că filosoful grec nu a venit, de fapt, la filosofie decât *prin politică și pentru politică* » (p. 37). Această părere a lui Auguste Diès nu se poate întemeia pe nimic serios. Și mai puțin pe observația că din cantitatea lucrărilor scrise de Plato cea mai mare parte tratează probleme politice. Constituția unui sistem filosofic se apreciază calitativ și ierarhic și nu rezultă de nicăieri că desvoltările unor aspecte șterg temelile constitutive ale unui sistem, chit că acestea nu sunt cantitativ la fel de desvoltate.

Nu ne putem opri în aceste scurte note asupra altor chestiuni ce merită a fi discutate, ca, de pildă, interpretarea individualismului grec numai prin dorința de bogăție, prin capitalism, când Grecii puneau atâta preț pe realizarea interioară a omului, și acesta, prin urmare, proces individualist, dar nu material, ci spiritual. *Symposion*-ul lui Plato ar răsturna o seamă din ereziile sociologice (uneori peiorativ socialiste) și psihologice (uneori peiorativ psihanalitice) ale d-lui Al. Claudian și ale surselor sale de inspirație. Căci nicăieri ca în *Symposion* sensul vieții omenești și al creației umane nu este mai limpede expus.

În ciuda acestor obiecții, *Cercetări Filosofice și Sociologice*, și pozitiv, și negativ, pun o seamă de chestiuni esențiale, aduc o interpretare interesantă și discutabilă a filosofiei lui Plato, dovedesc seriozitatea și subtilitatea autorului, care știe să despice

o seamă de idei și teorii noi privind probleme esențiale. Cartea d-lui Claudian trebuie citită și gândită. Descoperirea substratului social al ideilor filosofice prin intermediul substratului lor sufletesc, obiectivul lucrării de față, constituie o operație pe cât de interesantă pe atât de discutabilă. E o piatră de încercare și pentru filosof și pentru cetitorul care știe ce e filosofia.

Celelalte studii neplatoniene din volum ating probleme mai actuale sau mai românești, ca preocupări despre rasă, individualism, colectivism, cultură, democrație, război sau despre personalități ca Ștefan Zeletin, pe ale cărui urme merge și d. Al. Claudian adesea, și prof. Ion Petrovici.

O carte inspirată din autorități serioase și care la rândul ei te inspiră la tot felul de atitudini și considerații, aceasta ne-a dat d. Al. Claudian printre multe altele.

PETRU COMARNESCU

REVISTA REVISTELOR

STREINE

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Nr. 268 — 1936

André Gide desprinde din paginile interesantului *Journal*, pe care și-l publică în parte în *N. R. F.* și despre care cititorii noștri au luat cunoștință în mai multe rânduri, o filă mai mult decât prețioasă. Scriitorul se descrie din modificările propriei conștiințe: « Vine un moment în viață... — când lucrurile pe care le disprețuiam în tinerețe se răzbună. Intocmai după cum vedem în tragedia greacă pe Afrodita sau Dyonisos răzbunându-se de aerul disprețuitor al lui Ipolit sau Penteu. Da, plătesc azi toate câte cuvenindu-se le-am respins altădată, pe vremea de demult când, mi se părea nedemn de reală atenție tot ceea ce știam că e tranzitoriu, că aparține politicii și istoriei. Influența lui Mallarmé mă zorea în acest sens. O sufeream fără să-mi dau seama, căci mă încuraja în sensul meu și nu știam în mod limpede, atunci, cât de bine este să nu te încrezi în ceea ce te măgulește și că are putere de educație numai ceea ce te contrariază ». După cum se vede, avem de-a-face cu vechiul Gide care extinde și asupra domeniului moral teoria constrângerii din estetica lui literară.

În polemică de data aceasta cu Thibaudet, Julien Benda își comentează propriul spirit: « Il explic în mare parte, ca și el (Thib. *n. r.*), prin rasă, prin faptul de a ieși dintr'o familie care m'a crescut în religia valorilor pur spirituale și care, evreiască fiind (dar poate și pariziană), nu mi-a vorbit niciodată de pământ și despre dragostea pe care pământul o poate insufla. Il explic însă cel puțin în aceeași măsură prin liceu; prin liceul care, moștenitor direct al Iezuiților și al tradiției helenico-creștine, nu mi-a predicat decât activitatea spirituală dezinteresată și nu mi-a vorbit niciodată de țaran, nici de altfel despre muncitorul de oraș sau despre tehnician. Acestor factori, trebuie să le adaug o puternică vocație personală. Am împins cultul spiritului pur până la a disprețui instinctul de familie și de patrimoniu. Aceasta, nici liceul și nici părinții nu m'au învățat ».

Restul sumarului: Jules Supervielle, *Lettre à l'étoile*; Louis Guilloux, *Verre à liqueur*; André Suarès, *Dictature et Dictateurs*; T. F. Powys, *Le bon vin de M. Weston*, II; A. Habaru, *Le mouvement stakhanoviste*; Alain, *Propos*; Albert Thibaudet, *Affaires*; *Notes* și *L'air du mois*.

MESURES

Nr. 1 — 1936

Intrată în al doilea an de existență, publicația aceasta se deschide cu un poem cosmogonic datorit lui Leon-Paul Fargue. Deși în proză, poemul are aripi, amintind prin aceasta frumoasa tradiție franceză a genului. Din Catherine-Anne Porter, traduce Marcelle Sibon *L'Arbre de Judée* și tot din englezește traduce A. Petitjean prea-curiosul comentariu muzical *De Honni-Soit à Mal-y-chanse* al lui James Joyce.

În numărul trecut al revistei noastre s'a putut vedea în ce constă poezia japoneză, atât cât un studiu din *Le Mois* permitea. *Mesures* își oferă paginile unei întinse informații asupra poeziei chinezești. Cel care referă semnează G. Margouliès. Studiul vorbește însă numai despre poezia populară chineză, despre acea poezie pentru înțelegerea căreia nu se simte nevoia unei pregătiri anterioare. Ca și cea japoneză, poezia chinezească arată fenomenul de condensare extremă, care nu depășește, ca număr de versuri, catrenul. Astfel de creații în buline se datoresc scurtimii fonetice a limbii. Totuși poporul posedă câteva legende mai lungi, pe care G. Margouliès le și traduce, cum este aceea despre o tânără fată, plecată la război ca să înlocuiască pe tată-său și care timp de zece ani a luptat ca un soldat fără să fie recunoscută. Până la un punct, ca tip de eroism feminin, nu amintește de Fulga noastră? Vom reproduce un cântec de dragoste scurt în versiune franceză:

Je tourne en mon lit solitaire,
 Sans cesse, je pense à toi.
 Je crois te voir près de moi,
 Ma tête sur ton épaule.
 De ma main je caresse ta barbe,
 Je regarde droit dans tes yeux...
 Penses-tu à moi quelque fois?
 Hélas! Pourrais-tu revenir?

După cât se vede, spune G. Margouliès, aceste poezii prezintă toate caracteristicile cântecelor populare pe care le cunoaștem în cea mai mare parte a țărilor europene: spontaneitate, expresie directă și simplitate.

Dintre celelalte colaborări, toate meritând atenția unei lecturi prelungite, *Jeunesse* de Alain, atrage în deosebi pe cititorul cultivat, fiind un fel de autobiografie intelectuală a subtitlului gânditor.

CONFERENCIA

Nr. 3 — 1936

D. Conte Wladimir d'Ormesson a vorbit la *Universitatea Analelor* despre *Anglia și Germania față de problemele actuale*. Ne grăbim să reproducem nota redacțională semnată Y. S. (Yvonne Sarcey, directoarea publicației), deoarece astfel se va putea da mai întinsă răspândire printre cititorii noștri operei de scriitor a d-lui d'Ormesson. Iată acea notă: « Cititorii *Conferenciei* ne vor fi recunoscători de a le semnala, din opera conferențiarului, mai întâi acea carte delicioasă: *Enfances Diplomatiques*, căci nu trebuie să se uite că d. Wladimir d'Ormesson a fost « un enfant de la carrière ». Carte plină de adevăr, de viață, de anecdote spiritual povestite, de portrete magistrale și de amintiri emoționante. În cea de a doua carte de mare anvergură: *Qu'est-ce qu'un Français?* autorul nostru înfățișează trei admirabile portrete ale lui Clemenceau, Poincaré și Briand, trei oameni ai Franței deosebiți ca spirit, dar tustrei îndrăgostiți de țara lor: Clemenceau, brutal, bătaios, frondeur, splendid în furtună; Poincaré, magistrat integru și rezervor neslelit de puteri vii; în sfârșit, Briand, îndrăgostit de ideal, « tribunul muzician care cântă către Pământul Făgăduinții. Trei mari Francezi și două frumoase cărți ».

Despre *Eroinele lui Stendhal* a fost subiectul unei substanțiale conferințe a d-lui André Maurois. În concluzie, Maurois aplică lui Stendhal cuvântul lui Valéry: « Un scriitor se recompensează cum poate de oricare nedreptate a destinului. Autorul lui *Le Rouge et le Noir* « și-a oferit sie-și cu romanele sale acele femei frumoase, spirituale și perfect capabile să iubească, pe care nu le-a întâlnit în viață. . . Ca Byron, pe care l-a cunoscut și l-a adorat, Stendhal a știut să amestece pasiunea cea mai romantică cu cinismul cel mai inteligent. A știut, ca Proust, să încerce în același timp sentimentele intense și sincer pentru a le cunoaște mai bine ca oricine și să rămână totuși spectatorul lucid al cântărilor și suferințelor sale. Acest amestec propriu vremii noastre ni-l apropie și ni-l face drag ».

LE MOIS

Nr. 61 — 1935

Această revistă de sinteză a activității mondiale oferă următoarele articole semnate: *Pacea și sancțiunile* de contele Bethlen; *Progresul economic prin metodă* de Pierre Vasseur, secretarul general al Camerei de Comerț Internațională; *Comitetul național al tuberculozei* de Hennorat; *Noile experiențe ale profesorului Pavlov* de Y. P. Frolov; *Romanul social* de Pierre Hubermont și *Teatrul liric* de Raynaldo Hahn. Afară de aceasta, mai bine de douăzeci de articole recensează actualitatea imediată, dintre care amintim: *Democrațiile împotriva dictaturii*; *Incotro se îndreaptă Japonia?* *Consecințele războiului etiopian*; *D. Roosevelt și Europa*; *Conflictul dintre Curtea Supremă și noua rânduială din Statele-Unite*, etc., etc. . . .

ROMÂNEȘTI

FAMILIA

Nr. 9—10 — 1935

D. Octav Șuluțiu susține partea critică a revistei cu un curaj exemplar, vociferant dar bărbătesc, pentru care nu poate fi decât invidiat, chiar când greșește. Convingerile sale sunt tari, iar exprimarea urmează în de aproape energia și poate chiar violența convingerilor. În legătură cu ultima carte a d-lui H. Sanielevici, criticul rostește următoarele judecăți privitoare la autor: « Nu vom putea contesta o mare ingeniozitate teoriilor lui H. Sanielevici, ingeniozitate care poate merge până la genialitate. Nu eu îi voi putea însă acorda acest titlu. Cu totul nepregătit în materie de antropologie și fiziologie — domeniul unde lucrează autorul nostru — nu posed decât puține date, iar pe altele le-am aflat chiar din cartea de față. Deoarece autorul ei este de o vastă, o copleșitoare, o uimitoare erudiție. Cunoștința de geologie, de biologie, de anatomie și fiziologie, de paleontologie, de botanică și zoologie, de istorie și preistorie, de medicină, de filologie, de sociologie și filozofie, de literatură, o cultură generală care e mai mult decât atât, e un enciclopedism care posedă temeinice cunoștințe în toate materiile. Asociațiile pe care le face H. Sanielevici între diferite științe au aspectul spăimântător al unor salturi catastrofice. El sare brusc dela un detaliu fiziologic și dela o conformație anatomică la consecințe de natură mitologică sau religioasă, din politică în literatură și iar în știință, cu o rară și tinerească elasticitate (mai surprinzătoare cu cât autorul are 60 de ani).

Dar nu pentru a-l lăuda am relevat vasta erudiție a lui H. Sanielevici. Autorul acesta e un ciudat spirit de răzvrătit, conștient de sine, prea conștient încă, mergând până la o impresionantă și parcă patologică autoelogiere. Cu rară desinvoltură declară că e un geniu și că pe fiecare din cele nu știu câte pagini ale operei sale capitale mișună sute de idei originale, sau că în brazda trasă de el vor lucra pe viitor sute și mii de savanți. Acest miliardar de teorii geniale nu se sfiește nici să treacă la invectivă, injuriind pe savanții europeni, tratându-i de tinichigii, de samsari, de cămătari și alte asemenea dulci epitete, rezervându-și în schimb pentru sine cinstea și desinteresarea. Am relevat acest aspect pitoresc al cărții pentru că lectorul se lovește de el la fiecare pas. H. Sanielevici nu e un savant rece, calm, ponderat, ci un spirit pasionat, furibund, care își răcnește adevărul la colț de stradă și se ia de piept cu cine nu vrea să-l asculte. E și aceasta o atitudine, deși trebuie să recunoaștem că nu așa a făcut Newton pentru a-și impune teoria gravitației nici ceilalți savanți — sute — câți au mai existat până azi. Dar H. Sanielevici e un coleric. Și pace ».

Și încă d. Sanielevici a avut norocul ca d. Șuluțiu să nu se supere.

MUZICĂ ȘI POEZIE

Nr. 3 — 1936

Colaborează d-nii: Sabin V. Drăgoi, Tudor Arghezi, Adrian Maniu, Em. Ciomac, Victoria Ursu, Gh. Dinicu, R. Han, C. Bobulescu, C. Nottara, Al. Iordan, Radu Păltiniș. În supliment: Muzică românească culeasă la 1780 și romanță inedită de Cîprian Porumbescu.

« Ca valoare muzicală, scrie Sabin V. Drăgoi, colindele stau alături de cântecele de nuntă și bocete (tot tradiționale) în fruntea tezaurului nostru folkloristic-muzical prin noblețea, frumusețea, varietatea și capacitatea lor. Colindele, care au ilustrat iluminarea lui *Ion Nebunul*, au izvorât cântecele de slavă din *Constantin Brâncoveanu*, vor mai putea simboliza credința, strădania și martiriul lui *Horia*. Iată de ce am o admirație nemărginită pentru colinde și o nostalgie adâncă odată cu apropierea Crăciunului. Și dacă nu pot colinda și oficia și eu alături de cei mulți fericiți la altarul vechii credințe, le trimit gândurile mele de admirație și regret ».

Insemnările de ignoranță ale d-lui T. Arghezi sunt minunate ocoluri date cuvântului propriu în legătură cu muzica; și când cere muzicanților să-i explice arta muzicală fără «tecnicitate și savanterie», deoarece dorește «extractul adevărat, alcaloidul precis», cititorul se gândește că marele poet cere ceea ce singur arată cu proza sa că nu-i place, scrisul său în proză fiind tocmai înconjurarea «extractului adevărat și alcaloidului precis».

Iar d. Adrian Maniu în *Basme și Balade Muzicale*, exprimându-și dorința unei muzici a cărei tematică să fie poezia noastră populară, scrie unul din rarele sale poeme în proză.

T. Arghezi și A. Maniu dau revistei *Muzică și Poezie* o contribuție de artă literară înflorită pe diferite reflexiuni asupra muzicii.

LANURI

Nr. 1 — 1936

O revistă literară intitulată atât de românește, apare la Mediaș de doi ani de zile și este prima dată acum când ne cade în mână. Vorbind altădată despre periodicele noastre de provincie, ne bucuram de numărul lor în creștere ca și de ținuta lor exterioară, manifestând însă oarecare regret pentru modul cum își alcătuiau sumarele. Într'adevăr, ceea ce poate observa oricine, este identitatea de cuprins a revistelor regionale cu acelea din Capitală: aceiași scriitori sunt solicitați să scrie atât la publicațiile din București cât și la cele din provincie. Or interesul cultural ar cere ca fiecare regiune românească, acum când suntem la un loc cu toții, să fie răscolită în toate adâncurile ei, din care să țâșnească — evident — nu un «specific» oarecare, dar în orice caz o atitudine proprie în cadrul specificului românesc. Recomandam atunci ca revistele din restul țării să caute a obține colaborări locale și să renunțe deci la sumarul închelbat cu colaborări bucureștene. Bine înțeles, un

scriitor ilustrativ poate fi solicitat de orice revistă din orice parte a țării ar făcea parte acel scriitor. Dar ca să se recurgă la același grup de poligrafi bucureșteni, care nici reprezentativi nu sunt, este un alt mod de a încuraja un detestabil centralism cultural. Revista *Lanuri* dela Mediaș se pare că a înțeles acest lucru de când a apărut și ca și *Blajul* tinde să-și reprezinte ținutul cu toată hotărârea. Ne exprimăm în chipul cel mai nereținut satisfacția pentru această orientare sănătoasă a publicației.

Sumarul: Ion Moldoveanu, *Despre irațional și destin*; Ștefan Baciu, *Alcool*; G. Celarianu, *Drum în marele necunoscut*; George Popa, *Femeie în Parc*, *Miriam*, *Elegie*; Daniil Moraru, *Bucur*; Teofil Lianu, *Condeiful scrie pământ nou*; N. Copilu Cheatră, *Intoarcere la fata munteană*; Mihail Axente, *Studiu*; Traian Chelariu, *Prometeu înlănțuit*; Nicolae Rusu, *Destin*; Ion Ștefan, *Note despre lectură* și George Vaida, *Elegie*. Cronicile — abundent susținute: *Oameni*, *Cărți*, *Plastica*, *Reviste* și *Insemnări*. La Mediaș se manifestă o conștiință care dacă n'ar avea decât exemplaritate în intenții și tot însemnează ceva.

GÂND ROMÂNESC

Nr. 1 — 1936

D. Radu Brateș își amintește de scriitorul care a fost Eugen Goga și socotim nimerit să-și aducă aminte de el cât mai mulți cititori:

«Temelia scrisului lui Eugen Goga se găsește în același rezervor de aptitudini literare pe care G. Bogdan-Duică l-a delimitat când s'a ocupat de Octavian Goga, iar subiectul romanului e luat din războiul întregirii noastre, căruia el i-a plătit și tributul de sânge. În seria romanelor inspirate din acest războiu, *Cartea Facerii* trebuie așezată la loc de cinste. Fără a întrece măsura obișnuită, acest roman aduce o curioasă temă: recăștigarea identității naționale a unui boier crescut departe de țară, în Parisul cosmopolit. Recăștigare determinată de botezul de foc al războiului și o dragoste pasională cu o fată de popă din Ardeal. Andrei Retezeanu, eroul principal, descendentul unui lung șir de boieri Români, primește războiul nu din conștiința supunerii i instinctului național, ci pentru a răspunde unor principii de viață, unor legi morale pe care civilizația apuseană i le-a relevat ca discipline ale omului superior. Sau cu expresia-i savuroasă: «Eu înfrunt moartea și o caut pentru a-mi potoli setea mea de a mă apropia de înălțimile pe care le-am visat totdeauna și de a-mi potoli foamea mea grozavă de a fi om în accepția întregă a cuvântului». (I, 139). Dela acest punct, trecând prin momentele de dezechilibru și izolare, cu revelatorul strigăt: «Ah, de-aș avea o credință...!». (I, 321), și până la certitudinea fin ală, de orientare a sufletului său în cadența aspirațiilor generale românești, iluminat de apropierea biruinții «și sfințit de perspectivele ei», e o distanță pe care o luminează jocul stelar al refle-

xiilor estetice sau îi schimbă relieful cutremurele sufletești provocate de neastâmpărul lăuntric al unui temperament desaxat ».

În restul numărului, demn a fi reținută, cronica d-lui I. Chinezu despre *Orizont și Stil*, noua lucrare de filosofie a culturii a d-lui Lucian Blaga.

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Nr. 1 — 1936

În numărul trecut al revistei noastre, remarcam, pe lângă o poezie a d-lui Demostene Botez, pe un debutant d. Camilar, ale cărui versuri le și reprodueam. Cazul se repetă. D. Demostene Botez publică cinci strofe dintr'un *Carnet de tranșee*, din care transcriem pe cele din urmă:

Și în seninu-acesta cât un cot
Văd toată noaptea numai două stele.
Sunt poate ochii triști ai mamei mele
Ce luptă să mă vadă, și nu pot.

Cercetători prin câmpuri dezolate
Sunt ochii ei ce caută 'n pământ
Să vadă de mai sînt sau nu mai sînt,
Din lumea cea de dincolo de toate.

Pe maluri, lângă-a săpăturii dungi,
De vîntul cald se clatină alene
O iarbă fragedă ca niște lungi
Și dragi și-amintitoare gene.

Dar *Viața Românească* pare a-și fi propus un fel de regenerare prin publicarea debutanților. Ce poate fi mai frumos? Rîndul trecut tipărea pe d. Camilar, cu a cărui pornire în sensul poeziei sociale nu suntem de acord, dar care peste orice orientare dovedea putere în a-și comunica impresiunile. Acum venerabila revistă face loc unei poetese, care de asemenea nu trebuie trecută cu vederea. Este vorba de Anca Bursan. Poezia sa *Nazaret* schițează ușor prin nu știu ce fum o scenă biblică:

Salcii grele se 'ncovoiaie
Mișcând umbre,
Pete sumbre
Vagi reflexe ce se'ndoaie.

Aruncate 'n praf pe drum
Lângă-un gard.
Vreascuri ard
Legănând un nor de fum.

*

Colo 'n curte sună rar
Loviturile ce bat
Cadențat
Dalta sfântului lemnar.

*

Și pe prispa 'n cerc, de tină,
Văl de in,
Coase fin
O femeie în lumină.

*

Poarta sură de nuele
Ca prin vis
S'a deschis,
Rezemându-se 'n zăbrele.

*

Și pe vagul fund de fum
Profil fin
De senin
Christ apare 'n praf, pe drum.

Este adevărat că atenția poetei e atrasă de aceeași scenă care în volumul *Lângă Pământ* sub titlul *Dulgherul*, capătă dela talentul d-lui A. Maniu o sfințenie artistică de neuitat; totuși d-ra Anca Bursan dovedește puterea unei frumoase libertăți față de model.

Ca întotdeauna, numeroase cronici, dintre care cea economică e susținută remarcabil de d. Eugen Demetrescu, suficiente recenzii și însemnări de actualitate întregesc numărul venerabilei publicații.

INSEMNĂRI IEȘENE

Nr. 3 — 1936

De când *Viața Românească* s'a instalat la București, orașul de veche și românească cultură, Iașii, rămăsese fără putința de a continua să se exprime. Ba, mai mult. Un fel de lăncezeală bătrânicioasă cuprinsese parcă toate puterile sufletești ale acestei foste capitale culturale, fără motiv apa-

rent. Dar sărbătorirea de anul trecut a reședinței lui Vasile Lupu i-a înviorat parcă mădularele înghețate cu un fior de viață nouă. Credem că numai astfel s'a creat atmosferă prielnică unei noi reviste, care cu oarecare îndreptățită ostentație, să se afișeze ca *ieșană*, deși cât de bine sta altădată capitalei Moldovei ambiția mai largă cuprinsă în titlul *Vieții Românești*. Înțelegem reacțiunea care trece dincolo de măsură în asemenea cazuri, dar nu e mai puțin adevărat că justificarea ei, dacă este întemeiată, nu impresionează mai puțin neplăcut. *Insemnările ieșene* de aceea continuă nu *Viața Românească* refugiată la București, ci *Insemnările literare* de acum 16—17 ani, care adoptase aceeași atitudine de dispreț față de tot ceea ce nu era moldovean.

Ne bucurăm de a reîntâlni în paginile unei astfel de reviste, cu gesturi pronunțat regionaliste, pe marele Sadoveanu, pe d-na Lucia Mantu, d. Topîrceanu, etc... N'am putea însă spune că ne bucurăm în aceeași măsură de fronda regionalistă a redacției.

Versuri

<i>Au apărut</i>	
DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tinere, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	Lei 60
G. BACOVIA, <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	Lei 40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>	Lei 40
G. LESNEA, <i>Cântec Lepșin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU, <i>Pașse psaltul spune</i>	Lei 40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	Lei 60
ION POGAN, <i>Zogar</i>	Lei 40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sângelui</i>	Lei 50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce țar a fi...</i>	Lei 50
VIRGIL, CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>	Lei 40

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

<i>Au apărut</i>	
<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	gratuit
<i>Elemente</i>	gratuit

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

<i>Au apărut</i>	
E. MADÁCH, <i>Tragedia omului, traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA</i>	Lei 40
I. UGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal, traducere din limba italiană de A. MARCU</i>	Lei 40
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină, traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ</i>	Lei 50
R.-L. STEVENSON, <i>Comoara din insulă, traducere din limba engleză de Radu GEORGEȘCU</i>	Lei 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

<i>Au apărut</i>	
D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU, <i>Estetică, Vol. I</i>	Lei 100
PETRE PANDREA, <i>Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	Lei 60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	Lei 60

<i>Sub tipar</i>	
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	
T. VIANU, <i>Estetică, Vol. II</i>	
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>	

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

<i>A apărut</i>	
G. I. BRĂTIANU, <i>Napoléon III et les nationalités</i>	Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE Scriitorilor TINERI 1934 și 1935

<i>Au apărut</i>	
VLADIMIR CAVARNALI, <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU, <i>Inimi sub săbii, poeme</i>	Lei 40
HORIA STAMATU, <i>Memnon, versuri</i>	Lei 40
DRAGOȘ VRĂNCEANU, <i>Cloșca cu puși de aur, versuri</i>	Lei 40
EMIL CIORAN, <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA, <i>Mathesis</i>	Lei 40
ȘTEFAN BACIU, <i>Poemele poetului tânăr</i>	Lei 20
VIRGIL GHEORGHIU, <i>Marea vânătoare</i>	Lei 20
SIMION STOLNICU, <i>Pod eleat</i>	Lei 20

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	
---	--

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării
din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

**FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»**

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

